

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СХОДОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць за матеріалами
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції
24-25 квітня 2015 року

Харків
2015

УДК [8+008+94+32] (5)

ББК 81.2

С 91

Редакційна колегія:

І. А. Бикова –

канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри східних мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Ю. В. Малахова –

канд. філол. наук, доцент кафедри східних мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Л. М. Ямпольська –

канд. іст. наук, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 3 від 18.05.2015).

С 91 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СХОДОЗНАВСТВА : зб. наук. праць за матеріалами XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24-25 квітня 2015 року / За ред. І.А. Бикової, Л.М. Ямпольської / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2015. – 212 с.

Статті публікуються в авторській редакції.

Видано за рахунок авторів.

Мови та література країн Сходу

И.А. Быкова

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КИТАЙСКОЙ ГОРОДСКОЙ ПОВЕСТИ XVII ВЕКА ЛИН МЭНЧУ «УКРАДЕННАЯ НЕВЕСТА»

Городская повесть XVI – XVII веков является одним из ярчайших памятников китайской прозы, отражающих богатую культуру Китая. Созданная за сравнительно короткий отрезок времени, городская повесть дошла до современников несмотря на то, что немало произведений этого своеобразного демократического жанра исчезло из-за пренебрежительного отношения к нему, погибло в пожарищах войн, полыхавших в Китае вплоть до XX века.

Изучению китайской городской повести XVI – XVII вв. посвящали свои исследования такие известные отечественные литературоведы, как Д.Н. Воскресенский [1], И.Э. Циперович [4], А.Н. Желоховцев [2], однако анализ жанровых особенностей отдельных повестей этого периода нуждается в более детальном освещении, чем объясняется актуальность данной статьи.

Цель статьи – проанализировать жанровые особенности китайской городской повести Лин Мэнчу «Украденная невеста».

Возникновение и развитие жанра городской повести связано со спецификой существования в китайской литературе двух литературных потоков: *вэньянь*, в основе которого лежала литература на книжном языке, и *байхуа* – на разговорном языке, который называли «белым», или «понятным». «Хуабэнь», или «основа рассказа» – такое название получила китайская городская повесть, тесно связанная с устным народным творчеством [1, с. 6]. Время, в которое родилась повесть, называли «смутным», однако нередко именно в такие времена происходит подъем творческой активности людей и всестороннее развитие культуры. Этому способствовало, в том числе, и бурное развитие китайского города, а в его недрах и такой особой формы общественного сознания демократических прослоек общества, как городская культура. В результате развития неортодоксальной мысли, проведения получивших широкое распространение идейных диспутов возникают новые жанры и виды творчества, появляются яркие и самобытные творцы, в том числе и такие литераторы, как Фэн Мэнлун, Ли Юй, Чжан Дай и Лин Мэнчу, которые выступали не только как собиратели и составители устных сказаний и рас-

сказов, но и как редакторы, а часто и создатели собственных литературных вариантов старых сюжетов и новых их версий. Благодаря участию в создании городских повестей образованных и одарённых людей, которые привнесли в неё свои знания, литературный талант, культурные традиции Китая, качество повестей значительно улучшилось, они стали пользоваться большим спросом у читателей, о чём свидетельствуют значительные для того времени тиражи.

Автор повести «Украденная невеста» Лин Мэнчу (1580–1644) жил на рубеже двух веков, его творчество отражает особенности того сложного, но важного для китайской литературы времени. Выходец из зажиточной семьи, он имел хорошее образование, однако его чиновничьей карьере помешала творческая деятельность, принесшая ему и его семидесяти восьми повестям громкую славу. Лин Мэнчу был человеком строгих правил, однако это не помешало ему высказывать в повестях оригинальные неортодоксальные идеи.

Как и все городские повести, «Украденная невеста» напоминает сказ благодаря незримому присутствию сказителя, который обращается к слушателю-читателю со словами-клише: *«Вам, конечно, известно, что из всех радостных событий, которые происходят в жизни, самым ярким считается свадьба»* [3, с. 135]. Сказитель в повестях бурно выражает свои эмоции – горюет о погибшем купце Чжао, выражает сочувствие брошенной в колодец невесте, осуждает пройдоху цирюльника. Соответствует фольклорно-сказовому характеру жанра городской повести использование многочисленных стихотворных вставок, в которых даётся оценка действиям различных действующих лиц. В поэтическом вступлении и концовке, которые используются в «Украденной невесте» как обязательные элементы внешнего оформления повести, сказитель, философски осмысляя содержание, выражает главную идею повести:

*«Как можно, чтоб перед свадьбой невесту
Украшал посторонний мужчина?!
В мире столько мошенников,
И всякое может случиться»* [3, с. 154].

Увлекательный сюжет – характерная особенность всех городских повестей, в том числе и повести «Украденная невеста», в которой есть и динамичная фабула, и насыщенные забавными приключениями эпизоды, что надёжно удерживает читательское внимание. В день свадьбы молодая красивая невеста украдена цирюльником, который делал ей накануне свадебную причёску. Спасаясь от погони, он бросает женщину в колодец, где её случайно находят два купца. Один из них, очарованный красотой женщины, убивает своего сотоварища, присваивает его деньги, а несчастную красавицу делает своей наложницей. Увлекательная интрига, связанная с пропажей невесты, важный художественный элемент повествования, который несёт в себе заряд загадочности, тайны,

в конце концов, раскрываемой. Как и в других городских повестях, затруднительная ситуация, в которой оказывается главная героиня, возникает не только из-за чрезмерной скромности, неопытности и неспособности её к сопротивлению, но и из-за оплошности отца и будущего тестя девушки, неосмотрительных в выборе людей, обслуживающих свадебную церемонию. Как видим, внешне занимательная история несёт свойственную всем городским повестям нравственную нагрузку: осуждение неосмотрительности родных, коварства и волокитства цирюльника, подлости и способности на преступление купца. Особенно наглядно это осуждение проявляется в рассуждениях рассказчика: *«Дурно, когда в душе человека рождаются корыстные чувства, потому как в его голове в сей же миг возникают недобрые замыслы»* [3, с. 149]; или *«В своей семье, равно как и за стенами дома, следует быть осторожными в поступках»* [3, с. 154].

Основному сюжету большинства повестей этого жанра предшествует пролог – самостоятельный вводный рассказ на свадебную тему: Вор, воспользовавшись свадебной суматохой, решил чем-нибудь поживиться. Спрятавшись под кроватью молодых и подслушав их разговоры, он, когда его поймали и отвели в суд, решил выдать себя за врача невесты, секреты которой он подслушал и грозился опозорить молодую перед общественностью. И только благодаря умному и опытному чиновнику из управы вора и лжеца удалось вывести на чистую воду и наказать. В конце вводного рассказа даётся заключение сказителя: *«Мы вам рассказали забавную историю, которую можно посчитать за весёлое вступление к нынешнему нашему рассказу. Он по случайности тоже касается одной невесты»* [3, с. 139].

Повесть «Украденная невеста», как и другие произведения Лин Мэнчу, содержит богатейший бытовой и нравоописательный материал. В ней изображается жизнь и нравы различных слоев общества торговцев, чиновников, судей, цирюльников, жуликов. Автор описывает существующий обычай за три дня до свадьбы приглашать в дом родителей невесты цирюльника, который должен был *«особым образом нарядить, или, как говорят, «украсить лик» девушки»* [3, с. 139]. Кроме того, в повести даётся описание свадебной церемонии, например *«обряд свадебных свечей»*, во время которого в комнате новобрачных зажигали красные свечи. Акцентируется внимание на обязанностях слуг, обслуживающих свадьбу. Так, виночерпий или *«разливатель»* чая во время свадебной церемонии должен стоять возле молодых и приглашать гостей отведать вина или чая. Кстати, цирюльник Сюй Да, укравший невесту, проник на свадьбу именно как виночерпий. В повести читатель имеет возможность познакомиться с деятельностью судей, которые вершат правосудие, выносят решения о наказании и контролируют его исполнение. Так, начальник уезда, который ведёт дело о пропавшей невесте,

очень деятелен: он допрашивает виновного Сюй Да, назначает преступнику наказания, допрашивает родителей и свидетелей, даёт объявления, чтобы найти родственников для погребения найденного в колодце тела и найти пропавшую невесту, каждые пять дней вновь и вновь проводит допросы подозреваемого, проводит очную ставку и оглашает справедливый приговор. Читатель может почерпнуть из повести различные сведения, знание которых необходимо и в обычной жизни, и в трудных жизненных ситуациях.

В языке повести переплетается изящество узаконенного в то время книжного языка и непосредственность живой разговорной речи. Автор использует крылатые фразы, пословицы и поговорки, для понимания которых требовалось знание культуры, истории, литературы. Так, используемая поэтическая метафора «*тучи и дождь*» восходит к древней легенде, рассказанной поэтом Сун Юем в «Оде о Гаотан», и намекает на любовную связь. Во сне князь влюбляется в прекрасную Ушань, которая при расставании говорит, что будет являться к нему по утрам в виде тучки, а по вечерам в виде дождя. Для понимания смысла пословицы «*Спаси человека от смерти лучше, чем построить семьюрусную ступу в честь Будды*» [3, с. 148] нужно знать, что *сту́па* – это многоярусная пагода, которую воздвигали в честь Будды, чтобы освободиться от грехов или сократить их число. Яркие, самобытные сравнения использует автор для описания невесты: «*она походила на рыбку в пучине, на лебедя в поднебесье* и красотой своей могла затмить цветы и луну» [3, с. 139]. Цирюльника, разомлевшего от красоты девушки, сравнивает «*со слепленным из снега львом, которого придвинули к горящему очагу*» [3, с. 140].

Таким образом, повесть Лин Мэнчу «Украденная невеста» представляет собой яркий образец городской повести XVI–XVII веков, динамичной, яркой, захватывающей и поучительной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воскресенский Д. Китайская городская повесть XVI–XVII веков / Д. Воскресенский // Проделки старого дракона: Двадцать пять повестей XVI–XVII веков. – М.: Худ. лит., 1989. – С. 5–20.
2. Желоховцев А.Н. Хуабэнь – городская повесть средневекового Китая / А.Н. Желоховцев. – М.: Наука, 1969. – 198 с.
3. Лин Мэнчу. Украденная невеста / Лин Мэнчу // Проделки старого дракона: Двадцать пять повестей XVI–XVII веков. – М.: Худ. лит., 1989. – С. 134–154.
3. Циперович И.Э. Китайская народная повесть XVI–XVII веков / И.Э. Циперович // Удивительные истории нашего времени и древности. – М.: Худ. лит., 1988. – С. 3–17.

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ В ПЕРСЬКІЙ ЛЕКСИЦІ МОДИ

Мода (фр. *mode*, від лат. *modus* – міра, образ, спосіб, правило, розпорядження) – нетривале панування певного смаку в певній сфері життя чи культури. У вужчому сенсі модою називають зміну форм і зразків одягу, що відбувається протягом порівняно коротких проміжків часу.

До семантичного простору поняття моди в широкому сенсі, на наш погляд, слід відносити лексичні одиниці для позначення предметів одягу, взуття, головних уборів, зачісок, аксесуарів, модних стилів та течій, назви брендів і виробників одягу й аксесуарів, професійну лексику легкої промисловості; у вужчому сенсі – це назви предметів одягу, взуття, аксесуарів, що є бажаними в тому чи іншому суспільстві, соціально-вікових групах тощо.

Статтю присвячено аналізу засобів номінації в лексиці моди, а також розгляду впливу соціокультурних чинників на процес номінації та особливості номінації в галузі моди.

Передумовами виникнення тих чи інших елементів у традиційному національному одязі зазвичай служили особливості клімату регіону, де мешкала громада. Сучасна Ісламська Республіка Іран завжди була спекотним регіоном переважно завдяки пустелі, яка в житті іранського народу, безумовно, зіграла і досі відіграє далеко не останню роль. Саме тому головними атрибутами національного як жіночого, так і чоловічого одягу персів є широкі вільні штани шаровари і вільна сорочка, в яких не так жарко.

Традиційний іранський чоловічий національний костюм складається з білої сорочки (پیراهن سفید), чорних штанів (شلوار سیاه) і жупана (خفتان). Сільський костюм – біла сорочка, сині штани, синій каптан або овечий кожух (نیمتنه چرمی), головний убір – повстяна шапка (کلاه) або шапочка (عرقچین), зверху якої намотується чалма або тюрбан (دستار). У жінок – сорочка (پیراهن), штани (شلوار), спідниця (دامن), чадра (چادر), хустка (روسری).

Більшість основних предметів одягу, що використовуються й сьогодні, позначаються словами, перськими за походженням. Перська назва штанів شلوار «шаровари» (шальвар), а також верхнього чоловічого вбрання خفتان «каптан» увійшли до багатьох мов світу, як і назва жіночого вбрання چادر «чадра», що розповсюдилась на всьому мусульманському Сході.

У лексиці моди представлені слова, утворені за допомогою морфологічної деривації. Префіксальним способом утворені лексеми за допомогою префіксів – زیر (під-) та – بالا (-над, поверх): زیرپیراهن «майка»

(під рубаху), بالاپوش «плащ, накидка» (поверх одягу). Префіксально-суфіксальним способом утворені такі слова: روسری «головна хустка», رولباسی «верхній одяг». Суфіксальним способом утворена невелика кількість слів, наприклад: دستار «чалма, тюрбан».

При утворенні складних імен-копулятивів використовується інтерфікс -و-, що походить від сполучника و دامن: «жіночий костюм» (піджак та юбка), کت وشلوار «чоловічий костюм» (піджак та брюки). Складні імена детермінативного типу найчастіше утворені сполученням іменника з основами теперішнього часу дієслів. Великий дериваційний потенціал у перському словотворі моди мають дієслівні напівафікси – основи теперішнього часу дієслів پوشیدن «одягати», بستن «зав'язувати» тощо: زیرپوش «жіноча нижня білизна», کمر بند «ремень», دست بند «браслет», دستکش «рукавиці».

Зустрічаються слова, утворені за допомогою кількох способів одночасно: سرخاره «заколка, шпилька».

Серед лексики моди є також одиниці, що були утворені в результаті транспозиції – переходу однієї частини мови в іншу: بارانی «дощовик» утворено від прикметника «дощовий», بند «зав'язка, шнурок» – від основи теперішнього часу дієслова بستن «зав'язувати, закривати».

У лексиці моди також присутні одиниці, що утворилися за допомогою лексикалізації словосполучень: نیم تاج «діадема» (половина корони). Такі лексичні зрощення найчастіше виникли в результаті втрати ізафетного показника в означальних словосполученнях, та деякі з них мають метафоричне значення: گل سینه «брошка» (квітка + груди).

Багато номінацій виникло із вільних словосполучень з лексемами لباس «плаття» та کفش «взуття», що утворені за допомогою традиційного ізафетного зв'язку, в якому елемент вказує на призначення цього предмета одягу: لباس عروسی «весільна сукня», لباس ورزش «спортивний костюм», لباس کار «нічна сорочка», لباس شنا «купальний костюм», «робочий одяг». کفش ورزشی «шльопанці», کفش تابستانی «капці».

Перська лексика моди розвивалася під сильним впливом зовнішніх соціокультурних факторів. Нові предмети одягу виникали як реакція на зміни в суспільстві, семіотизувалися й відповідно отримували назви, які відображають характер тих явищ, що спричинили до появи того чи іншого одягу.

Серед основних чинників, які впливали на розвиток іранської моди, а разом із тим і на номінацію, слід визначити такі основні напрямки розвитку суспільства, як: *ісламізація суспільства*, починаючи з VII ст. та *демократизація* у XX ст. Завдяки запозиченням з інших мов лексика моди збагатилась насамперед за рахунок: 1) арабських запозичень (حجاب «хіджаб», نقاب «нікаб», مقنعه «ісламський головний платок», عمامه «чалма», خلعت «східний халат» тощо); 2) французьких (بلوز «блуза, джемпер»,

پیژامه «піжама», ژاکت «жакет» тощо); 3) англійських (شلوار جين «джинси», کلاه بیس بال «бейсболка», تی شرت «футболка»).

Слід зазначити, що запозичення з європейських мов добре асимілювалися, але використовуються найчастіше не самостійно, а у вільних словосполученнях, конкретизуючи значення головного слова, наприклад: شال گردن «шарф», або виступаючи семантичним дуплетом کلاه شاپو «шапка (франц.) + шапка (перськ.)», کلاه پاناما «шапка+панама», کلاه بره «шапка+берет» тощо.

На рубежі XX-XXI ст. у мусульманському світі виникла нова форма жіночого одягу – буркіні – це жіночий костюм для купання (برقع арабськ. + bikini = burkini). Ця назва утворена за допомогою телескопії – поєднання ініціальної частини першої основи та кінцевої частини другої основи. Когнітивний механізм утворення слів шляхом телескопії полягає у відтворенні комбінованої структури чи функції предмета одягу на вербальному рівні за допомогою комбінованої лексичної одиниці. Так, предмет одягу, позначений лексемою буркіні, має одночасно ознаки і паранджі, і бікіні.

Таким чином, перська лексика моди дуже багата, утворена за допомогою різноманітних словотворчих моделей, є невід’ємним складником іраномовної картини світу і відображає соціальні, культурні та історичні процеси розвитку іранського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горелик М. В. Среднеазиатский мужской костюм на миниатюрах XV–XIX вв. / Костюм народов Средней Азии. – М.: Наука, 1979 / Режим доступу: http://www.kitabhona.org.ua/costum_costum/gorelikkostum.html
2. Пейсиков Л.С. Лексикология современного персидского языка / Л.С. Пейсиков. – М. : Высшая школа, 1975. – 396 с.
3. Тумовская М. Бикини и буркини – разные цвета одной радуги / Режим доступу: <http://www.bt-women.com.ua/style/81.html>

О.В. Компанієць

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛОРАТИВІВ У СУЧАСНОМУ ІВРИТІ

Характеристики колірної картини світу в івритських творах як фрагменту мовної картини світу дає підґрунтя для узагальнень щодо розвитку семантичної системи івриту.

Зв’язок кольоропозначень з певними культурно закріпленими станами дозволяє розглядати кольоропозначення як своєрідні «концепти світосприймання», значимі для конструювання національних картин світу. Таким чином, виникає необхідність здійснення комплексного аналізу з

урахуванням мовних і соціокультурних відомостей, пов'язаних з уявленнями про кольори в національній культурі, оскільки особливості семантичної структури кольоропозначень відображають специфіку уявлень людини про колірну гаму. Актуальним є вивчення інформаційного та комунікативно-прагматичного потенціалу колірних позначень і семантичні способи їх реалізації в мові, що дозволить пояснити природу і характер конотативних смислових відтінків колірних номінацій, з'ясувати семантичний механізм переосмислення колірних позначень, який здійснюється під впливом як позамовних, так і лінгвістичних факторів.

Концепт «колір» можна вважати універсальним, оскільки представники будь-якої нації і культури на нашій планеті здатні сприймати і розрізняти існуючі колірні спектральні відтінки. Колір визначається кожним народом по-своєму, «основні» кольори формують колірну картину світу, яка входить до складу мовної картини світу і відповідно включена в культурну і концептуальну картини світу.

Колірна картина світу, як і концептуальна, існує у нації, етносу окремої людини. Оцінки, норми, установки людини в значному ступені пов'язані із суб'єктивними колірними відчуттями і характеристиками. Представники різних галузей науки (психології, когнітології, культурології) приходять до висновку, що колірне сприйняття дійсності у кожної людини індивідуальне.

Спираючись на це, доцільним є розглянути кілька словотворчих моделей створення прикметників-кolorативів, їх сполучуваність з певними іменниками та похідні слова, утворені від кольороназв, уживаних у сучасному розмовному івриті. Для аналізу пропонуємо таку таблицю:

Модель □ □□

Корінь	Прикметник зі значенням кольору	Приклади
א.ד.ח	червоний אדום	גוון אדם, לחיים אדמות, שפתיים אדמות,
ו.ד.ו	рожевий ורוד	שפתיים ורדות, אדמונית ורודה, נעליים ורדים
א.פ.ר	сірий אפור	ערפל אפר, שמיים אפר אפר גשם
י.ר.ק	зелений ירוק	עצים ירקים, יער ירק ירק אחו
ל.ג.ס	фіолетовий סגול	מיץ סגל, פרחים סגל, בגד סגל

כ.ח.ל	כחול синій	מים כחלים , אופק כחל , כחל אגם
צ.ה.ב	צהוב жовтий	שמש צהב , אש צהב , שערות צהבות

מודל ת

Корінь	Іменник, що позначає назву хвороби	Приклади
א.ד.מ	אדמת краснуха	שרה היא חולה ב אדמת.
צ.ה.ב	צהבת жовтуха	דני היא חולה צהבת.

Слова, похідні від назв кольорів

Корінь Назва кольору	Похідні слова	Приклади
ל.ב.ן לבן	1. Береза לבנה 2. Ліван לבנון 3. Місяць לבנה 4. Білизна לבנים 5. Фіміам לנה 6. Цеглина לבנה 7. Прямокутник מלבן 8. Кисле молоко לבן 9. Відбілювання הלבנה 10. Білити להלבין 11. Розпекти до біла, з'ясовувати в діалозі ללבן 12. Відбілювати מלבין 13. Розпечений מלובן	כיבסתי את הלבנים, הגופיות, התחתונים וכלי המיטה.
א.ד.מ אדום	1. Краснуха אדמת 2. Півонія אדמונית 3. Червонець, дукат אדום 4. Рубін אודם 5. Помада אודם 6. Марс מאדים 7. Людина אדם	קניתי אדמה בגליל, ובניתי עליה בית. אדם הזה מפורסם מאוד. מאדים הוא כוכב לכת. אחותי קנתה אודם חדשה. שחרית לפנות ערב אדום.

	8. Рудий אדמוני 9. кров – דם 10. Червоніє מתאדם 11. Грунт אדמה	
כ.ח.ל. כחול	1. Пензлик מכחול 2. Поліція כחולי המדים (люди в синіх мунди- рах) 3. Синька כוחל	הדגל שלי הוא כחול ולבן. שמים כחולים מעל הים האדום
ש.ח.ר. שחור	1. Темрява שחר 2. Світанок שחרית 3. Юність, молодість שחרות 4. Юнак בן-תשחורת 5. Кадет, курсант שוחר	התבגרות הוא עלות השחר של בני נוער.
י.ר.ק. ירוק	1. Зелень – ירק 2. Яркон (річка) ירקון 3. Озеленювач ירקן 4. Овочі ירקות 5. Суп מרק	אכילת ירקות טריים טובים לבריות.
צ.ה.ב. צהוב	1. Жовтуха צהבת 2. Пожовтіння חצהבה 3. Жовтуватий צהבהב 4. Блищати לצהוב свари- тися 5. Жовток (розм.) צהוב	צהוב מותיר על העץ.

Аналіз колоративів, що є похідними від прикметників зі значенням кольору, показав, що окремі колоративи проявляють різну активність у певних семантичних полях.

Похідні слова від колоративу «червоний» (אדם) найчастіше вживаються в назвах речовин, матеріалів (грунт – אדמה, червонець, дукат – אדום, рубін – אודם), косметичних засобів (помада – אודם), оскільки ісі ці об'єкти є носіями вказаного кольору. Також від нього утворюються слово «людина» (אדם), що сходить до біблійської легенди про те, що Бог створив людину з глини (אדמה). Це слово також має у складі кореневий прикметник «אדם». Від того ж кореню утворені іменники, що позначають рослини (півонія – אדמונית), назву хвороби (краснуха – אדמת) і власну назву Марс за кольором планети (מאדים).

Від колоративу «білий» (לבן) утворені власні назви Ліван (לבנון) та Місяць (לבנה), а також слова зі значенням матеріалів і речовин (фіміам – לבן, цеглина – לבנה), продуктів харчування (кисле молоко – לבן), об'єктів

природи (береза – לבנה), процесу (відбілювання – הלבנה). За схожістю форми з цеглою прямокутник в івриті отримав назву מלבן.

Колоратив «синій» не є дуже активним в утворенні похідних слів. Від його кореня утворилися назви побутових предметів (пензлик – מכחול) та явища природи (тінь – כהל).

Кореневі літери прикметника «чорний» (שחור) є основою іменників, які позначають природні явища: темрява (שחור) та світанок (שחרית), тобто ті, що мають зв'язок з темною частиною доби. Похідні слова «юність», «молодість» (שחרות), «юнак» (בן-תשחורת), «кадет», «курсант» (שוחר) передають вік чи звання молодшої людини. Цей корінь не вживається в назвах предметів побуту, хвороб чи продуктів харчування.

Корінь ירק (зелений) став основою назв продуктів харчування (овочі – ירקות, суп – מרק), предметів побуту, що з ними пов'язані (супниця – מרקיה), та професії «озеленювач» (ירקן). Від цього ж кореня утворилась також назва річки Яркон (ירקון).

Рідше за всі формують похідні слова івритські корені «צהב» (жовтий) та «בגל» (фіолетовий). Від першого утворений іменник на позначення процесу «חצהבה» (пожовтіння) та назва хвороби «צהבת» (жовтуха), другий має єдиний похідний іменник «ביגלית» (фіалка).

Підбиваючи підсумок, слід визнати, що аналіз колоративів із першим компонентом – кореневим прикметником з точки зору комбіаторності їх компонентів має важливе значення в практиці викладання івриту. Лексичний матеріал, наданий у вигляді формалізованих моделей, забезпечує можливість створення ефективної системи вправ і сприяє активному засвоєнню кольороназв.

М.І. Кривоніс

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВНОЕТИКЕТНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИБАЧЕННЯ У КИТАЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Мовний етикет як правила мовленнєвої поведінки, що закріплені у системі стійких висловів, ситуацій спілкування, відіграє важливу роль у процесі комунікації. Системне вивчення та аналіз мовноетикетних одиниць англійської, російської, української мов займає провідне місце у сучасних лінгвістичних дослідженнях. У східних мовах, зокрема китайській, такі дослідження також проводилися, однак досі не вирішена проблема труднощів, що виникають в українців під час опанування китайських мовноетикетних одиниць на позначення вибачення. Саме у вияв-

ленні проблемних одиниць на позначення вибачення і полягає актуальність нашого дослідження.

Багатий матеріал для дослідження мовленнєвого етикету дає епістолярій як українських, так і китайських письменників. Етикетні одиниці епістолярію українських авторів вивчають С.К. Богдан (листи Т. Шевченка, Лесі Українки, К. Білокур, В. Стуса), М.Й. Білоус, Н.М. Журавльова (листи українських письменників кінця XIX – початку XX ст.), І. Фокіна (листи П. Куліша), К.В. Ленець (листи Т. Шевченка), Е.С. Ветрова та ін.

У запропонованій статті робиться спроба аналізу мовноетикетних одиниць, зокрема на позначення вибачення, на матеріалі листів Б. Антоненка-Давидовича, І. Багряного, С. Васильченка, В. Винниченка, О. Гончара, А. Горської, О. Довженка, М. Куліша, О. Ольжича, В. Підмогильного, В.Свідзінського, В. Симоненка, І. Сокульського, В. Сосюри, В. Стуса, П. Тичини, М. Хвильового. За зразок китайського епістолярного стилю було вибрано роботи сучасників, таких як Мо Єнь (莫言), Ба Цзінь (巴金), Лу Сюнь (鲁迅), Ван Мен (王蒙) і Лао Ше 老舍.

У дослідженнях 1997–2002 років китайські науковці розподіляють епістолярні одиниці ввічливості на такі групи: привітання, прощання, вдячності, вибачення, подяки тощо. Особливе місце через свою розгалуженість у формах вираження та залежність від ситуації займають одиниці вираження вибачення. Китайські мовознавці Хе Цзижан (何自然), Цен Гуанлян (钱冠连), Фан Цзіньчунь (范镜春), Лі Чжицзюнь (李志君), Цен Юесі (钱乐熙) у своїх роботах здійснили порівняльний аналіз вживання мовноетикетних одиниць на позначення вибачення, а також причини відмінностей такого вживання у китайській, англійській та російській мовах. Лян Цзе (梁喆), порівнюючи вживання слів ввічливості між росіянами та китайцями, зауважив, що на вибір ситуації спілкування впливають такі фактори: офіційність, почуття до співрозмовника, взаємні відносини, посада, вік, рівень вихованості тощо [10, с. 63]. У свою чергу Н.І. Формановська (1988) здійснила аналіз одиниць вираження вибачення та виділила серед них такі, що виражають сумнів, мають у своєму складі значення «необхідності», вибачення за незначну або серйозну провину, а також офіційне вибачення чи надання вибачення від іншої особи [4, с. 30-32].

Спираючись на роботи як китайських, так і вітчизняних науковців, було виділено сукупність факторів, що можуть впливати на вживання одиниць вибачення у китайській мові: 1) вживаються усно або лише в епістолярному стилі; 2) за частотою використання: часто або тільки за особливої нагоди; 3) можуть бути вжиті до незнайомих, поважних, знайомих; 4) за інтонацією – офіційні та неофіційні.

В українській мові найуживанішими є традиційні одиниці позначення вибачення: **вибач(те), пробач(те), даруй(те), перепрошую, не сердьтесь, не гнівайтесь, прошу пробачити**. [7, с. 68] У китайській мові із «留学生汉语专业教学大纲» (спеціального словника для іноземних студентів) було вибрано такі одиниці вибачення: (真/实在) 不好意思 – (zhēn/shízài) bùhǎoyìsi – перепрошую, 失礼了(shīlǐle) – вибач(те), (真/实在) 过意不去 – (zhēn/shízài) guóyìbúqù – даруй(те), (真/实在) 对不起 – duìbuqǐ – (дійсно) вибач(те), (真 / 很 / 实在 / 十分 / 非常) (zhēn/hěn/shízài/shífēn/fēicháng) 抱歉 bàoriàn – (дуже) прошу пробачити, 真遗憾 zhēnyíhàn – на жаль, 原谅(yuánliàng) / 请(qǐng) 原谅 – вибач(те) буль-ласка, 向(xiàng)道歉(dàoqiàn) / 赔礼道歉(péilǐ dàoqiàn) – прошу пробачити (мене), 向.....致歉(zhìqiàn), 表示深深的歉意 biǎoshì shēnshēnde qiànyì – прошу пробачити (емоційне, «глибоке» вибачення), 请多包涵(qǐng duō bāo hán) – «тисячу пробачень». [12, с. 240]

Стилістично нейтральною, незалежною від соціальних, вікових характеристик адресатів виступає лексема **пробач(те)**. В українській мові вона означає «недобачати, пропускати» і в листі така одиниця дає можливість автору послання заглибити незначну провину: *Пробачте, що так мало, але це вилилось із серця...* (Сосюра до Кравченка, с. 167); *Пробач за нав'язливість* (Симоненко до А. Перепаді, с. 327); *Пробачте за такий почерк мій: бувають дні такі, коли і почерк не почерк* (Тичина до Л.А. Озерова, с. 272).

Більшим ступенем ввічливості характеризуються мовноетикетні одиниці на позначення вибачення, що структурно складаються лише з лексеми **пробач(те)**: *Пробачте, не знаю повного Вашого імені* (Тичина до Терещенка, с. 261).

Етикетна одиниця **вибач(те)** також виступає як стилістично нейтральна, вона вживається у листах як офіційного, так і інтимного характеру: *Вибачте за затримку відповіді – нема часу* (Багрянний до П. Волиняка, т. 1, с.209); *А може Ви на що-небудь розгнівалися на мене, може я написав що-небудь неприємне Вам, то дуже прошу вибачити мені* (Свідзінський до О. Чілінгарової, с. 424); *Вибачте, Опанасе, просто я люблю Вас* (Горська до О. Заливахи, с. 52).

Серед китайських прикладів можна побачити, що обидві лексеми 对不起 та 原谅 можна розуміти як «пробачте» та «вибачте»: «很对不起大家, 让你们受委屈了。我们回去一定想办法.....» (老舍《女店员》) та «人必须原谅别人, 才能往前走。」 (鲁迅《啊 Q 正传》)

Лексема **вибачай(те)** є характерною для розмовного мовлення, тому послання з нею має дещо знижений характер і вживається в листах до рідних і добре знайомих людей: *Пишіть і вибачайте, що я досить довго вам нічого не прислав* (Ольжич до батьків, с. 338).

За допомогою вживання лексеми **вибач(те)** автор послання пояснює причину свого вибачення, розкриє негаразди, пов'язані з цим: **Вибачте, що аж з таким запізненням засилаю свої поздоровлення** (Багрянний до Р. Василенка, т. 1, с. 165); **Вибач, що не писав тобі** (Ольжич до батька, с. 324).

Мовноетикетна одиниця на позначення вибачення **даруй(те)** має розмовний характер і в письменницькому епістолярії використовується частіше в листах до знайомих і близьких людей: **Дорогий мій, даруйте мені за ці терпкі слова** (Багрянний до В. Бендери, т. 1, с. 131); **Даруйте, що через свою хворість не можу бути я присутнім на Вашім святі** (Тичина до Г. Верьовки, с. 331); **Даруйте мені, що я так довго мовчу...** (Стус до Х. Бремер, кн. 2, с. 155).

Китайським варіантом «даруйте» може виступати 不好意思, але вживається ця одиниця значно частіше за українську, причому здебільшого до незнайомих людей: 他问一位中年人: «不好意思, 华鹰饭店在哪里? » (老舍《女店员》)

Лексеми **прости, простіть** письменники використовують як ввічливе попередження про що-небудь, як вибачення за якусь більшу провину: **Бажаю Вам всього гарного, дорогий Миколо Костевичу, простіть мене** (Хвильовий до Зерова, с. 854). **І простіть мене Ви, любі мої, простіть Ви мене, бо в Неї я вже не випрохаю прощення** (Стус до родини, кн. 1, с. 128). Лексема «простіть» виражається китайською 很抱歉 у такому прикладі: 他回答: «很抱歉, 我不能告诉你们。» (老舍《小破的人生》) .

Неспеціалізовані засоби вираження вибачення, ускладнені конструкції, що підкреслюють ввічливість і повагу до адресата, виражають усвідомлення автором послання своєї провини, прагнення змінити ситуацію: **Не гнівайтесь і не судіть, що довго не писав до Вас** (Тичина до Ковалівського, с. 411); **Дуже прохаю пробачити, що не переписую листа цього начисто і темпи тиснуть на мене, темпи роботи, вся навантаженість...** (Тичина до Озерова, с. 262).

Китайський аналог «не гнівайтесь і не судіть» може бути виражений таким чином: 请多包涵: «我们诚意接受, 不足之处, 以后定当改善, 请多包涵。» (铁凝《玫瑰门》) а «дуже прохаю пробачити» – 表示深深的歉意, наприклад: «我想替你们负责不可能, 道理我前边已经讲过了, 我对此只能表示深深的歉意。» (王蒙《失态的季节》) .

Варто зазначити, що в українському епістолярії мовноетикетні одиниці на позначення вибачення, як правило, у структурі листа розташовані на початку та виділені внаслідок того, що перед викладом основної частини, нових думок автор послання намагається позбутися негативних моментів попереднього спілкування, визнаючи свою провину і висловлюючи з цього приводу вибачення, аби вплинути на емоції адресата.

У творах китайських письменників одиниці вибачення реалізуються здебільшого у конструкціях, що охоплюють все речення, а окремі одиниці можуть бути розміщені як на початку, так і в кінці: «向.....道歉.....»; «向.....赔礼道歉»、«向.....致歉/致以深深的歉意».

У китайській мові відмінність складає вживання 对不起 та 不好意思, коли мова йде про знайомих та незнайомих людей. У творах китайських авторів частіше вживається 不好意思 (можна розуміти як «даруйте»), а от українці частіше висловлюють вищий ступінь переживання за співрозмовника, говорячи «вибачте», що є еквівалентом 对不起.

Ще однією особливістю вираження вибачення в китайській мові є те, що, на відміну від української, є мовноетикетні одиниці, після яких можна вживати прямий додаток (напр. «вибач мене»), це 原谅我, 对不起他 та одиниці, після яких не можна: 道歉 та 不好意思.

Найбільшу трудність для українців складає вживання 对不起 та 不好意思, 抱歉, 道歉, перші – через свої особливості вживання, а також через схожий переклад на українську у формі «пробачте» та «вибачте».

Беручи до уваги вищезазначені причини, можна дійти висновку, що українському комунікатору під час розмови китайською буде важко відчувати, коли необхідно вживати ті чи інші вирази та мовноетикетні одиниці вибачення. Наприклад, під час вживання 对不起 та 不好意思 потрібно буде застосовувати досвід розрізнення англійських «I am sorry» та «Excuse me». Китайські автори водночас не переобтяжують фрази додатковими фразами пояснення провини чи мобільними емоційними вставками, на відміну від українських.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акиншина А.А., Формановская Н.И. Этикет русского письма, – М.: Рус. яз., 1981. – 199 с.
2. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету // Укр. Мова і сучасність. – К.: НМКВО, 1991. – С. 90-98.
4. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет. – М.: ИКАР, 2005. – 250 с.
5. Лакофф Р. Прагматика публичного извинения // Жанры речи: Сб. науч. ст. – Саратов: Изд. центр «Наука», 2007. Вып. 5. Жанры и культура. – С. 183–192.
6. Ларина Т. В. Национальный стиль вербальной коммуникации: постановка проблемы // Вестник РУДН. Сер. «Лингвистика». 2005. № 7. – С. 26–31.
7. Пуніна О. Мовноетикетні одиниці на позначення вибачення в епістолярію письменників ХХ століття. // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т.16 – Донецьк: Східний видавничий дім. – 2007. – 240 с.
8. 范海虹《俄汉礼貌用语对比》黑大硕士论文, 1999 年。
9. 胡明伟《汉语致歉言语行为研究》吉林大学硕士论文, 2006 年。

10. 梁喆《中俄礼貌用语对比浅析》泰安教育学院学报岱宗学刊, 2010 年第 3 期。
11. 贾玉新《俄汉交际中的道歉行为与道歉策略》绵阳师范学院学报, 2004 年 04 期。
12. 国家对外汉语教学领导小组办公室编 《留学生汉语专业教学大纲》北京语言文化大学出版社, 2002 年。

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Твори: В 2 т. – К.: Наукова думка, 1999. – Т. 2: Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування / Упор. та прим. А.С.Бойка. – 656 с.
2. Багрянний І. Листування: У 2 т. – Т. 1. – К.: Смолоскип, 2002. – 706 с; Т. 2. – 556 с.
3. Васильченко С. Твори: В 4 т. – Т.4. – К.: АН УРСР, 1960. – 455 с.
4. Винниченко В. Листи дружині – і сердиті (В. Винниченко – Є. Чикаленко – М. Горький – В.Ленін) // Капрійські сюжети: «Італійська» проза М. Коцюбинського та В. Винниченка / Упор. В. Панченко. – К.: Факт, 2003. – С. 441-479.
5. З листування Олеся Гончара // Київська старовина. – 2006. – №3. – С. 153-160.
6. Горська Алла: Червона тінь калини. Листи, спогади, статті / Ред. та упоряд. О. Зарецького та М.Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 240 с.
7. Довженко О. Твори: В 5 т. – Т.5. – К.: Дніпро, 1966. – 542 с.
8. Куліш М. Твори: В 2 т. – Т.2. – К.: Дніпро, 1990. – 877 с.
9. Ольжич О. Незнаному Воякові. – К.: Фондація ім. О.Ольжича, 1994. – 432 с.
10. Підмогильний В. Листи з Соловків // Досвід кохання і критика чистого розуму Валер'яна Підмогильного: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К.: Факт, 2003. – С. 407-426.
11. Свідзінський В. Твори: У 2 т. / Вид. підготувала Е. Соловей. – К.: Критика, 2004. – Т. 2. Переклади. Статті. Листи. – 512 с.
12. Симоненко В. У твоєму імені живу: Поезії, оповідання, щоденникові записи, листи. – К.: Веселка, 2003. – 382 с.
13. Сокульський І.Г. Листи до Марієчки: Вибране листування (1981 – 1987). – К.: Смолоскип, 2000. – 92 с.
14. Сосюра В. Твори: У 10 т. – Т. 10. – К.: Дніпро, 1972. – 237 с.
15. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. – Т. 6 (додатковий) у 2 кн. – Львів: Просвіта, 1994. – кн.1. – 494 с., кн.2 – 261 с.
16. Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. – Т.12, кн.1. – К.: Наук. думка, 1990. – 488 с.
17. Хвильовий М. Твори: У 2 т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990. – 925 с.

І.А. Логвиненко, Д.О. Провоторова

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

**МЕТАФОРА І МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ
У ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА ТУРЕЧЧИНИ
РЕДЖЕПА ТАЙПА ЕРДОГАНА**

У всі часи публічні промови державних діячів слугували впливовим інструментом формування думки мас, спонукання їх на певні дії. Сьогодні цілі наукові інститути працюють над дослідженням засобів вербального та невербального впливу політичних лідерів на людей та цілі народи. Тому природно, що нині спостерігається підвищений інтерес до вивчення політичного дискурсу, який привів до появи нового напрямку в мовознавстві – політичної лінгвістики.

М.В. Гаврилова визначає політичний дискурс як «актуальне використання мови в соціально-політичній і публічній сфері спілкування» [1, с. 11]. Мета політичного дискурсу – пробудити в адресатові наміри, надати ґрунт для переконання та спонукати до дії. Природно, для того, щоб впливати на масову свідомість, потрібні найбільш сильні і яскраві мовні засоби. У мові політика це знаходить своє вираження, в першу чергу, в експресивних властивостях мови. У цьому випадку під експресивністю слід розуміти «таку сукупність ознак мовної одиниці, а також цілого тексту (чи його фрагмента), за допомогою яких той, що говорить (що пише), виражає своє суб'єктивне ставлення до змісту або адресата мови з метою дії на останнього» [4, с. 210]. Найчастіше використовуються такі засоби експресії, як метафора, епітет, гіпербола, літота, метонімія, іронія, порівняння, використання лексики зі зниженою та піднесеною конотацією тощо, які надають мові не лише художньої образності, але й істотним чином впливають на свідомість, модифікують картину світу, мають пояснювальну силу.

Метою нашої статті є дослідження функціонування в політичному дискурсі Туреччини такого засобу вираження експресії, як метафора. Об'єктом нашого дослідження є промова президента Туреччини Р.Т. Ердогана від 28 грудня 2015 року, де він підбиває підсумки 2014 року.

На думку О.Є. Наседкіної, основною метою політичної мови є «чинення дії на аудиторію, яка є зміною інтонаційної сфери внутрішнього світу людини за рахунок модифікації окремих фрагментів структури його знань чи зміни його емоційного стану» [4, с. 211]. У політичній мові вживання метафор як образних засобів дозволяє конкретизувати предмет думки, передаючи при цьому емоційне ставлення до нього. Важливість образності метафор полягає в тому, що саме ця ознака лежить в основі всіх інших їх виразних якостей: емоційності, оцінювання, екс-

пресивності. Також вживання метафор надає розмові жвавості й образності.

На властивість метафор змінювати бачення ситуації, підказувати ухвалення рішення, впливати на поведінку давно звернули увагу дослідники. Один з найбільш розгорнутих теоретичних описів когнітивної суті метафори представлений у роботі Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Автори відзначають, що метафора є не просто приналежністю мови, а властивістю людського мислення [2]. При цьому, як вказують Є.А. Медведєва і Н.О. Спіцина, генетичні або стерті метафори мають анітрохи не менший потенціал маніпулятивної дії, іноді вони є навіть більш прийнятними, ніж метафори з яскравою образністю, оскільки дія в цьому випадку здійснюється на рівні підсвідомої асоціації [3].

Президент Турецької Республіки Реджеп Таїп Ердоган у своїй публічній промові від 28 грудня 2014 року, в якій він підбиває підсумки 2014 року, активно вживає різні засоби експресії, у тому числі й метафори. Своє представлення й оцінку подій президент виражає через низку метафоричних моделей. Услід за І.А. Філатенко ми визначаємо метафоричну модель як «динамічну структуру, що розкриває когнітивний механізм утворення метафори і демонструє взаємодію області-джерела і області-мети» [5, с. 23]. Деякі метафоричні моделі можуть бути представлені системою фреймів (фрейм тут розуміється як фрагмент наївної мовної картини світу). У проаналізованій промові ми виділили такі метафоричні моделі (ММ):

1) ММ «Курс політики Ердогана – це шлях у світле майбутнє» (просторово-географічна метафора):

Фрейм 1. Фрейм «Шлях, дорога» знаходить своє вираження вже у самій назві промови «*Yeni Türkiye Yolunda*» («**На шляху** до нової Туреччини»)

Фрейм 2. «Горизонт»:

(1) ... *gelecek **ufku** olan, vizyonu olan, kararlılığı olan, ama en önemlisi de kendine güveni olan bir ülkedir.*

Фрейм 3. «Поступові рухи вперед і вгору»:

(1) *Bütün bunlar Türkiye-Irak ilişkilerinin **geldiği düzeyi** ortaya koyuyor.*

(2) *2014 demokrasimizi için nasıl parlak bir yıl olmuşsa 2015 de ikinci kalkınma hamlemiz açısından da 2023 hedefleri açısından da **ayağa kalktığımız, yürüdüğümüz, koştüğümüz** ve geleceğe hazırlandığımız bir yıl olacak.*

(3) *Toplumsal bilinçlenme ve duyarlılık **düzeyini yükselteceğiz.***

Фрейм 4. «Кидок, ривок»:

(1) *...**büyük bir kalkınma hamlesini** gerçekleştirmiş,...*

(2) Bize bu konularda eleştiri getirenler bile biliyorlar ki Türk ekonomisi **büyük bir sıçrama gerçekleştirdi**.

(3) Gençlerimizi özgür ve özgün düşünceyle yetiştirip, **yeni teknolojik atılımların**, açılımların önünü açmak ve geleceğe gençlerimizi büyük iddialarla hazırlamak konusunda kararlıyız.

Фрейм 5. «Пункт призначення»:

(1) Bütün dost ve kardeş halklara **gel** diyoruz. **İnsanlığa gel** diyoruz. Nereye gel diyoruz? **Barışa, kardeşliğe, dostluğa, muhabbete gel** diyoruz.

(2) **Sürekli kendisini yenileyen geleceğe** göre hazırlayan bir gençlik Türkiye'nin en büyük teminatıdır.

(3) ...gerekli her türlü çabayla **dünyanın öncü ülkeleri arasına girme yolundaki** mücadelemizi sürdürme kararlılığımızdır.

2) ММ «Майбутнє Туреччини – це історія успіху» (літературна метафора).

(1) Türkiye ekonomide bir **başarı hikâyesidir** ve önümüzdeki yıl 2015 bu **başarı hikâyesine** yeni halkaların eklendiği yıl olacaktır.

3) ММ «Дії зовнішніх і внутрішніх ворогів – створення песимістичної картини майбутнього Туреччини» (метафора із сфери мистецтва):

(1) Çünkü geçen sene bu vakitlerde tam da 2013 Aralık ayının sonlarına doğru Türk demokrasisinin geleceğiyle ilgili **karanlık tablolar çizenler** ortaya çıktı. Türkiye'nin kaosa gireceği demokratik yolla seçilmiş hükümetin sona ereceği bu sebeple de ekonomik krizler yaşanacağına dair **karamsar tablolar çizen karanlık odaklar** vardı.

(2) Daha önce **çizilen karanlık senaryolara** rağmen ...

4) ММ «Вороги демократії і народу – це чужинці» (просторова метафора).

(3) Demokrasimize ve milli irademize karşı hangi yönden **ne şekilde gelirse gelsin** her türlü eyleme, provokasyona ya da organize faaliyete izin vermeyeceğimizi gereken her türlü mücadeleyi sergileyeceğimizi de ifade etmek isterim.

5) ММ «Події, які переживає Туреччина сьогодні, – це іспит» (учбова метафора):

(1) 2014 bizim için demokrasimiz için **bir sınav** ama bir başarı yılı oldu.

6) ММ «Туреччина – це ліки для інших країн, які переживають кризу» (медицина метафора).

(1) Türkiye 12 yıl önce olduğu gibi kendi kriziyle uğraşan ekonomik bunalımlar içindeki bir ülke değil, **başkalarının krizlerine şifa olabilecek** nitelikte büyük bir kalkınma hamlesini gerçekleştirmiş <...> kendine güveni olan bir ülkedir.

7) ММ «Країни, що є сусідами з Туреччиною, – вогняне коло (де йде війна, і до якого намагаються втягнути Туреччину)» (просторова метафора).

(1) *Etrafımızda **ateş çemberi** olsa da ...*

(2) *Üçüncüsü, kim ne yaparsa yapsın Türkiye'nin çevresindeki **ateş çemberine sokulmasına** izin vermeyeceğiz.*

8) ММ «Завдання Туреччини сьогодні – війна (з економічними труднощами, провокаціями ворогів і недоліками суспільства)» (мілітарна метафора).

(1) *Hükümet programını ilan ettiğimizde Türkiye'nin ekonomideki katma değerini arttırabilmek için inovasyona ve Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vereceğimizi ifade etmiş ve **bir seferberlik ilan etmiştik.***

(2) *Başbakanlık görevini aldıktan sonra en çok önem verdiğim hususlardan biri ve her ay sizlerle konuşmamda, sohbetimde vurguladığım hususlardan biri **uyuşturucuyla mücadele** oldu.*

(3) *Uyuşturucuyla mücadeleyi, **terörle mücadele**ye denk görüyoruz.*

9) ММ «Терор і наркотики – це морок, темрява» (колірна метафора).

(1) *Çünkü uyuşturucuyla mücadele de terör gibi gençlerimizin **hayatını karartıyor**, bir nesli değil, nesilleri mahvedecek **karanlık bir sürecin** önünü açıyor.*

10) ММ «Молодь Туреччини – її гарантія» (фінансова метафора)

(1) *Sürekli kendisini yenileyen geleceğe göre hazırlayan bir gençlik **Türkiye'nin en büyük teminatıdır.***

10) ММ «Молодь Туреччини – виробники» (виробнича метафора).

Bize böyle gençler lazım. Bize **slogan üreten değil, fikir üreten** gençler lazım.

12) ММ «Туреччина – це нестихающий голос совісті» (антропоморфна метафора).

(1) *Ve nihayet Türkiye yükselen bir ülke, yükselen bir ekonomi; ama aynı zamanda **dünyada vicdanın sesi. Herkes sustuğunda haksızlık karşısında susmayan bir ülke** Türkiye.*

Таким чином, ми бачимо, що для політика одним з основних інструментів епатажу чи рекламування своєї особи є яскрава, виразна й асоціативна мова, побудована на ефективному використанні політичної метафори. Метафоричні моделі активно використовуються при побудові картини світу у політичній сфері. Також метафора притягає й утримує увагу; насичує текст виразними образами, здатними надовго зберегтися в пам'яті; впливає на асоціативне мислення, є одним з інструментів впливу, а часом і маніпулювання свідомістю і розумовим процесом; служить ефективним засобом вираження особистої позиції промовця; виступає у ролі ущільнювача інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова М.В. Когнитивные и риторические основы президентской речи (на материале выступлений В.В. Путина и Б.Н. Ельцина) / М.В. Гаврилова. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. – 296 с.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М. // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387–415.
3. Медведева Е.А., Спицына Н.А. Манипуляция сознанием с использованием концептуальной метафоры в первичном политическом дискурсе [Электронный ресурс] / Е.А. Медведева, Н.А. Спицына // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. – Электрон. дан. – 2013. – № 28. – С. 99-112. – Режим доступа: <http://elibrary.ru>, регламентир.
4. Наседкина О.Е. Лексико-стилистические средства экспрессии в адвокатских речах конца XIX – начала XXI веков в аспекте речевого воздействия / О.Е. Наседкина // Вектор науки. – ТГУ. – № 1(23), 2013. – С. 210-213.
5. Филатенко И.А. Метафора в современном политическом дискурсе Украины: трафаретная? живая? [Текст] / И.А. Филатенко // Русский язык, литература, культура в школе и вузе : Научно-методический журнал. – 2008. – № 6. – С. 23–26.

Ю.В. Малахова

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

ТВОРЧЕ НАДБАННЯ ФЕДОРА ПУЩЕНКА

Харківщина дала Україні та світові велику кількість видатних людей. Серед них є ті, чий імена довгий час замовчувались і залишаються невідомими і до сьогодні. Одним з них є філолог, японіст і перекладач Федір Пущенко. Він володів не тільки японською, але й грецькою, латиною, французькою, німецькою, англійською та італійською мовами та був активним членом Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС). Метою ВУНАС на той час було поширення знання східних мов серед населення та підвищення кваліфікації спеціалістів-сходознавців. З цією метою при ВУНАС були відкриті курси східних мов, які почали функціонувати з 1 серпня 1926 року, окрім японської, там ще викладали турецьку та перську мови.

Творчу спадщину Ф. Пущенко умовно можна поділити таким чином:

1. видання підручника для курсів східних мов;
2. переклади казок і віршів;
3. статті та рецензії;
4. викладацька та лекційна діяльність.

Для забезпечення курсів посібниками у 1926 році Ф.Д. Пущенко за короткий термін підготував перший підручник з японської мови «Теоретико-практичний курс японської мови. Підручник для вжитку на курсах східних мов ВУНАС».

Ф. Пущенко переклав декілька японських казок з японської на українську «Жаба з Осака й Жаба з Кіото», «Мацуямське свічадо», «Імення котів» та написав статтю «Про японське письменство». Казки «Жаба з Осака й Жаба з Кіото», «Мацуямське свічадо» у його перекладі вперше були надруковані у журналі «Східний світ» у 1927 році. Казка «Імення котів» була опублікована у «Бюлетені ВУНАС» у 1926 році. За словами історика І. Шуйського, «він спробував скласти українсько-японський словник, проте при перекладі незвичних слів, природно, виникали труднощі, і ця робота не була закінчена» [5]. Але, на жаль, нам не вдалося знайти ніяких архівних документів з цього приводу.

У журналі «Східний світ» у 1927 році була надрукована його оглядова стаття «Япанське письменство». У цій статті містяться відомості про фонетику, орфоепію японської мови, поезію та японську систему письма.

Ф. Пущенко так характеризує японське письмо: «kanamajiribun» (хінські ідеограми з допоміжними япанськими літерами, що їх може й не бути), «hiragana» (скорописна абетка), «katakana» (допоміжна абетка) [3, 194].

Ось як автор характеризує японську систему письма: «До того ж япанське письменство притьмом своєрідне; навіть коли воно що й позичало в сусідів, то надавало всьому національного духу, япанізуючи вщерть. Властивості япанської мови: майже нечутність, рухомість або й відсутність наголосу, однакова короткість звуків, до краю обмежена можливість рими, асонансу то що, – не призволяють віршувати в наш спосіб» [3, 193].

«Япанське письмо має декільки форм транскрипції: tanka подано тут у чотирьох (зразок 9): у ромажі (латина), «kanamajiribun» (хінські ідеограми з допоміжними япанськими літерами, що їх може й не бути), «hiragana» (скорописна абетка), «katakana» (допоміжна абетка).

9 зразок:

Romaji	Переклад
karinooywo	Се минуче життя
karinojatote	Як абилиш життя
adanisuna	Як абилиш життя
karinobakari	Ми не маєм його марнувати,
onogayonareba	Най для нас воно хоч і минуче життя, Так єдине ж, що дано нам мати» [3, 197].

Щодо японської поезії Ф. Пущенко пише: «Япанська словесна творчість із поміж сучасних є одна з найдавніших і найбагатчих. Зокрема народня поезія, принаймні з тих, що увічнені в писанім слові, таки й найбагатча у світі. Отже вся япанська поезія поділяється не на віршовану та невіршовану, а за інакшим принципом: на твори, що їх співають

або речитатують і твори, що їх проказують звичайно (опріч драматичних, що мають обидва елементи).

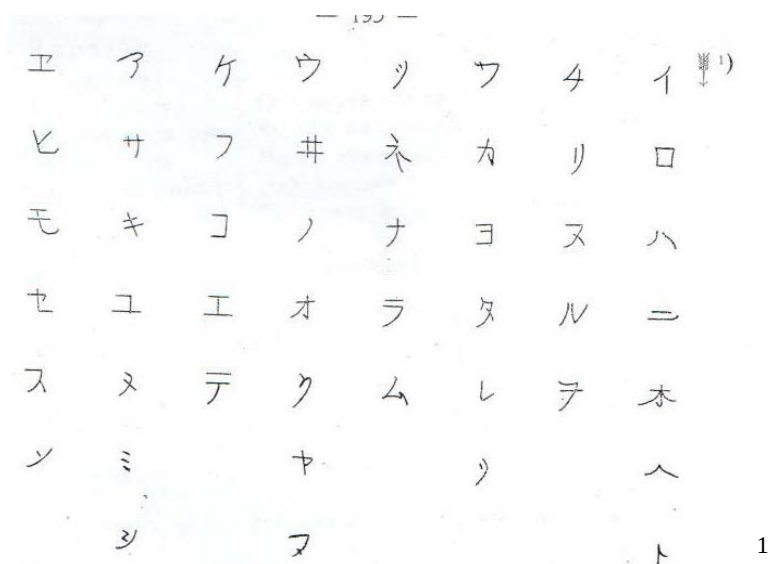
Перед VIII ст. в Японії лише хінці й корейці, що там жили, знали письма, і дуже мало япанців. У 712 році з'явилася перша япанська книжка «kojiki», в 720 році друга – «nihongi». Зміст їх є перекази про стародавню історію Японії, так далеко в давнину, як сягала в той час народня пам'ять (VI ст. до Р.Х.) і до часу появи книжок, отже за протяг часу понад 1000 р.» [3, 193].

Ф. Пущенко наводить дев'ять прикладів віршів з коментарями.

Wagaiowa	Ось тут моя хатина,	Моя хатина ось це
Matsubaratsuzuki	Біля – сосновий гай,	Соснового гаю біля,
Umichikaku	Близесенько і море,	Море близенько,
Fuji no takanewo	І Фуджи верховину	Фуджи верховину
Nokibanizomiru	Я з ганку бачу в край.	З ганку цілком бачу.

Можна зазначити, що всі переклади Ф. Пущенка містять багато цінних приміток у вигляді коментарів. Так, до цього вірша автор наводить такий коментар: «Фуджи – священна гора в Японії, має майже бездоганну форму конусу, заввишки 4,7 кілометрів; з її верховини чудовий краєвид навколо. Мрія кожного япанця є мати оселю поблизу гаю, моря і щоб видно було Фуджі. Наведена «uta» одна зі старовинніших і найпоширеніших» [3, 196].

Також Ф. Пущенку належить перекладена українською мовою いろは歌 /іроха-ута/ «пісня Іроха», яка була написана в Японії у другій половині періоду Хейан. «Іроха-ута» – вірш у жанрі імайо, авторство якого за легендою приписується видатному японському філософу, релігійному діячеві, поету і каліграфу Кукаю (Кобо Дайші, (773(4)-835)) [4, 53]. За змістом цей вірш можна розглядати як лаконічний образний виклад буддійського вчення. З формального погляду це мнемонічний текст для запам'ятовування складової абетки японської мови «Годжю:он»: у ньому вжиті всі існуючі знаки абетки кана, крім складового ん /н/, якого у IX столітті ще не існувало. Склади з дзвінкими і глухими приголосними не розрізняються, причому кожний знак вжито лише один раз. Поряд з «Годжю:он», «Іроха-ута» вважається японським алфавітом, загальноприйнятим способом упорядкування знаків кани. Порядок «пісня Іроха» часто використовується в Японії для нумерації, наприклад параграфів, рядів у залі тощо [4, 52]. Ось так виглядає переклад Ф. Пущенка, який був надрукований у «Східному Світі», а згодом використовувався автором у викладацькій роботі:

Квіти і пахнуть,
Проте облітають.
Хто в нашім світі
Та краю не має?
Я в горах далеко
Сьогодні блукав,
Та сон рано-вранці
Мене не сп'яняв².

(Переклад Ф. Пуценка)

Транскрипція готтажі (латина)

e	a	ke	u	tsu	wa	chi	i
hi	sa	fu	i	ne	ka	ri	yo
mo	ki	ko	no	na	yo	nu	ha
se	yu	e	o	ra	ta	ru	ni
su	me	te	ku	mu	re	wo	hi
n	mi		ya		so		hi
	shi		ma				te

Для порівняння наводимо текст «*пісні Іроха*», записаної манйогоною і хірагоною.

以呂波耳本へ止 いろはにほへと іроханіхохето

千利奴流乎 ちりぬるを чірінуруво

和加餘多連曾 わかよたれそ вакайотаресо

津祢那良牟 つねならむ цуненараму

有為能於久耶万 うるのおくやма увіноокуяма

¹ Стрілочка вказує напрямок читання

² Орфографія написання зберігається згідно з текстом статті («Східний світ», 1927, № 2–3. – С. 193–203)

計不己衣天 けふこえて кефукоете

阿佐伎喻女美之 あさきゆめみし асакіюмеміші

恵比毛勢須 ゑひもせず вехімосесу

Так виглядає запис цієї пісні сучасним ідеографічно-силабічним письмом:

色はにほへど 散りぬるを

我が世たれぞ 常ならむ

有為の奥山 今日越えて

浅き夢見じ 酔ひもせず

Вишневий квіт, розливши аромат,

На землю опадає...

В нашім світі

Хто із людей безсмертя досягнув?

А отже й ти, в облуднім світі нині

Ущелини долаючи гірські,

На сні короткі не звертай уваги

І не хмелій від цих недовгих снів!

(Переклад І.П. Бондаренка)

Також він написав рецензію на книгу: «Дмитренко Р.П. Народное творчество Японии: Миниатюрная скульптура, нецке, маски, тсубы», яка була видана у Москві у 1928 році.

Ф. Пущенко зробив переклад вірша Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати», який, за його словами, був опублікований у 1907 році [3, 195].

Ф. Пущенко був талановитим викладачем та перекладачем. Як згадує А. Ковалівський, «Ф. Пущенко мав абиякий педагогічний талант, на японському відділенні слухачі вже через півроку навчання розмовляли японською мовою. Навчання з цієї мови проводилося у значній мірі шляхом практичних вправ» [1, 84]. У 1927 році керівництво курсів вирішило припинити набір на всі відділення, крім японського, завдяки таланту Ф. Пущенка. Член правління курсів Євгенія Бурксер згадала, як, підбурена скаржниками, влаштувала Ф. Пущенку так званий заочний іспит. У листопаді 1928 року Бурксерта її сестра поверталися з Одеси,

у поїзді познайомилися з японцем, який через Харків їхав до Москви. Євгенія Григорівна запросила його до себе, де в присутності свідків – членів ВУНАС, подружжя Олександра Кремени та Віри Омбієвич, японець розпитав кількох студентів японського відділення та визнав рівень знань достатньо високим.

Як пише Ф. Пущенко у своїй біографії, залучений до архівної справи, «с начала 1921 года начался период приглашений во многие учебные заведения и другие учреждения в качестве преподавателя украинского и других языков... в период 1921-1930 преподавал украинский и другие языки на различных учительских курсах, во многих учреждениях как то: Цукротрест (1923-1925), Наркомздоровья, Медицинских Курсах, Институте Праци, «Держжиромколырмете», Еврейском педтехникуме, Будосе и других (всего около 30 учреждений). Сверх того был членом научных обществ, работал в них, чтобы эпизодические доклады по научным вопросам, сотрудничал в научной и другой прессе».

Через засудження доля вченого була фактично вирішена – на нього чекала ізоляція від наукового співтовариства, хоча обшук у квартирі Ф. Пущенка не дав жодних результатів для підтвердження звинувачень. І незважаючи на те, що у нього знайшли тільки книжки іноземними мовами, він все одно був засуджений. Кілька місяців допитів у в'язниці завершилися передбачуваним засланням. Навіть під час перебування у таборі він переконливо довів свою національну свідомість і чітку світоглядну позицію.

Ось як згадує Ф. Пущенка Семен Підгайний у книзі «Українська інтелігенція на Соловках»: «З професором чужих мов Федором Пущенком я познайомився лише на Соловках, хоч до арешту він, як я, жив у Харкові і працював у різних інституціях.

На острові він виявив себе дуже порядною людиною, жив страшенно нужденно і тільки за нашою підтримкою зводив якось кінці з кінцями. Працював, як і всякий солідний професор, єпископ, академік чи поет, звичайно сторожем коло складу.

Пущенко знав не тільки європейські, а й кілька мов Близького та Далекого Сходу. Об'їздив увесь світ і все життя провів у подорожах. Крім того, був винятковим майстром оповідати. Цілими вечорами ми, було, слухаємо його оповідання про Австралію, Азовські острови, Індію, Соломонові острови тощо. Якось, сміючись, говорив:

– Попрошу, мабуть, батька Сталіна, щоб замість Соловків відправив мене на Таїті; що то за чудовий острів! Які там чудові жінки, хоч би на старість одружитися з котроюсь!

– Так ви ж одружений, – зауважили йому слухачі.

– Ну, що з того, що одружений? Адже ж у мене дружина японка, а то була б ще таїтянка.

На запитання, якої не знає мови, говорив: «Знаю всі, крім російської». Він мав цілу школу на острові, кільканадцять груп, де читав лекції з різних європейських і неєвропейських мов. Про свою «справу» ніколи не оповідав. Цілком несподівано у літку 1937 р. його вивезено літаком з острова, як говорили, до Москви. Що було з Пущенком далі, не знаю» [2, 248].

Ф.Д. Пущенко – автор «Теоретико-практичного курсу японської мови» – був звинувачений у приналежності до троцькістської контрреволюційної організації і розстріляний. Через те, що він був репресований та засланий на Соловки, творче надбання Ф. Пущенка довгий час залишалося поза увагою дослідників.

Таким чином, можна стверджувати, що Харків від початку ХХ століття став передовим центром сходознавства, у Технікумі східних мов, окрім японської, викладали різні мови, і для цього були створені перші підручники з цих мов. Також у Харкові була найпотужніша філія ВУНАС, під егідою якої в Харкові виходили журнали Бюлетень ВУНАС та «Східний Світ».

Але, на жаль, сталінський режим звів усі починання нанівець. Ф. Пущенко був репресований. Таку ж долю розділили багато інших учених і науковців, серед яких були вчені, що залишили помітний слід у науці. Для відродження сходознавства як науки знадобився не один десяток років та зусилля не одного покоління вчених у повоєнний час та після здобуття Україною незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалівський А. Антологія літератур Сходу. – Харків, 1962. – 445 с.
2. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. + Недостріляні (у двох частинах). – Київ, Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 328 с.
3. Пущенко Ф. Японське письменництво // Східний світ. – 1927. – № 2-3. – С. 193-203.
4. Федотова Ю.С. Японське письмо: історія та сучасність / Федотова Ю.С. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 119 с.
5. Шуйський І. Невиданий підручник з японської // Реабілітовані історією. Харківська область. – К.; Х., 2008. – Кн. 1, ч. 2. – С. 128–137. <http://korolenko.kharkov.com/kray/KEB/RI/Puschenko.html>

С.С. Науменко

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

ДАОСЬКІ МІФОЛОГІЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ЛІ БО

Даосизм охоплює різноманітні ідеї та практики, поширені на всіх етапах розвитку китайської цивілізації. Його концепції розчиняються

у розмірковуваннях про космологію та духовну філософію, виконуючи роль настанов для тогочасних правителів, а також складають основу великої кількості літератури, що навчає методикам досягнення довголіття та безсмертя. Китайська нація використовує надзвичайно багатий потенціал міфів, художніх символів та образів. Міфологія та символіка – поняття досить багатогранні, полісемантичні, тобто такі, що пронизують усі сфери буття та свідомості [1, с. 92].

Мета цієї статті – проаналізувати даоські міфологічні мотиви у творчості китайського поета Лі Бо.

Видатний поет танської доби Лі Бо (701 – 762) писав вірші згідно з власними переконаннями, не надто додержуючись тогочасних усталених канонів. Цим, власне, він і розширяв межі вже існуючих правил, тим самим підказуючи іншим митцям шлях до вдосконалення своїх надбань. Слід зазначити, що за часів епохи Тан визначну роль відігравав внутрішній зміст поезії, форма натомість була майже довільною. Але якщо вірш не містив у собі глибини думок та краси висловлювань, не наштовхував на роздуми і не захоплював чарівністю слів та думки – рима та форма уже не мали ніякого значення.

Відлюдництво, потяг до подорожей, творчість у місячному світлі – все це, згідно з філософськими критеріями, свідчить про приналежність Лі Бо до даосизму. Особливо це помітно у вірші Лі Бо «拟古十二首» («Наслідування старовинного»), де поет висловлює ідеї даосів Ян Чжу, Ле Цзи і Чжуан Цзи про відносну вартість людського життя та його оптимізацію шляхом повернення до себе (тобто до вічності):

生者为过客，死者为归人。	В цьому світі ми лише мандрівники,
天的一逆游，同悲万古尘。	Смерть лиш повертає нас до себе.
月兔空捣药，扶桑已成薪。	Небо та земля – тимчасовий притулок,
白骨寂无言，青松岂知春。	Де сумують про короткочасний вік?!
前后更叹息，扶荣何足珍？	Для кого ж створено безсмертя?
	Фусан перетвориться на оберемок дров,
	Всохлий стовбур не згадає про весну,
	Бо костям в землі слова не потрібні.
	Світ завжди був наповнений зітханням,
	Чи варто цінувати земне існування?

Цей вірш, написаний 757 р., виражає сутність людини як мандрівника, який за допомогою смерті повертається «додому». Іншими словами, у поезії відтворена концепція палінгенезису, тобто прагнення зворотного народження, або ретроспективного входження природного та людського буття в первинний хаос. Лі Бо доповнює тезис образами ніччності порошку безсмертя, який, за легендою, товче на місяці міфічний 白兔 (Білий заєць); приреченості дерева 扶桑 (Фусан), яке верхівкою дістає Сонця, а також тління та загибель природи і людини (стовбур сосни та кості мерців).

У багатьох віршах поета оживають легенди та розповіді про войовничі подвиги легендарних героїв, образи сходу та заходу сонця, річок і вітрів, гір і вод. Для прикладу розглянемо рядки з вірша «把酒问月» («Із келихом у руці запитую місяць»):

。。。青烟空尽清辉发，	Коли у зелені туман проміння вмиє
但见宵从海上来，宁知晓向云间	пірнає，
没。	Помітиш ти, як з дна морського нічка
白兔捣药秋复春，嫦娥孤栖与谁	виринає.
邻。	Та вранці зникне знов, порине в хмари...
	На місяці – Чан Е самотня, швидко час
	минає，
	А поблизу зайча безсмертя порошок
	перетирає...

У вірші поет любить Місяцем, бачить у ньому приятеля та супутника, п'є разом із ним вино, оспівує та возвеличує всемогутнє та безсмертнє світило, згадує деякі міфологічні персонажі, наприклад, 嫦娥 (Чан Е) та 白兔 (Білого зайця).

Досить часто Лі Бо звертається до образу 凤凰 (птаха Пен), який вибраний поетом далеко не випадково. Цей символ криється у міфологічному світоглядному шарі Піднебесної, і в кольорових узорах своїх пір'їн несе архетипний устрій п'яти духовних елементів. 凤凰 (Фенікс) – казковий птах, що спалює себе наприкінці життя та відроджується з попелу молодим, у поезії Лі Бо використовується як символ вічного оновлення та процвітання країни. Для ілюстрації скористаємося віршем «登金陵凤凰台» («На вежі Феніксів у Цзіньлін»), де сказано:

凤凰台上凤凰游，凤去台空江自流。	Безжурно фенікси жили на цьому місці，
吴宫花草埋幽径，晋代衣冠成古近。	Ріка усе тече поволі, ну а їх
三山半落青天外，一水中分白鹭洲。	не видно вже.
总为浮云能蔽日，长安不见使人愁。	Палацові руїни заросли чортополохом，
	Навік заснула вся придворна знать.
	Я бачу острів Чаплі над потоком，
	І три гори, що як колись，
	видніють вдалині.
	Блякне Сонце, коли так багато хмар，
	Чанань не бачу – і в душі печаль...

Сюжет цієї поезії побудований на притчі V ст. н.е. про трьох феніксів, що жили на горі. Для них побудували терасу поруч із розвалинами старого палацу. По тексту вірша розкидані відверті натяки на знищені у цих місцях столиці царств різних періодів. На думку автора, «...сонце сховалось за хмарами», тобто блискуча столиця 长安 зникла у полум'ї розбрату.

У символі птаха Пен Лі Бо піднімає національний родовий дух китаїців, втілюючи себе в цій іпостасі. Поет показує тим самим, що він є носієм духовної сутності у яскравій єдності доброчесності, гуманності, обов'язку, ритуалу, довіри, котрий слідує священній місії служіння віт-

чизні; що він – даос, котрий володіє образними трансформаціями і великими таємними знаннями [2, с. 26].

Специфіка світогляду Лі Бо виявляється не лише аналітичним шляхом, а й виявляється безпосередньо у поетичних картинах. Для прикладу розглянемо поезію «静夜思» («Мрії тихої ночі»):

床前明月光，疑是地上霜。
举头望明月，低头思故乡。

Сяйво місяця простягнулось до ліжка,
А може, це всього лиш іній осені?
Я подивлюсь угору – бачу місяць,
А унизу лиш дім, де молодість минула.

Ця поезія повністю зіткана із архетипних символів. Ложє символізує космічну колиску поета, сяйво Місяця – енергія художнього просвітлення. (У даосизмі, зокрема у вченні «道德经», таке сяйво визначається як внутрішній погляд людини, що випромінює світло; індивіда, котрий вимкнув усі почуття від зовнішнього впливу. Зрештою, це погляд на самого себе як на первинну вселенську порожнечу.) Іній – символ духовної чистоти серця, настроєного в унісон пульсації космосу. Підняття та опускання голови – процедура читання та поєднання у художні образи спіралей візерунків Неба та Землі. Рузи вгору та вниз – далеко не вигадана метафора чи поетичний прийом. Це – магічний танець, який Лі Бо успадкував від мудрих людей давнини. Поет, підіймаючи та опускаючи погляд, сплітає візерунок Місяця з узором рідних місць та досягає духовного просвітлення в голограмі поетичних символів. Але він, тим не менше, не зображає його читачеві, бо зобразити – значить глибоко особисте поставити на місце всезагального, і навпаки. Тому Лі Бо своїм віршем надає кожному право побудувати власний духовний символ, копію проникнення у таємниці своєї самотності.

Таким чином, Лі Бо збагатив поезію фантастичністю, що дає змогу виразити своєрідну суть його художніх образів. Чимало поезій Лі Бо присвячені міфам, пошуку вічного життя, мотиву подорожі, розповіді про вісьмох безсмертних та їх діяння, персики довголіття тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк С.М. Даосизм: вчення і світогляд. – Чернівці: Прут, 2003. – 217 с.
2. Ли Бо. Избранная лирика. Перевод с китайского А. Гитовича. – М.: Гослитиздат, 1957. – 175 с.
3. 唐诗鉴赏辞典 / 萧涤非等著. – 一上海: 上海辞书出版社, 1983. 12 (2003.3 重印)。

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ
ОСОБЛИВОСТІ ЧОТРЬОХКОМПОНЕНТНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КИТАЙСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ І КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ**

Фразеологізми *йодзідзюкуго* є універсальними мовними одиницями, що поєднують у собі властивості як звичайних слів, так і особливих фразеологічних структур, семантика яких може бути інтерпретованою винятково з точки зору ієрогліфічного характеру мови, в якій вони застосовуються. Велика кількість *йодзідзюкуго* є прямими еквівалентами *чен'юй* – найбільш уживаної форми фразотвору в мові стародавніх китайців. Тому розглядати *йодзідзюкуго* лише на синхронічному рівні тільки як готові слововиди і особливі фразеологічні одиниці, що складаються з 4-х ієрогліфів, на мій погляд, недостатньо для глибокого і всебічного розуміння їх місця і ролі в сучасній японській мові, адже вони здатні пролити світло, з одного боку, на проблему взаємодії мислення, мови і мовлення, а з другого, мови і форм писемності, що справляють на неї вплив і визначають особливості її актуалізації в суспільстві, а відповідно впливають на формування ментальної культури представників цього суспільства.

Крім того, надзвичайно важливо, на мою думку, розглянути *йодзідзюкуго* з точки зору ролі китайських слововидів і фразотворчих моделей у формуванні сучасної японської мови, яка, як відомо, є яскраво вираженим синкретичним продуктом, що утворився в результаті злиття двох мов – китайської та японської – в основному в період приблизно з IV по XIV ст.

У лінгвокультурному плані фразеологічні фрейми *чен'юй* / *йодзідзюкуго* є графо-семантичними, логіко-семіотичними маркерами мовної картини світу китайців і японців. Передусім вони відображають формат і структуру мислення, мови і мовлення стародавнього періоду китайського суспільства, фундаментальним підґрунтям і головною рушійною силою якого була і залишається ієрогліфічна писемність.

Отже, коротко розглянемо основні структурно-семантичні та логіко-семіотичні властивості ієрогліфічних знаків, з яких складаються китайські *чен'юй* 成语 та японські *йодзідзюкуго* 四字熟語.

Китайська ієрогліфіка характеризується низкою властивостей, які роблять її винятковим типом письма. Ієрогліфи можна визначити як знаки письма, що «символізують» поняття незалежно від того, як вони висловлюються в будь-якій конкретній мові [Маєвський 2001, електронний ресурс; Пирогов 2009, 75-77]. Разом з тим, особливість ієрогліфів як логотипів полягає в тому, що вони слугують не тільки знаками письма, а й

репрезентують-концептуалізують своєю архітектонікою та її складовими практично весь феноменальний світ. Більш того, ієрогліфи, відображуючи яскраво і рельєфно картину світу, керують мисленням людей, організовуючи його за чітко визначеною логіко-предметною схемою. Слово має обмежене (лексичне) значення, що актуалізується в контексті конкретної мовної ситуації. Семантична ж парадигма ієрогліфа виходить далеко за межі лексичного значення окремо взятого слова та існує незалежно від мовної ситуації. Ієрогліф сам по собі є «безсловесним», він є своєрідним графо-семантичним фреймом, або накопичувачем, парадигматичного типу. [Пирогов 2011, с. 358-359] Це дає підстави вважати, що ієрогліфи в глибоку давнину народжувалися радше як зображення, відбитки, «символи дійсності», а не як знаки, призначені для фіксації конкретних звуків або мовлення.

Слід зазначити, що насправді ієрогліфи не читаються як буквено-фонетичні знаки (хоча в середині 50-х років минулого століття в Китаї велика їх кількість перетворилася саме на знаки фонетичної категорії в результаті спрощення в процесі реформи писемності). Ієрогліфи, насамперед, інтерпретуються, і лише потім вимовляються залежно від конкретної мовної ситуації і фонетичного значення відповідного референта або контексту, для реалізації якого їх використовують. Особливо переконливо цей тезис підтверджується на прикладі японської мови. Так, ієрогліф 生 (кит. sheng, «життя») у японській мові має принаймні 20 читань, які реалізуються у відповідних мовних ситуаціях. [Маевский 2001, Інтернет-ресурс] Вважаю, що цей важливий фактор варто враховувати для правильного розуміння походження, природи і властивостей ієрогліфів.

Разом з тим, хотілося б звернути увагу на такий важливий факт, що *ієрогліф поєднує в собі одночасно властивості як денотата, так і сигніфіката*. Тому тезу про довільність мовного знака, висунуту свого часу Ф. де Соссюром, на думку багатьох сучасних лінгвістів, особливо східних, можна вважати обґрунтованою лише в мовах, що використовують буквено-фонетичне письмо. Натомість в ієрогліфічних мовах ситуація є діаметрально протилежною, і принцип довільності мовного знака тут не працює. Зокрема, факти китайської та японської мов з усією очевидністю свідчать про те, що тільки в нерозривному зв'язку графічного знака і смислу народжується конкретне слово з конкретним значенням. Підтвердимо це положення на прикладі ієрогліфа 水 (кит. shuǐ; яп. sui, мізу, «вода»), представленого в давній, піктографічній формі, яка, зокрема, властива архаїчному стилю Чжуаньшу (Малої та Великої печатей), що з'явився в VIII-III ст. до Р.Х. у царстві Цінь.

Як бачимо з наведених прикладів, графічна форма ієрогліфа 水 є цілком вмотивованою і відображає стрімкий водний потік. Що стосується його фонетичної оболонки, то вона також цілком прозора і асоціативна – shuǐ, тобто «такий, що шумить, кипить, вирує», що швидше підтверджує, ніж спростовує думку про єдність форми і змісту і, зокрема, про вмотивованість мовного знака, представленого ієрогліфом.

Що стосується букви, то вона може бути кодом-символом, проте ніколи не ієрогліфом, оскільки не має відповідних властивостей, наприклад, складної *архітектонічної* побудови, здатності до граматичної реалізації тощо.

Структурно-семантичний та лінгвокультурологічний
аналіз першої четвериці Тисячослів'я
(千字文, кит. Qianziwen, яп. Senjimon)

天地玄黃 tiāndì-xuánhuáng

テンチ・ゲンコウ tenchi-genkō

てんはくろくちはき

天は玄(くろ)く地は黄色。[інтерпретація японською мовою]

Ten wa kuroku, ji wa kiiro.

Як бачимо, те, що записано китайською латинізованою абеткою *pinyin* (tiāndì-xuánhuáng), японською абеткою *катакана* (テンチ・ゲンコウ) або латинізованою *ромадзі* (tenchi-genkō), є взагалі аморфним і «безтілесним», воно навіть не тінь, а, скоріше подібність тіні ієрогліфів.

Переклади

Переклад Іноуе:

天は玄、地は黄にて、玄は赤黒き色、黄は黄なる色なり。此四言は天文上天地の色を示せしなり Ten wa gen,-chi wa ki nite, gen wa akaguroki iro, ki wa kinaru ironari. Kore shigen wa tenmon-jō tenchi no iro wo shimese shinari (Небо стало таємничо-чорним, тобто набуло червоночорного кольору, земля стала жовтою, тобто набула жовтого кольору. Цими чотирма словами стали позначати кольори неба і землі на небосхилі). [Inoue 2005, с. 148]

Переклад Номура:

天の色は玄、地の色は黄 Ten no iro wa gen,-chi no iro wa ki (Колір неба – таємничо-чорний, колір землі – жовтий). [Nomura 2005, с. 2]

Переклад Sturman:

The sky was black and earth yellow (Небо було чорним, а земля жовтою;). [Sturman 2006, Інтернет-ресурс]

Переклад Виногородського:

...небо иссиня-чёрное, а земля жёлтая. [Виногородский 1999, с. 45]

Переклад Зініна:

Небо [и] Земля – черное [и] жёлтое. [Зинин 2000, с. 176]

Переклад автора:

Небо – Таємничо-Чорне, Земля – Жовта. [Пирогов 2009, с.160]

Лінгвокультурний коментар. У китайській мові ієрогліф 玄 xuán у функції прикметника має кілька значень: 1) чорний [колір], чорно-бурий; 2) далекий, віддалений; 3) прихований, непомітний; таємний, таємничий, незбагнений; 4) дивовижний, чудовий, глибокий.

Сучасний японський дослідник тексту «Тисячослів'я» професор Номура так пояснює етимологію значення ієрогліфа 玄 (яп. kurai, kuroi) з першої четвериці: «Після того, як нитки звивали в пучок і кілька разів просочували спочатку червоною, а потім чорною фарбою, пучок ставав чорно-бурим. Чим більше його занурювали в чорну фарбу, тим більше він темнів, врешті-решт набуваючи *таємничо чорного* кольору (神秘性を漂わせる黒 shinpi-sei wo tadayowa-seru kuro)».

Отже, можна зробити висновок, що ієрогліф 玄 у першій четвериці має не тільки основне значення «чорний», «чорно-бурий», а й конотативне – «таємний», «сокровенний», «незбагнений», «дивний». У зв'язку з цим можна вважати, що запропонована Номура інтерпретація значення ієрогліфа 玄 як «таємничо темний» є найближчим за смыслом до контекстуального значення цього ієрогліфа в розглянутій четвериці.

Ієрогліф 黄 (кит. huáng, «жовтий») у китайському вченні про п'ять стихій (п'ять елементів, п'ять дій) у-сін (五行) символізує Центр світу – Піднебесну імперію. Жовтий колір означав стабільність, родючість, опору, закон, успіх і вічність, а також асоціювався з імператорською родиною. За часів династії Цін (清, 1644-1911) одяг жовтого кольору мав право носити тільки імператор. До міфологічних персонажів цього кольору належать Жовтий (імператорський) дракон (黄龙, huánglóng) з п'ятьма кігтями (символ влади над світом) та Жовтий імператор Хуанді (黄帝) – перший правитель, який об'єднав більшу частину Китаю, а також бог землі Хоу-ту (后土).

Таким чином, можна зробити висновок, що переклад оригінального тексту Тисячослів'я на будь-яку з порівнюваних мов є лише інтерпретацією того смислу, який впливає з дослівного розуміння оригіналу й абсолютно не розкриває його внутрішнього, прихованого, езотеричного підтексту.

Крім того, слід зазначити, що залежно від того, в якій формі зафіксовано озвучене слово, ієрогліфічний, або буквено-фонетичний, може істотно змінюватися його експліцитна і особливо імпліцитна семантика. Так, порівнюючи ієрогліфічний фрейм чен'юй/йодзідзюкуго з його фонетичною абетковою репрезентацією, ми бачимо, що у випадку застосу-

вання китайської латинізованої транскрипції *пін'їнь*, так само, як і японських *катакана* або латинізованої *ромадзі*, втрачається автентичність, мотивація графічної форми повідомлення. Китаєць або японець, читаючи текст, записаний *пін'їнем* або, відповідно, *катаканою* чи *ромадзі*, або зовсім не розуміють, або сприймають його лише частково як свій, домислюючи відсутні складові, що є в семантиці графічних компонентів відповідних ієрогліфів. Цим, зокрема, пояснюється трудність, а в окремих випадках неможливість розуміння багатьох класичних фразеологізмів *чен'юй/йодзідзюкуго* без відповідних коментарів, навіть для самих китайців і японців.

Заслугує на особливу увагу той факт, що сучасний японський словотвір базується, між іншим, на моделях, запозичених ще в ранній період формування нової, синкретичної японської мови, причому ці моделі залишаються продуктивними і донині.

Національні японські ієрогліфи (和製漢字, *васейкандзі*)

鰯 івасі: поєднання ієрогліфів піктографічної (魚, «риба») та вказівної (弱, «слабкий») категорій за принципом «ключ-детермінатив». Має тільки *онне* читання; 峠 гірський перевал; криза; апогей: поєднання ієрогліфів «гора» (山), «верх» (上) та «низ» (下) за принципом «ключ-детермінатив». Має тільки *онне* читання. 辻 вулиця, перехрестя; в імені *гудзі*: поєднання ієрогліфічного ключа «шлях» (道) та «хрест» (十) тощо.

Національні псевдо «гайрайго» (和製英語, *васейейго*)

アフター サービス (*aftā-sābisu*, «гарантійне обслуговування») – термін, що складається з двох англійських морфем «after» і «service», відсутній в англійській мові, в якій існують його автентичні аналоги «after-sale(s) service», «repair service», «customer service»; オフィス レディ (*ofisu-ledī*, «жінка-службовець», скор. OL) – термін, що складається з двох англійських морфем «office» і «lady», відсутній в англійській мові, в якій йому відповідає словосполучення «female office worker» тощо.

Національні японські фразеологізми (和製熟語, *васейдзюкуго*)

和魂洋才 *wa-kon-yō-sai* (Дух Японії, талант Заходу: навчатися західним зразкам, проте не забувати японської культури); 螳螂之斧 *tōgō-po-opo* (Сокира равлика: безглуздий опір: маленький равлик намагається протидіяти колісниці); 尊王攘夷 *son-pō-jōi* (Шанувати Імператора, виганяти варварів: девіз епохи Мейдзі); 手前味噌 *temae-miso* (Своє *мисо*: хвалити самого себе) тощо.

Що стосується відмінностей між *чен'юй* і *йодзідзюкуго*, то вони полягають насамперед у тому, що для китайців ці фразеологізми є автентичними мовними одиницями, а для японців – переважно чужоземними, запозиченими інклюдіями і тому часто мають паралельно існуючі японізовані еквіваленти, або аналоги: 以心伝心 (*ishin • denshin*)=心を以って

心に伝う (kokoro wo motte kokoro ni tsutau, передавати думки від серця до серця /про щирі, сердечні стосунки між людьми/) 一長一短 (itchō • ittan)=一利あれば一害ある (ichiri areba, ichigai aru, якщо є прибуток, то є і збиток / все у світі врівноважено/). Разом з тим, слід зауважити, що доволі часто між *чен'юй/йодзідзюкуго* спостерігається лексико-семантична інтерференція, внаслідок якої, попри графічну ідентичність, вони мають суттєві семантичні розбіжності [СЯПП 2009, с. 14].

Чотирьохкомпонентна модель фразотвору *чен'юй-йодзідзюкуго* є засобом оформлення завершеної думки в узагальненій, графічно компактній формі. *Чен'юй/йодзідзюкуго* мають визначені граматичні ознаки і тому можуть виконувати функцію граматичних одиниць, а також синтаксично завершених конструкцій. Слід зауважити, що, хоча для японців, на відміну від китайців, *йодзідзюкуго* не є основною фразотворчою моделлю, вони справили значний вплив на розвиток словотвору в сучасній японській мові. Важливо підкреслити, що структурно *йодзідзюкуго* можуть складатися повністю з *онних*, або *кунних*, або наполовину з *онних*, наполовину *кунних* морфем, і навпаки. У зв'язку з цим виникає питання щодо їхньої приналежності до одного з двох пластів японської лексичної системи – *канго* або *ваго*. Зокрема, чи слід вважати національні *йодзідзюкуго* такими, що належать до шару *канго*, або *ваго*, або мають змішану, синкретичну структуру, таку, в якій одна половина належить шару *канго*, а друга – *ваго*, або навпаки. Формально вони можуть складатися з елементів *канго*, але фактично репрезентують *ваго*, оскільки є національними, японськими фразеологічними одиницями, створеними на кшталт китайських, але фактично є японськими. Таким чином, можна припустити, що ці одиниці побудовані на основі моделі, яка схожа на модель побудови сучасних *васейейго*, що є лексичними гібридами, створеними з елементів *гайрайго*, застосованими за новим призначенням, приналежність яких до *гайрайго* або *ваго* залишає місце для дискусії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Виногородский Б.Б. И Цзин – Чжоу И. Система перемен – Циклические переменны / Б.Б. Виногородский. – М.: Северный ковш, 1999. – 528 с.

Іноуе Сенпа. Сендзімон трима каліграфічними стилями / Сенпа Іноуе. – Токіо: Кін-Енся, 2005. (井上千圃 三体體千字文, 金園社: 東京、2005). – 162 с.

Маевский Е.В. Идеография в японском языке [Электронный ресурс] / Е.В. Маевский // Восточный институт. Материалы Междунар. конф. «Японский феномен: взгляд из Европы», Москва, 28–29 сент. 2001 г. – Режим доступа: <http://www.orientalinstitute.ru/japanology/pages/331-ideography>.

Маевский Е.В. Графическая стилистика японского языка / Е.В. Маевский. – М.: Муравей-Гайд, 2000. – 174 с.

Номура Сігео. Сендзімон з коментарями / Сігео Номура. – Токіо: Тайсюкан, 2005. (野村茂夫 千字文読み解く、東京、2005). – С. 260.

Пирогов В.Л. Китайська ієрогліфіка як умова реекологізації світового соціокультурного простору / В.Л. Пирогов // Наук. зап. Харків. ун-ту повітряних сил. Соціальна філософія, психологія. – 2009. – Вип. 2 (33). – С. 75–84.

Пирогов В.Л. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів *йодзідзю-куго*, віддзеркалені в японських перекладах класичного твору Китаю «Цяньцзивень» / В.Л. Пирогов // Східний світ. – 2009. – № 3. – С.157–162.

Пирогов В.Л. Джерела формування японських паремій: типолого-культурологічний аналіз / В.Л. Пирогов / Вісн. Львів. нац. у-ту ім. І. Франка. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 358–367.

Пирогов В.Л. Динаміка японської мови і писемності в контексті дихотомії «ієрогліф-вимовне слово»: порівняльно-історичний аспект / В.Л. Пирогов // Матеріали Шостої міжнародної науково-практичної конференції «Передові технології у галузі навчання японської мови», КНУ ім. Тараса Шевченка, 21-22 берез. 2014 р. – Київ, 2014. – С. 76–83.

Чжоу Синсы. Тысячесловие / введение, пер. с кит. и коммент. С. В. Зинина // Вест. Рос. гос. гуманитар. ун-та. – М., 2000. – Вып. 4. Восток: Исследования. Переводы. Кн. II. – С.176–212.

Словник японських прислів'їв і приказок з відповідниками шістьма мовами / автор-упоряд., вступ. стаття: В.Л. Пирогов. – Харків: Торсінг плюс, 2009. – 270 с.

Sturman N. The Thousand Character Essay: 千字文 Qian Zi Wen in Mandarin Chinese, Senjimon (Japanese), Cheonjamun (Korean) / Пер. англ. мовою опубл. на Інтернет-сайті «Wikipedia – The Free Encyclopedia», 2006.

Е.Е. Пономаренко, Н.В. Руда

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СЕМАНТИЧНОГО ПОКАЗНИКА 米 ТА ЗНАЧЕННЯ ІЄРОГЛІФІВ, ДО СКЛАДУ ЯКИХ ВІН ВХОДИТЬ

У 1988 році були опубліковані результати дослідження, проведеного Фэй Цзиньчан і Сунь Маньцзюнь. Учені проаналізували здатність семантичних показників передавати значення ієрогліфа і виділили такі три ступені: 1) значення семантичного показника і складного ієрогліфа пов'язані між собою; 2) повна відсутність зв'язку; 3) непрямий зв'язок семантики показника і значення ієрогліфа. [2]

Автори дослідження дійшли такого висновку, що смислові показники займають важливе місце в процесі вивчення і використання ієрогліфів, у той же час слід зазначити, що семантичні показники передають тільки загальне, приблизне значення. Не слід вважати, що смисловий показник втратив свою функцію, але, з іншого боку, не можна говорити і про те, що значення ієрогліфів зрозуміло з першого погляду на їх графеми.

Люй Хао так само відмічає, що семантичні показники різною мірою передають значення ієрогліфа:

1. Повністю співпадають зі значенням складного ієрогліфа.

2. Семантичний показник із самого початку відповідав значенню, але на сьогодні вже втратив зв'язок із семантикою слова. До цього семантичний показник вказував на непряме відношення до значення слова.

3. Більшість семантичних показників пов'язана зі значенням складного ієрогліфа, проте передає семантику тільки у загальних рисах [2, 37].

Більшість учених згодна, що семантичний показник є одним з основних «джерел» значення складних ієрогліфів. На сьогодні існує багато робіт, що присвячені аналізу написання і значення семантичних показників, їхнього взаємозв'язку із семантикою складного ієрогліфа.

Отже, розглянемо це положення на прикладі семантичного показника 米 «рис». 米 – це піктографічний знак, який позначав зерна рису. Інші злакові позначалися як ціла рослина, а не як її зерна. Значення знаку спочатку було більш широким: «зернові, картопля, бобові». Зараз ієрогліфи із семантичним показником 米 в основному позначають різновиди рису, види його обробки та продукти, виготовлені з рису.

Після аналізу ієрогліфів, до складу яких увійшов семантичний показник 米, виявилось доцільним розподілити їх на декілька груп за значенням.

До першої групи віднесли ієрогліфи, в яких значення семантичного показника 米 має повний вплив на значення ієрогліфу в цілому. До цієї групи ієрогліфів увійшли ієрогліфи, що позначають рис як зерно чи різні види рису. Тобто у цій групі присутні тільки ті ієрогліфи, що позначають рис як рослину. Загальний відсоток ієрогліфів, що потрапили до цієї групи, – 17,24%. Прикладом ієрогліфів, що належать до цієї групи, є ієрогліфи:

- 糲 lì необрушений рис (низькосортний); грубе (неочищене) зерно;
- 粃 xǐ мелений (подрібнений) рис;
- 粳 gēng рис посівний.

До другої групи ієрогліфів відносяться ті, в яких семантичний показник має частковий вплив на значення ієрогліфа, що містить семантичний показник 米. До цієї групи віднесли ієрогліфи, значення яких стосується їжі з рису, різноманітних страв, приготованих з рису. Ієрогліфи цієї групи є досить вживаними та складають 22,99% від загальної кількості ієрогліфів із семантичним показником 米. Прикладом ієрогліфів, що відносяться до цієї групи, можуть бути:

- 糕 gāo печиво (з рисового або пшеничного борошна);
- 糲 lán розварена рисова каша;
- 粢 bān коржик з рисової січки.

До третьої групи увійшли ієрогліфи, в яких семантичний показник 米 не має жодного відношення до значення самого ієрогліфа в сучасній китайській мові. Загальна кількість таких ієрогліфів – 24,4%. Прикладом ієрогліфів, що входять до цієї групи, є:

类 lèi вид, розряд; різновид; порода; рід, сорт; клас, розділ; категорія; порядок; компанія, група (також рахункове слово); угруповання (за подібністю ознак), подібність, подоба; аналогія; однорідність, відповідність; загальні ознаки подібності, приклад, прецедент; готовий зразок, еталон; правило, закон;

娄 lóu порожнистий, порожній; рідкісний (негустий)

lóu зношений; одряхлілий; негідний; даремний, нікчемний

lǚ, lù приватний, неодноразовий; багато разів, часто, постійно, неодноразово;

粕 rò барда, осад; відходи.

До четвертої групи віднесли ієрогліфи, що можуть належати до декількох груп, тому що ієрогліф має кілька значень. Семантичний показник 米 має вплив на одне значення ієрогліфа та не має впливу на інше значення цього ж ієрогліфа. Загальна кількість ієрогліфів, що увійшли до цієї групи, – 9,19%. Але в цілому можна простежити певний зв'язок між різними значеннями одного й того ж ієрогліфа. Наприклад:

粉 fěn 1) порошок; пил; рисове борошно; 2) пудра; білила; рум'яна.

У стародавні часи пудру та білила в Китаї виготовляли з рису. Зараз, звичайно, технології змінилися, але ієрогліф 粉 залишився для позначення всіх цих реалій.

粗 cū 1) грубий, товстий; щільний (матеріал); жирний (шрифт); крупний (пісок), мілкий (про сітку); 2) необрушений (рис); жорсткий; необроблений; з нерівною поверхнею; непродуманий, поверхневий, незрілий; начорно.

Можна припустити, що назви прикметників з другої групи утворилися завдяки фізичним ознакам необробленого рису.

粒 lì 1) зерно, ядро, злаки, крупинка, гранула; крупиця; зернистий, гранульований; 2) гран (одиниця ваги).

Цілком імовірно, що приблизна вага однієї гранули чи крупинки саме стала взірцем для одиниці ваги, що дорівнює одному грану.

До останньої групи було віднесено ієрогліфи з семантичним показником 米, які не мають власного значення та не використовуються самостійно, а тільки у складі з іншими ієрогліфами. Прикладом таких ієрогліфів є: 粃, 粇, 糲. Загальна їх кількість – 26,43%.

Результати дослідження узагальнено у таблиці 1.

Таблиця 1

米		
значення семантичного показника	кількість ієрогліфів, %	приклад
рис як зерно	17,24%	糝 sān рис у зернах
рис як їжа	22,99%	糕 gāo печиво (з рисової муки)
семантичний показник не несе жодного смислового значення	24,4%	粏 lóu полий, пустий; рідкий (негустий)
ієрогліфи, які мають декілька значень, з яких одне не має нічого спільного із семантичним показником	9,19%	粉 fěn 1. білити, штукатурити; фарбувати; прикрашати 2. порошок; пил; рисова мука
ієрогліфи, які не використовуються самостійно	26,43%	粃

Таким чином, ми бачимо, що найбільшою групою серед ієрогліфів, що мають семантичний показник 米, є група, до якої ми віднесли ієрогліфи, які самостійно не використовуються та не мають власного значення. Ієрогліфи цієї групи використовуються у складі з іншими ієрогліфами, де значення може відноситись до рослинного світу. Приблизно такою ж самою за кількістю ієрогліфів є група, до якої ми віднесли ієрогліфи, у яких у сучасній китайській мові семантичний показник не має ніякого впливу на значення ієрогліфа. Слід відмітити, що менше половини з обраних ієрогліфів за значенням пов'язані із семантичним показником 米, що не співпадає зі спостереженнями деяких вчених, які стверджують, що більшість семантичних показників пов'язана зі значенням складного ієрогліфа [1, 37]. Це також свідчить про постійний та непереривний процес розвитку смислового значення ієрогліфів, втрати попередніх значень, набування нових, уточнення існуючих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жукова К.Є., Артюх О.І. Основи китайської ієрогліфіки: навч. посібник для студентів, які вивчають китайську мову / Жукова К.Є., Артюх О.І. – Харків: ХНПУ, 2014. – 155 с.

Г.В. Саніна

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

О.К. Родін

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

РЕАЛІЗАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНОГО КОНЦЕПТУ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» ЯПОНЦІВ У ГРАМАТИЧНІЙ КАТЕГОРІЇ ДИРЕКТИВА

В останні роки інтенсивно набирають обертів наукові розвідки в полі лінгвокультурології. І це не здається дивним через те, що саме людина, її побутування в межах соціуму з властивою йому етнокультурною парадигмою, яка в свою чергу втілюється в мові, стає предметом цікавості сучасних лінгвістів. Опанування іноземної мови буде успішнішим за умови розуміння багатьох соціокультурних нюансів.

Ідея про зв'язок мови та етносу, що вперше пролунала в теоретичних працях німецького лінгвіста Вільгельма фон Гумбольта (1767–1835), знайшла відгос та набула подальшого розвитку в працях «батька лінгвістики ХХ століття» швейцарця Фердинанда де Сосюра. Розуміючи мову як стійку систему нормативно-тотожних мовних форм, які не утворюються індивідом, а отримуються ним від своїх пращурів та застосовуються ним в готовому вигляді, Сосюр зазначав, що «... звичаї нації відбиваються на її мові, а з іншого боку, в значній мірі формують націю» [5, с. 45]. На теренах вітчизняної лінгвістики важко переоцінити доробок Олександра Опанасовича Потебні (1835–1891), який, наслідуючи Гумбольта, розглядав мову в контексті культури та філософськи осмислював її як вияв «народного духу». Мова, на думку Потебні, окреслює національне самозвеличення спільноти, кодуючи у структурах твореного нею «проміжного» світу особливий національний світогляд [4].

Щодо сучасного японознавства, мовна картина світу японців, відбиття японського менталітету в її граматичних структурах, стали об'єктом наукових інтересів таких вчених-сходознавців, як В.М. Алпатов, Т.М. Гуревич, О.П. Фролова та ін. Для дослідників специфіки японської мови очевидним є факт детермінування мовних факторів соціальними, до яких, зокрема, можна віднести детермінанти «*уті*» та «*со-то*» – «*свій – чужий*» [2, с. 26]. Опозицію «*свій – чужий*» можна вважати універсальною через присутність її в свідомості будь-якого етносу. Детальний аналіз фундаментальної лінгвокультурологічної категорії «*свій – чужий*» щодо її реалізації в процесах самоідентифікації особистості, соціальних груп та етнічних общин, специфічності її вираження в різних мовах, розшифрування та інтерпретації культурного коду представлений, зокрема, в дисертаційному дослідженні А.А. Матвєєвої

«Оценочная параметризация лингвокультурологической категории «свой – чужой» [3]. Матвеева розділяє оцінку, що виражає категорію «свій – чужий», на два види: оцінку експліцитну, що базується на загальнолюдських культурних контекстах, та оцінку імпліцитну, що має архетипову природу та відображує «еталонні» стереотипи сприйняття дійсності. На думку Гуревич, мова є органом саморефлексії, самосвідомості та самовираження народу.

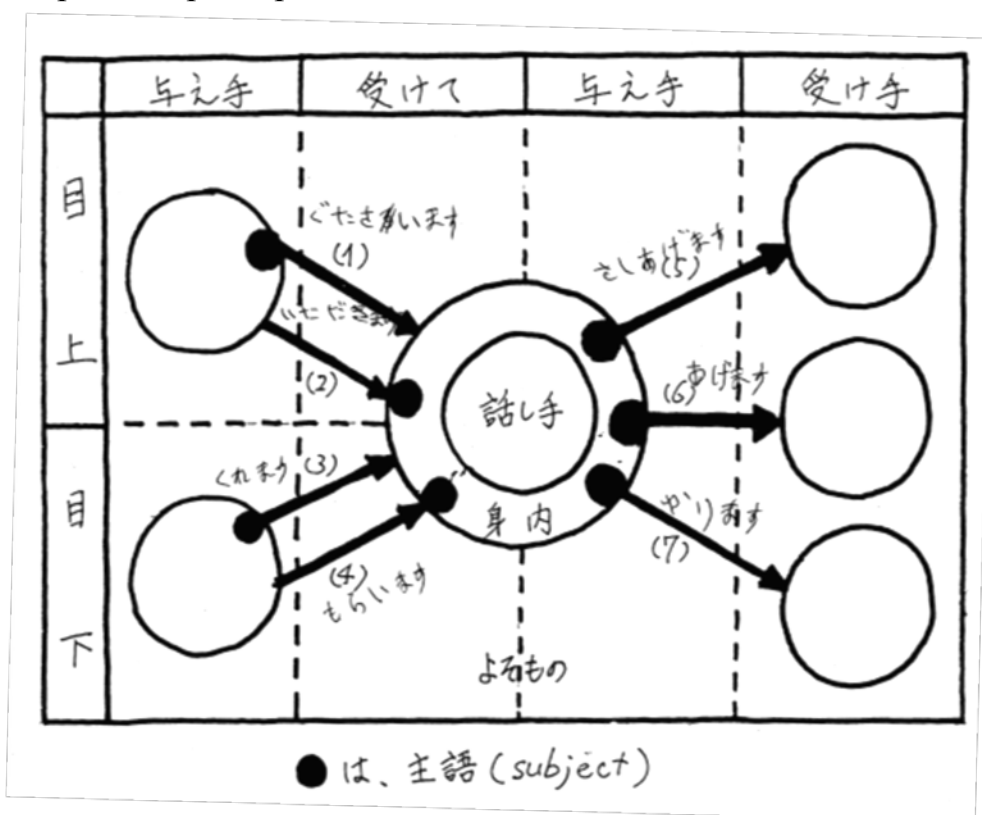
Опозиція «свій – чужий» є основним поняттям, яке формує японське суспільство. На думку Алпатова, для японців є важливим усвідомлювати себе частиною одного цілого з країною, фірмою, де він працює, сім'єю [1]. Деякі дослідники вважають, що це пов'язане з давніми традиціями, що склалися у відповідності до закону бусідо – кодексу самураїв, в якому головною цінністю вважались відданість імператору, країні [6]. *Бусідо* – кодекс поведінки та спосіб життя самураїв, набір законів, вимог та правил поведінки самураїв, який був повністю сформований у XVI–XVII століттях. Етикетні форми в мовленні японців також відрізняються особливою складністю та віддзеркалюють соціальну структуру японського суспільства, в якому до сих пір, як вважає Фролова, присутні пережитки феодально-патріархальних відносин, що існували у минулому. Соціальні відносини передаються не тільки лексично, але й грамати-чно. Більше того, це знаходить відбиток у структурі конструйованого речення [7].

Те, що соціальні фактори детермінують мовні явища, сьогодні вже є очевидним. Отже, спробуємо схематично, у загальних рисах розглянути структуру моделі японського суспільства. У його центрі розташований імператор, який є символом національної єдності японців. Навіть у XIII столітті нові правителі, самураї, в особі могутніх воєнно-феодальних домів, які конфіскували більшу частину земельних володінь, що належали імператорському дому та багатом аристократичним родинам, підірвавши тим самим економічну та політичну основи панування аристократії, тим не менш не знищили інституту монархії, а навпаки, повністю його зберегли, продовжуючи надавати зовнішні почесті імператорському дому. У XXI столітті Японія лишається монархічною державою, у якій важлива соціально-політична роль відведена імператору. Навколо імператора згуртовано коло його підданих. Взаємодію між імператором та японським народом можна уявити як вектори, спрямовані відповідно від центру до периферії та від периферії до центру. Враховуючи багатовікову замкненість японського суспільства, це можна візуалізувати, зобразивши два кола: велике, всередині якого маленьке. З цього логічно витікає думка про відцентрові та доцентрові потоки інтеракції між членами японського суспільства. Така радіальна модель, у свою чергу, може слугувати візуалізацією категорії директива в японській грама-

тиці, що визначає напрям дії, уникаючи використання особових займенників.

Дієслова ряду *яру-агеру-сасіагеру* передають відцентровий вектор дії – дії, що спрямована від мовця, «мене» («я» – це одне коло, єдність з імператором, країною, родиною, друзями, власне «своїми», тобто тими, хто належить до категорії «*уті*»).

Дієслова ряду *куреру-кудасару* передають зворотній рух, рух доцентровий, направлений до «мого кола», тобто на «мене» від тих, хто не належить до «своїх». Дозволимо собі навести діаграму, яка є авторським продуктом викладача японської граматики Інституту японської мови міста Урава *Яесіма Хоно*: (八重島 炎), яка наглядно демонструє радіальний характер категорії директива.

Проблема опанування цієї граматичної категорії зумовлена, по-перше, тим, що вона не має аналогів в українській мові, в якій категорія особи виражається граматично, а також тим, що не в усіх випадках у японському реченні безпосередньо вказаний займенник «я». Мова йдеться про адресні дії між другою та третьою чи двома третіми особами. Саме тут у нагоді стане цілісне уявлення про феномен директива в японській мові, лінгвокультурологічний підхід.

Залежно від того, кого з учасників акту спрямованої дії мовець вважає «своїм», з ким із них асоціює себе, вирішується проблема вибору відповідного дієслова при моделюванні японського речення. При цьому можна констатувати, що у випадку дієслів *яру-агеру-сасіагеру* мовець

вважає себе у більшій мірі «своїм» того, хто дає, ніж того, хто отримує. У випадку дієслів *куреру-кудасару* більш свій той, хто отримує [8].

田中さんはマリアさんの作文を直してあげました。 *Tanaka san wa Maria san no sakubun wo naoshite agemashita.*

У цьому реченні фігурує дієслово *агеру*. Отже, отримувач дії – не «я», тобто для мовця ближче Танака: Танака – свій, можливо, друг чи товариш по службі. А от Марія для мовця більш стороння людина, та, яку він відносить до категорії «*soto*».

Коли йдеться про застосування дієслів *куреру-кудасару*, отримувач дії має бути людиною з кола мовця, «мого кола». Тому речення 田中さんは山田さんにプレゼントをくれました。 *Tanaka san wa Yamada san ni purezento wo kuremashita.* побудоване невірно. Правильним буде, наприклад, таке речення: マリアさんは妹に本をくれました。 *Maria san wa imouto ni hon wo kuremashita.* Зрозуміло, що отримувачем книги стала молодша сестра мовця, тобто людина з його «кола».

З речення 田中さんが写真を見せてくれました。 *Tanaka san ga shashin wo misete kuremashita.* стає зрозумілим, що фото показали мені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В.М. Япония: язык и общество. – М.: Наука, 1988.
2. Гуревич Т.М. Японская грамматика как зеркало национального менталитета / Т.М. Гуревич // Россия и Запад: диалог культур: сб. статей XII международной конференции. МГУ 28–30 ноября 2007. Ч.2. – М., 2008.
3. Матвеева А.А. Оценочная параметризация лингвокультурологической категории «свой–чужой» // Автореферат диссертации по филологии Матвеевой А.А. – Уфа, 2011.
4. Потебня А.А. Язык и народность / А.А. Потебня // Мысль и язык / А.А. Потебня. – К., 1993.
5. Сосюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Пер. с франц. – М., 1933.
6. Тразанова Н.Ю. К проблеме установлении национального ценностного кода лингвокультуры по материалам // Вестник ИГЛУ, 2010.
7. Фролова О.П. Японский речевой этикет (лингвистический аспект). – Новосибирск, 1997.
8. Moeran B. Language and Popular Culture in Japan. – Manchester Iniversity Press, 1989.

С. Севим, И.А. Логвиненко

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

ФОРМЫ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ОЦЕНОЧНОГО ОБРАЩЕНИЯ К ЛЮБИМОМУ ЧЕЛОВЕКУ В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Обращение представляет собой одну из самых употребительных речевых единиц, без которых невозможно представить общение между

людьми. Обращения помогают нам устанавливать контакт, отражают социальный и культурный статус собеседника, дают возможность выразить свое отношение к собеседнику.

Изучение форм обращения – одна из актуальных проблем в современной лингвистике, так как данная единица речевого этикета «не является постоянной и изменяется в зависимости от тех исторических процессов, которые претерпевает то или иное общество» [3, с. 7], а также является сравнительно мало исследованной отечественными и турецкими лингвистами. Проблемам изучения обращения в русском и украинском языках в разных его аспектах занимались такие ученые, как В.Е. Гольдин, Н.И. Формановская, В.И. Карасик, Н.В. Шевченко, Т.А. Колосова, М.И. Черемисин, К.С. Мальцева, В.М. Шеломенцев и др. Турецкая лингвистическая традиция относит обращение к классу междометий и называет их «звательными междометиями» («seslenme ünlemleri»). Турецкая исследовательница Зейнеп Коркмаз, в частности, отмечает, что данная тема является наименее изученной в турецком языке [6, с. 1174].

Большой энциклопедический словарь дает нам следующее определение формы обращения: «Форма обращения – это грамматически независимый и интонационно обособленный компонент предложения или более сложного синтаксического целого, обозначающий лицо или предмет, которому адресована речь» [1, с. 340]. Обращение, прежде всего, употребляется с целью привлечения внимания лица, к которому обращается говорящий. Обращениями могут служить имена людей, название лиц по степени родства, положению в обществе, профессии, занятию, должности, званию, национальному или возрастному признаку, взаимоотношениями людей.

Наша статья посвящена исследованию особенностей эмоционально-оценочных форм обращения к любимому человеку в турецком языке. Эмоционально-экспрессивная лексика в любом языке отличается живостью и меткостью изложения, что вызывает особый интерес исследователей. Целью данной статьи является выявить семантическую наполненность и структурные особенности обращения к любимому человеку в турецком языке, а также на основе результатов исследования получить представление об отношениях мужчин и женщин, об отношении к любви и любимому человеку, об общечеловеческих ценностях турецкого общества, так как «каждое лингвокультурное общество по-своему видит и отражает в языке окружающий мир» [2].

Так как не имеется специальных словарей и выборок по данной проблеме, материалом для нашего исследования послужили форумы турецких Интернет-сайтов на тему «Как Вы называете своего любимого человека?». Корреспондентами данных форумов являются в основном женщины от 18 до 35 лет, которые делятся информацией о том, как они

называют своих любимых и мужей и как те их называют. Всего мы выявили и исследовали 185 форм эмоционально-оценочного обращения.

Прежде всего, необходимо отметить, что наряду с официальными именами в процессе именования близких и дорогих людей существует бесчисленное количество ласковых обращений: общеизвестных – **филонимов** (греч. *philia* – любовь, *онута* – имя) и таких, о которых знают только двое и которые являются «тайной» между двумя любящими людьми – **криптонимов** (греч. *kryptos* – тайный, *онута* – имя). Наше исследование в основном будет касаться филонимов.

Называние любимого человека просто по имени не очень распространено в Турции. Если близкого человека и называют по имени, чаще всего это будет краткая форма имени (в отличие от русского и украинского языка, в Турции краткая форма имени используется только близкими друзьями или родными людьми): например, *Zeyno* (от *Zeynep*), *Neco* (от *Necmettin*), *İbo* (от *İbrahim*). Также к имени может добавляться аффикс принадлежности первого лица единственного числа: *Fatihim* (мой Фатих), *Ahmetim* (мой Ахмет) и т.п. Еще один способ выразить эмоции и оценку – это добавить к имени уменьшительно-ласкательные аффиксы *-cık*, *-cığım* или их фонетические варианты. Например, *Auşesciğim*, *Aliciğim*, *Baharcık*, что соответствует русским *Петенька*, *Ирочка*, *Коленька*. Большинство корреспондентов форумов отмечают, что их любимые люди не любят, когда те их называют по имени, предпочитая другие формы обращения, соответствующие русским «дорогой / дорогая», «любимый / любимая». Другие форумчане пишут, что называют своего любимого / любимую по имени при посторонних людях, при родителях или когда сердятся.

Так как в турецком языке отсутствует грамматическая категория рода, большинство исследованных нами форм обращения применимы как к мужчинам, так и к женщинам. Наиболее распространенными и повсеместно употребляемыми являются такие формы, как: *canım* (моя душа), *aşkım* (моя любовь), *sevgilim* (мой любимый/моя любимая), *birtanem* (мой единственный/моя единственная), *tatlım*, *şekerim* (мой сладкий / моя сладкая), *hayatım* (моя жизнь), *bebeğim* (моя детка).

Семантический анализ собранных в работе единиц позволил выявить 25 групп значений. Они перечислены ниже, начиная с самой многочисленной и далее по убыванию.

1. Обращения, образованные от названий животных (мы выявили 19 таких единиц): *böceğim* (моя букашка), *aslanım* (мой лев), *kaplanım* (мой тигр), *koçum* (мой баран), *kuzum* (мой ягненок), *maralım* (моя лань), *minik kedim* (моя маленькая кошечка), *tavşanım* (мой кролик), *sincabım* (моя белка), *civcım* (цыпленок), *sıra* (ослик) и др. По мнению исследователей, перенос названий животных на человека и реальный

мир представляет собой универсальный способ выражения оценочных значений.

2. Обращения, которые **показывают предмет любви как важную часть любящего человека** (17 единиц): *canım* (моя душа), *canımın içi* (суть мой души), *ciğerim* (букв. моя печень, перен. моя душа, мое сердце), *diğer yarım* (моя вторая половинка), *gözüm* (мой глаз), *iki gözüm* (мои два глаза), *kalbim* (мое сердце), *nefesim* (мое дыхание), *ruhım* (моя душа) и др.

3. Обращения, указывающие на **схожесть любимого с чем-то маленьким, милым, вызывающим желание защитить, обнять, приласкать** (17 единиц): *bebeğim*, *bebişim* (моя детка), *minik serçem* (мой маленький воробушек), *minnak*, *minoşım* (малыш), *pıtırıcık* (маленький цветочек), *ufaklık* (мелкий) и др. Данные формы в основном используются мужчинами, но могут употребляться и женщинами, особенно *bebeğim*, *bebişim*.

4. Обращения, образованные от **названий или частей растений** (16 единиц): *böğürtlenim* (моя ежевика), *çiçeğim* (мой цветок), *dalım* (моя ветка), *findığım* (мой фундук), *gülüm* (моя роза), *rapatıyat* (моя ромашка), *karanfilim* (моя гвоздика), *fistik* (фисташка (перен. красавица)), *göncem* (мой бутон) и др.

5. Обращения, выражающие **большую значимость любимого человека в жизни любящего** (15 единиц): *dünyam* (мой мир), *güneşim* (мое солнце), *hayatım* (моя жизнь), *her şeyim* (мое все), *yaşam kaynağım* (источник моей жизни), *yaşam hevesim* (улада моей жизни), *hayatımı anlatı* (смысл моей жизни), *kurbanım* (букв. моя жертва) и др.

6. Обращения, которые состоят из слов, **содержащих сему «любовь»** (11 единиц): *aşkı* (моя любовь), *aşk kuşu* (птица любви), *aşkıtom*, *sevgilim* (любимая/любимый), *yarım* (возлюбленная/возлюбленный) и др.

7. Обращения, отражающие **особенности внешности предмета любви** (11 единиц): *yeşil gözlüm* (мой зеленоглазый/моя зеленоглазая), *deniz gözlüm* (с глазами цвета моря), *karam*, *esmerim* (мой смуглый/моя смуглянка), *tombiş*, *tontiş*, *tontonum* (мой толстячок/моя пышечка).

8. Обращения, которые **подчеркивают красоту, возвышенность и нежность женщины** (10 единиц): *güzelim* (моя красавица), *güzellik* (красота), *inci taşım* (моя жемчужина), *mehtabım* (мой лунный свет), *meleğim* (мой ангел), *perişim* (моя фея), *patıgım* (мой хлопок/вата), *yıldızım* (моя звезда).

9. Обращения, которые указывают на **гендерную принадлежность предмета любви** (6 единиц): *erkeğim* (мой мужчина), *kadınım* (моя женщина), *kız* (девочка), *hatunum* (моя женщина), *hayatımın erkeği* (мужчина моей жизни), *hayatımın kadını* (женщина моей жизни).

10. Обращения, которые **содержат сему «сладкий»** (7 единиц): *tatlım* (мой сладкий/моя сладкая), *balım* (мой мед), *peteğim* (мои соты), *şeker* (сахар) и др.

11. Обращения, которые **содержат лексику из сферы еды** (6 единиц): *kurabiyem* (мое печенье), *zeytinim* (моя оливка), *nutellam* (моя «Нутелла»). В основном это криптонимы (индивидуальные формы обращения).

12. Обращения, которые **содержат сему «повелитель», «господин»** (обращения к мужчине) (6 единиц): *beyim* (мой господин), *beyzadem* (мой принц), *raşat* (мой генерал), *radîşahım* (мой падишах) и др.

13. Обращения, которые **содержат сему «повелительница», «королева»** (обращение к женщине) (6 единиц): *sultanım* (моя султана), *prences* (принцесса), *tanrıçam* (моя богиня), *gönlümün sultanı* (султана моего сердца) и др.

14. Обращения, образованные **от названий птиц** (6 единиц): *kuşum* (моя птица), *güvercinim* (моя голубка), *kanaryam* (моя канарейка), *kartalım* (мой орел) и др.

15. Обращения, которые **содержат указание на семейный статус любимого человека** (5 единиц): *karıcığım* (моя жenuшка), *kocasığım*, *kocışım* (мой муженек), *çocuklarımlaın babası* (отец моих детей), *çocuklarımlaın anası* (мать моих детей). Последние два обращения показывают, насколько большое значение в турецкой культуре придает материнству и отцовству. Они несут в себе такое сообщение: «так как ты мать моих детей/ отец моих детей, ты для меня самый красивый, самый уважаемый и самый любимый человек». Обращает также внимание, слова «муж» и «жена» в обращениях употребляются только с уменьшительно-ласкательными аффиксами *-cığım*, *-ış*.

16. Обращения, в которых предмет любви описывается как **ценность, сокровище** (5 единиц): *hazinet* (мое сокровище), *elmasım* (мой алмаз), *inci* (жемчуг), *kıymetlim* (моя драгоценность) и др.

17. Обращения, которые **содержат сему «свет»** (5 единиц): *gözümün nuru* (свет моих очей), *ışığım* (мой свет), *güneşim* (мое солнце), *nur yüzlüm* (моя светлоликая).

18. Обращения, где подчеркивается **красота, смелость и храбрость мужчины** (4 единицы): *yakışıklım* (мой красавец), *Herkülüm* (мой Геракл), *Supermanım* (мой Супермен), *yiğidim* (мой храбрец). Сюда же можно отнести некоторые обращения, образованные от названий животных: *aslanım*, *karlanım*, *koşım*.

19. Обращения, которые описывают любимого человека как **дар, благословение Бога** (3 единицы): *dualarımlaın kabulü* (ответ на мои молитвы), *hediyem* (мой подарок), *tucizem* (мое чудо).

20. Обращения, в которых **подчеркивается исключительность любимого человека** (2 единицы): *birtanem, biriciğim* (моя единственная/мой единственный).

21. Обращения-ласковые слова, которые не имеют определенного смысла (2 единицы): *cicim, minnoşum*.

22. Обращения, где подчеркивается, что **мужчина является опорой семьи** (2 единицы): *direğim* (мой столб, опора), *evimin direği* (опора дома). В Большом словаре турецкого языка даются следующие значения слова *direk*: 1. столб; 2. уважаемый, человек, лидер [5]. В Словаре ремесленных терминов *direk* дается в значении «обтесанный деревянный столб 8 см в окружности и два с половиной метра в высоту, используемый для установки шатра» [4]. Тюрки, будучи в старину кочевым народом, жили в шатрах. И, как видим, обращение к мужчине «мой столб, моя опора» относится еще к древним временам. То есть мужчина является той опорой, на котором держится дом, семья. В турецком обществе именно мужчина обеспечивает свою семью, защищает и оберегает ее от всех опасностей.

23. Обращения, в которых к любимому обращаются **как к другу/подруге** (2 единицы): *rapra, hacı* (разг. дружище).

24. Обращение, в котором подчеркивается, что любимый человек является **первым** и единственным (1 единица): *ilkim* (мой первый).

25. Обращение, отражающее **характерную особенность предмета любви** (1 единица): *zillim* (игривая, непостоянная).

Самые любимые, по мнению корреспондентов форума, обращения – это *kadınım, erkeğim, aşım, hayatım*, которые подчеркивают исключительную роль любимого человека в жизни партнера.

Необходимо также отметить такое явление в проанализированном нами материале, как переход слов с отрицательной семантикой в разряд ласковых форм обращения. Такие слова, как *öküz* (бык), *çirkin, tipsiz* (уродливый), *odun* (дрова), *şarşık* (глупый(ка)), *şarşal* (неряха), *cadı* (ведьма), *eşek* (осел) (всего мы выявили 20 слов с отрицательной семантикой) активно используются любящими парами в качестве ласкового обращения, конечно же, при этом важен тон голоса говорящего, иначе они могут восприниматься и как оскорбления.

Анализ криптонимов (16 единиц), т.е. ситуативно обусловленных и индивидуально мотивированных форм обращения, показал, что в этой группе преобладают слова, связанные с едой: *zeytinim* (моя оливка), *yumurta* (яйцо), *nutellam* (моя «Нутелла»), *kruvasanım* (мой круассан), *kurabiyem* (мое печенье). Также любящие отмечают в обращении особенности внешности предмета своей любви: *çimen göz* (глаза цвета травы); восхваляют его красоту, мужские или женские качества: *Herkülüm* (мой Геракл), *gökkuşağı* (моя радуга); особенности внешности: *minik hipopotamusum* (мой маленький бегемотик); подчеркивают отношения

партнерства: *yastık ortağım* (партнер по подушке), *ortak* (партнер); используют ласковые клички животных: *Çuçi*.

В большинстве случаев эмоционально-оценочные обращения используются с аффиксом принадлежности, имеющим значение «мой», «моя»: *hayatım, şekerim, paşam, aşkım*, хотя можно употреблять и без него: *hayat, şeker, paşa, aşk*. Предпочтительность употребления данного аффикса объясняется тем, что человеку важно ощущать свою принадлежность предмету своей любви.

Часто к словам-обращениям добавляются уменьшительно-ласкательные аффиксы *-cık, -cağım, -ış* и их фонетические варианты, что еще больше подчеркивает близость партнеров: *kocışım, pıtırıcığım, Ayşecik*.

С точки зрения структуры, большинство обращений являются словами-существительными: *canım, aşkım, kaplanım, kuşum*. Значительно меньшую группу составляют слова – субстантивированные прилагательные: *güzelim, yakışıklım, karam, zillim, tatlım*. Также мы выявили одно порядковое числительное: *ilkim*; одно причастие: *vazgeçilmezim*; одну субстантивно-адъективную форму на *-dık*: *kurban olduğum*; одно обращение, которое по структуре представляет собой предложение: *olmazsa olmazım*. Среди исследованных нами форм обращения 34 являются именными словосочетаниями, состоящими из двух компонентов: 1) **существительное + существительное** (изафетная конструкция): *can özüm, hayatımın anlamı, çocuklarımdın anası, dünya güzeli, yaşam hevesim*; 2) **прилагательное + существительное**: *yeşil eriğim, minnak tavşan*; 3) **существительное + прилагательное** (субстантивированная форма): *deniz gözlüm, nur yüzlüm*; 4) **прилагательное + прилагательное** (субстантивированная форма): *kara gözlüm, yeşil gözlüm*; 5) **определительное местоимение + существительное**: *her şeyim*; 6) **числительное + существительное**: *bir tanem, iki gözüüm*; 7) **существительное + счетное слово tane**: *gül tanem, aşk tanem, inci tanem*; 8) **числительное + счетное слово tane**: *bir tanem*. И одно обращение состоит из трех компонентов: *nur yüzlü yarım*. Менее употребляемыми являются многокомпонентные словосочетания типа *dünyanın en güzel kızı*.

Некоторые лексические компоненты являются составной частью целого ряда обращений. Например, лексема **can** (душа) входит в состав таких обращений, как: *canım, can özüm, canımın içi, canco, canımsığım, canımın sultanı, canısı*. Встречается много ласковых обращений и с лексемой **aşk** (любовь): *aşk, aşkım, aşk böceğim, aşk kuşu, aşk pıtırıcığım, aşk tanem, aşkiton*; с лексемами **minik, minnak** (маленький): *minik kedim, minik serçem, minnak tavşan, minnak kuzu, minnak bebeğim*; с лексемой **koca** (большой): *koca bebeğim, koca bebek, koca oğlan*; с лексемами **yaşam, hayat** (жизнь): *hayatım, hayatımın erkeği, hayatımın kadını, hayatımın anlamı, yaşam hevesim, yaşam kaynağım*; с лексемой **kara** (черный): *kara kara gözlüm, kara böceğim, karam*.

Необходимо отметить, что количество форм эмоционально-оценочных обращений постоянно увеличивается в связи с изменяющимися условиями жизни и появлением новых реалий. Сегодня в турецком языке источником пополнения данного класса слов является поп-культура. Например, такие формы, как *aşkitom*, *böceğim*, *yeşil erşiğim*, *şaşkınım*, *incir reçelim* распространились после выхода популярных фильмов, сериалов и песен. Также класс обращений пополняется за счет иностранных заимствований (в особенности из английского языка): *bayb*, *beybi*, *beybo*, *beybili*, *beybilibo* (от английского *baby*), *my love*, *superman*, *bal küpüm* (калька от английского *honeypot*).

Таким образом, исследовав формы эмоционально-оценочного обращения к любимому человеку в турецком языке, мы выявили богатый потенциал словообразования турецкого языка, который отражает эмоциональность представителей турецкой нации в проявлении чувств по отношению к любимым людям. В системе турецкого языка доминируют филонимы, которые, равно как и криптонимы, образуются на основе метафорического переноса. При обращении к любимому мужчине женщина подчеркивает его силу, авторитет, благородство, уважение. При обращении к женщинам на первое место ставится красота, нежность, мягкость. Как для женщин, так и для мужчин употребляются обращения, в которых отражено исключительное положение партнеров друг для друга, популярны формы, выражающие нежность, умиление, заботу, что подчеркивается еще и употреблением уменьшительно-ласкательных аффиксов. Наряду с ласковыми обращениями, внутренняя мотивировка которых понятна для русских и украинцев, в турецком языке имеются и обращения типа *koşım*, *ramiğim*, *mehtabım*, *perim*, отражающие культурную и национальную специфику турецкого народа, что может стать темой будущих исследований в этой области.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 1998.
2. Леонова, Д.Ф. Ласковое обращение в казахском и русском языках / Д.Ф. Леонова // Филология и литературоведение. – 2011. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philology.snauka.ru/2011/12/59>.
3. Сухова, Е.Ф. Лингвокультурологический анализ русского речевого этикета (обращение) на фоне арабской речевой культуры: диссертация кандидата филологических наук: 10.02.01, 10.02.20. / Е.Ф. Сухова. – Москва, 2001. – 207 с.
4. Acıpayamlı, O. Zanaat terimleri sözlüğü / O. Acıpayamlı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. – 1976.
5. Güncel Türkçe Sözlük [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
6. Korkmaz, Z., Türk Dili Üzerine Araştırmalar. – Cilt 1-2 / Z. Korkmaz. – Ankara: TDK Yay. – 2005.

ТЕМА ЛЮБВИ В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖАЛАЛЕДДИНА РУМИ

Творчество великого суфийского поэта и мистика Джалаледдина Руми пользуется огромной популярностью в современном мире, о чем свидетельствует тот факт, что 2007 год был объявлен ЮНЕСКО Международным годом Руми. Изучению различных аспектов его поэзии посвятили свои работы множество крупных исследователей со всего мира: Р. Николсон, В. Дюрант, А. Арберри, Л. Вилкокс, Д. Субхан, Ф. Льюис, К. Баркс (западное востоковедение); А. Крымский, Е.Э. Бертельс, В.В. Бартольд, В.А. Жуковский, М.Ф. Ахундов, Р.Г. Фиш (российское востоковедение), С. Нафиси, З. Сафа, А. Зарринкуб, М. Муттахари, Н. Одилов, Д. Тахери и др. (Иран, Таджикистан).

Тема любви занимает центральное место в суфийской поэзии несмотря на то, что изначально суфизм зародился в исламе как аскетическое движение. Его истоки лежат в недовольстве населения гнетом феодального устройства общества, полностью пренебрегавшего правами личности в пользу духовенства и государства. Не видя вокруг силы, способной изменить действительность, мусульманские подвижники надевали власяницы из грубой шерстяной материи – по-арабски «суф», уходили в пустыни, уединялись в кельях, углублялись в размышления о природе человека и бога. Опираясь на хадис Пророка «Кто познает себя, тот познает бога», суфии разработали тончайшую систему организации внутренней жизни, необходимую для достижения «благодати», обожествовали любовь как единственный способ познания Истины и создали сложную философскую систему для обоснования своей практики. Обличая лицемерие духовенства, суфии выступили против подчинения духовной жизни личности скрупулезным правилам казенных обрядов и провозгласили отношения с богом частным делом каждого человека. И, наконец, они породили воспевающую любовь поэзию, которая на протяжении веков оказывала и оказывает огромное влияние на развитие мировой литературы.

Почерпнув многое из предшествующей исламу религии зороастризма, суфии признавали единство Вселенной, считая, что все происходящее в природе и обществе процессы подчиняются общим законам. Потому и занимались познанием самих себя как микрокосмоса, полагая, что одновременно познают и весь мир, то есть макрокосмос. Отвечая на извечный вопрос, где находится мир Абсолюта, мир Истины, Джалаледдин утверждал: «В вашем сердце».

Зачем не ищешь Бога там, где он живет всегда?

Зачем камень свято чтить, им отдаешь поклон?

Обитель сердца – вот где цель, вот Истины дворец,
Хвала вошедшему, где Бог один запечатлен.

Стремясь к Абсолюту, Руми считал высшей любовью любовь к Истине. Он сравнивал любовь со светом Солнца. Всякая любовь – будь то любовь к ремеслу, к земле, к родине, к женщине – была для него ступенью к любви истинной, а следовательно, благом.

Любовь есть единственный путь познания Истины и двигатель всего сущего, утверждал Руми. Именно поэтому ни он сам, ни его ученики никогда не называли себя суфиями, но всегда – «ашиками» (влюбленными). Например, любовь ювелира к своему ремеслу, говорил Джалаледдин, ведет его к познанию истинных качеств металла, скрывающихся в нем тайн, а следовательно, и к овладению приемами и способами его обработки. Причем процесс овладения тайной металла есть для мастера одновременно и процесс познания самого себя. Совершенное же мастерство – растворение мастера в материале, отождествление себя с ним – подобно познанию абсолютной Истины и предполагает полное слияние субъекта с объектом в единое целое. Но, поскольку в этом мире такое слияние недостижимо, то единая и абсолютная Истина познается лишь относительно, в то время как полное отождествление мыслится лишь в мире ином, мире Абсолюта. Стремление к постижению Абсолюта и невозможность такого постижения составляют суть поэтической диалектики Джалаледдина Руми.

Любовь – это к небу стремящийся ток,
Что сотни покровов прорвал и совлек.
В начале дороги – от жизни уход,
В конце – шаг, не знавший, где след его лег.
Не видя, приемлет любовь этот мир,
И взор ее – самому тленью далек.

На психологии любви с ее стремлением к слиянию, растворению друг в друге, но с недостижимостью тождества, и было построено миропонимание Руми, которым двигала неутомимая жажда гармонии с миром:

Этот мир, что искрится под россыпью солнца,
Отражает Любовь, сотворяя Любовь.

Суфийское мировоззрение Руми отличалось от традиционных в то время взглядов. Джалаледдин никогда не был абсолютным аскетом, считавшим благом исключительно все духовное, однажды и навсегда отрекшимся от мира материального. Этот мир был для него также божественен и дорог, как мир тот. Он был нормальным человеком, жил среди людей, много работал, состоял в браке, имел детей, наслаждаясь всеми прелестями земного мира и помогая в этом другим. При этом он никогда не забывал о мире духовном, точнее, не разделял эти два мира, а объ-

единял их как взаимодополняющие, которые в его понимании оба были божественными.

Руми очень много предавался думам о Боге, философским размышлениям на самые разные темы, поискам ответов на самые разные вопросы, принимал участие в многочисленных собраниях и диспутах богословов. В то же время, в отличие от подавляющего числа этих богословов, он любил музыку, танец, занимался пением и стихосложением. Джалаледдин ввел обычай во время меджлисов слушать игру на флейте («най») и лютне («ребаб»), петь стихи собственного сочинения, плясать под музыку. Руми считал, что земная музыка есть отражение музыки небесных сфер, выражающей изначальный трепет творения, а священный танец дервишей, носящий характер настоящего богослужения, олицетворяет головокружительный хоровод планет, наполняющий Космос торжествующей радостью. Но, что самое главное и «возмутительное» для того времени и тех условий, – Руми боготворил женщину, относился к ней с любовью и уважением, никоим образом не умаляя ее достоинства, не принижая ее роль в жизни общества, и потому позволял женщинам участвовать в меджлисах.

Среди последователей Руми вопреки всем мусульманским традициям были женщины. Это и понятно, ведь проповедь любви, культ человеческого сердца не могли не найти отклика среди женщин. И хотя позднейшие хронисты в благочестивом усердии не осмелились назвать их имена, но прозвища некоторых из них до нас дошли. Это арфистка и певица, разбогатевшая от даров своих поклонников и прозванная за красоту Тавус («Павлин»), которая отпустила на волю своих служанок-рабынь и стала последовательницей поэта. Это присутствовавшая как равная среди равных на собраниях друзей Джалаледдина Фахрунниса («Гордость женщин»). Одна из учениц поэта стала даже настоятельницей дервишской обители в городе Токате. А жена вельможи Аминаддина Микаэла собирала по вечерам женщин, которые, к ужасу правоверных улемов, плясали, пели, слушали стихи поэта, осыпали его розами и обрызгивали розовой водой. Среди этих женщин была и царевна Гумедж-хатун, дочь султана Гияседдина и грузинской царицы Тамары, ставшая впоследствии женой великого визиря Перване и прозванная Гюрджю («Грузинка»).

О женщине Руми говорил так: «Женщина не только любимая. Не только создание, но и творец. Много ли людей в состоянии понять творца? Много ли мужчин понимает женщину? Привыкших к темноте свет Солнца ослепляет. Не оттого ли факихи (богословы), зарывшись, как черви, в свои книги, велят закрывать лицо женщинам, запирают их в гаремах, не внимать их речам и даже имени их не высекать на камне надгробном, что им, привыкшим к тьме ученого невежества, непереносим ослепительный свет женского сердца?»

Поэтический дар и личная популярность Руми привлекали к учению суфиев многочисленных поклонников, а Конью, столицу Рума (отсюда еще один псевдоним поэта – Руми), как мусульмане называли тогда Малую Азию, превращали в Мекку суфизма. Здесь великого мистика, отринувшего все условности традиционных богословов и открывшего в истинной любви к Богу, нередко можно было видеть на улице кружащимся под звуки ребаба и бубна.

На полпути жизни, в 37-летнем возрасте, судьба преподнесла Джалаледдину новый бесценный подарок – еще одного Учителя. Человеком, буквально ворвавшимся в жизнь Руми, чьи идеи оказали решающее на него влияние, стал бродячий суфийский проповедник Шемседдин Тебризи. Именно этот странный взыскующий мистик возжег в душе Джалаледдина огонь мистической любви, абсолютной и всепоглощающей, выпустив на волю его великий поэтический дар.

Радий Фиш пишет об этом так: «Был обычный осенний день. Не сошлись в битве в тот день великие армии, чтобы решить судьбу империй. Не взошел на престол основатель династии, которая повелевала миллионами. Не был открыт ни новый континент, ни новый вид энергии. Ничего, что поразило бы воображение и сразу заставило бы людей запомнить эту дату, не случилось в тот неимоверно далекий теперь день. Просто встретились два человека. Но чем дальше отступает во тьму веков тот день, тем необычней кажутся последствия этой встречи. Встреча двух людей, которые открыли себя друг в друге, – всегда чудо, может быть, самое удивительное из всех чудес... В этот день родился для мира один из величайших поэтов земли, Джалаледдин Руми, воплотивший в своей поэзии верования, чувства и предания народов огромного региона и выразивший в ней с небывалой силой величие человеческого духа в его бесконечном стремлении к совершенству».

Жизнь изменилась. Прежде Джалаледдин поучал мюридов, давал фетвы правоверным, читал проповеди, наставлял учеников, дискутировал с улемами. Теперь же молитвы и проповеди сменились стихами и музыкой, стенания и плач – песнями и плясками, поучения, фетвы и диспуты были заброшены. Прежде он был постоянно скорбен, голова понуро опущена. Отныне он стал весел с лица, радостно упоен, и беспрельдно счастлив. Книг в руки почти не брал, их сменили най и ребаб.

Превратив Джалаледдина в своего единомышленника, Шемседдин направил его по иному пути – свободного раскрытия своего внутреннего мира, которое одновременно стало выражением сути самого Шемседдина.

Этим путем было «сема́» – музыка и пляска приводили Джалаледдина в то вдохновенное состояние, в котором сами собой рождались самозабвенные стихи. Шемседдин Тебризи сделал его поэтом.

Таково вкратце то новое знание, которое открыл Джалаледдину Руми Шемседдин Тебризи:

Всему, что зрим, прообраз есть, основа есть вне нас,
Она бессмертна – а умрет лишь то, что видит глаз.

Не жалуйся, что свет погас, не плачь, что звук затих:
Исчезли вовсе не они, а отражение их.

А как же мы и наша суть? Едва лишь в мир придем,
По лестнице метаморфоз свершаем наш подъем.

Ты из эфира камнем стал, ты стал травой потом,
Потом животным – тайна тайн в чередованье том!

И вот теперь ты человек, ты знаньем наделен,
Твой облик глина приняла, – о, как непрочен он!

Ты станешь ангелом, пройдя недолгий путь земной,
И ты сроднишься не с землей, а с горней вышиной.

О Шамс, в пучину погрузись, от высей откажись -
И в малой капле повтори морей бескрайних жизнь.

О. Ю. Гаруст

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**SETTING THE RECORD STRAIGHT:
ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ КЛІШЕ В УКРАЇНСЬКОМУ,
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОМУ
ТА ЯПОНСЬКОМУ КОНТЕКСТАХ**

Загальне мовознавство як дисципліна містить щонайменше один методологічно незначний, але тим не менш цікавий та характерний парадокс, а саме: дослідження мовної системи неминуче здійснюється в її ж таки рамках. Методологічно незначним цей факт є хоча б тому, що альтернативи наразі просто не існує, однак про вплив специфіки рідної мови дослідника (та/або мови, якою ведеться його дослідження) на можливий хід його думки у будь-якому разі не варто забувати. Говорячи тут про специфіку мови, ми маємо на увазі перш за все стилістичні особливості наукового стилю, а також наявність, відсутність та характер релевантної термінології в обраній дослідником сфері. Питання наукової стилістики є занадто складним і знову ж таки парадоксальним (наукова робота про науковий стиль так само має писатися у науковому стилі), аби звертатися до нього у короткій доповіді чи статті, однак, натомість, термінологічну специфіку різних мов ми маємо змогу як мінімум проілюструвати на прикладі поняття мовного штампу і кліше.

Таким чином, у цій статті ми звернемося до поняття кліше (а також до найпоширеніших синонімів на позначення кліше) в українських, англо-американських та японських джерелах, приділяючи особливу увагу саме семантичним нюансам, що впливають на відмінності у трактуванні цього явища в академічних спільнотах різних країн.

Спершу розглянемо саме слово «кліше» – запозичення з французької, наявне в усіх трьох мовах. Етимологічно цей термін походить зі сфери книгодрукування, де починаючи з XIX століття використовувався на позначення копії з оригіналу друкарської форми, знятої для подальшого розмноження багатотиражних видань [19]. Такі копії інакше називають стереотипами, і з точки зору нашої статті цікавим є саме те, що значення обох цих слів розширилися, метафоризувалися та були імпортовані з французької до англійської та інших мов; втім, згодом обидва поняття знову ретермінологізувалися: «стереотип» – у психології та соціології, а «кліше» (як ми побачимо, лише частково) – у літературі і медіазнавстві (media studies).

Однак властивим є те, що в дискурсах української, англо-американської та японської академічних спільнот це слово використовується у дещо різних розуміннях та з різною частотою. Найширшою сферою вживання терміна «кліше» є, як виявляється, в українських академічних працях. Так, в одних наукових текстах [1, с. 131; 2, с. 33; 4, с. 210] слово «кліше» використовується разом з поняттям мовного штампу як його синонім, проте в інших [7, с. 328; 5, с. 347] ці два поняття розрізняються: «Коли з необхідністю кліше ще погоджуємося, то використання штампів визнаємо недоцільним і прикрим» [7, с. 328]. Іншою цікавою особливістю кліше як терміна є його аксіологічна неусталеність порівняно з поняттям штампу: якщо штамп у переважній більшості випадків є для українського мовознавця негативним явищем, то вже кліше може розумітися дослідниками і як щось негативне, тобто у синонімічному ряді штамп-кліше-шаблон, і як цілком нейтральний елемент мови – «сталі формули, закріплені за певними ситуаціями» [6, с. 6], тобто тут це такі усталені сполуки, як «До зустрічі!» чи «Стороннім вхід заборонено». Щонайменше в одному дослідженні кліше сприймаються як позитивне явище: «Кліше дозволяють забезпечувати точність мови» [8, с. 179]. Нарешті, кліше асоціюються ще і з канцеляризмами в офіційно-діловій лексиці, «бездушними» й «сухими» [3, с. 204] словосполученнями на зразок «вжити заходів», «довести до відома», «ліжко-місце», «людина-година». Отже, можна констатувати, що в українській філології поняття кліше не має чіткого визначення та усталеного контексту вживання – або ж і зовсім не є визначеним, якщо під визначенням розуміємо загальноприйняте серед науковців значення тої чи іншої лексеми. Таким чином, «кліше» водночас і є терміном, адже постає у назвах багатьох наукових робіт і ключових словах, але при цьому з семантичного погляду

до терміна в повному розумінні слова українському «кліше» ще досить далеко, і кожному, хто писатиме про кліше, доведеться зустрітися з цією неусталеністю й визначитися з власним розумінням того, що являє собою кліше, а що не являє – і тим самим підкинути ще й свою дешицу масла у термінологічну лісову пожежу. І це ми говоримо суто про значеннєві нюанси, не торкаючись ще більш складної психологічної специфіки даної справи: мовного досвіду окремого мовця, його рівня уваги та небайдужості до мовних явищ, його мовної самосвідомості та тенденцій до самовиправлення, тобто загального комплексу когнітивно-психологічних явищ, пов'язаних із формуванням сприйняття тої чи іншої лексики/фрази як «затертої» і «клішованої» у свідомості індивіда.

Що ж до ролі кліше (cliché) як терміна в англomовному середовищі, перш за все варто відзначити чітке негативне забарвлення цієї лексики як у загальному вжитку, так і в дослідженнях, про що говорить уже той факт, що існує ціла низка словників кліше [9; 10; 12; 14], найвідомішим з яких є словник провідного лексиколога Еріка Партриджа [12], вперше виданий ще у 1940 році. Словник Merriam-Webster подає таке визначення кліше: «1) a trite phrase or expression; also: the idea expressed by it; 2) a hackneyed theme, characterization, or situation» [20]. Варто відмітити наявність слів «trite» і «hackneyed» («затертий», «заяложений», рос. «избитый»), які є абсолютно чітко негативними. Загалом, рівень уваги до клішованих, штампованих зворотів серед американців та англійців видається значно вищим, аніж деінде: про це свідчить хоча б незліченна кількість синонімів на позначення банальності:

1) прикметники – banal, hackneyed, trite, worn-out, insipid, overused, commonplace, hoary, formulaic, pedestrian, tired, vapid, corny, cheesy тощо;

2) іменники – banality, cliché, platitude, bromide, groaner, chestnut, truism тощо.

Ситуація нагадує відому серед американських лінгвістів байку про десятки чи навіть сотні ескімоських слів на позначення снігу: мовляв, якщо те чи інше явище має ключову роль у суспільстві, то різні аспекти цього явища неодмінно кристалізуються у численних синонімах. Тож досить ймовірним є те, що американці та англійці є більш уважними до власного мовлення, намагаються уникати штампів та висміюють тих, хто ними зловживає. Прикладом цього може слугувати гра «Buzzword Bingo», досить відома серед американських інженерів, програмістів та маркетологів: слухачі промови-презентації директора тої чи іншої компанії роздруковують список актуальних, модних слів (buzzwords) у своїй сфері, і кожного разу, коли у виступі директора з'являється будь-яке зі слів у списку, хтось із слухачів викреслює це слово і голосно промовляє «Бінго!».

Якщо ж говорити про кліше (cliché) саме в академічному контексті, то в цілому це слово хоч і має чітке оцінкове забарвлення та сферу вико-

ристання, однак заслуговує на звання терміна ще менше, ніж кліше в українському мовознавстві. Так, американський дослідник Джейкоб Норберг зазначає: «Кліше знаходиться на периферії наших критичних словників, і, як термін другорядного плану, не дуже часто включається до енциклопедій та словників, а якщо й включається, то зазвичай не як окремий концепт, а разом із більш поважними і складними критичними явищами» [11, с. 2]. Можемо додати, що на відміну від досить великої кількості україномовних статей, присвячених проблемам використання штампів та кліше в українських та зарубіжних медіа, це питання є менш розробленим у англомовних працях, і, можливо, саме через незначний термінологічний авторитет кліше як поняття. Але, з іншого боку, американці обожають складати списки кліше, словники кліше та критикувати всіх, хто їх використовує (хоч зазвичай і усвідомлюють неминучість власних огріхів у цьому плані), тобто навколо кліше ведеться переважно прескриптивне, а не дескриптивне обговорення, хоча кілька наукових текстів описового характеру, присвячених питанню кліше у мові, нам все ж вдалося знайти [11; 13].

Нарешті, у японській мові ані кліше, ані мовний штамп у якості критичних термінів не фігурують. Тобто хоч у словнику слово «クリシェ» і присутнє [21], однак не з'являється у заголовках наукових статей: здається, питання ролі банальних, затертих фраз у рідній мові японських дослідників не цікавить, і не цікавить хоча б тому, що в японській мові це поняття не є субстантивованим, не має назви. Тут ми не бачимо того різноманіття синонімів, що існує в англійській та, дещо меншою мірою, в російській та українській мовах, наприклад ім. кліше, штамп, банальність, трюїзм, шаблон; прикм. затертий, заяложений, утертий, заїжджений (+ рос. избитый, пошлый). Близьких за конотативним значенням японським лексем знаходимо небагато: 陳腐な chimpu-na, ありふれた, 月並みな tsukinami-na, つまらない [21; 22], при цьому на позначення саме мовної, фразеологічної банальності використовується лише перший з прикметників, а інші три, особливо つまらない, загалом значно ширші за значенням. Серед іменників зі значенням кліше, окрім власне クリシェ, є 常套句 jo:to:ku та 決まり文句 kimari-monku, однак вони не постають у якості мовознавчих термінів: 常套句 переважно вказує на музичні фрази, що повторюються, чи на поетичні кліше [21], і обидва ці слова ближчі до цілком нейтрального англ. stock phrase («стандартна фраза якогось персонажа чи групи людей, переважно в кіно»), котре у словниках перекладають як «штамп» чи «кліше» за браком кращого варіанта.

Ще у японському контексті дуже характерним є те, що слово バナル (катаканний варіант англ. banal) використовується – та й то дуже рідко – лише у жаргоні модельєрів одягу як синонім до «простий», «звичайний» [21]. Японські модельєри та стилісти загалом зловживають анг-

ломовними словами, ймовірно задля підтримки групової ідентичності та підвищення свого престижу як у власних очах, так і в очах клієнтів та читачів журналів (також напр. へア замість 髪 kamі у модельєрів) [18]. З семантичної ж точки зору, конотативно дуже багате та складне поняття banal японці у процесі запозичення звели до невинного, дзвінкого, і не надто добре зрозумілого слівця.

Закінчуючи тему термінології, мусимо все ж додати, що хоча критичні дослідження з теми кліше японською мовою фактично відсутні, однак споріднені поняття 流行語 ryū:ko:-go (модні слова) та особливо 役割語 yakuwari-go (усталені мовні звороти певних груп персонажів, напр. жінок та старих людей, у художніх творах; прибіл. літературні штампи) є чітко сформованими та добре дослідженими термінами [15; 16; 17].

Тим не менш, як ми намагалися продемонструвати, специфіка того, у яких сферах, контекстах та з якої точки зору досліджується те, що в українській мові ми називаємо кліше (що б це насправді не було), знаходиться у надзвичайно сильній залежності від того, які слова ми використовуємо на позначення подібних явищ та як саме ми їх використовуємо. Кінець кінцем, від членування реальності у результаті її субстантивізації в іменниках, прикметниках, дієсловах, синтаксисі, стилях певної мови залежить і сама ця реальність з точки зору кожного з нас – і не тільки як мовців, але і як дослідників мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції / П. В. Білоус. – Житомир: Рута, 2009.
2. Вишневецька Н. Ю. Кліше як мовна одиниця: проблеми кліше в мовознавстві // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: філологічні науки. – 2013. – № 3. – С. 33-36.
3. Галич О. (ред.). Теорія літератури. / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв. – Київ: Либідь, 2001.
4. Головецький В.М. Штампи в тележурналістиці. // Вісн. Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – с.210-212.
5. Літературознавчий словник-довідник. / [ред. рада: Гром'як Т.В., Ковалів Ю.І., Теремко В. І.] – Київ: Академія, 2007.
6. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. – Київ: Либідь, 1993.
7. Сковронська І. Ужиток фразеологічних одиниць, штампів та кліше у двомовному публіцистичному тексті // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 324-329.
8. Янчевська В.Ю. Класифікація мовних кліше за семантичними ознаками (на матеріалі газет «День» та «Кримська світлиця» // Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки. – 2009. – № 2. – С. 178-187.
9. Ammer C. Have a Nice Day – No Problem!: A Dictionary of Clichés. Dutton, 1992.
10. Hargraves O. It's Been Said Before: A Guide to the Use and Abuse of Clichés. Oxford University Press, 2014.

11. Norberg J. The Cliché as Critique and Complaint // University of Edinburgh Postgraduate Journal of Culture & the Arts. – 2013. – № 18.
12. Partridge E. A Dictionary of Clichés, with an introductory essay, Macmillan Co., 1940.
13. Ricks C. Clichés // The State of the Language. University of California Press, 1980. – p. 54-63.
14. Rogers J. The Dictionary of Clichés. Facts on File Publications, 1985.
15. 金水敏. 『役割語研究の地平』. くろしお出版, 2007.
16. 金水敏. 『役割語研究の展開』. くろしお出版, 2011.
17. 高琇瓊. 『日本語の流行語の形態的・意味的特徴について』 // 언어일문학. – 2011. – № 52. – p. 49-62
18. 大谷加代子. 『美容用語に見る外来語の研究 1』 // 山野研究紀要. – 2007 年. – 第 15 号. – P. 9-14.
19. Online Etymological Dictionary. Режим доступу: <http://etymonline.com/>
20. Merriam-Webster: Dictionary and Thesaurus. Режим доступу: <http://merriam-webster.com/>
21. goo 辞書. Режим доступу: <http://dictionary.goo.ne.jp/>
22. コトバンク. <http://kotobank.jp/>

А.В. Румянцева

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ФОНЕТИЧНА АСИМІЛЯЦІЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ У СФЕРІ «МОДА ТА ОДЯГ»

Немає такої мови, яка була б зовсім вільною від іншомовних впливів, адже жоден народ, носій чи творець тієї чи іншої мови, не живе зовсім ізольованим, відособленим життям.

Турецький народ пройшов складний історичний шлях розвитку, і на формуванні лексики відбився – в більшій чи меншій мірі – вплив різних мов як з числа споріднених, так і з числа неспоріднених. Турецька мова має багато запозичень з арабської, перської, французької, англійської та інших мов [2].

Запозичення слів – природний процес, який відображає відносини між народами в різні періоди їх історії. Іншомовні слова, проникаючи в мову, поступово асимілюються, тобто перетворюються у звуковому образі, смислового змісті і у своїй граматичній структурі за внутрішніми законами мови. У результаті цього процесу запозичення втрачають свій іншомовний характер, перестають виділятися на фоні специфічної для мови лексики, стають її невід’ємною частиною. Мовознавці виділяють три види асиміляції запозичень: фонетичну, лексичну і граматичну асиміляцію [4].

Метою даної статі є виявлення особливостей фонетичної асиміляції запозичень у сфері «Мода та одяг» у турецькій мові. Об’єктом дослід-

дження є процес фонетичної асиміляції запозичень, предметом – запозичення у сфері «Мода та одяг».

Фонетична асиміляція – це зміна і підпорядкування звукового ладу запозичених слів звуковому ладу мови, що запозичує. Зазвичай у першу чергу при запозиченні спостерігається закономірна підстановка замість незвичних за артикуляцією іншомовних звуків близьких їм за якістю звуків рідної мови [3].

Оскільки одяг – один з найважливіших атрибутів існування соціуму, остільки лексика, яка обслуговує цю сферу життя, знаходиться в постійній динаміці, займає центральне місце в тезаурусі користувачів мови. Висока креативність сучасних процесів конструювання, виготовлення і використання одягу тягне за собою відповідні зміни в позначенні предметів, явищ і реалій, які формують лінгвокультурний пласт словника турецької мови ХХ-ХХІ ст. Цей період для всього світу характеризується стрімкими і постійними змінами, пов'язаними, у тому числі, і з глобалізацією моди у сфері одягу. У ХХ-ХХІ ст. саме тенденції світу моди, переважно європейської, визначають ту сукупність предметів одягу, яка складає гардероб сучасної людини, у тому числі й у Туреччині. У даний час активно розвиваються такі порівняно недавно виниклі галузі знання, як моделювання та художнє оформлення одягу, психологія моди, історія костюма, зростає число нових предметів одягу і понять моди і, відповідно, їх номінацій. Усе сказане з усією очевидністю свідчить про необхідність виділення і дослідження лексичної підсистеми «Мода і одяг» як важливої та актуальної проблеми.

Дослідивши групи слів, які позначають предмети одягу та взуття, і лексику, яка стосується сфери моди, ми побачили, що запозичення складають близька 85% усіх слів. Найбільша кількість – це запозичення з французької мови, що увійшли у турецьку наприкінці ХVІІІ, у ХІХ та початку ХХ століття: *atlet* (майка), *bluz* (блузка), *bolero* (болеро), *eşofman* (спортивний костюм), *palto* (пальто), *sabo* (сабо), *platform* (платформа), *espadril* (еспадрильї), *makasen* (мокасини), *babet* (балетки). І це не випадково, бо мода і все, що пов'язано з цією сферою, народилися у Франції. Значну частину складають англійські запозичення середини і кінця ХХ – початку ХХІ століття. Це такі слова, як *body* (боді), *mont* (куртка), *blucin* (джинси), *trençkot* (тренч), *klatç* (клатч), *süveter* (свєтер), *şort* (шорти) і т.п. У сфері моди і одягу спостерігається також і деяка кількість арабських (*kıyafet* (одяг), *hırka* (тепла куртка або кофта), *fistan* (сукня, широка спідниця), *hıcar* (покривало для жінок), *tarz* (стиль, мода)) та перських (*çanta* (сумка), *camekân* (скляна вітрина), *kemer* (ремінь)) запозичень, більшість з яких увійшли в мову ще у період становлення й розквіту Османської імперії (ХІІІ-ХVІІ ст.).

Засвоєння турецькою мовою нових слів у сфері «Мода та одяг» йшло декількома шляхами: **шляхом транскрипції** (більшість французь-

ких та англійських запозичень): blucin (англ. *blue jean*), eşarp (фр. *écharpe*), atlet (фр. *athlète*), aksesuar (фр. *accessoire*), smokin (англ. *smoking*), tayt (англ. *tight*); **шляхом калькування** (особливо це стосується складених слів та понять, що позначаються словосполученням): kedi topuk (англ. *cat heel*), eldiven (тур. *el* + перс. *tuvān* تون), калька з перського *dastuwan*), iç giyim (англ. *underwear*); найменш продуктивними шляхами засвоєння запозичень стали **транслітерація**: pullover (англ. *pullover*), bikini (фр. *bikini*), pijama (фр. *pyjama*), а також **перехід іноземних слів в турецьку без змін**: must-have (англ.), up-to-date (англ.), sweatshirt (англ.). Хоча сьогодні, у часи глобалізації, коли все більше людей у Туреччині володіють англійською мовою, до того ж алфавіт у Туреччині базується на латиниці, на багатьох турецьких Інтернет-сайтах, які рекламують одяг, нерідко можна спостерігати незмінні запозичення переважно з англійської, такі як *jean şort*, *capri*, *body*.

Усі запозичення зі сфери «Мода й одяг» за ступенем фонетичної асиміляції ми поділили на:

1) **повністю асимільовані**: ці слова відповідають фонетичним та орфографічним нормам мови, яка запозичує, та сприймаються як турецькі, а не іноземні. До цієї групи можемо віднести більшість арабсько-перських запозичень, які використовуються вже кілька століть і повністю підлягають правилам турецької фонетики. Наприклад: *kemer* (перс. *kamar* کمر), *çanta* (перс. *tançe* تنچه), *mendil* (арабськ. *mandil* منديل), *elbise* (арабськ. *albisa* البسة). Також сюди відносять деякі західні запозичення (здебільшого з англійської мови), які близькі до турецьких слів за звучанням завдяки дотримання закону гармонії голосних і відсутності скупчення голосних: *mont* (від англ. *montgomery*), *süveter* (англ. *sweater*), *seket* (фр. *jaquette*);

2) **частково асимільовані**: слова, які залишилися іноземними за своїм звучанням та написанням. Сюди відносимо слова, які запозиченні з французької мови з типовими суфіксами *-tion* – *konfeksiyon* (фр. *confection*), *-ette* – *babet* (фр. *babette*), *-ment* – *eşofman* (фр. *échauffement*), а також інші запозичення, що зберегли звуки чи написання мови-оригіналу: *body* (англ.), *mokasen* (фр.), *pijama* (фр.), *must-have* (англ.), *trend* (англ.), та ін.

3) **частково асимільовані та позначаючі поняття, пов'язані з іншими країнами, які не мають турецького еквіваленту**: наприклад, елементи арабського одягу: *savb*, *kandura*, *abiye* [1].

Отже, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день значна кількість слів турецької мови, які позначають предмети одягу або пов'язані з модою та модними тенденціями, є запозиченими. Більшість слів прийшла з Франції, країни, яка є законодавицею моди. Також ми виділили значні групи запозичень з англійської, арабської та перської мов. Запозичені слова засвоювалися турецькою мовою здебільшого

шляхом транскрипції. З огляду на те, що турецька мова має певні фонетичні особливості, запозичені слова підлягли фонетичній асиміляції, яку ми поділили за ступенями на повну і часткову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буров А. Г. Изменения французских заимствований в турецком языке в области гласных звуков / А. Г. Буров // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 89. – С. 75–80.
2. Крайнюченко О. В. Слова арабского происхождения в турецком языке (диахронический аспект) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2012/VIII/uch_2012_VIII_00005.pdf
3. Мухин С. В. Соотношение понятий ассимиляции и натурализации заимствований / С. В. Мухин // Теория и практика лексикологических исследований: Вестник МГЛУ. – 2007. – Вып. 532. – С. 140–149.

М.Р. Семенчук

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ なければならない (NAKEREBANARANAI) У РОЗМОВНІЙ МОВІ

У статті досліджено усталену граматичну конструкцію повинності なければならない(なりません) та її варіанти у японській мові, а також розмовні варіанти цієї конструкції. Актуальність цієї статті зумовлена аналізом усталеної граматичної конструкції なければならない(なりません) та її варіантів у японській мові, а також її розмовних варіантів як однієї з найпоширеніших та широковживаних конструкцій повинності у сучасній японській мові. Вивченням конструкцій повинності в японській мові займалися такі дослідники, як І.В. Головнін, Л.Т. Нечаєва, Івао Огава, Могі Тосінобу, Масуока Такасі, Наррог Хейко та інші. Конструкція なければならない(なりません) та її варіанти досить часто використовуються під час спілкування японців, тому дослідження щодо особливостей використання цієї конструкції та її варіантів у розмовній мові є актуальним. Матеріалом для дослідження послуговували приклади, які були відібрані методом суцільної добірки з аніме «東のエデン(Higashi no Eden)» (укр. Східний Едем) 2009 р., «魔法少女まどかマジカ(Mahou Shoujo Madoka Magica)» (укр. Дівчинка-чарівниця Мадока Магіка) 2011 р., «けいおん ! (Keion\K-On!)» (укр. Кей-Он!) 2009 р., «日常(Nichijou)» (укр. Повсякденність) 2011 р., «侵略!イカ娘(Shinryaku! Ika Musume)» (укр. Вторгнення! Дівчинка-кальмар) 2010 р., «らき すた(Raki Suta/Lucky Star)» (укр. Щаслива зірка) 2007 р. та манги «ひるなかの流星(Hirunaka no Ryuusei)» (укр. Денний зорепад).

Існує кілька варіантів усталеної конструкції **なければならぬ**(なりません) для вираження повинності (повинен, зобов'язаний, вимушений): **なければいけない**(いけません), або **なければだめだ**(だめです), тобто ця конструкція та її варіанти є поєднаннями умовної заперечної форми **なければ** і заперечного слова **いけません**(いけない) – не можна, не піде, або **ありません**(ならない) – не вийде, не вдасться та **だめです**(だめだ) – не можна. Таким чином, поняття «повинен зробити щонебудь» виражається за допомогою негативного ставлення до нездійснення цієї дії (букв.: не годиться (не піде), якщо не зробити щось, не виконати певну умову). Усталена граматична конструкція **なければならぬ** та її варіанти – **なければいけない** і **なければだめだ** використовуються частіше, ніж конструкції **なければなりません**, **なければいけません** або **なければだめです**, бо вони є менш ввічливими та спрощеними формами цієї конструкції, а також є більш розповсюдженими у розмовній японській мові. У цій конструкції **なければ** – це умовна форма заперечного дієслова, **ならない** – дієслово **なる** у заперечній формі. У цілому конструкція означає, що здійснення зазначеної дії є природним і обов'язковим, що існує борг або зобов'язання по його виконанню. Вживається також у випадках, коли необхідно виконати дію в силу обставин чи прийнятого рішення. Усталена граматична конструкція **なければならぬ** використовується з дієсловами, предикативними та напівпредикативними прикметниками, іменниками, наприклад: 1) Дієслово: 1-а основа **読ま**(yoma) + **なければ** + **ならない**(いけない, **だめだ** і т. ін.). Наприклад: **私は朝食を食べなければならぬ**. Watashi wa choushoku o tabe **nakereba naranai**. Я повинен з'їсти сніданок.

2) Предикативний прикметник: 3-я основа **堅く**(kataku) + **なければ** + **ならない**(いけない, **だめだ** і т. ін.). Наприклад: **硬くなければならぬ**. Kataku **nakereba naranai**. Напевно, важко.

3) Іменник (чи напівпредикативний прикметник) + **で** (便利で, 先生で (Benri de, sensei de)) + **なければ** + **ならない**(いけない, **だめだ** і т. ін.). Наприклад: **便利でなければならぬ**. Benri de **nakereba naranai**. Повинно бути зручно.[1]

Як показує аналіз опрацьованого матеріалу, у швидкому розмовному мовленні замість **なければ** часто використовуються її скорочена форма **なきゃ**. [2] Ця скорочена форма використовується частіше жінками та сучасною японською молоддю. Таким чином, конструкція **なければならぬ**(なりません) та її варіанти – **なければいけない**(いけません) та **なければだめだ**(だめです) у сучасній розмовній японській мові бу-

дуть виглядати так: なきやならない(なりません), なきやいけない(いけません), なきやだめだ(だめです).

Далі детально проаналізуємо цю конструкцію та її варіанти у сучасній розмовній японській мові на прикладах з аніме: 1) 私はどんな罪を背負うと、私の戦いを続けなきやならない。[Watashi wa donna tsumi wo seouto, watashino tatakai wo tsudzukenakya naranai.] Які б гріхи я не несла на своїх плечах, я повинна продовжувати свою боротьбу. («魔法少女まどかマジカ (Mahou Shoujo Madoka Magica)» (укр. Дівчинка-чарівниця Мадока Магіка)) [6]

2) ごめん。今日どうしても部活に行かなきやいけないんだ。[Gomen. Kyou doushitemo bukatsu ni ikanakya ikenainda.] Пробач, сьогодні я обов'язково повинна відвідати заняття у клубі. («けいおん! (Keion\K-On!)» (укр. Кей-Он!)) [5]

3) あの戦いに割り込むには、同じ魔法少女でなきやだめだ。[Ano tatakai ni warikomu niwa, onaji mahoushoujode nakya dame da.] Щоб втрутитись у цю боротьбу, ти повинна бути такою ж чарівницею. («魔法少女まどかマジカ (Mahou Shoujo Madoka Magica)» (укр. Дівчинка-чарівниця Мадока Магіка)) [6]

Проте в розмовній японській мові, при вживанні конструкції なきやならない і її варіантів, під час дуже швидкої вимови, можна використовувати лише なきや у сенсі повинності без вживання другого негативного слова – ならない(なりません), いけない(いけません) та だめだ(だめです). Так, ми зустрічаємо цей варіант конструкції у монолозі головної героїні із популярного аніме «東のエデン (Higashi no Eden)» (укр. Східний Едем), де дівчина-підліток приїхала до Америки побачити Білий дім: せっかくここまで来たんだから、目的は果たさなきや。[Sekaku koko made kitanda kara, mokuteki wa hatasanakya.] Якщо вже я так далеко зайшла, то потрібно довести діло до кінця. [3]

Також нам вдалося знайти мовний матеріал з манги «ひるなかの流星 (Hirunaka no Ryuusei)» (укр. Денний зорепад), де використовується один з варіантів цієї конструкції – なきやだめだ(だめです). Цю конструкцію використовують молодий вчитель, дядько головної героїні та її однокласник:

1) 転校生は先に職員室に行かなきやダメだぞ。[Tenkousei wa saki ni shokuinshitsu ni ikanakya dame dazo.] Переведені учні спочатку повинні зайти до вчительської.

2) おかげで菊山駅の行き方 5 回も教えなきやダメだったよ。[Okage de Kikuyama eki no ikikata gokaimo oshienakya dame dattayo.] Тому я повинен був 5 разів пояснювати, як дістатися до станції Кікуяма.

3) なんでも俺がお前と友達になんなきゃダメなんだよ。[Nande ore ga omae to tomodachi ni nannakya dame nandayo.] Чому це я повинен з тобою дружити? [4]

Це дозволяє зробити висновок, що у сучасній японській мові ця конструкція та її варіанти можуть бути використані й молодими чоловіками.

Таким чином, граматична конструкція повинності *なければならぬ* (なりません) та її варіанти у розмовній японській мові можуть набувати таких скорочених форм: 1) *なきゃならない* (なりません); 2) *なきゃいけない* (いけません); 3) *なきゃだめだ* (だめです); 4) *なきゃ*.

Також аналіз дослідженого матеріалу показав, що ця конструкція та її варіанти частіше використовуються жінками та дівчатками-підлітками. Але у сучасній японській мові допускається використання цієї конструкції та її варіантів також і молодими чоловіками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечаева Л.Т. Японский язык для начинающих. Часть 2 / Нечаева Л.Т. [ред. Н. Красникова], Вышний Волочек: Буквица, 1999. – 214 с.
2. Expressing «must» or «have to». – Режим доступу до статті: <http://www.guidetojapanese.org/learn/grammar/must>
3. Higashi no Eden Episode 1. – Режим доступу до аніме: <http://proxer.me/watch/160/1/engsub>
4. Hirunaka no Ryuusei vol 01 – Режим доступу до манги: <http://www.manga-zone.org/archives/14296.html>
5. K-ON! Episode 2. – Режим доступу до аніме: <http://animeseason.na23.netdna-cdn.com/k-on-episode-2/>
6. Mahou Shoujo Madoka Magika Episode 5. – Режим доступу до аніме: <http://animeseason.na23.netdna-cdn.com/mahou-shoujo-madoka-magika-episode-5/>

Н.Д. Сулімова, О.В. Чорних

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ЯВИЩА ОМОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Китайська мова є однією з найбільш омонімічних мов світу. Завдяки особливостям фонетичної організації ієрогліфів, кількість складів у китайській мові обмежена. У цілому, в сучасній китайській мові нараховують 1300 складів (з урахуванням відмінностей тонових характеристик). Обмежена кількість складів призводить до їх повторюваності, це і є основною причиною явища омонімії у китайській мові.

Головними завданнями нашої статті є аналіз класифікації омонімів у китайській мові, висвітлення шляхів виникнення омонімів у китайсь-

кій мові та їх значення для формування нових лексичних одиниць, визначення сфери використання омонімів у китайській мові.

Омонімія у китайській мові завжди привертала увагу багатьох лінгвістів. Над цією проблемою працювали такі вітчизняні вчені, як В.І. Горєлов, А.А. Хаматова, А.Л. Семенас, К.Є Жукова, А.А. Торопов, С.Б. Янківер.

А.А. Хаматова дослідила зміст і характер омонімів і встановила, що з 37000 слів сучасної китайської мови, включених у словник, 5615 є омонімами. Таким чином, омоніми складають 15% усієї лексики словника [7, 47].

Явищем омонімії займалися відомі китайські мовознавці Чжоу Яовень і Сюй Мін. Вони вперше висунули думку, що омофонами, або фонетичними омонімами у китайській мові можна вважати тільки ті слова, у яких співпадає не тільки звучання, а й тони, оскільки тон в китайській мові є невід'ємною частиною фонетичної оболонки слова або морфеми і виконує смислорозрізнявальну функцію [7; 8]. Наприклад:

送 *sòng* – дарувати

送 *sòng* – проводити

诵 *sòng* – вихвалити.

У китайській мові омонімія властива як односкладним, так і двоскладним лексичним одиницям, але в кількісно перші домінують над другими. При цьому слід пам'ятати, що омонімія складних одиниць існує в китайській мові на основі омонімії односкладних одиниць. Більша кількість лексичних омонімів китайської мови графічно диференційована. Ті слова-омоніми, які мають однакове написання, являють собою омографи.

Можна назвати декілька джерел омонімії у китайській мові. Омоніми виникають у результаті фонетичних, семантичних та словотворчих процесів, а також унаслідок проникнення у путунхуа запозичень з інших мов світу і діалектної лексики, проте значення цих джерел невелике.

Інколи при творенні нових слів омоніми виникають унаслідок довільного використання відокремлених ієрогліфів, не приділяючи уваги їх написанню, наприклад:

1) 维新 *wéixīn* *реформа* – 唯心 *wéixīn* *ідеалістичний*;

2) 文句 *wénjù* *мова статті* – 文具 *wénjù* *письмові приналежності*.

Залежно від причин, що породжують омонімію лексичних одиниць, можна виділити два етимологічні різновиди омонімів: **генетично споріднені** та **генетично роз'єднані омоніми**.

Генетично споріднені омоніми з'являються як природний результат семантичного процесу, обумовленого розвитком змістової структури слова, тому їх іноді називають невинновипадковими омонімами. Такі омоніми

етимологічно пов'язані, між ними існують генетичні відносини [8, 40–41]. Наприклад:

- 1) 好 *hǎo* гарний – 好 *hǎo* дуже;
- 2) 刻 *kè* вирізати, гравірувати – 刻 *ké* чверть години.

У другому випадку існує логічний зв'язок між різьбленням по металу та водяним годинником, який у давні часи представляв собою мідний посуд.

Генетично роз'єднані омоніми виникають як наслідок нічим не обумовленого збігу звукової оболонки споконвічно різних лексичних одиниць, наприклад:

- 1) 冰 *bīng* лід – 兵 *bīng* солдат;
- 2) 花 *huā* квітка – 花 *huā* витратити.

Щоб повніше відобразити особливості омонімів китайської мови, необхідно дати не тільки класифікацію за походженням (етимологічну), але також і класифікацію, яка відображає кількісно-складовий (структурний) склад омонімів [2, 116]. За складом виділяють **односкладові** й **двоскладові омоніми**.

Односкладові омоніми:

- 1) 话 *huà* (вимова) – 画 *huà* картина;
- 2) 坐 *zuò* сидіти – 做 *zuò* робити.

Двоскладові омоніми:

- 1) 会话 *huìhuà* розмова – 绘画 *huìhuà* малювання;
- 2) 树木 *shù mù* дерево – 数目 *shù mù* число.

Також розрізняють **граматичні омоніми** – слова, звучання яких збігається лише в окремих граматичних формах. Читання цих ієрогліфів залежить від того, чи входять вони до складу багатоскладного слова та виражають граматичне значення [4, 70]. Наприклад:

了 *le* – 了 *liǎo*

了 *le* – модальна частка, ставиться у кінці речення і означає завершену дію.

了 *liǎo* зустрічаємо в таких словах:

了解 *liǎojiě* – розуміти;

了结 *liǎojié* – завершити.

Окреме місце в утворенні омонімів китайської мови займає **конверсія**. Взагалі використання одного слова в різних граматичних функціях є дуже характерним для китайської мови, тож серед мовознавців існує багато різних точок зору й суперечок щодо приналежності слів до тієї чи іншої частини мови. Наприклад, синологи виділяють дієслово-іменник, прикметник-іменник і т. ін. У зв'язку з цим, незважаючи на те,

що лексичні омоніми повинні виконувати однакові граматичні функції, у китайській мові ці одиниці можуть належати до різних частин мови.

Найбільша частина, майже половина всіх омонімів, відноситься до іменників, достатньо багато омонімів-дієслів. Тільки серед іменників співвідношення односкладних і двоскладних омонімів приблизно однакове, інші ж частини мови представлені більше односкладними омонімами.

Омонімічність китайської мови робить її неповторною й різноманітною, впливає на побут і культуру народу. На основі омонімічних сполучень виникло безліч цікавих традицій, особливо це стосується святкування китайського нового року, наприклад, звичай вішати ієрогліф 福 *fú* – *щастя* – на двері догори ногами під час Свята Весни походить з омонімів 福到了 *fú dào le* – *щастя прийшло* – 福倒了 *fú dào le* *щастя догори ногами* [13].

Багато китайських звичаїв сучасності мають омонімічне походження. Наприклад, китайцям не можна дарувати годинник, адже словосполучення 送钟 *sòng zhōng* – *дарувати годинник* омонімічно словосполученню 送终 *sòng zhōng* – *бути присутнім на церемонії поховання близьких людей* [12].

Омоніми широко використовуються в художній літературі, у прислів'ях і приказках, жартах і анекдотах. Відомий автор Цао Сюецинь у своєму творі «Сон у червоному теремі» обрав як імена дійових осіб слова, омонімічні рисам характеру людини. Так, наприклад, прізвище однієї родини «賈 *jiǎ*» омонімічне слову «假 *jiǎ*» – *підробка, обман*; прізвище іншої – «甄 *zhēn*», омонімічне «真 *zhēn*» – *справжній, істинний* [14].

Сучасні менеджери використовують омонімію навіть у сфері реклами, наприклад, у назві всім відомого напою англ. Coca-Cola, кит. 可口 可乐 *Kěkǒu Kělè* слова «可口 *Kěkǒu*» та «可乐 *Kělè*» означають відповідно «смачний» і «розвага».

Отже, омоніми збагачують китайську мову, впливають на її самобутність та додають їй неповторності. Омоніми в китайській мові ще не цілком досліджені лінгвістами-сінологами, тема потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках/ В.В. Виноградов // Славянское языкознание: VI международный съезд славистов (Прага, август 1968 г.): Доклады советской делегации. – М.: «Просвещение», 1968. – С. 89–90.

2. Горелов В.И. Лексикология китайского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» / В.И. Горелов – М.: Просвещение, 1984. – С. 115–121.

4. Жукова Е.Е. Грамматические омонимы / Е. Е. Жукова // Проблемы сходства в Україні. Матеріали 4 науково-практичної конференції. – Харків, 2007. – С. 70–72.
5. Кэли У. Краткий китайско-русский и русско-китайский словарь / У Кэли, Чжу Имин. – М.: Вече, 2008. – 357 с.
6. Семенас А. Л. Лексикология китайского языка / А.Л. Семенас – М.: Восток-Запад, 2005. – 288с.
7. Торопов А. А. К проблеме описания единиц языка и структурных групп лексики / А. А. Торопов // История, культура, языки народов Востока. – М.: Наука, 1970. – С. 232–241.
8. Хаматова А.А. Лексична омонімія у сучасній китайській мові / А.А. Хаматова – М.: «АСТ», 1977. – 120 с.
9. Чжоу Мо. Китайські омоніми / Мо Чжоу. – Пекін, 1959. – С. 40–41.
10. Янкивер С.Б. Грамматическая омонимия в современном китайском литературном языке / С.Б. Янкивер // Языки Китая и Юго-Восточной Азии. – М.: Наука, 1974. – С. 102–138.
11. Bjaaland W.P. Chinese art: guide to motifs and visual imagery / W.P. Bjaaland . – Singapore: Tuttle Publishing, 2008. – 293 p.
12. Brown J. China, Japan, Korea Culture and Customs / J. Brown. – North Charleston, South Carolina: BookSurge Publishing, 2006. – 192 p.
13. Sung V. Chinese Concepts of Luck, Prosperity, Longevity, Happiness, and Wealth / V. Sung. – San Francisco: Chronicle Books, 2002. – 256 p.
14. 曹雪芹。红楼梦 / 曹雪芹。 – 高鹗著：人民文学出版社，2008 年。 – 页数 1606。
15. 大俄 汉词 典。 北京：商务印书馆，1998 年。 – 页数 2737。

Культура та соціум країн Сходу

Амер Анна Наиф

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

ДОНЕЦ – РЕКА ЕВРОПЕЙСКО-АЗИАТСКОГО ПОРУБЕЖЬЯ

Согласно Геродоту, древнейшей границей между Европой и Азией считается река Танаис (Дон) с ее главным правым притоком – Сиргисом (Северский Донец). Нижнее течение Дона, которое было хорошо известно древним грекам, и в устье которого находилось самое северное в мире древнегреческое поселение – Танаис, достаточно четко определяло границы в этой части Старого света. В более северных широтах, в тех местах, где согласно древнегреческим представлениям обитали племена амазонок, гелонов, будинов, меланхленов и другие, рубеж между Европой и Азией представлялся менее выражено. Обычно его определяют по течению седьмой по величине реки Украины – Северский Донец, истоки которой лежат на возвышенности в пределах современной Белгородской области РФ. Ученые античности мало что могли сказать о евразийском севере.

Определенная уже в глубокой древности граница оставалась таковой на протяжении более двух тысяч лет. В отдельные периоды территорию Подонцовья занимали выходцы из Азии, и вся эта местность «окрашивалась» в восточные тона, а в другие времена жители Европы продвигались в Причерноморско-азовские степи и широко расселялись на данной территории. Номады из глубин Азии, как правило, надолго не останавливались здесь, а двигались дальше, к Дунаю и Карпатам. Первым, более-менее известным протогосударственным образованием на этих землях была держава Германариха в IV в. н. э. Позднее здесь возник просуществовавший на протяжении 300 лет Хазарский каганат (VII–X вв. н. э.). Хазар и союзные им племена сменила Киевская Русь (IX–XII вв.). Так, уже в первом тысячелетии нашей эры европейские по происхождению этносы сменяли азиатские кочевники. Эта тенденция, борьбы «Европы» и «Азии» продолжалась и во втором тысячелетии новой эры. Половцев (кыпчаков) сменили монголо-татары, а им на смену в XVI–XVII вв. пришли Московское царство, и переселенцы из украинского Поднепровья. Последним крупным переселением в эти края выходцев из Азии была перекочевка в район г. Чугуев калмыков в конце XVII в. [4, с. 26]. И сегодня среди местных жителей мы встречаем характерные антропологические признаки. В последующем выходцы из Азии проникали в данные места в качестве купцов, дипломатов, пленных и других категорий непостоянного населения.

Таким образом, реку Северский Донец мы имеем полное право рассматривать как один из самых устойчивых рубежей двух частей света. Роль этой реки может быть сопоставима со значением таких водных артерий, как Эльба (Лаба), которая считается рубежом Западной и Восточной Европы, Рио-Гранде, – граница между Латинской и Северной Америкой, и другими немногими водными объектами.

Совсем не случайно, что именно здесь в разные времена возникали крупные торгово-ремесленные, а затем и промышленные центры, в которых встречались Запад и Восток (от грандиозного Гелона, современного Бельского городища до Донецка). Наиболее знаменитым из них стал Харьков [2, 6 и др.]. Любопытно отметить, что само название – «Харьков», которое до нашего времени не расшифровано, имеет множество толкований из западных и восточных языков. В Харькове, после появления в нем университета, оформилось самостоятельное направление в ориенталистике [5, с. 229, 230 и др.]. Здесь преподавались и преподаются восточные языки, в музеях и рукописных собраниях хранятся многие артефакты азиатского происхождения, действуют храмы, школы и другие институции, которые обслуживают выходцев с Востока. Некоторое время назад возникло специальное учебное заведение – Институт Конфуция, связанный с деятельностью китайской диаспоры в Харькове.

В наше время, среди всех крупных городов Украины, Харьков имеет самую мощную диаспору с Востока. Большую часть действующих в городе национально-культурных обществ составляют землячества восточных народов. А среди городов-побратимов и городов-партнеров все больше становится центров самого большого и самого населенного на планете континента – от Турции до Китая.

Особое положение Харькова делает его уникальным в масштабах страны центром по изучению Востока. Город является своеобразными воротами на Восток (впрочем, как и воротами на Запад), и эта его функция, выражаем надежду, будет со временем только усиливаться [3, с. 182, 183 и др.].

Роль Северского Донца, который давно обмелел и перестал быть судоходным, упала, официальная граница Европы и Азии ушла далеко на Восток к горам Кавказа, Каспийскому морю и Уральскому хребту. Но, значение данной территории, как порубежья культур и цивилизаций, встречи Европы и Азии, сохранилось.

В свое время, во время вторжения на Слобожанщину войск Карла XII, гетман И. С. Мазепа говорил королю о том, что еще один-два перехода, и кони шведов будут пить воду из рек Азии, это свидетельство того, что и в XVIII ст. сохранялась память (разумеется, книжно-ученого происхождения) о древней границе частей света. В XIX ст. великий немецкий поэт И.-В. Гете на вопрос о том, где находится Харьков? – от-

ветил, что город этот – уже не Европа, но и еще не Азия. Мы можем констатировать, что и в XXI столетии сохраняется память и представление о придонцовских степи и лесостепи как некоем месте встречи цивилизаций. Эти встречи оставили свои рубцы в памяти населявших эти края народов, сохранились они и в исторической памяти украинцев. Данное обстоятельство делает актуальным поиски восточных элементов в культуре украинцев, точно так же, как поиск влияния европейцев на смежные с украинцами территории, населенные выходцами из Азии.

В конечном итоге, многие фундаментальные ценности, которые вошли в плоть и кровь нашего народа, имеют свое происхождение на Востоке: религия, многие обычаи и традиции, достижения культуры, науки и техники. Изучение прошлого и современности Подонцовья актуализирует наши знания о восточных соседях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иностранные профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая четверть XIX в.). Биографический словарь / под. общ. ред. А. Ю. Андреева ; сост. А. М. Феофанов. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – 207 с. – («Ubi universitates, ibi Europa»).
2. История города Харькова XX столетия / А. Н. Ярмыш, С. И. Посохов, А. И. Эпштейн и др.; Худож.-оформитель И. В. Осипов. – Харьков: Фолио; Золотые страницы, 2004. – 686 с.
3. Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник. – Х. : Тимченко, 2008. – 312 с.
4. Слобідська Україна: Короткий історико-краєзнавчий довідник / Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, В. К. Міхеев, С. І. Посохов; за ред. С. З. Заремби. – К.: Будівельник, 1994. – С. 53.
5. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельніков, Б. П. Зайцев та ін.; Худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
6. Харьков вчера, сегодня, завтра / Ю. М. Шкодовский, И. Н. Лаврентьев, А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова; худож.-оформитель А. С. Юхтман. 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: Фолио, 2002. – 206 с.

С.Б. Рибалко

Харківська державна академія культури

ОКІМОНО В ЖАНРОВО-ВИДОВІЙ СТРУКТУРІ ЯПОНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Майже до 90-х р. XX ст. відомості про окімоно обмежувалися кількома рядками у загальному огляді мистецтва доби Мейджі (1868–1912) або побіжними згадками у численних історіях нецке. Колекційний бум на нецке, що охопив країни Заходу, витіснив окімоно з поля зору науковців та шанувальників японського мистецтва. Визначення окімоно подавалося (і подається) так, наче головною точкою відліку є нецке. На-

приклад: окімоно – мініатюрна пластика, що, на відміну від нецке, не має дірочок (хімотоші).

Публікації, присвячені окімоно, що стали з'являтися наприкінці ХХ ст., суттєво не змінили ситуації. Вони являють собою переважно невеличкі вступні тексти до каталогів збірок цього виду мініатюрної пластики. Ахім Гартман [7], Баррі Девіс [3], Лаура Бордігнон [2] своїми статтями, фактично, відкривають нове поле досліджень.

Значною подією у розвитку мистецтвознавчих досліджень японського мистецтва стало видання збірки, присвяченої різьбленню з кістки, де була опублікована окрема розвідка Фукуї Ясутамі [9], у якій по крихтах зібрано відомості про майстрів та їхні твори, наведено списки членів Асоціації різьблення, і у такий спосіб окреслено контури майбутніх досліджень. Значна частина уведених дослідницею до наукового обігу імен до сьогодні залишається маловідомою мистецтвознавчому загалу.

Видання збірки творів мистецтва доби Мейджі відомого колекціонера Халілі, серед яких присутні кілька чудових взірців мініатюрної пластики, також сприяло приверненню уваги мистецтвознавців до окімоно [4-5]. Вагомий внесок у вивчення цього виду пластики зробив і Мурата Масаюкі – колекціонер, засновник приватного музею Саннензака в Кіото, який ініціював низку виставок та публікацій, присвячених мініатюрній пластичі [6]. Завершуючи огляд, на жаль, нечисленної літератури, хотілося би висловити солідарність з позицією Наталі Канєвської, яка вважає, що «вивчення зародження та розвитку основних стилів окімоно дуже важливо для розуміння сучасного японського мистецтва, для оцінки ролі традиції у формуванні нових видів та жанрів» [1].

Спроби окреслити бодай приблизні термінологічні та хронологічні межі цього виду мистецтва стикаються із суттєвими розбіжностями в європейській та японській фаховій літературі. Зміст терміну «окімоно», перекладений як «річ, яку ставлять», у Європі трактується як визначення статуток, вирізаних із слонової кістки, які стали поступати на європейські арт-ринки наприкінці ХІХ ст. В такому разі народження окімоно (у європейському розумінні) датується раннім періодом Мейджі. Фукуї Ясутамі писала, що 10-м роком правління імператора Мейджі (1877) датуються невеличкі статульки із слонової кістки. Однак, тоді коректніше говорити про мистецтво геборі-окімоно (різьблені з кістки окімоно).

Якщо мати на увазі мініатюрну пластику в усьому розмаїтті матеріалів, призначену для інтер'єра, тоді історія окімоно починається значно раніше. Хатні олтарі містили дрібні скульптурки у вигляді Будди, святих, богів щастя і т. ін. Ці фігурки ще були не дуже вибагливі і продавалися у храмових крамничках, одну з яких можна побачити на гравюрі Судзукі Харунобу (1724–1770). Серед стопок керамічних чашечок для ритуального саке бачимо і маленькі окімоно. Отже, використан-

ня терміну *окімоно* слід вважати досить умовним і певною мірою – поступкою західним мистецтвознавцям, які вже закріпили за цим терміном значення мініатюрної пластики. У загальному плані японці відносять до *окімоно* і будь-які декоративні вироби, включаючи й ляльковий посуд, дрібні сувеніри тощо. Тож коректніше говорити про *окімоно* як вид мініатюрної пластики (оскільки нецке західноєвропейські фахівці теж відносять до мініатюрної пластики).

Аналіз наявних матеріалів дозволяє представити історію *окімоно* як поступовий перехід від дрібних статуєток для хатніх вівтарів та *ніш* (*токонома*) до високомистецьких виробів. Реформи часів Мейджі спричинили масове безробіття ремісників. Уведення європейського костюму в якості офіційного, зробило непотрібними нецке і суттєво зменшило можливості продажу цих виробів. Відтак, деякі різьбярі звернулися до виготовлення *окімоно*. Серед тих, хто першим почав різати невеличкі скульптурки розміром 5–10 см. Фукуї Ясутамі називає Асахі Гьокудзан (1843–1923) [9].

Розквіт *окімоно* у 1890–1910 рр. пов'язаний з діяльністю художників академічного вишколу і відкриттям у 1887(88) р. Токійської школи мистецтва. В цей період працюють такі майстри, як Ішікава Комей (1852–1913), Такамура Коун (1852–1934), Шімамура Шюнмей (1855–1896), Сома Сенрей (в асоціації різьбярів: 1904–1910), яких прийнято вважати першим поколінням різьбярів *геборі-окімоно*. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. лави різьбярів доповнюються такими іменами як Йошіда Хомей (в асоціації: 1904–1922), Хіросака Кобун (в асоціації: 1910), Удагава Кадзуо (данні відсутні). До переліку видатних майстрів «золотої доби *геборі-окімоно*» варто додати й Асахі Мейдо (1843–1923) та Моріно Корін (данні відсутні) – активних учасників Всесвітніх виставок.

Майстри, що поповнили лави різьбярів *окімоно*, мали різну освіту, однак, здебільшого то були фахівці у галузі буддійської або шінтоїстської скульптури та нецукеші (різьбярі нецке). Перші спиралися на досвід монументальної роботи, добре знали пропорції фігури людини, володіли навичками об'ємного зображення. Друга когорта привнесла досвід ретельної обробки форми шляхом шліфування, гравірування, інкрустації тощо та, найголовніше – досвід розвитку сюжету через зміни візуальної інформації залежно від точки зору (недарма нецке в Японії називають мистецтвом шести боків). «Відкриття» країни спричинило активне вивчення європейського досвіду. Японська молодь вирушала до Європи, де навчалася в академіях та приватних студіях. Зі всієї художньої мапи Європи японці обрали Італію та Францію і саме ці країни надалі будуть визначати розуміння японцями європейського мистецтва. Якщо звузити це питання до поняття скульптури, то відзначимо, що ці відвідини Європи спричинили в Японії культ Огюста Родена, численні копії творів якого є окрасою майже всіх японських художніх закладів і понині.

Уряд країни також запрошував європейських майстрів до викладацького процесу. Так, на конкурсній основі було укладено контракти з трьома італійськими художниками для викладання у Технічній школі образотворчого мистецтва. То були Вінченцо Рагуса (1841–1927; клас скульптури), Антоніо Фонтанелі (1818–1882; клас рисунку) і Джованні Каппелетті (пом. 1885; підготовчі курси). Саме ці люди заклали основи академічної освіти в Японії. У зазначеному закладі студенти вивчали перспективу, рисунок, копіювання картин, моделювання в гіпсі, натюр-морт та зображення жанрових сцен.

Вінченцо Рагуса вплинув не тільки на розвиток скульптури з бронзи, увівши європейські методи ливарництва, а й показав нові методи моделювання у дереві, глині, гіпсі. Одним з його учнів був Такеучі Юкічі – відомий різьбяр нецке і один з перших викладачів на скульптурному відділенні утвореної у 1887 (88) році Токійської академії мистецтв.

Отже, на час заснування Токійської академії мистецтв вже були японські викладачі академічного вишколу за європейською системою. Досвід натурних замальовок суттєво позначиться на розвитку скульптури і окімоно, зокрема. Японська тогочасна пластика відзначається достовірністю у виборі сюжетів, трактуванні форми, передачі рухів, фактур, увазі до найдрібніших деталей. Якщо в тогочасному живописі панував академічний імпресіонізм, то в пластиці чітко визначився реалістичний напрямок.

Розвитку мініатюрної скульптури сприяли й Всесвітні виставки, що спричиняло обмін досвідом скульпторів, які працювали в різних матеріалах та жанрах. З огляду на масштаб європейських виставкових залів, розміри окімоно, які виготовлялися для експонування на Всесвітніх виставках, значно зростають. Різьблені статуетки виготовляються у розмірах 15–30 см, а інколи сягають й 50 см. Водночас набуває розвитку й окімоно, виготовлені з бронзи. За матеріалами Осацького історичного музею, мусянджова статуетка в ніші була характерною ознакою помешкання інтелектуала мейджінської доби.

Узагальнюючи матеріали щодо окімоно, відзначимо, що у мистецтві мініатюрної пластики, що набуває широкого розвитку від часів Мейджі, простежуються два напрями. Перший пов'язаний з митцями, що отримали професійну художню освіту. Вони працювали у власних майстернях і виготовляли окімоно для експонування на Всесвітніх виставках, через що мали підтримку держави. Уряд Японії, зробивши участь у виставках інструментом саморепрезентації країни у світі, поставився дуже уважно до участі у світових «культурних змаганнях». Були призначені спеціальні імператорські комісії, які відповідали за розвиток та якість продукції у певній галузі. Одну з них, а саме різьблення з кістки очолив Ішікава Комей. Саме він відповідав за склад та рівень творів у японських

експозиціях за кордоном. Він же виготовляв окімоно на замовлення імператорської родини.

Участі у закордонних виставках передували виставки внутрішні, які дозволяли відібрати кращі твори. Під гаслами «Збагатити країну, зміцнити військовий потенціал та розвивати нові галузі», міністр внутрішніх справ Окубо Тошімучі активно впроваджував ідеї модернізації, зокрема, виступав за організацію виставок для сприяння розвитку промисловості. Ентузіазм підігрівався і сенсаційним успіхом японського павільйону на Віденській виставці 1873 р. Перша національна промислова виставка відбулася 1877 р. в Уено і, за задумом міністра, мала проводитися кожні п'ять років [8]. Крім того ряд митців одержали статус майстрів імператорського двора, що забезпечувало високе суспільне становище, високу заробітну платню і пенсію, право на продаж своїх виробів імператорському двору.

Левову частину окімоно, призначену для широкого попиту, виготовляли різьбярі у численних майстернях. Роботу у майстернях направляли крамниці, які були, фактично, менеджерами цього процесу. Крамниці співпрацювали з ділерами і мали постійні зв'язки з різьбярами. Саме господарі крамниць, які, фактично, замінили художникам феодальних патронів, вивчали попит, приймали та формували замовлення і розподіляли їх по майстерням, опікувались про благополуччя різьбярів та їхніх родин, усілякими засобами демонструючи майже родинну єдність.

Виготовлення окімоно, що призначалися для широкого експорту, як і багато інших видів діяльності у Японії, було працею колективною. Різьбярі ділилися на дві категорії. Перші виконували первинну обробку кістки під певну модель, другі, більш кваліфіковані майстри вже працювали над пластичним моделюванням форми. Саме вони або розробляли рисунок моделі на основі аналогів, за які правили гравюри, готові контурні малюнки моделей, ілюстровані збірки для художників з металу, тканини тощо. Інколи скульптор замовляв художнику-графіку рисунок певного персонажу. Такі контурні малюнки персонажів зберігалися майстрами у спеціальних альбомах, або підшивках, так само, як і європейські майстри середньовіччя зберігали так звані «прориси». Одну з таких збірок автору цієї розвідки довелося побачити в майстерні відомого японського різьбяра Комада Рюші. Збірка належала батькові художника – різьбяру геборі-окімоно.

Далі майстер приступав до тонування та шліфовки виробу, що надавало поверхні кремово-золотистого відтінку та нагадувало європейські мармурові статуетки. Якщо передбачалося декорування лаком чи перламутром, то це доручали відповідним ремісникам. Підпис на спеціальній плакетці з червоного лаку уруші, виготовляв окремий фахівець. На завершальному етапі майстерню відвідував майстер томобако (спеціальних

шухлядок), який розробляв конструкцію упаковки відповідно до розмірів та специфіки твору.

Ясна річ, що в таких майстернях художники з академічною освітою не працювали. То було цілком ремісницьке середовище. Відтак, окімоно значною мірою втратили художність, умовність пластичного моделювання різьбярі компенсували гравіруванням, інкрустацією, використанням різноманітних матеріалів. Швидкі темпи роботи вимушували повторювати моделі, що користувалися попитом. Щоправда, жодна модель не повторювалася зі стовідсотковою точністю: якась деталь змінювалася.

Окрему ланку становлять роботи, виготовлені для великих міжнародних компаній, які поставляли на європейський ринок твори декоративного мистецтва та окімоно в тому числі. Керівники компанії визначали теми й сюжети, враховуючи побажання західних дилерів. Серед найбільш знаних на заході компаній були «Канеда», «Ніхон Марукі», «Міяо».

Заборона торгівлі слоновою кісткою Міжнародною конвенцією збереження дикої флори та фауни (CITES) у 1989 році спричинила поступовий занепад окімоно. Не зважаючи на те, що обмежена кількість дорогоцінного матеріалу дозволена до продажу японським різьбярям, у цілому виготовлення окімоно зазнало нищівного удару. Відсутність можливості експортувати мініатюрні статуетки з кістки зробила цей бізнес не вигідним і крамниці відмовилися від цієї галузі торгівлі. Залишені напризволяще майстри здебільшого були вимушені шукати іншої роботи, адже не вміли продавати своє мистецтво.

Сьогодні у Японії налічується приблизно 60–70 різьбярів, причому більшість з них працюють у дозволених матеріалах і переважно у галузі нецке, що має певний попит у фанатів цього виду пластики за кордоном. Лише деякі з них продовжують різати окімоно. Відновлення асоціації різьбярів певною мірою сприяє обміну досвідом та пропаганді майже зниклого мистецтва, але відсутність постійного попиту на окімоно та державної підтримки не дозволяє досягти рівня майстрів 1890–1910 рр.

Водночас, популяризація японського мистецтва в Європі та США, розвиток Інтернет-комунікацій спричинили увагу до різьблення з боку зарубіжних художників. Використовуючи мамонтову кістку, яка дозволена до ввозу та вивозу, майстри України, Молдови, Росії, Швейцарії, США та інших країн опановують як нецке, так і окімоно, сприймаючи обидва типи різьблення як різновиди мініатюрної скульптури.

Узагальнюючи викладене, відзначимо, що окімоно (як геборі-окімоно, так і варіанти мініатюрної скульптури з бронзи та дерева) є невід’ємною складовою історії японської скульптури. Художні та технічні прийоми, жанрове розмаїття, формувалися на основі інших галузей скульптури, поєднуючись, водночас, із кращими традиціями європейсь-

кої пластики. Окімоно, унаслідок свого призначення – репрезентувати Японію в Європі – стали тим видом мистецтва, який синтезував східну та західну традиції. В мистецтві окімоно об'єдналися європейські вчення про пропорції, моделювання форми, увага до анатомії людини та японські сюжети і мотиви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каневская Н.А. Окімоно из слоновой кости периода Мэйдзи-Тайсё (1868-1926). Традиция и новаторство // Wdtnyst vtnfkks. – 2010. – № 2. – С. 68-77.
2. Bordignon L. The Golden Age of Japanese Okimono : The Dr. A M. Kanter Collection / Laura Bordignon. – Woodbridge : Antique Collectors' Club, 2010. – 302 p.
3. Davies B. Okimono: Japanese Decorative Sculptures of the Meiji Period / Barry Davies. – London, 1996. – 67 p.
4. Earle J. Splendors of Imperial Japan : Arts of the Meiji Period from the Khalili Collection / Joe Earle. – London, 2002. – 468 p.
5. Harris V. Japanese imperial craftsmen : Meiji art from the Khalili collection / V. Harris. – London, 1994. – 144 p.
6. Murata Masayuki. Exquisitely Crafted Ivory and Wood Carving of Meiji Period. – Kyoto, Kiyomizu Sannenzaka Museum. 2003.
7. Okimono : Masterpieces of Japanese decorative sculpture during the Meiji period / text by Achim Hartmann. – Katowice, 2005. – 105 p.
8. Куні Такеюкі. Епоха виставки: політика мейджинського уряду / Куні Такеюкі. – Токіо, 2005. – 285 с. (国雄行「博覧会の時代：明治政府の政策」2005年、岩田書院、東京)
9. Фукуї Ясутамі. Історія розквіту та занепаду окімоно зі слонової кістки в період Мейджі / Фукуї Ясутамі // Мистецтво японського різьблення зі слонової кістки. – Токіо, 1996. – 217 с. (福井泰民「明治の牙彫置物盛衰史」『日本象牙美術』東京一九九六年二一〇–二一七頁。)

С.А. Фалько

Национальная академия Национальной гвардии Украины

ЗАБЫТАЯ МИССИЯ ПОЛКОВНИКА Н.Я. ШНЕУРА В КОРЕЮ (1885 г.). ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ ВОЕННОГО ВЕДОМСТВА РОССИИ В ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

80-е – 90-е гг. XIX в. – время резкой активизации внешнеполитических усилий развитых европейских стран в Восточной Азии. В этот период Китай продолжал превращаться в полуколониальное государство. Все больший вес в политических и торговых делах Китая, наряду с Великобританией и Францией, набирали США и Япония. Российская империя в этот период, по образному выражению одного из историков, стремилась «не отстать от держав» [1]. Значительная роль в информировании своих правительств об изменении военно-политической ситуации в Китае

и сопредельных странах, принадлежала военным агентам (военных атташе). Но если в Европе агенты действовали уже во времена наполеоновских войн, то в Восточной Азии первый официальный агент России был аккредитован в Пекине в 1881 г. [2].

Задача исследования – пролить свет на сложный процесс сбора информации в Азии, используя пример деятельности российского военного агента, полковника Генерального штаба (далее – ГШ) Н.Я. Шнеура, проследив особенности эволюции становления военно-дипломатической службы в Восточной Азии во время его контактов с корейскими представителями, сложными политическими комбинациями, внутриведомственной борьбой, накануне и во время тайной командировки Шнеура в Сеул летом 1885 г.

Начальный период деятельности военных агентов России в Китае изучен слабо. Между тем, именно в это время прослеживаются негативные черты и направления подготовки генштабистов России, приведшие, наряду с другими причинами в дальнейшем, к военной катастрофе российских вооруженных сил на полях Маньчжурии в 1904–1905 гг. В этой связи, изучение деятельности военной агентуры России в Восточной Азии представляется нам актуальной проблемой истории военной разведки. Проблема, рассматриваемая нами, составляет часть обширного вопроса изучения истории военного востоковедения.

30 августа 1883 г. полковник Генерального штаба (ГШ) Н.Я. Шнеур он был назначен военным агентом в Китай [3]. Военными агентами (атташе) в России именовали офицеров, прикрепленных к дипломатическим представительствам за рубежом. Главной их задачей был сбор сведений военного характера о странах пребывания. Будучи прикреплен к миссии, Н.Я. Шнеур в своей деятельности сосредоточился на типичной схеме работы для военных агентов, отображенной в инструкции, утверждённой военным министром 18 декабря 1880 года [4]. Служба военного агента в Китае отличалась рядом особенностей, в сравнении с европейскими странами или США. Здесь, в Пекине, изучая деятельность военных властей Цинской империи, Н.Я. Шнеур натолкнулся на ряд проблем. Они были необычны для европейских столиц. Информационный голод, вызванный нежеланием китайских властей предоставлять хоть какую-то объективную информацию официальным представителям европейских стран и США, незнание языков Китая, особенностей конфуцианской культуры – все это крайне усложняло работу Н.Я. Шнеура в Пекине, в отличие от его коллег в Европе [5].

22 июня – 8 июля 1885 года Н.Я. Шнеур совершил поездку в Корею. В рассматриваемое время Корея, будучи формально вассалом Цинской империи, находилась на перекрёстке противоречий азиатских и европейских держав. С одной стороны, при дворе вана – правителя страны – боролись различные группировки сановников, опиравшиеся на поддержку Ки-

тая и Японии. С другой стороны, с 1876 г. европейские страны и Япония навязали Корее ряд неравноправных договоров [6]. Не осталась в стороне от этого процесса и Россия, тем более, что со стороны Кореи стали поступать предложения о заключении договора в противовес Японии [7]. В начале 1884 г. в Корею был направлен К.И. фон Вебер, бывший русский консул в Тяньцзине.

К.И. Вебер был сторонником активной политики России в Корее. По своей предыдущей службе в Китае он был знаком с бывшим германский консулом в Тяньцзине, а в 1884 г. – советником вана Коджона – П.Г. фон Мёллендорфом. Последний сначала общался с К.И. Вебером относительно российского покровительства Корее, а в начале августа 1884 г. в Чифу встретился со Н.Я. Шнеуром. Инициатива принадлежала российскому военному агенту. Узнав о нахождении корейского представителя в городе, агент Н.Я. Шнеура нашел П.Г. Мёллендорфа и обратился с просьбой предоставить имеющуюся у него информацию о китайских войсках в Маньчжурии. Немецкий специалист на корейской службе дал согласие, изложив параллельно свои взгляды на перспективы международного положения Кореи. Он сообщил Н.Я. Шнеуру, что для Кореи было бы наиболее желательным мирное соревнование России, Китая и Японии. Однако, в силу ненадёжности двух последних держав, в Сеуле рассматривают возможность и других вариантов: предложения Англии об установлении над Кореей своего протектората или подобные предложения нескольких западных держав, опасаящихся поглощения Кореи Россией. Корейский представитель просил Н.Я. Шнеура ходатайствовать о посылке в Корею русских военных инструкторов и офицеров, которые помогли бы ему, П.Г. Мёллендорфу, стать министром обороны. Н.Я. Шнеур, в свою очередь, посоветовал П.Г. Мёллендорфу заручиться покровительством одной России. Он утверждал, что Россия намерена сохранять почетный мир на Дальнем Востоке, что протекторат западных великих держав для Кореи не имеет цены, поскольку он останется платоническим [8]. Здесь он явно превысил свои полномочия, поскольку такие советы необходимо было согласовывать с внешнеполитическим ведомством [9].

В декабре 1884 г. П.Г. Мёллендорф обратился к русскому правительству с просьбой о протекторате над Кореей [10]. С декабря 1884 г. Корея оказалась втянутой в очередной виток китайско-японской борьбы за влияние стране. До декабря позиция Министерства иностранных дел России заключалась в том, чтобы не давать никаких обязательств, так как ему в то время не было точно известно политическое положение Кореи. С целью разведки в декабре в Сеул был направлен секретарь японской Миссии России А.Н. Шпейер, который при покровительстве П.Г. Мёллендорфа был хорошо принят правителем Кореи. Однако вопрос о покровительстве был заморожен, тем более что 18 апреля 1885 г.

между Китаем и Японией была подписана Тяньцзинская конвенция относительно Кореи, на время ослабившая противостояние двух держав.

Августовская 1884 г. беседа Н.Я. Шнеура получила продолжение в конце весны 1885 г. Весной – летом 1885 г. произошло резкое обострение русско-английских отношений из-за мартовского инцидента у Таш-Кепри на границе туркменских владений России и Афганистана, поставившего две страны на грань войны [11]. 15–16 апреля англичане заняли острова Комундо в Южно-корейском море с целью использовать его в качестве плацдарма в случае возникновения войны против России [12]. Начался очередной виток дипломатической игры вокруг Кореи, в котором Россия и Англия занимали уже более активную позицию [13]. В мае 1885 г. Петербургом в Сеул было решено вновь направить А.Н. Шпейера. По инициативе заведующего Военно-ученым комитетом Главного штаба генерал-майора ГШ Ф.А. Фельдмана 17 мая решением императора к миссии А.Н. Шпейера был временно прикреплен Н.Я. Шнеур. «В виду открытия нашей миссии в Сеуле и предположении послать туда наших инструкторов, – сообщалось из военного ведомства, – ... командировать туда нашего военного агента полковника Шнеура, он мог бы облегчить дипломатическому представителю выявление военно-политического положения Кореи, потребностей инструкторов, как по родам оружия, так и по численному их составу» [14].

В начале июля 1885 г., уступив давлению своих советников, ориентировавшихся на Китай, в частности, главы внешнеполитического ведомства Ким Юнсика, правитель Кореи ван Коджон отказался от желания о присылке российской военной миссии и дал согласие на приглашение американских военных инструкторов [15]. После посещения Сеула 10 июля 1885 г. Н.Я. Шнеур отправил в Главный штаб доклад «О корейских делах», где агент, с нескрываемым разочарованием писал о проблемах, с которыми он столкнулся в Корее. Полковник узнал, что к вопросу о возможной присылке военных инструкторов из России правящая элита относилась, как к одному из возможных вариантов далекой перспективы. Российский генштабист оказался в гуще дипломатической борьбы между различными группировками сеульской знати, каждая из которых представляла различные ориентировки как во внутренней, так и во внешней политике Кореи. При этом Н.Я. Шнеуру стало очевидно, что сторонников союза с Россией не так уж много, как рисовал ему министр П.Г. Мёллендорф.

Так закончилась неудавшаяся миссия российского военного агента в Сеуле, на которую Н.Я. Шнеур, не разбираясь во всех сложных хитросплетениях внешнеполитической ситуации в Корее, согласился, взяв на себя инициативу перед Главным штабом. Поверив П.Г. Мёллендорфу на слово, Н.Я. Шнеур активно лоббировал его предложения. Однако, прибыв в Сеул, убедился в их несостоятельности.

Подводя итог, следует заметить, что в миссии Шнеура 1885 г. прослеживаются недостатки работы российских военных агентов в Китае: незнание страны аккредитации, оторванность от понимания политической ситуации в Китае и Корее, необоснованно высокое самомнение. Агент зачастую докладывал то, что хотело слышать начальство, а то и пытался проявить инициативу в политических вопросах. Командировка Шнеура в Корею в очередной раз показала пример отсутствия взаимодействия МИДа и военных России. После Китая и Кореи карьера Н.Я. Шнеура пошла на спад.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лукоянов И.В. «Не отстать от держав...»: Россия на Дальнем Востоке в конце XIX – начале XX в. / И.В. Лукоянов. – СПб.: Нестор-История, 2008. – 668 с.
2. Фалько С.А. Военно-дипломатическая служба в Китае в эпоху правления Александра III (1881–1884 гг.) / С.А. Фалько // Клио. – СПб., 2015. – № 2 (98). – С.136–146.
3. РГВИА. Ф.400. Оп. 12. Д. 19573. Л. 52.
4. Persson G. The russian army and foreign wars, 1859–1871 / G. Persson. – London, 1999. – 280 p.
5. РГВИА. Ф. 447. Оп. 1. Д. 11. Л. 121–124.
6. Пак Б.Д. Россия и Корея / Пак Б.Д. – М.: ИВ РАН, 2004. С. 95–126.
7. Ким Чжон Хон. Русско-корейские дипломатические отношения в 1884–1904 гг. / Ким Чжон Хон. – М., 2001. – С. 101.
8. Пак Б.Б. Российский дипломат К. И. Вебер и Корея / Б.Б. Пак. – М., 2013. – С. 144; Ким Чжон Хон. Русско-корейские дипломатические отношения в 1884–1904 гг. / Ким Чжон Хон. – М., 2001. – С. 106.
9. РГВИА. Ф.447. Оп.1. Д.11 Л. 38.
10. Пак Б.Д. Россия и Корея / Б.Д. Пак. – М., 2004. – С. 145.
11. Хидояттов Г.А. Британская экспансия в Средней Азии: (Пенде, март 1885 г.). Отв. ред. А.Л. Нарочницкий / Г.А. Хидояттов. – Ташкент, 1981. – 213 с.
12. Айрапетов О.Р. На пути к краху. Русско-японская война 1904–1905 гг. Военно-политическая история / О.Р. Айрапетов. – М., 2014. – С. 54.
13. Морская политика России 80-х годов XIX века / Р.В. Кондратенко. – СПб., 2006. – С. 186–187.
14. РГВИА. Ф.417. Оп. 1. Д.11. Л.83.
15. Пак Б.Б. Российский дипломат К. И. Вебер и Корея / Б.Б. Пак. – М., 2013. – С. 50.

В.Г. Ціватий

Дипломатична академія України при МЗС України

ДИНАСТИЧНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ СОЦІУМУ В КУВЕЙТІ К. XX – ПОЧ. XXI СТОЛІТТЯ: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Масштабні зміни, які відбуваються на початку XXI століття в соціально-політичній та безпековій ситуації в регіоні Близького Сходу та Північної Африки під загальним визначенням «арабська весна», актуалі-

зували й обумовили необхідність під новим кутом зору проаналізувати роль, яку на сьогоднішній день відіграють правлячі еліти та династичні традиції в інституціональному, політико-дипломатичному розвитку держав арабського світу та кувейтському соціумі.

Традиційне для регіону домінування, як правило, авторитарних правлячих режимів призвело до розгортання хвилі громадянського невдоволення, серії масових вуличних протестів, революцій та внутрішніх збройних конфліктів, у результаті яких були усунені від влади керівники Єгипту (Хосні Мубарак), Тунісу (Зін бен Алі), Лівії (Муаммар Каддафі).

За оцінками більшості дослідників, помітного впливу так званої «арабської весни» зазнали також поточні інституційно-державні й політично-суспільні процеси в Державі Кувейт, незважаючи на високий рівень життя та соціальних гарантій її населення, відносно задовільний стан свободи слова та забезпечення базових прав людини в цій країні [2].

В еміраті, як відгук на політичні зміни в арабському світі початку ХХІ століття, відбулися багатотисячні демонстрації місцевих опозиційно налаштованих груп, здійснено низку урядових перестановок, тричі були проведені позачергові парламентські вибори. У цьому зв'язку, з огляду на перебіг останніх подій в еміраті, виникає доцільність більш детального аналізу нинішнього становища, зокрема, історичного та сучасного значення правлячої династичної родини Ас-Сабахів, яка традиційно відіграє ключову роль в політичному і громадському житті Кувейту. У цьому контексті важливим видається специфіка взаємовідносин родини з кувейтським суспільством, особливості взаємин між її членами. Визначені чинники певною мірою позначаються не лише на перспективах подальшого перебування Ас-Сабахів при владі, але й шляху, яким інституційно розвиватиметься Кувейт у ближчій та середньостроковій перспективі.

Аналізуючи місце монаршої родини Ас-Сабахів серед політичної еліти емірату, слід погодитися з твердженням Дж.Сарторі щодо неоднозначності самого поняття політичної еліти, оскільки в дослідницькій практиці використовуються різноманітні визначення цієї дефініції, поруч із використанням одного визначення для різноманітних понять [3, с. 43-49]. Однак не виникає сумнівів, що правляча династія залишається стрижнем політичної та інституційної системи Кувейту.

Спираючись на загальноприйняте визначення, Держава Кувейт є конституційною дуалістичною монархією, оскільки в еміраті діє Конституція та парламент, без участі якого не можуть ухвалюватися закони. Однак уряд (Кабінет міністрів) призначається монархом і відповідає тільки перед ним, а не перед парламентом (Ст. 58, Конституція Держави Кувейт). Фактично в такій монархії, у результаті впливу історично-суспільних традицій, ролі особистості глави держави, а також інших,

у тому числі релігійних, чинників, влада керівника може бути більшою, ніж визначено Основним законом.

Водночас, ряд дослідників визначають політичній устрій держави Кувейт як спадковий емірат, передача влади в якому відбувається між нащадками покійного шейха Мубарака Ас-Сабаха. Однак більшість погоджується з думкою, що система управління в Кувейті демократична, при якій суверенітет належить народу – джерелу влади. Законодавча влада, відповідно до Конституції, розподілена між Національною Асамблеєю та еміром. Виконавча влада, у відповідності з Конституцією, належить еміру та Кабінету Міністрів. Судова влада передана судам, які здійснюють її від імені еміра керуючись Конституцією (Ст. 4, 6, 51-53, Конституція Держави Кувейт). Відповідно до чинного законодавства Держави Кувейт, діяльність політичних партій заборонена, однак існуючі релігійні, громадські та молодіжні рухи початку ХХІ століття все частіше висувають політичні вимоги і фактично виконують роль інституцій (політичних структур).

Перебування при владі правлячої династії Ас-Сабахів закріплено юридично в низці положень чинного законодавства Держави Кувейт, передусім, її Основному законі. На сьогоднішній день члени правлячої династії Ас-Сабахів складають кістяк інституційно-політичної еліти Кувейту, у зв'язку з чим вони обіймають низку ключових державних посад. Таким чином, правляча сім'я контролює основні сфери життєдіяльності держави і несе відповідальність за її стабільний інституційно-державний розвиток.

Зрештою, такий розклад обумовлений відмінністю у формі правління між сунітськими країнами Перської затоки (за частковим винятком Оману) та монархіями Йорданії та Марокко, оскільки в перших передбачається не лише одноосібне перебування монарха на головній керівній посаді держави, але й розміщення членів його родини (династії) на найвищих щаблях владної піраміди. Однак консенсус у суспільстві щодо співвідношення представників правлячої сім'ї в уряді був досягнутий не відразу: перший у незалежній історії емірату кабінет міністрів, сформований у січні 1962 р., у своїй переважній більшості складався з представників родини Ас-Сабахів (12 із 15 міністрів); наразі кількість шейхів у складі головного виконавчого органу влади зводиться до семи.

Водночас, владна монополія Ас-Сабахів, які визначають позицію емірату на міжнародній арені та в дипломатичному середовищі, здійснюють контроль над військовою сферою та нафтовою політикою, мають великий вплив на перебіг процесів у політичному та інституційному житті держави, обумовлює вразливість Держави Кувейт до наслідків можливих протиріч усередині правлячої династії.

Отже, на сьогоднішній день проблема внутрішньополітичної стабільності в еміраті значною мірою залежить від взаємин між численни-

ми членами правлячої родини, т.зв. «інституту правлячої родини», які прагнуть відігравати ключову роль не тільки серед своїх родичів, але й у кувейтському суспільстві в цілому як інституційний елемент політичної та дипломатичної системи, а також політичного і дипломатичного істеблішменту.

Аналіз політичних процесів, які відбуваються у верхніх ешелонах влади в Державі Кувейт протягом XX – початку XXI століть дозволяє виділити три основні площини внутрішньої боротьби між членами родини Ас-Сабахів за вплив та владні прерогативи:

- 1) протистояння між нащадками VII-го еміра шейха Мубарака Аль-Кабіра «Великого» Ас-Сабаха та представниками інших гілок монаршої династії;

- 2) протистояння між представниками двох основних гілок правлячої родини – нащадками шейха Джабера та шейха Саліма, синів VII-го еміра шейха Мубарака Аль-Кабіра «Великого» Ас-Сабаха;

- 3) протистояння між представниками родинної гілки Аль-Джаберів.

При цьому слід відзначити, що підвалини протистояння були закладені під час сходження на престол у 1896 р. засновника сучасного Кувейту VII-го еміра шейха Мубарака Аль-Кабіра «Великого» Ас-Сабаха, який досяг емірської посади шляхом здійснення за допомогою старшого сина шейха Джабера державного перевороту – вбивства двох своїх братів: тогочасного еміра шейха Мухаммада «Паші» Ас-Сабаха Ас-Сабаха (лояльного до Османської імперії) та шейха Джараха Ас-Сабаха Ас-Сабаха [1].

У червні 2011 року, за оцінками експертів, відкритої форми набув конфлікт між тодішнім прем'єр-міністром емірату шейхом Насером Аль-Мухаммадом та шейхом Ахмадом Аль-Фагдом, результатом якого стала відставка останнього з посади віце-прем'єр-міністра з економічних питань, міністра з питань розвитку та житлового будівництва з метою уникнення парламентського заслуховування [5]. На особливу увагу звертає публічний (а відтак безпрецедентний для родинних справ Ас-Сабахів) характер цього протистояння, обговорення якого було винесене на шпальти провідних друкованих ЗМІ Кувейту. У цьому зв'язку авторитетне видання «Аль-Кабас» опублікувало статтю із закликом «Пора покласти край конфлікту між синами сім'ї Ас-Сабахів» [4].

У січні 2013 р. шейх Ахмад Аль-Фагд спростував плітки щодо своєї причетності до «зливу» інформації газеті «Аль-Кабас» у серпні 2011 р. про незаконне здійснення з боку прем'єр-міністра шейха Насера Аль-Мухаммада закордонних банківських переказів, які викликали хвилю вуличних акцій протесту опозиційно налаштованих груп проти поширення проявів корупції в еміраті та стали одним із приводів його відсторонення з посади глави кувейтського уряду наприкінці 2011 р.

Ключовою фігурою політичного та дипломатичного істеблішменту представників правлячої родини Ас-Сабахів на сьогодні є – Шейх Сабах Аль-Ахмад Аль-Джабер Ас-Сабах, Емір Кувейту.

Враховуючи процеси глобалізаційного розвитку в арабському світі варто проаналізувати перспективи інституційно-державного, династично-інституціонального, політичного та дипломатичного розвитку Кувейту у XXI столітті.

На сьогоднішній день понад ста міських сімей «делегували» у різний час своїх представників до уряду та парламенту країни. Вважається, що члени родин, які увійшли до складу Ради Аш-Шура (дорадчого органу) в 1921 р., є стрижнем політичної еліти емірату. Серед найбільш впливових: Аль-Мудаф, Аль-Халід, Аль-Хумейді, Ас-Сакр, Аль-Ганім, Ас-Сейф, Ар-Рашід, Аль-Бадер, Аль-Худейр, Аль-Канай, Аль-Харафі, Аль-Мутава, Аль-Хаміс, Ан-Нафісі.

Водночас, після 60-их років XX ст. керівництво країни з метою створення системи противаг та послаблення ролі міських родин зробило ставку на натуралізацію значної кількості бедуїнського населення, більша частина якого дотримується ісламістського світогляду, є вихідцями з Аравійського півострова та підтримує з цим регіоном тісні стосунки. Серед найбільш чисельних: Аль-Авазім, Аль-Мутейрі, Аль-Аджман, Ар-Рашід [6].

Зміна політично-суспільної кон'юнктури в країнах близькосхідного регіону, спричинена подіями так званої «арабської весни», окреслює перед вищим керівництвом Держави Кувейт нові виклики у боротьбі за збереження існуючих владних повноважень. Разом з тим, з огляду на періодичні повідомлення в місцевих ЗМІ щодо конфліктів усередині правлячої династії Ас-Сабахів, важливим для збереження її нинішнього панівного становища залишатиметься вміння вирішувати існуючі протиріччя за рахунок переваги загальних родинних інтересів над особистими амбіціями окремих її членів (складність чого полягає у великих політичних та фінансових можливостях, отримання яких передбачає перебування в еміраті на вищих керівних посадах). Не виключено, що головні конфліктні лінії можуть пройти між представниками домінуючої родинної гілки Аль-Джаберів та фактично відстороненої від влади Ас-Салімів, а також, у разі збереження поточних розкладів у вищих владних ешелонах – між шейхами гілки Аль-Джаберів, зокрема, за посаду спадкоємного принца.

Водночас, очікується, що кардинальні зміни, пов'язані з перебуванням при владі династії Ас-Сабахів, можуть відбутися не раніше зміни її нинішнього еміра шейха Сабаха Аль-Ахмада Аль-Джабера Ас-Сабаха з огляду на його високу популярність серед підданих емірату та збереження контролю над внутрішньополітичними процесами. Разом з тим, враховуючи значні фінансові резерви Держави Кувейт та соціально орі-

ентовану політику його керівництва, яка передбачає низку пільг та субсидій для місцевого населення, видається за прогнозоване збереження за родиною Ас-Сабахів її керівного статусу на найближчі роки та середньостроковій перспективі як головного стабілізуючого та конструктивного чинника в еміраті (при ймовірності проведення його часткового реформування); а також затвердження за нею виконання символічних обов'язків як національного історичного надбання (на кшталт монархій Західної Європи) – навіть за найбільш несприятливого сценарію розвитку подій у віддаленій перспективі (наприклад, не виключаючи, навіть, як теоретично можливий – і державний переворот). Інформація щодо можливостей перевороту мала місце на сторінках двох незалежних газет «Аль-Ватана» і «Алам аль-Юм» у квітні 2014 року, навіть незважаючи на ті обставини, що головний редактор «Аль-Ватан» Алі аль-Халіфа ас-Сабах – член кувейтської монаршої сім'ї.

Отже, у цілому, на сьогодні держава Кувейт, слідуючи багатовіковим інституційно-державним, династично-інституціональним і політико-дипломатичним традиціям, у нових умовах глобалізації арабського світу, прагне до розвитку своїх відносин і до зміцнення конструктивного діалогу й співробітництва з усіма державами світу на принципах взаємоповаги і рівності, невтручання у внутрішні справи і вирішення спірних питань дипломатичним шляхом. Кувейт ХХІ століття цілеспрямовано опікується захистом своєї ідентичності, збереженням інституційних традицій і правом на свободу політичного вибору в умовах глобалізованого світу під керівництвом представника династії Сабахів еміра Кувейту шейха Сабаха аль-Ахмеда аль-Джабера Аль Сабаха.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревский Г.Л. Кувейт в международных отношениях (конец XIX – начало XX века) / Г.Л. Бондаревский. – 2-е изд. – М.: Вече, 2009. – 272 с.
2. Восток и политика. Политические системы, политические культуры, политические процессы: науч. изд-е / под ред. А. Воскресенского. – М.: Аспект Пресс, 2015. – 624 с.
3. Сартори Дж. Вертикальная демократия / Дж. Сартори. – ПОЛИС (Политические исследования). – 1993. – № 2. – 80 с.
4. Kafi mujaddadan // Al-Qabas Newspaper, June 2, 2011 // <http://www.alqabas.com.kw/node/701116>.
5. Sira' al-'aqtab yatahawwalu 'ilia harb 'ilgha' // Al-Qabas Newspaper, June 4 2011 // <http://www.alqabas.com.kw/node/701636>
6. The identity politics of Kuwait's election // Foreign Policy, February 8, 2012 // http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/02/08/the_identity_politics_of_kuwait_s_election

У ИСТОКОВ КИТАЙСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

XIX век стал временем начала радикальных перемен в китайском обществе и переосмысления многих базовых для национальной культуры духовных ценностей и занимает особое место в истории Китая. Все эти процессы были вызваны, с одной стороны необратимым кризисом маньчжурской династии Цин, с другой стороны, возрастающей политической, экономической и культурной экспансией западных держав, Японии и России.

Для представителей политической и интеллектуальной элиты китайского общества того времени небывалую ранее остроту приобрели проблемы осознания объективного геополитического положения страны, сохранения национальной самоидентификации в сочетании с использованием техногенных и гуманитарных достижений западной цивилизации, необходимых для модернизации общественного устройства, производственной базы и вооруженных сил страны.

Одним из самых ярких государственных, общественных деятелей Китая этого времени, является Ли Хунчжан (15 февраля 1823 г. – 7 ноября 1901 г.).

О Ли Хунчжане упоминается в подавляющем большинстве советских научных работ, посвященных истории Китая XIX в. Основное внимание в них уделяется его деятельности в рамках политики «самоусиления», которой до конца 80-х годов прошлого века давалась резко критическая оценка: Ли Хунчжан характеризовался в качестве «идеолог китайского феодального консерватизма», «ставленника» деградировавшего, маньчжурского режима, жестокого карателя тайпинского и т.д. [2, с. 15; 3, с. 94; 6, с. 46].

В постсоветском востоковедении по-прежнему доминирует мнение, что начало модернизации Китая связано с Синьхайской революцией 1911–1913 гг. [1, с. 110–120; 7, с. 75–78]. Эта точка зрения не может не вызвать возражений.

Отметим, что в КНР была издана монографическое исследование биографии Ли Хунчжана автор этой работы Се Шичань придерживается объективных позиций и оценивает Ли Хунчжана как первого реформатора [5].

Ли Хунчжан действительно сделал блестящую карьеру благодаря борьбе с тайпинами (1850–1864). В эти годы он стал человеком с высокими требованиями к себе и с высокой личной дисциплины. Он был одним из не многих идейных вдохновителей и основателей политики, устремленной на заимствование достижений и новшеств Запада при сохранении культурных традиций. [10, с. 5-45]

С начала 70-х годов XIX века он руководил реформами в контексте своих принципов «внедрение в Китае иностранных вещей». Он осуществлял мероприятия, имевшие отношение не только к военному делу. Но и мероприятия для развития торговли и промышленности. Особое внимание уделял развитию образования, и внедрению в систему образования европейских наук. Ли Хунчжан был первым, кто способствовал так же распространению современной западной медицины в Китае. [3, с. 119–126; 11, с. 299–340].

Ли Хунчжан, исходил из необходимости сохранения мира и стабильности внутри страны. Но проводимая Ли Хунчжаном политика «самоусиления» вызвала неприятие у консервативной части бюрократии. Императрица Цыси умело использовала противоречия между этой бюрократией и Ли Хунчжаном, стремясь уравновесить влияние сторон, она разжигала борьбу между ними, укрепляя тем самым собственную власть. В то же время нарастала экспансия извне, что значительно отвлекало силы Ли Хунчжана. В этих сложных условиях Ли Хунчжан осуществлял модернизации вооруженных сил, подготовил дополнительные условия для экономического развития, социальной эволюции и обновления общественно-политической мысли передовых кругов шэньши и интеллигенции. Политика «самоусиления» была самой ранней стадией реформ в стране и была прогрессивна для тогдашнего Китая.

В начале 70-х годов XIX века Ли Хунчжан разработал новые принципы внешней политики Китая. Он настаивал на бесперспективности политики самоизоляции. В этот период в Китае внешняя политика рассматривалась как второстепенное дело, чиновники предпочитали заниматься внутренними делами. Ли Хунчжан требовал придать иностранным делам важнейшее значение. Он осознавал, что иностранцы – это не варвары и с ними следует строить отношения, стремясь к полному равенству и смело развивая внешние связи. Веками основную опасность в Китае видели на севере и северо-западе. Там традиционно находился главный враг. Ли Хунчжан доказывал, что гораздо большая опасность грозит Китаю со стороны моря, с востока [3, с. 231–239]. Реально мысливший китайский политик, как показала дальнейшая история, был прав, предупреждая об угрозе со стороны Японии.

Проводя политику «самоусиления», Ли Хунчжан пытался выиграть время и не обострять отношения с великими державами и Японией. И соответственно, он пытался убедить маньчжурский двор отказаться от контроля над Кореей.

Не обосновано возлагать вину за поражение Китая в японо-китайской войне 1894-1895 годов на Ли Хунчжана. Для получения необходимых денег на ведения войны ему приходилось преодолевать многочисленные барьеры маньчжурской государственной машины. Но зачастую и это не удавалось, поскольку среди чиновников было

распространено мнение, что японо-китайская война является личным делом Ли Хунчжана. Он не получил свободы действия, ему постоянно приходилось оглядываться на маньчжурскую аристократию и приближенных императора. Многие провинциальные чиновники смотрели на войну как дело только столичной и маньчжурской династии. Иными словами, китайско-японская война 1894-1895 гг. оказалась войной Ли Хунчжана, он вел её военными силами вверенной ему провинции [9, с. 142].

Для Китая, после японо-китайской войны 1894-1895 годов, вопрос о союзниках против неизбежной будущей агрессии Японии стал первостепенным. Это хорошо понимал Ли Хунчжан. В 1896 году он отправляется в заграничную поездку. Впервые в истории Китая столь значительный государственный деятель выехал за границу. Первой страной, в которой ему довелось вести дела, была Россия. Китай, стоял перед угрозой раздела его территорий империалистическими державами, Ли Хунчжан возлагал большие надежды на результаты подписанного им союзного договора с Россией.

Кроме России, Ли Хунчжан посетил Германию, Голландию, Бельгию, Францию, Англию и США. Все государства оказывали ему замечательное гостеприимство и почести. С ним встречался не только с Николаем II, но и император Вильгельм и королева Виктория, которые наградили Ли Хунчжана высшими орденами своих стран. Его принимали Бисмарк и Гладстон. Европейская пресса называла Ли Хунчжана «азиатским Бисмарком» [8].

Однако вскоре после возвращения в Китай он фактически был отстранен от иностранных дел. Начавшееся в 1898 году антииностранное, антихристианское восстание ихэтуаней (Боксерское) и объявление императрицей Цыси в июне 1900 года войны державам Ли Хунчжан не без основания воспринял как катастрофу, которая нанесет непоправимый вред Китаю. Будучи смертельно болен, он пытался предотвратить возникновение отрядов ихэтуаней во вверенных ему провинциях и убедил губернаторов южных и части центральных провинций не поддерживать Цыси в войне.

Ли Хунчжан являлся одной из наиболее ярких, значимых фигур в истории Китая XIX века. Политика Ли Хунчжана – это своего рода предтеча современной политики Китая, политики «открытости и реформ».

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов А.В. Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности. Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: НОФМО, 2008.
2. История стран Азии и Африки в новое время. Ч. 2. – Изд-во МГУ, 1991.

3. Ли Хунчжан. Ли Вэньчжун гун цюань цзи (Собрание сочинений князя Ли Вэньчжуна Ли Хунчжан). – Шанхай, 1929.
4. Семанов В.И. Из жизни императрицы Цыси. – М., 1979.
5. Се Шичань. Ли хунчжан пин чжуан (Биография Ли Хунчжана с критическими замечаниями). – Нанкин, 2006.
6. Сидихменов В.Я. Маньчжурские правители Китая. – М., 1985.
7. Русаков Е.М. Истоки модернизации Китая //Азия и Африка сегодня. – 2014. – №2. – С. 75–78.
8. Hong Meng Chinese in Germany at the end of the Quing Dynasty <http://www.gcpd.de/publication/wuli03/meng.pdf>
9. Li Chien-nung The political history of China.1840-1928. – Princeton, 1956.
10. Liu, Kwang-ching. «The Confucian as Patriot and Pragmatist: Li Hung-Chang's Formative Years, 1823-1866» // Harvard Journal of Asiatic Studies. – 1970. № 30. – P. 5-45.
11. Ming-Che Yang. Li Hong-Zhang and Spread of Modern Western Medicine in China /<http://memo.cgu.edu.tw/cgjhsc/2-2%2004.pdf>

М.В. Авдієнко

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ПРИНЦИП МОДУЛЬНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ПРАКТИЦІ ШКОЛИ РІМПА

Художня спадщина японської школи Рімпа мала великий вплив на європейське мистецтво, а саме на становлення стилю модерн. Саме тому творчість майстрів школи та, особливо, Огата Корін, користується увагою мистецтвознавців. Серед них слід відзначити і характеристики школи у контексті загальної історії японського мистецтва [5, 8, 9], і праці, спрямовані на вивчення художніх прийомів, що застосовувалися у декоративному живописі Японії [2, 3, 4]. Однак, попри численну та розмаїту літературу, присвячену школі Рімпа, засоби художньої виразності та, зокрема, принцип модульності до сьогодні не здобули належного висвітлення. Водночас використання окремих прийомів школи в сучасній художній та дизайнерській практиках, актуалізують розвідки у зазначеному напрямку.

Живописна школа Рімпа виникла в епоху Едо. Цим терміном, зазвичай, позначають художників та художні майстерні, які добровільно віддавали перевагу певній стилістиці, сюжетам та технікам [9]. Ця обставина суттєво вирізняє Рімпа в художньому процесі Японії, де традиційно майстерні керувалися представниками певної родини і вчитель передавав свій досвід обраним учням або синам (наприклад, школи Кано та Тоса).

Засновниками Рімпа прийнято вважати Таварая Сотаци та Хонамі Коецу, а найяскравішими продовжувачами започаткованих традицій – брати Огата (Корін та Кензан). Слід відзначити, що послідовники цієї школи існують у Японії і сьогодні.

Школа продовжувала традиції китайського живопису, японського живопису ямато-е, і більш ранніх зразків різних японських шкіл, включаючи школу Кано. Майстри школи Рімпа, працюючи над композицією, використовували класичні сюжети і декоративні мотиви в новому, незвичайному трактуванні. Серед об'єктів над якими працювали майстри школи Рімпа багато мініатюр, творів, принципово камерного характеру, такі як розпис віял та кімоно, лакових шкатулок та кераміки.

Використання модульного принципу є спільною рисою, характерною для японського традиційного житла та предметно-просторового оздоблення. Модульний принцип в архітектурі та інтер'єрі традиційного японського житла постає як система вимірювань, конструктивний елемент опорно-балочних споруд, як структурна просторова одиниця та, навіть, модуль життєвих процесів. Так, у ширмі модульний принцип простежується не тільки в конструкції, а й у композиційно-ритмічній будові.

Простежимо використання принципу модульності на прикладі розпису ширм, школи Рімпа. У ширмі, створеній студією Таварая Сотатцу «Дев'ять сцен з повісті про Генджі», ми бачимо ілюстрації до однойменного твору, де композиційним модулем розпису стають дев'ять найпопулярніших сцен (19 – 26 глави). Оперуючи до писемного джерела вони хронологічно розташовуються з права на ліво. Втім, загальна композиція не сприймається як оповідання. Кожен сюжет розміщується у горизонтально орієнтовному модулі, утвореному плямами з виразним контуром. Загальний силует цієї плями нагадує стилізовані форми гір та вод, що запозичені з китайського монохромного пейзажного живопису. «Сюжетні» модулі чергуються між собою у шаховому порядку, створюючи пульсуючу орнаментальну композицію. Ще одним компонентом композиції є силуети дерев, які вписуються у горизонтальний мотив завдяки контурно тотожним плямам крон, та кольору, сприймаючись як візуальне ціле з горизонтальною лінією низки сюжетів.

Формат ширми та конструктивні прямокутні модульні панелі при розписі ігноруються. Зображення, не вписуються у прямокутний формат ширми, а навпаки знаходяться ніби ззовні, немов випадково вихоплений кадр із нескінченного орнаменту. Цей ефект досягається завдяки тому, що у поле зору потрапляє більш, ніж три модульних елемента, а крайні елементи кадруються.

У живописному рішенні ширм принцип модульності втілюється через використання готових форм, які створюють графічну композицію орнаментального характеру, ритмічно повторюючись, трансформуючись, змінюючи колір. Так, у ширмі з розкиданими віялами (The Freer Gallery of Art) Таварая Сотатцу розміщує ритмічно певним чином згруповані плями у формі сектор кола, палітра кожного з яких, має подібний колористичний діапазон. Лише один з елементів, включає в себе багряний

колір, який стає візуальною синкопою, цілком ймовірно, навмисно, перемикаючи погляд з орнаменту модульних елементів на внутрішню організацію, згідно якій кожна група модульних елементів (розписані віяла) є цілком самостійними за сюжетами розпису та композиційною структурою.

Подібне концептуальне рішення, де кожний з елементів орнаментально організованої структури, вміщує в себе інший вимір, ми бачимо у результатах творчого об'єднання каліграфів та художників. Наприклад, у ширмі каліграфа Коное Нобухіро (1599-1649) та художника Хасегава Соя (1590- ?) можна бачити тридцять шість паперових квадратних карток з каліграфією (шікіші) з віршами із класичної поезії на фоні виноградної лози. На кожній з панелей ширми розташовано з різним шагом по три пари шікіші, зібраних в єдину орнаментальну структуру. Живопис виступає у ролі підмалювка, лише ускладнюючи орнаментальну формулу композиції та ніяк не пов'язаний із з-містом віршів.

У художній студії Таварая Сотацу та каліграфа Хонамі Коецу є ряд видатних творчих проектів, де обидва мистецтва – каліграфія та живопис, постають як єдине ціле: живопис приймає риси каліграфії, а каліграфія риси живопису. Використовуючи каліграфічну техніку *chirashigaki* (або «розсіяна писемна форма»), майстри компонували писемні знаки в колонках різної довжини, що у синтезі з живописом давало можливість створення більш привабливої візуальної композиції, а також задавало новий темп та ритм читання, дозволяючи каліграфу робити акценти на певних символах.

Іноді зображення створювалися вручну, але найчастіше підмалювок наносили за допомогою трафаретів, або штампів. У сувоях найчастіше саме розписи каліграфією були головним об'єктом уваги. Крім того, як ми бачимо, для художніх прийомів Рімпа було характерним серійне повторення шаблонних елементів: від квіткових і трав'яних до стилізованих анімалістичні мотивів. Такі повтори часто можна бачити в горизонтальних сувоях та інших об'єктах.

У ширмі Огата Коріна «Журавлі» ми бачимо тих самих птахів, але художник працює не тільки з плямою, а й з кольором та лінією, стилізуючи зображення журавля. Спільною рисою залишається ритм як елемент живописної мови.

Від ширм з поетичним текстом розвиток йшов до ширм без тексту, який був немов «за кадром». Незважаючи на те, що художники часто звертались до тем класичної літератури, сюжети розпису були пов'язані опосередковано, через асоціації та натяки. Наприклад, у ширмі «Іріси» Огата Корін посилається на епізод із «Ісе Моногатарі» [1]. Багаторазово повторюючись, декілька типів зображення ірису створюють силует, схожий на струмок, про який йдеться в оповіданні. Не удаючись до подробиць про детально висвітлений у фаховій літературі розвиток

цього сюжету в творчості майстрів Рімпа та їхніх послідовників [3, 6-8], відзначимо лише, що найбільш довершені варіації на тему класичного тексту виконані за принципом повторюваного кілька разів модулю.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що представники школи Рімпа абстрагували природні мотиви в сценах, взятих з класичних текстів, видаляючи зайві деталі та створюючи у такий спосіб іконографічні зображення ідеалізованих природних мотивів та орнаментальне оздоблення. Монтуючи, немов у колажній техніці різноманітні елементи, вони використовували їх як зображальний модуль, створюючи декоративне оздоблення предметів, просторового середовища, одягу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капранов С. «Ісе-моногатарі» в контексті традиції / С. Капранов // Національний університет Києво-Могилянська академія. Наукові записки. – Теорія та історія культури. – Т.12. – К.: КПВД "Педагогика", 1999. – С. 79-88.
2. Николаева Н.С. Художественная культура Японии XVI столетия. Эпоха, быт, костюм / Н.С. Николаева. – М.: Искусство, 1986. – 240 с.
3. Николаева Н.С. Декоративные росписи Японии XVI-XVIII вв. / Н.С. Николаева. – М.: Изобразительное искусство, 1989. – 218 с.
4. Николаева Н.С. Япония-Европа: диалог в искусстве / Н.С. Николаева. – М.: Изобразительное искусство, 1996. – 400 с.
5. Николаева Н.С. Искусство Японии / Н.С. Николаева. – М.: Диллер, 2000. – 341 с.
6. Рибалко С.Б. З пензля ллються слова...: Літературні алюзії в образотворчому мистецтві Японії доби Токугави / С.Б. Рибалко // Всесвіт. – 2000. – № 9-10. – С. 155-168.
7. Рибалко С.Б. Традиційне вбрання в семантичному просторі японської культури [Текст]: моногр. / С.Б. Рибалко. — Х.: ХДАК, 2013. – 300 с.
8. Munsterberg H. The art of Japan : An illustrated history /Hugo Munsterberg. – Tokyo, 1988. – 200 p.
9. Terukazu Akiyama. Japanese Painting / Akiyama Terukazu.– Genewa, 1977. – 217 p.

Ли Шуань

*Киевский национальный университет
строительства и архитектуры*

ОСНОВНЫЕ ЦЕНТРЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ МОДЕРНА В КИТАЕ (ЦИНДАО, ТЯНЬЦЗИНЬ, ШАНХАЙ, ХАРБИН)

В последнее время во многих странах мира, в том числе и в Украине, возрастает интерес к наследию европейского модерна на территории Китая. Поскольку эта тема практически неизвестна в Украине, исследование как раз и знакомит специалистов и широкий круг читателей с объектами модерна в Китае.

Несмотря на то, что одним из истоков европейского модерна-арнуво была восточная культура – китайская и японская, европейский

вариант этого стиля не был воспринят в Китае и Японии как органически выросший на местных традициях стиль, более того, он применялся в этих странах весьма ограниченно и, как правило, – в кварталах, где жили европейцы, либо в европейских городах-колониях. Собственно говоря, многие страны, в том числе Британия, Германия, Россия имели свои колонии в странах Востока и насаждали там свои традиции. В этих колониях строились репрезентативные правительственные резиденции (дворцы губернаторов и наместников), общественные здания (банки, офисные здания, клубы, рестораны, собрания), жилые здания (виллы, особняки, городские дома), культовые постройки. Среди перечня этих колоний особое место занимают германский Циндао, международный Тяньцзиньский селтльмент, русские восточные территории (Харбин, Далянь), а также Шанхай.

Признавая несомненное влияние на распространение архитектуры модерна в городах-колониях на территории Китая ведущих западных стран (прежде всего, Германии, для которой этот стиль стал выражением национальной идентичности на чужих землях), следует признать и влияние России на распространение модерна на северо-востоке Китая, прежде всего в Харбине и Даляне, опираясь при этом на труды российской исследовательницы С.С. Леошенко, которая указала на недостаточное понимание самого термина «русский стиль» применительно к русской архитектуре на территории Китая [2]. Так, по её мнению, даже такие известные исследователи, как Чжан Хуайшен, рассматривавший застройку Харбина, под термином «исконно русская архитектура» понимал прежде всего деревянную архитектуру России, тогда как каменную русскую архитектуру на территории Харбина, в том числе и архитектуру модерна, сделавшую Харбин особенно «живым, современным и свежим», он считал заимствованной российскими архитекторами-эмигрантами из Франции [2]. Это даёт ему повод назвать Харбин «восточным Парижем», где русские эмигранты намеренно отмежевались от собственного архитектурного наследия и избрали в качестве образца для подражания французскую архитектуру [2].

Среди русских построек на территории Китая, упоминаемых в архитектурной энциклопедии «XX век. Китайская архитектура», названы Свято-Николаевский собор (1899 г.), Русско-азиатский банк (1902 г.) в Харбине, особняк в стиле модерн в Даляне (1900 г.) и ряд других объектов [2].

На территории русских городов-колоний наблюдалась та же тенденция, что и на территории западноевропейских колоний: это прежде всего поверхностное копирование европейских стилей, эклектизм и перенасыщенность элементами (купола, башенки и башни, ротонды, порталы, скульптура) [2]. Так же, как и для немцев на территории города-колонии Циндао модерн стал стилем выражения

немецкой самоидентичности, точно таким же стилем-выразителем русской самоидентичности стал модерн (в том числе его национально-романтическая версия) в Харбине и Даляне. С.С. Левашко считает «русский модерн ...стилевым лидером и даже в каком-то смысле архитектурным символом русских городов в Китае» [3].

Американская исследовательница Юкико Кога считала архитектуру модерна в Харбине подражанием модерну и царской России императорской Японии [2]. С этим утверждением сложно согласиться, так как в самой Японии модерн так и не стал заметным стилем, а число построек модерна в Японии исчисляется единицами, на что указывает Х. Фудзиока [4].

Пониманию специфики становления и распространения модерна на территории Китая способствует и изучение наследия модерна на Дальнем Востоке, откуда он был перенесён из городов Маньчжурии – в Хабаровске, Благовещенске, Владивостоке и Уссурийске как наиболее крупных городах. На основе исследования А.А. Артемьевой можно заметить, что модерн на территории Китая и смежных территориях развивался под влиянием одних и тех же внешних факторов: это развитие транспорта (прежде всего, строительство портов и железных дорог), возникновение иностранных городов-колоний, приток иностранных капиталов [1]. На стилистику модерна в городах Дальнего Востока оказали влияние заказчики – немецкие промышленники, предпочитавшие европейскую версию модерна и в ряде случаев привлекавшие немецких архитекторов (так, во Владивостоке строил Г.Р. Юнгхендель) [1]. Так же, как здания модерна в Циндао наследовали немецкие образцы, здания модерна в городах Дальнего Востока могли наследовать объекты модерна Санкт-Петербурга (так, А.А. Артемьева приводит пример доходного дома В.Ф. Зандау (ок. 1913 г.) в Хабаровске, который напоминает особняк М. Кшесинской в стиле модерн в Санкт-Петербурге (1904-1906 гг., арх. А.И. фон Гоген) [1].

Модерн на Дальнем Востоке просуществовал с 1890-х годов до 1915 года, прекратив своё существование чуть позже западноевропейского модерна и одновременно с модерном в Российской империи, тогда как в Циндао отдельные объекты с элементами модерна строились ещё в 1920-30-х годах [1, 5, 6].

В большинстве построек стиль выражался в несколько провинциальной трактовке с наложением других стилей, что А.А. Артемьева объясняет одновременным проникновением на территории Дальнего Востока (и Китая) в сжатый временной промежуток с разных направлений сразу нескольких западноевропейских стилей [1]. На Дальнем Востоке, как и в Харбине, Даляне, Тяньцзине, Циндао модерн в рядовых постройках выражался преимущественно во внешнем декорировании фасадов [1, 2, 3, 5, 6].

Как уже было сказано выше, модерн в Китае получил распространение довольно ограниченно и, как правило, в пределах застройки европейских кварталов.

Причины появления европейской архитектуры в городах-колониях на территории Китая, равно как и причины возникновения самих городов-колоний были сходными. Для сравнения можно сопоставить возникновение и развитие города-колонии Циндао и города-колонии Тяньцзиня, чтобы аргументировать, что формирование их застройки происходило под влиянием сходных факторов. С середины XIX века европейцы с помощью военных действий возле Тяньцзиня стремились к установлению своего экономического и политического господства над Китаем. Китайское правительство в виде уступки предоставило иностранцам концессии в Тяньцзине. Впоследствии территория Тяньцзиня была разделена между Великобританией, Францией, Австрией, Германией, Россией и Японией. Каждое государство вело застройку на территории своей концессии – в стиле своей страны, приём большинство европейских кварталов находилось на южном берегу реки Хайхэ. Так постепенно Тяньцзинь стал одним из самых известных в Китае городов-музеев европейской архитектуры XIX-XX веков. За мостом Освобождения, построенным французами в 1903 году, начинается европейский квартал, состоящий из пяти (фактически из шести) широких улиц, который получил название «Пять авеню». Эти улицы – Мачан (Machang), Мунань (Munan), Дали (Dali), Чандэ (Changde) и Чунцзин (Chongqing), шестая – очень короткая улица Чандэ. В этом районе построено 230 зданий в английском, французском и итальянском стилях, с использованием мотивов неоготики, неоренессанса и необарокко. Примечательно, что вновь строящиеся здания в этом туристическом районе также строят в европейском стиле.

Как было сказано ранее, принадлежность концессии той или иной стране определяла доминирующий стиль застройки. Например, на территории германского селтльмента в Тяньцзине – в здании Concordia club, построенном в 1907 году – были использованы романские традиции. Архитектура клубного здания родственна Residenz des Gouverneur в Циндао благодаря оформлению нижнего яруса мощной «романской» аркадой, группировке нескольких разновысотных объемов вокруг центрального акцента – башни квадратного сечения, разнофактурность поверхности фасадов с облицовкой «рваным» камнем и гладкими плоскостями фасадов, использованием на фасадах многочисленных башнеобразные ризалитов-башен и эркеров.

Несмотря на присутствие в облике этих зданий признаков немецкой архитектуры, как уже было сказано, значительно более сильное влияние на них оказала финская архитектура.

Пожалуй, найбільше «чистими» по архітектурній стилістиці модерна оказались два об'єкта Циндао – протестантська церква Christian Gospel church і резиденція губернатора Residenz des Gouverneur, обидва в стилі так называемого «національного романтизму» – «северного» модерна. Всі інші ж об'єкти демонструють наявність наслонів еkleктики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Артемева А.А. Модерн в архітектурі дальневосточних міст: автореферат дисертації на соискание ученої ступені кандидата мистецтвознавства: 18.00.01 [Електронний ресурс] //Артемева Анастасія Александровна; – Хабаровськ, 2007. – Режим доступу: niitag.ru/artemeva-a-a-modern-v-arhitekture-dalnevostochnyx-gorodov/.

2. Лєвошко С.С. Російська архітектура і градостроїтельство в Сєверо-Восочної Азії в ХХ віці: вектори взаємодій [Електронний ресурс] / С.С. Лєвошко // Росія Китай Японія в Сєверо-Восочної Азії: проблеми регіонального взаємодій в ХХІ віці: Матеріали міжнародної наукової конференції 18-19 вересня 2000 р. Владивосток. – Режим доступу: <http://nature.web.ru/db/msg.html?mid=1185858>.

3. Лєвошко С.С. Російська архітектура в культурному пограниччі Дальнього Восоча. Маньчжурія, 1900-1940-і роки [Електронний ресурс] / С.С. Лєвошко // Другі Крушановські читання: матеріали міжнародної наукової конференції. – Владивосток. – 2001. – Режим доступу: <http://lib.rin.ru/doc/i/73319p.html>.

4. Фудзіока Х. Новий погляд на традицію / Фудзіока Х. // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1990. – Жовтень. – С. 18-19.

5. Wang Chaolu. Fifty Old Constructions in Qingdao / Wang Chaolu. – Qingdao Publishing House, 2008. – 114 p.

6. Yuan Binjiu. German architecture in Qingdao / Yuan Binjiu. – China Architecture and Building Press, 2009. – 415 p.

А.В. Ожого-Масловська

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ПРИНЦИПИ ОРІГАМІ В ПЛАСТИЧНІЙ СЕРІЇ «ЗООСАД»

О. ЄСЮНІНА

Сучасне мистецтво України, зокрема Contemporary Art (актуальне мистецтво нового часу), пропонує експеримент, нові ідеї, концепції та форми вираження думок. Це, як правило, високотехнологічне мистецтво, що оперує новими матеріалами та методами. Сприйняття живописних і пластичних об'єктів у сучасних мистецьких творах інколи розраховане на суто візуальні ефекти. Досвід далекосхідного мистецтва ж ґрунтується на філософії дзен-буддизму та метафізичному сприйнятті дійсності, що властиве східному світогляду. Тому здається актуальним дослідження творчості українських митців, які в пошуках сенсів звертаються до досвіду Сходу та знаходять натхнення не у формальних візуальних інтерпретаціях, а у його філософському, споглядальному змісті.

Одним із таких митців є харківський художник Олексій Єсюнін, що в своїх живописних і пластичних творах послідовно звертається до східної мистецької спадщини. О. Єсюнін, художник-графік за освітою, останні роки багато часу приділяв живопису. У 2009 році, під час спільної роботи з дружиною (ілюстратором дитячих книжок), прийшов до ідеї створення невеликих скульптур з паперу. У процесі роботи над дитячими книгами з'явилося бажання реалізувати власні ідеї побудови просторових форм [3].

За словами самого Олексія, ідея спочатку втілювалась на папері. Незадоволений слабкістю паперу як матеріалу, художник переносить свої експерименти на метал. Зацікавившись можливостями трансформації площини у різноманітність форм, художник почав вивчати принципи старовинного японського мистецтва – орігамі. Результатом цього стала розробка художником низки пластичних об'єктів під загальною назвою «Зоосад».

Історія орігамі висвітлена у різноманітній літературі як на Сході, так і на Заході. Тож, уникаючи переказу відомих наративів, відзначимо декілька важливих моментів. По-перше, уявляється невинним виникнення цього виду мистецтва в Китаї, адже саме там був винайдений перший папір. Китайські майстри ревно охороняли таємницю виробництва паперу. Проте одна старовинна легенда розповідає, як у VI ст. н. е. технологію виготовлення паперу видав японцям мандруючий буддійський ченець, який умів робити папір і туш. Згодом шовковим шляхом виробництво паперу потрапило до Самарканду, а через деякий час розповсюдилося на Заході. Однак, незважаючи на китайське походження, мистецтво орігамі прижилося і почало інтенсивно розвиватися саме в Японії.

Неможливо не помітити й той факт, що в японській мові слова «папір» і «Бог» співзвучні і вимовляються як – «камі», а приставка «орі», у свою чергу, переводиться як «складати» [1]. Відтак у японців виникав зв'язок між релігійними ритуалом і складанням фігурок з паперу. Не випадково перші орігамі з'являються в шінтоїстських храмах. Один із ритуалів, де використовується орігамі, передбачає виготовлення невеликих паперових коробочок Санбо. У них поміщали шматочки риби і овочів – дарунок богам.

Характеризуючи орігамі як вид мистецтва та певну технологію відзначимо, що це старовинна японська традиція складання фігурок з *цілого* аркуша паперу. Отже, орігамі – мистецтво *цілого*. Категорія цілого займає центральне місце. Цілісність аркушу є обов'язковою умовою, що відрізняє орігамі від аплікації, пап'є-маше і вирізаних силуетів, а так само від багатьох інших мистецтв, які будуються на збільшенні і відніманні матеріалу. Папір – це не просто матеріал, а, передусім, податлива двостороння поверхня, яка легко тримає форму [4]. Згідно філософії Дзен, світ навкруги нас – гармонійний і його складники злиті в єдину. Так і орігамі у своєму класичному, ортодоксальному варіанті ро-

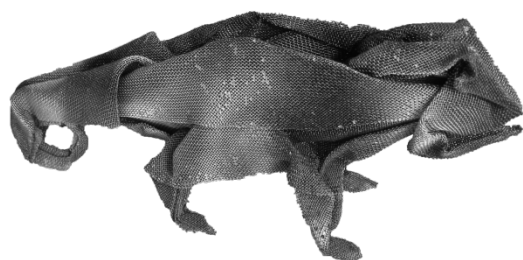
бється з ідеального чотирикутного аркуша паперу без застосування ножиць.

Послідовно вивчаючи принципи складання орігамі, О. Єсюнін спочатку звернувся до класичних форм, розроблених відомими японськими майстрами. Складання багатьох фігурок в орігамі розпочинається з добре відомих нескладних конструкцій, які називаються «базовими формами». Усі вони виготовляються з чотирикутника шляхом нескладних прийомів. Базові форми грають роль своєрідних «дебютів», зробивши які можна починати свою власну «партію».

Іл. 1. Єсюнін О.І. Носоріг. Серія орігамі «Зоосад». Металева сітка. 2011.

Усі, навіть найскладніші моделі в орігамі, зроблені за допомогою складок всього двох типів – так званих «долин» і «гір». Ці дві складки являють собою взаємні протилежності – на аркуші, перевернутому на протилежну сторону, усі «долини» перетворюються на «гори». Можна сказати, що при «зіткненні» вони взаємно знищуються, роблячи початковий лист знову пласким. Два протилежні типи ліній в орігамі створюють усе різноманіття просторових конструкцій з паперу. Спочатку художник відпрацьовував схему складання фігур на папері, використовуючи класичні японські прийоми покрокового запису. Потім майстер ви-

Іл. 2. Єсюнін О.І. Хамелеон. Серія орігамі «Зоосад». Металева сітка. 2011.

брав у якості матеріалу для своїх просторових об'єктів металеву сітку, що привело, з одного боку, до стійкості конструкцій, а з другого – до спрощення схем, бо папір дозволяє значно більш згинів [1].

Створення різноманітних моделей за допомогою аркуша паперу без надрізів і розривів відбувається за законами, які управляють також і розвитком багатьох форм життя. Зокрема, зачатки багатьох органів рослин і тварин спочатку складені, а потім розправляються в процесі розвитку (наприклад, зачатки крил комах і легені зародків, майбутні пелюстки у бутонах і листя у бруньках дерев). Недивно, що одними з головних об'єктів, які майстри складання прагнуть відтворити на папері, є об'єкти живої природи: фігурки звірів, птахів, земноводних, рептилій, риб, комах.

Фігурки тварини – традиційні форми в мистецтві орігамі. Так з'явилися «Кіт», «Носоріг» (іл. 1), «Хамелеон» (іл. 2) та «Крокодил», виконані згідно зі схемами відомого американського дизайнера моделей

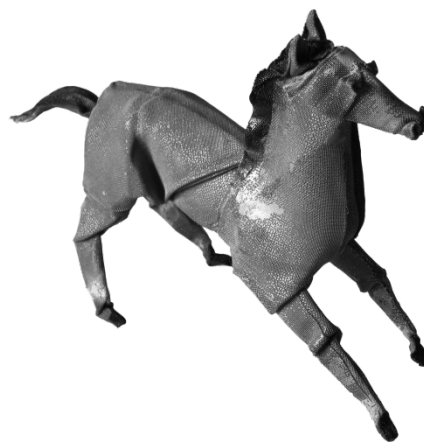
орігамі Джона Монтролла (автора численних книг, присвячених мистецтву складання), «Акула» (Квентін Тролліп), «Слон» (Камія Сатоши), «Метелик» (Цудо Йошіо).

На Сході чотирикутник є символом плідної порожнечі, що приховує в собі завдатки усіх можливих форм. Тому спроби витягнути різноманітні форми із звичайного паперового чотирикутника для східної людини цілком природні. Більше того, можливість повернутися до початкового чотирикутника, перетворити його на іншу фігурку, більш ніж наочно ілюструвала погляд дзен-буддистів на взаємопроникнення земних форм буття. Таким чином, кожного разу, витягаючи з паперового аркушу нову фігурку, ми, по суті, навіть не творимо, а лише дозволяємо проявитися тому, що заздалегідь існувало в Порожнечі аркушу [2].

Орігамі прагне не втратити ціле, маючи його спочатку. Прагнення до цілого в класичному японському варіанті примушує обмежуватися одним листом і відмовлятися від надрізів і з'єднань. Відомий сучасний філософ К. Свасьян так міркував на тему *цілого*: «Розум, звиклий мислити загально, виявляє безсилля, намагаючись досягнути ціле. Тут потрібний інший тип мислення, не формальний, а діалектичний; рухливий і невловимий об'єкт вимагає думки, що відповідає собі. Важливо зрозуміти: ціле не в сумі частин, а в їх організованості. Воно оформляє себе в плинності форм і ніколи не виявляється в якій-небудь одного разу зафіксованій фігурі. Можливі нескінченні оформлення цілого; воно воістину, не є вичерпним, і саме тут слід було б шукати ключ до таємниці винахідництва, природного або людського» [4].

Разом із складанням, при роботі з папером в Японії застосовується й інший метод отримання різноманітних форм. Вирізні або прорізні конструкції називаються по-японськи «кірікамі», тобто «розрізаний папір». Олексій Єсюнін, пройшовши перший етап у побудові просторових форм з квадрату, зрозумів, що заборона надрізів обмежує його можливості в експерименті з простором. Та й обраний матеріал диктував свої умови. Художник узяв за основу базові, класичні схеми, доповнив їх власними прийомами, роблячи надрізи та згини, будуючи нові пластичні форми, надаючи традиційним фігуркам динаміки. Так з'являється низка пластики з металевої сітки та листового металу: «Жаба», «Кінь» (іл. 3), «Восьминіг», «Скат», «Бульдог».

Подальший пошук конструкцій для скульптур привів майстра до нових експериментів не тільки з просторовою формою, а й матеріалом.

Іл. 3. Єсюнін О.І. Кінь. Серія орігамі «Зоосад». Металева сітка. 2011.

Для своїх нових моделей художник використовує різноманітні матеріали та своєрідні пластичні прийоми. Завдяки залізу, міді, латуні та алюмінію скульптурна пластика стала сприйматися більш стилізовано, сучасно. Конструкції скульптур «Мамонт», «Пелікан» (іл. 4), «Риба-меч», «Краб», «Черепашка», «Лев», «Носоріг II», «Бабка» та інші відрізняються простою та пластичністю образів. Художник постійно експериментує з матеріалом і конструкцією, комбінує їх, в залежності від об'єкта. Так, агресивні образи тварин він підкреслює жорсткістю форми та металу.

Іл. 4. Єсюнін О.І. Пелікан. Серія оригами «Зоосад». Листовий метал. 2011.

Жодна з фігурок не схожа на інші: у кожної своя поза, образ, свій неповторний вигляд. Частина пластичних об'єктів зроблена на основі добре відомих базових форм. Інші вже є авторськими розробками. Надихнувшись філософією і мистецтвом оригами, художник надалі створює моделі, не обмежуючись чотирикутником. Він сміливо препарує матеріал, надаючи йому форми природних об'єктів. Їхня цілісність полягає в гармонії і природності образів, пластичності форм, що продиктовані самою Природою. Накопичений досвід дозволяє май-

строві виявляти в цих формах нові пластичні образи, які напроцуд нагадують живі об'єкти.

Структура – основний принцип візуальної організації просторових моделей. Кожна просторова конструкція – це не стільки закінчений твір, скільки фіксація однієї з безлічі можливих комбінацій; це демонстрація принципу. Згідно з дзенською філософією, не існує кінцевих пунктів життя, є лише вічно потік, упіймати і зупинити який неможливо. Тому в оригамі найважливіше – процеси трансформацій, а не кінцевий результат. Здається, для художника Олексія Єсюніна «гра» з простором, перетворення площини у безліч форм та образів виявляється не тільки мистецькою потребою самовираження, а й досвідом пізнання законів буття, пошуку філософського змісту існування у через пізнання багатомірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонькин С.Ю. Все об оригами / С.Ю. Афонькин, Е.Ю. Афонькина. – СПб.: СЗКЭО «Кристалл». – 2000. – 275 с.
2. Бескровных В. Оригами в поисках смысла / Виктор Бескровных // Оригами. Искусство складывания из бумаги. – М.: Аким, 1997. – С. 57-62.
3. Ожога-Масловська А. Творчість Олексія Єсюніна у контексті побудови простору у живописних творах та скульптурі [Текст] / А. Ожога-Масловська // Матеріально-художня культура: проблеми теорії та практики // Збірник статей Всеукраїн-

ської науково-практичної конференції за підсумками роботи у 2011-2012 н. р., ХДАДМ. – Х., 2012. – С. 105-106.

4. Свасьян К.А. Проблема символа в современной философии: (Критика и анализ) / К.А. Свасьян. – 2-е изд. – М.: Академ. Проект; Альма Матер, 2010. – 224 с.

А.Д. Бондаренко

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ПРИКЛАДІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯПОНІЇ (XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Все більше в життя людини входить художньо-естетичне начало, що охоплює не тільки мистецтво, а й естетику праці та виробництва, побуту та поведінки. Сфера естетичного стає ширшою, а отже, розвивається соціальна потреба в адекватному вихованні підростаючого покоління. Корисним може виявитися вивчення соціального та педагогічного досвіду народів інших країн, оскільки через пізнання одиничного, приватного, особливого здійснюється пізнання загального. Багатовіковий досвід естетизації життя і естетичного виховання підростаючого покоління в Японії може послужити цінним матеріалом для вивчення і запозичення виховних та освітніх ідей у галузі естетичного виховання.

Вищезазначена проблема неодноразово була предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Науково-теоретичні основи дослідження були розроблені класиками зарубіжної та вітчизняної педагогіки Я.А. Коменським [5], В.А. Сухомлинським. При аналізі освітньої парадигми Японії ми спиралися на роботи Ю.В. Боярчука [1; 2], А.Н. Джуринського [3], Н.І. Клікунова [4], М.Л. Родіонова [6], К.І. Салімова [7].

Мета нашої публікації – проаналізувати основи естетичного виховання на прикладі розвитку системи освіти Японії у XX – на початку XXI ст.

Будучи країною, ізольованою від стороннього впливу, Японія зберігала традиційні особливості мислення протягом століть. Беручи до уваги ідеї синтоїзму, даосизму, конфуціанства, буддизму і дзен-буддизму, японці виробили свою теорію Краси – багатогранної, мінливої і вічної, заснувавши на цьому свої естетичні концепції [6, с. 171].

Зазнавши поразки у Другій світовій війні, Японія за досить короткий час зуміла не лише відновитися, а й утвердитися в ролі могутньої промислової держави. Сприяла цьому небаченому стрибку економічна підтримка розвитку освітньої галузі. Нині Японія – одна із найосвіченіших країн світу. Основним завданням політики японської держави

в галузі освіти є виховання і навчання творчої, неординарно мислячої, гармонійної і духовно багатой особистості, здатної діяти в різноманітних суспільних і державних структурах [1, с. 73].

У Японії поняття краси і гармонії є найважливішими культурними категоріями. Як наслідок, культурною основою естетичного виховання служить естетизація середовища, практичний характер художніх циклів у системі освіти, інститут традиційних мистецтв (від витончених до бойових), що забезпечують охоплення всіх сфер життя як сфер прояву тих чи інших форм краси, проникнення краси в побут. Краса в Японії виступає, крім іншого, як економічна категорія, а естетичне виховання – як основа економного та доцільного господарювання. З ранніх років вагоме значення приділяється виявленню задатків та здібностей дитини [4, с. 165].

В цілому процес виховання в Японії спрямований на формування «японського національного характеру». Даний термін може бути застосований не лише до опису характеру середньостатистичного японця, але й для характеристики всієї японської культури, тому такі риси, як стриманість, загадковість, трепетне ставлення до Краси, любов до Природи, прагнення досягнути приховану за видимою Красою Істину, відданість традиціям тощо властиві всім явищам японської культури. У зв'язку з розглядом естетичного виховання проблема «японського національного характеру» є досить актуальною, тому кінцевою метою естетичного виховання в Японії є всебічно розвинена особистість, що володіє цими характеристиками [2, с. 145].

Японці переконані, що найважливішою, об'єктивною основою освіти у школі є збагачення внутрішнього світу дітей і, меншою мірою, формування в них теоретичних знань і вмінь. У початковій школі належну увагу приділяють розвитку смаку та формуванню художньо-естетичних умінь і навичок, адже кількість навчального часу, відведеного на художньо-естетичні компоненти сягає майже 50%. Музичні заняття, малювання, ліплення, художня ручна праця є обов'язковими для всіх учнів. Зміст занять враховує культурно-естетичні традиції японського народу, а саме: вміння грати на 2-3 музичних інструментах, володіти кількома техніками образотворчого мистецтва, споглядання цвітіння сакури, милування місячним сяйвом тощо. Навіть вивчення рідної мови, ієрогліфів є для японців своєрідним мистецтвом. При розвиненому завдяки ієрогліфічній писемності почутті пропорцій, впевненості штриха, пропорційності ліній, точності малюнка, кожен японець стає живописцем. Живопис має справу, насамперед, з кольором. У кольорі і через колір вона виражає сутність предметів, їх естетичну цінність. Це є однією з причин того, що японські педагоги в процесі естетичного виховання надають важливого значення колірному навчанню [7, с. 134].

Уже в дитячому садку японська дитина знайомиться з палітрою в 24 кольори і відтінки, другокласник користується фарбами в 36 кольорів і відтінків і знає їхні назви. Кожен, хто закінчує школу, зобов'язаний знати 24 основні кольори і розрізняти по 10 відтінків кожного з них. Навчання колористичної грамоти дає можливість більш широко і глибоко розвивати чуттєве мислення і творчі здібності, що активно використовується японськими викладачами. За допомогою кольору японських дітей вчать любити рідну природу, знання природних кольорів сприяє вихованню у дітей прагнення жити в єдності й гармонії з нею. Тому природні кольори японця повинен добре знати. У японських дітей виховується ставлення до кольору як засобу гармонізації.

Заняття декоративно-прикладним мистецтвом розвиває здатність створювати естетичну дійсність своїми руками. У процесі навчання японські діти опановують приблизно 30 видів художніх робіт, серед яких: ікебана, вироби з паперу, кераміки, іграшки з глини, пластиліну, костюми для дитячих свят. Допомогою в такій діяльності є специфічне ставлення до матеріалу, вміння підкреслити його природну сутність. Ще однією особливістю японської школи є культ чистоти [3, с. 67-68]. Це все сприяє розвитку естетичного смаку, становленню такого способу життя, коли вся діяльність дитини забарвлена глибокою пошаною до навколишньої і внутрішньої краси.

Таким чином, проведений аналіз системи естетичного виховання в Японії продемонстрував, що ця країна являє собою надзвичайно цікаву модель естетичної освіти і виховання, де зберігається і творчо розвивається типово східна практика постійного звернення до традиції. Система естетичного виховання в Японії складає цілісну, багаторівневу систему, що забезпечує вирішення нагальних педагогічних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярчук Ю. Секрет японского экономического чуда: [О системе образования в Японии] / Ю. Боярчук // Профессионал. – 1992. – № 1. – С. 72-79.
2. Боярчук Ю.В. Состояние и проблемы школьного образования в Японии / Ю.В. Боярчук // Начальная школа. – 1991. – № 10. – С. 143-147.
3. Джуринский А.Н. Чему и как учат школьников в Японии / А.Н. Джуринский. – М.: Рос. пед. агентство, 1997. – 271 с.
4. Кликунов Н.Д. Принципы функционирования японской системы образования и ее экономические особенности / Н.Д. Кликунов. – М.: Magister, 1996. – 342 с.
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. В 2 т.: Т. 1. – М.: Педагогика, 1982. – 308 с.; т. 2. – 273 с.
6. Родионов М.Л. Дальний Восток / М.Л. Родионов // Очерки истории школы и педагогической мысли древнего и средневекового Востока: Сб. науч. тр. / Под ред. К.И. Салимовой. – М.: Изд-во АПН ССР, 1988. – С. 171-178.
7. Салимова К.И. Восхождение к успеху. Воспитание в Японии: история и современность / К.И. Салимова. – Токио, 1993. – 235 с.

ТЕАТРИ ЯПОНІЇ: СУЧАСНИЙ ПРОТИ ТРАДИЦІЙНОГО

Сучасна Японія залишається екзотичною країною, яка зберегла унікальність культури і мистецтва. Японці створили яскраву поп-культуру: комікси – манга, мультфільми – аніме, поп-рок музику з адрогінними виконавцями. На окрему увагу заслуговує «контемпорарі» – арт Японії, що стилістично може поєднувати традиційну візуальну культуру з культурою манги – аніме і має широку варіативність тем: від подразнення рани, що не може затягнутися (поразка у Другій світовій війні), до рефлексій на тему шкільної педофілії. Японський театр відрізняється великим жанровим різноманіттям. В Японії можна побачити спектаклі, які були створені ще в VIII ст., і сучасні постановки. Токіо належить до найбільших світових театральних центрів. Тут діє Японське відділення Міжнародного інституту театру при ЮНЕСКО, влаштовуються численні гастролі театральних колективів і окремих світових знаменитостей, проводяться міжнародні конкурси балету, конференції і симпозіуми з проблем театрального мистецтва, на які з'їжджаються актори і режисери багатьох країн світу. За ХХ ст. у Токіо зведено немало першокласних театральних будівель, серед яких Національний театр (1996 р.) і Новий Національний театр (1997 р.).

Завдання нашого дослідження – проаналізувати процес створення, розвитку та взаємодії традиційного театру з сучасним, з'ясувати особливості авангардного і традиційного театру та виявити їхню актуальність у наш час.

Існує надзвичайно багато різновидів японського театру: качура, гагаку, кабукі, бунраку, комерційний театр, сінгекі, ревю, мюзикл, традиційний ляльковий театр, театр міміки та інші. Складність ситуації в театральному світі Японії зумовлена структурою її суспільства. На відміну від держав Європи, Азії, Японія є мононаціональною країною. В Японії, починаючи з VI ст. і до сьогодення, правляча еліта змінювалась відповідно до історичної епохи, але в країні не було революції, яка б підірвала в корені традиційну систему правління. У зв'язку з цією особливістю політичного розвитку Японії мистецтво стану, що втратив свою владу, все-таки продовжувало жити. З VI ст. до наших днів разом із синтоїстськими драмами дійшло до нас качура – мистецтво ритуальних танців. Музику гагаку, принесену в VII ст. із Китаю та інших країн Азії, що стала одним із видів мистецтва при імператорському дворі, в наступну історичну епоху Едо (1603 – 1867 рр.), уряд Тогукава зберіг як атрибут життя самурайського стану. Після революції Мейдзі мистецтво Но переживало кризу, але імператорська родина, яка знову отримала політичну владу, фінансові

та промислові магнати, інтелігенція відродили його до життя [3]. Так до наших днів дійшли традиційні театри Но, Кабукі, Бунраку, про які піклується держава і які занесені до списків нематеріальних культурних надбань світу ЮНЕСКО [5]. Сучасний японський театр можна умовно розділити на чотири сектори: традиційний, комерційний, публічний і фріндж – авангард. За класифікацією японського театрального критика Кьоко Івакі, японський театр можна взагалі розглядати як такий, що є лише розважальним і таким, що є предметом мистецтва. В такому ракурсі розважальним є і комерційний, і публічний, і традиційний театр. У театр, що за основну мету ставить розважити глядачів, ходять подивитись на зіркових акторів, в іншому випадку їх цікавить меседж, ідея спектаклю [5].

Розглянемо види традиційного театру – Но, Кабукі, Бунраку. Театр Но розвивався з середньовічного мистецтва співу й танцю саругаку. Но близький до Кьоген і включає в себе риси популярних народних і аристократичних форм мистецтва. Стиль театру розвивався надзвичайно повільно, можна простежити його корені аж до китайського театру Нуо. У кожній виставі Но бере участь декілька осіб: актори (таті-ката), співаки (дзіута-ката) та співаки (хаясі-ката). Актори поділяються на три категорії: виконавець головних ролей (сіте-ката), виконавець допоміжних ролей (вакі-ката) і виконавець інтермедій (кьоген-ката). Співаки перебувають в ролі головних виконавців. Музики акомпанують на флейті, малому і великому барабанах. Головним засобом виразності в театрі Но є маска [1, с. 43].

Театр Кабукі становить синтез співу, музики, танцю і драми, виконавці використовують складний грим і костюми з потужним символічним навантаженням. У сучасній Японії Кабукі – найпопулярніший вид театрального мистецтва серед усіх традиційних японських драматичних жанрів. У ньому беруть участь актори, які знімаються у кіно і на телебаченні. Театр Кабукі у теперішній час складається з трьох типів вистав: Дзідай-моно («історичні п'єси»); Сіва-моно («простонародні»); Сьоагото «танцювально-драматичні п'єси». Важливим елементом театру є мова поз, за допомогою яких актор виводить на сцені свого персонажа [2, с. 56].

Театр Бунраку – традиційний ляльковий театр. Він виник на межі XVI – XVII ст. Вистави Бунраку виконуються з використанням ляльок – маріонеток під речитативний спів – читання дзьорурі. Основну частину репертуару складають ліричні п'єси, написані драматургом Тікамацу Мондзаеомом. У Бунраку надається перевага реалістичності та трагізму. У 1984 р. був заснований Національний театр Бунраку, він став четвертим державним театром країни і головною сценою традиційного японського театру ляльок Бунраку [1, с. 75].

Слід також виділити театр Але, який зародився в XIV ст. і був надзвичайно популярним серед самураїв і аристократії. Театр Але орієнтувався виключно на вищі стани і був не доступний для широких мас. Не-

багате оздоблення сцени (часто взагалі відсутня) і досить одноманітні рухи акторів ставлять за мету пробудження уваги у глядача. Театр Кьоген – це комедія, досить прозаїчна і простолюдна. Невеликі п'єси театру виконуються між актами вистав Але [4, с. 85].

До комерційного театру відносяться всі бродвейські мюзикли, шоу, «Супер Кабукі» (осучаснені вистави Кабукі-стилю з використанням надпотужних технологій сценічного звуку та світла). Вистави театру-ревю «Такарадзука», де грають лише жінки, теж відносяться до комерційного театру, навіть враховуючи унікальність їхнього стилю – суміш паризького ревю 1920-х рр. та бродвейського мюзиклу [5]. Публічний сектор займають великі, технічно оснащені дорогі театри, такі як Токійський Метрополітен Театр (художній керівник Нода Хідекі), СПАК – мистецький центр в Шідзуоці (художній керівник Сатоші Міягі). Традиційний сектор включає вистави театрів Но, Кабукі та Бунраку, його основна сцена – Національний театр у Токіо. Глядачами традиційного театру є туристи, а також вірна і прихильна аудиторія, здебільшого похилого віку. Вдень біля головного входу в театр Кабукі Комплексу Національного театру в Токіо можна побачити чергу з літніх японців, одягнених у традиційні строкаті кімоно, з традиційними зачісками, в очікуванні вистави Кабукі [1, с. 96].

Авангардний театр за останні 20 років розвивається доволі повільно. Самі японці однією з причин цього називають кризу японської економіки 1992 р., після якої ще важче стало займатися ризикованими професіями, зокрема театральними. Зараз молоді японці віддають перевагу роботі в державному секторі з гарантованими зарплатами і соціальними пільгами. Більшість молодих режисерів театру не можуть собі дозволити мати постійну труп, тож їхні театральні компанії складаються з одного-двох учасників (засновник/лідер та продюсер), а актори варіюються від проекту до проекту. Так працює режисер-драматург Дайсуке Міура і його компанія Potudo-ru та режисер Акіра Такаяма і його компанія Port B. Окрім Кабукі, всі інші театри в Японії є проектними, а не репертуарними, що фактично унеможливорює в 30-мільйонному Токіо впродовж 2-3-х тижнів помітити вартісний спектакль і встигнути обговорити його. Японці здебільшого ходять на вистави таких відомих режисерів, як Нода Хідекі та Юкіо Нінагава, які часто використовують у своїх постановках зіркових акторів. Інші ж режисери – шьогекіджьо – мають лише локальне театральне визнання і зазвичай є більш популярними в Європі, ніж у Японії. Дайсуке Міура, Акіра Такаяма показували свої вистави на німецьких та австрійських фестивалях, але є невідомими японському загалу. Тому продюсерські зусилля молодих театральних колективів звернені на закордонні ринки та закордонні театральні фестивалі [5].

В Японії фактично відсутня система грантів, державної та недержавної підтримки сучасного театру, у порівнянні з Англією чи Німеччи-

ною. Держава здебільшого піклується про утримання традиційних театрів – Но, Кабукі та Бунраку. Сьогодні глядачі мають змогу подивитися вистави традиційних японських театрів у близькому до оригіналу вигляді. Але, якщо раніше той же Кабукі був народним театром, фактично масовим, ще й, певною мірою, опозиційним до влади (ці вистави заборонялося відвідувати самурайському прошарку), то сьогодні це формалізований театр, єдиною метою якого є консервування форми. До того ж, світ традиційного театру є досі дуже закритим, робота актора передається з покоління в покоління династично, іноді всиновленим чи взятим на виховання дітям. Тож, попри збереження унікального виду традиційного театру, не можна не помітити, що він знаходиться у підвішеному стані: він не еволюціонує та не є актуальним для молодого покоління. Крім того, він забирає забагато ресурсів на своє існування, що частково блокує розвиток нового театрального мистецтва Японії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анарина Н.Г. История японского театра. Древность и средневековье: сквозь века в XXI столетие / Н.Г. Анарина. – М.: Наталис, 2008. – 336 с.
2. Гришелева Л.Д. Театр современной Японии / Л.Д. Гришелева. – М.: Искусство, 1997. – 155 с.
3. Особливості сучасного японського театру [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=36478>].
4. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність / В.А. Рубель. – К.: Аквілон-Прес, 1997. – 256 с.
5. Театри Японії [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://teatre.com.ua/modern/teatry-japonij-tradytsijn>].

Ю.О. Журавель

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ТУРЕЦЬКОЇ КУХНІ

Кухня Туреччини вражає своїм різноманіттям. Ще з давніх часів, прокладаючи складний і довгий шлях у Малу Азію, тюркські кочові племена запозичили рецепти і способи приготування страв у різних регіонах Середньої Азії і навіть Сибіру (зокрема Західного Алтаю). З найдавніших часів все, що стосувалося приготування їжі, в цій країні зводили до рівня культу. Заможні люди неодмінно змагалися в тому, який бенкет вони можуть влаштувати для своїх близьких людей і для тих, кого навіть не знають [2].

Мета нашого дослідження – ознайомитися з національними стравами, їхніми особливостями та рецептами турецької кухні.

Турецька кухня входить до трійки кращих кухонь світу (після французької та китайської); вона славиться своїм різноманіттям і дав-

ньою історією. В Османській імперії їжа зводилася в культ. Величезне значення в країні надавалося якості продукції. Каравани вивозили з Оттоманської Порти продукти, напої, спеції, але тільки з дозволу спеціальної організації, що ставила свій знак якості. Чесні торговці оголошувалися святими і могли у святкові дні возити оздоблені вози з товаром по столиці.

На турецьку кухню потужний вплив справляє іслам (дотримання поста в місяць Рамадан, заборона на свинину, алкоголь тощо). Позначилася на ній і багатонаціональна історія країни. На території сучасної Туреччини в різні часи жили греки, асирійці, перси, араби, сельджуки, тюрки, курди, вірмени та інші народи, кожен з яких зробив свій внесок у розвиток культури, зокрема кухні. У результаті таких крос-культурних контактів турецька кухня стала частиною середземноморської, не надто відрізняючись від грецької і балканської [4].

Турки неквапливі (обід може тривати 4-5 годин), ніколи не їдять поодинокі, не перекушують на ходу, схильні до торгівлі (продавець завжди пригостить покупця чаєм або кавою). На сніданок подають хліб, сир, маслини і чай. Обід складається з трьох і більше страв, не рахуючи салатів. Трапеза складається з мезе (закусок), основних страв і десертів. До мезе відносяться оливки, салати, мариновані овочі, гриби, сир, шматочки медової дині, риба, смажені мідії, пиріжки, кальмари, фаршировані яйця, соус із йогурту з часником і свіжий хліб. Із хлібом у Туреччині пов'язано багато традицій, адже ця країна в минулому була «хлібним кошиком світу». За мезе йдуть основні страви. Перш за все, звичайно ж, кебаби (м'ясо, приготоване на відкритому вогні).

Туреччину оточують чотири моря, і тому не дивно, що рибні блюда тут не менш смачні. Найпопулярніший спосіб приготування – обсмажування на деревному вугіллі, при цьому у риби з'являється неповторний аромат. Рибу смажать прямо на вулиці і подають з білим хлібом. Можна спробувати барабульку, рибу-меч, восьминогів, каракатиць, устриць, ската, червоного ляща, омарів – все найсвіжіше. Рибною королевою вважається хамса. У Туреччині знають понад 40 способів її приготування (навіть десерт із неї). Популярна в країні і пила з рису або пшеничних зерен як гарнір до м'ясних і овочевих страв [1, с. 164].

Вироби з овочів в Туреччині діляться на два типи: тушковані у власному соку з оливковою олією і фаршировані, а потім обсмажені (або запечені). Всі фаршировані овочі називаються «долма» (від дієслова «долду-рмак» – наповнювати). Популярні м'ясний і рисовий фарш; найулюбленішою вважається долма із зеленого солодкого перцю з рисом. З овочів жоден турок не відмовиться від зейтіньяли – тушованої стручкової квасолі з помідорами та цибулею. А от капусту тут не дуже поважають. Приправи та спеції в овочевих та інших стравах, всупереч поширеній думці, використовуються досить помірно. Турки прагнуть

ароматизувати головні продукти, а не сховати їхній смак за соусами. М'яту або кріп комбінують із цукіні, петрушку – з баклажанами. Лимон і йогуртом балансують смак оливкового масла, м'яса або овочів.

Турецька кухня – це «свято живота», особливо це помітно в десертах. Основне – це фрукти і ягоди. Туреччина – батьківщина абрикоса, черешні, інжиру. Фрукти їдять свіжими і сушеними, варять джеми і варення. Національним же напоєм була і залишається виноградно-анісова горілка «раки», яку прийнято пити, змішуючи з холодною водою. П'ють турки і айран (йогурт, розбавлений водою), і мінеральну воду, і всілякі соки, теж змішані з водою. Закінчуючи ж нашу міні-екскурсію до гостинної Туреччини, залишається тільки вимовити по-турецьки тост: «Ше-рефе!» – «Ваше здоров'я!», адже основа турецької кухні – це здоров'я її шанувальників [3].

Таким чином, турецька кухня славиться своєю різноманітністю, рецептів страв у ній безліч. Її ключова особливість полягає в тому, що навіть найпростіші інгредієнти, що використовуються для приготування їжі, без особливих зусиль перетворюються на вишукану страву, гідну столу самого султана Османської імперії. Саме тому туристам із вишуканими гастрономічними смаками часом буває нелегко визначитися, з чого краще почати знайомство з турецькою кухнею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія для допитливих / за ред. В. Бутромєєвої. – К.: Олма-Прес, 2000. – 435 с.
2. Особенности национальной кухни и режим питания туристов из Израиля, Турции [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://refleader.ru/jgeqasmerujg.html>]. Доступ – 29.03.2015.
3. Рецепти та особливості турецьких страв [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://netshtorm.com/8819-recepti-ta-osoblivosti-tureckih-strav.html>]. Доступ – 29.03.2015.
4. Турецька кухня. Їжа і кулінарія [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sugarunion.com.ua/turecka-kuxnya.html>]. Доступ – 29.03.2015.

Е.Э. Касьянова

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

КОМДО, ИЛИ КОРЕЙСКОЕ КЭНДО

Комдо (kumdo) – корейская вариация кэндо [1]. Комдо означает особую форму медитации посредством меча или ножа, а виртуозное владение мечом называют искусством владения мечом, процесс которого требует умственной концентрации, вследствие чего улучшается характер и речь, в результате чего тело и дух приближаются к совершенству [2].

Задачи нашего исследования заключаются в следующем: определить истоки возникновения боевого искусства Комдо, проанализировать его моральную сторону и основные компоненты.

В духовной основе Комдо лежит техника совершенствования человека посредством меча, разработанная обществом хваранов: преданность – отечеству, уважение – родителям, доверие – другу, смелость – в бою, великодушие – нельзя без причины убивать живое существо, наряду с моралью того времени. Важнейшей целью Комдо является становление человеческой личности, а не просто совершенствование технических навыков, что позволяет называть его исконным боевым искусством, объединяющим тренированное тело и закаленный в медитациях дух, способный контролировать эмоции [4].

Комдо (kumdo) в переводе с корейского означает «путь меча». Как считают корейские исследователи, история меча в Корее уходит в прошлое более, чем на три тысячи лет вплоть до бронзового века. Этому свидетельствуют археологические раскопки, подтвердившие, что меч и искусство владения им были частью повседневной жизни корейцев, которым приходилось постоянно защищать свою землю от маньчжурских и других захватчиков [2].

О технике фехтования двуручным мечом односторонней заточки впервые упоминается в трактате «Бонкуккомпоб», датированном периодом Трех государств (I-III вв. н. э.). Период Трех государств (Когурё, Силла и Пэкче) отмечался постоянным противоборством как между собой, так и с племенами рядом расположенного Китая за влияние в Восточной Азии. Поэтому воины того периода подчиняли свою жизнь строгой дисциплине и четкому кодексу морали и чести. Так, в основу философии хэдонгкомдо положены такие понятия, как справедливость, вежливость, верность родине, почитание родителей и уважение к старшим [3].

В начале XX ст. в Комдо стали использовать бамбуковый меч и легкие защитные приспособления, созданные к тому времени в Японии для практики Кэндо (японский вариант Комдо) в современных условиях. Во второй половине прошлого века изобретение новых полиматериалов для массового производства экипировки позволило ее удешевить и создало условия еще большему числу желающих в экономически развитых странах заняться Комдо.

Во всех школах Комдо занятия начинаются с определенного ритуала, который может иметь свои отличия, обусловленные учителем конкретной школы. Но есть общие ритуальные правила, о которых и пойдет речь. В зал для занятий все обучающиеся входят облаченными в специальную форму. Построившись в линию, ученики обращены лицом к своему преподавателю. Слева от каждого занимающегося лежит бамбуковый меч «Джукдо», справа «Хо-Ван» (фехтовальные перчатки), на пер-

чатках лежит защитный шлем «Хо-Мьон», сверху которого кладется повязка на голову. Занимающиеся садятся между мечом и другими деталями экипировки. При этом первой сгибается в колене левая нога, потом правая. Вставая, ноги выпрямляются в обратном порядке. Затем следует поклон преподавателю и в ту сторону, где расположен флаг или фото основателя школы. Это место называется «честью». Далее занятие продолжается «разогревом» его участников, практикуются базовые упражнения с мечом, которые называют «Кирикаеши».

По мнению корейских специалистов, методов постижения высшего уровня мастерства существует пять, так называемые «Джва-Сэ» (позиции), которые создают основу контроля, покоя и эффективности практики мечом.

Глаза. Это средство, с помощью которого практикующий Комдо расширяет пределы своего духа. Его глаза должны проявлять его истинный дух.

Дух. Его дух и жизненная позиция – примеры покоя и тишины. Он не будет выполнять движения с мечом, рассчитывая только на скорость и силу. Он отрабатывает, к примеру, формы с мечом, осмысленно видя свою цель.

Тело. Практикующий Комдо передвигается в низких позициях, мягко, плавно, гибко. Движение в низких стойках развивает силу ног, столь необходимую для хорошей устойчивости. Постигая формы, он растягивает связочный аппарат, создавая гибкость тела. Все это необходимо для обретения скоростных качеств, ловкости в случае необходимой самообороны.

Ноги. Движение стоп должны быть медленными и точными, то есть ритмичными и сбалансированными. Четкое движение ног зависит от наработанной двигательной базы. И здесь важно умение естественно, в зависимости от двигательных функций, распределять баланс тела по отношению к стопам, которые практикующий Комдо располагает, примерно, на расстоянии длины собственной стопы. Однако, говоря о важности правильного перемещения стоп, следует, на наш взгляд, сказать о важном факторе, гармонии движения мечом «Ки-Кум-Чаэ», который невозможно поддерживать без правильного передвижения и позиции ног.

Пятой и последней позицией «Джва-Сэ» является необходимость подготовить быстрые, гибкие, с отточенными движениями *руки*. Ведь не следует забывать, что меч является продолжением наших рук и никогда не встречает мощный удар меча противника силой.

В Комдо существует восемь базовых по направлению движений мечом. В техническом плане в Комдо удар наносится по прямой траектории, т.е. лезвие идет прямо к цели. Это вызвано тем, что в технике Комдо используется метод быстрого, точного, щелкающего удара в цель.

Для занятий с партнером используются или бамбуковый меч «Джук До», или деревянный меч «Мок Кум» [2].

Таким образом, современный этап развития хэдонгкомдо начинается с того момента, когда живущий в храме Чонин-ам мастер Джанг Бэк Сан, являвшийся одним из потомков самурангов, передал свои знания юноше, ставшим впоследствии великим мастером, который развил искусство владения мечом в современную систему и популяризовал ее во всем мире. Этим человеком является нынешний президент Всемирной федерации хэдонгкомдо – господин Ким Джонг Хо [3]. Как сказал один корейский мастер: «Когда беру в руки меч, то чувствую такую концентрацию внимания, что мой разум, тело и меч становятся единым целым» [2]. Стоит предположить, что это если не главная, то отличительная черта замечательного боевого искусства Комдо.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ассоциация Комдо Сахалина [Электронный ресурс. Режим доступа: www.kumdos.com].
2. Гамбаров И. Культурно-просветительное общество «Хапкидо – Украина»: Центр ханкидо – хапкидо. Официальное представительство Европейской федерации хапкидо в Украине. Теория и практика боевых искусств [Электронный ресурс. Режим доступа: http://antakarana.ru/feature_articles/boevyie-iskustva/1599.html].
3. Haidong Gumdo. История хэдонгкомдо [Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.facebook.com/haidong.uz/posts/211011105754915>].
4. South Korea [On-line resource. Access mode: <http://vk.com/id267118164>].

А.П. Кашуба

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г. С. Сковороды*

АОКИГАХАРА ДЗЮКАЙ – ЛЕС САМОУБИЙЦ

Аокигахара («Равнина синих деревьев»; также известна как Дзюкай – «Море деревьев», или «Лес самоубийц») – это, во-первых, легендарный лес в Японии, раскинувший свои корни у подножия горы Фудзи, во-вторых, национальный памятник Японии, вызывающий живой интерес у туристов.

Цель нашей статьи – проанализировать историческую, культурную и духовную ценность Аокигахара Дзюкай и попытаться объяснить географическую «привлекательность» и философское значение указанного леса для суицидально настроенных личностей в Японии.

Общая площадь составляет примерно 35 кв. км. Рельеф леса включает множество скалистых пещер, а особенности расположения, в частности, густота леса и низина, обеспечивают «оглушающую» тишину. Также утверждается, что под землёй в районе леса находятся обширные залежи железной руды, этим, по-видимому, объясняется тот

факт, что в Аокигахаре не функционируют компасы [1, с. 48]. Земля, на которой располагается лес, представляет собой вулканическую породу, достаточно плотную и не поддающуюся обработке ручными инструментами.

В 864 году произошло сильнейшее извержение вулкана Фудзи. Мощный поток лавы, спускающийся по северо-западному склону, образовал огромное лавовое плато площадью 40 кв. км, на котором стал расти очень необычный лес. Почва изрыта, как словно кто-то пытался выкорчевывать вековые стволы. Корни деревьев, не в силах пробить твердую лавовую породу, выходят наверх, причудливо переплетаясь над скальными обломками, выброшенными когда-то из жерла вулкана.

Рельеф лесного массива изборозжен расщелинами и многочисленными пещерами, некоторые из которых простираются под землей на несколько сотен метров, а в некоторых из них лед не тает даже в летнюю жару. Район Аокигахары – одно из любимых мест отдыха токийцев в выходные дни. Бесподобные виды Фудзиямы привлекают сюда многочисленных фотографов и художников.

Образ леса формировался под воздействием японской мифологии и традиционно считался местом обитания нечистой силы. Мрачные легенды об этом месте уходят корнями в не менее мрачное Средневековье. В годы засухи, голода и прочей чумы бедные семьи, не в силах прокормить своих стариков-родителей, младенцев, инвалидов, сумасшедших и прочих родственников, отвозили в этот лес и оставляли в нем навсегда. В особо тяжелые годы по лесу эхом разносились нечеловеческие вопли и плач сотен обреченных, а местный ландшафт как бы впитывал в себя всю эту какофонию звуков [2].

В лесу Аокигахара за последние полвека различными способами лишило себя жизни более 3294 героев. Это только обнаруженные. Мистический пейзаж и звенящая тишина легендарного леса привлекает тех, кто решил добровольно уйти из жизни. По значимости, для сведения счетов с жизнью, Аокигахара занимает почетное четвертое место после Золотых ворот в Сан-Франциско, Нанкинского моста через Янцзы и виадука Принца Эдварда. Ежегодно в лесу находят от 70 до 100 тел. Официально, полиция начала заниматься поиском тел самоубийц Аокигахары с 1970 года. С того времени количество обнаруженных тел растёт год от года. С 1970 года полиция официально начала заниматься поиском тел погибших, для чего из казны ежегодно выделяются специальные средства в размере 5 млн. иен. Раз в год полиция вместе с большой группой добровольных помощников (около 300 человек) прочесывает лес. Сообщается, что во время таких рейдов находят от 30 до 80 тел. Это означает, что в среднем каждую неделю кто-то заходит в это «море деревьев», чтобы не вернуться никогда... В трех близлежащих селениях, на которые возложены обязанности по сбору этого страшного урожая, обо-

рудованы помещения для хранения неопознанных останков. Так, по данным 2000 года, в Камикуисики хранились 119 тел, в Асиваде – 52 и ещё 60 – в Нарусаве.

Всплеск паломничества самоубийц в лес Аокигахара вызвало произведение писателя Ватару Цуруми «Полное руководство по самоубийству», вышедшее в 1993 году и сразу ставшее бестселлером: в Японии было продано более 1,2 млн. экземпляров. В этой книге приводится подробное описание различных способов самоубийств, а Аокигахару автор охарактеризовал как «прекрасное место, чтобы умереть». Около тел некоторых самоубийц Аокигахары были найдены экземпляры книги Цуруми [4].

Официальные власти пытаются остановить этот поток самоубийц. Владельцы местных магазинчиков являются добровольными помощниками полиции: они отслеживают подозрительных людей, научившись безошибочно выделять из толпы туристов тех, кто прибыл сюда свести счеты с жизнью. Как правило, это мужчины в строгой офисной одежде, по словам одного из сотрудников магазина, «...они некоторое время слоняются неподалёку перед тем, как пойти по тропинке, а ещё они стараются ни с кем не встречаться глазами» [5]. О таких случаях незамедлительно сообщается в полицию.

Одним из методов борьбы с самоубийствами является то, что японские власти установили таблички при входе в лес: «Ваша жизнь является бесценным даром Ваших родителей. Подумайте о них и о Вашей семье. Вы не должны страдать в одиночку. Позвоните нам 22-0110» [3, с. 90]. А также в местных магазинах запрещена продажа лекарств и веревок. Раз в год добровольцы и полицейские осматривают окрестности леса на наличие новых тел. Туристические путеводители призывают желающих прогуляться по этому лесу, не отклоняясь от официальных маршрутов, поскольку в лесу очень легко потеряться.

Таким образом, лес Аокигахара Дзюкай имеет историческую, культурную, духовную ценность, хотя и является привлекательным для охваченных депрессией молодых людей, убежищем для отвергнутых влюбленных и других категорий суицидально настроенных личностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аокигахара – лес самоубийц // Эхо планеты. – М., 1998. Вып. 546. – С. 47-53.
2. «Море зелени» – лес, откуда не возвращаются живым. Лес самоубийц [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.rumbur.ru/places/891-more-zeleni-les-otkuda-ne-vozvrashayutsya-jivim-les-samoubiic>].
3. Потрохова Е.В. Самые известные места исполнения желаний по всему миру / Е.В. Потрохова. – М.: Росмэн, 2007. – 93 с.
4. Цуруми В. Полное руководство по самоубийству / Ватару Цуруми [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.edemvtokyo.ru/japanstory/wheretogo/aokigahara.html>].
5. Dawson C. Forest becomes suicide magnet / Chester Dawson // The Associated Press. – Southeastern Newspaper Corp., 25 October 1998.

МИСТЕЦТВО ЦИГУН У КИТАЇ

Цигун – це давнє китайське мистецтво саморегуляції організму, традиційна оздоровча система, основа внутрішніх стилів бойових мистецтв [2, с. 78]. Вона побудована на комплексі філософських концепцій і прикладних технологій узгодження рухової активності, дихання і станів свідомості. Даний вид мистецтва постулює поняття Ци – життєвої енергії, яка розглядається в якості основи існування людського організму і вчить контролювати цю енергію. Цигун застосовується для підтримки психічного і тілесного здоров'я, а також розвитку людини як індивіда, особистості і сприяє духовному пробудженню, звільненню свідомості і розумінню істинної природи людини [1, с. 120]. Згадане мистецтво, що виникло в глибоку давнину в Китаї і розвивалося протягом багатьох століть, є актуальним і в наш час, адже традиція цигун живе до цих пір. По всій країні нині діють сотні товариств цигун: від національного рівня до провінційного і міського.

Мета нашого дослідження – розглянути основні напрямки та школи мистецтва цигун – живої традиції, що існує до сьогодні.

З давніх часів цигун став невід'ємною частиною китайської культури. Існувало безліч різних шкіл цигун: кланових, сімейних, монастирських. Їхнє взаємопроникнення відбувалося дуже повільно. І вже до середини ХХ ст. дослідниками цього мистецтва інтегровано розглядалися всього декілька основних напрямів і шкіл, в залежності від їхніх завдань і методів практики:

- медичний (лікувальний) цигун;
- цигун, який використовувався в бойових мистецтвах;
- приватні школи різних монастирів і товариств [1, с. 59].

Перший різновид цигуна (медичний) створили, головним чином, цілителі. Були розроблені спеціальні вправи для поліпшення циркуляції Ци (енергії) у конкретних каналах (меридіанах) для лікування захворювання. Медичний цигун ставить перед собою мету зміцнення здоров'я, профілактики захворювань і лікування хвороб. До медичного цигуну відносяться багато практик, однією з яких є Сіншеньчжуань. Сіншеньчжуань – це система вправ або форма, як її прийнято називати, початкового рівня цигуну. Вона являє собою оздоровчу гімнастику, впливає на суглоби тіла через правильне розслаблення. Метою цієї практики є формування правильної структури тіла – фізичної та енергетичної, тобто створення здорової постави здорового хребта у здоровому тілі.

Хребет випрямляється, з'являється гнучкість у суглобах, усуваються глибокі затиски в тілі.

Одним з переваг Сіншеньчжуань є те, що він не вимагає попередньої фізичної підготовки. Вправи цієї гімнастики виконується повільно і плавно, без будь-яких різких рухів, виключно коректно і безпечно працюючи з тілом. Форма вибудована в особливу послідовність вправ, зібраних таким чином, що їхнє застосування не тільки змінює структуру тіла і приносить розслаблення, але і приводить розум і емоції в спокійний збалансований стан, приводячи до емоційної стабільності. В даоських практиках фізичне здоров'я вважається першим кроком на духовному шляху. На першому етапі практикуючий займається підготовкою тіла як судини для духу і душі, його очищенням, відкриттям каналів, по яких протікає життєва енергія Ци [4].

Практика бойового цигуну є невід'ємним компонентом китайських бойових мистецтв. Цей напрямок цигуну ставить перед собою завдання – підняти енергію фізичного та енергетичного тіла до такого рівня, щоб підвищити бойові здібності воїна (збільшення сили удару, захист тіла від різних ударів, навіть від колючої зброї). Більшість вправ цих шкіл створювалися тими майстрами цигуну, які були одночасно і майстрами бойових мистецтв. Бойовий цигун покликаний зміцнювати здоров'я і підвищувати рівень бойової майстерності [1, с. 120].

Найбільш відомий напрямок бойового цигуну – «залізна сорочка». З'єднання статичних дихальних вправ дозволяє після багаторічних тренувань сформувати м'язовий корсет і досягти його «твердості». Слабкий проникаючий удар ножем не може пройти через напружені м'язи добре підготовленого бійця. Звідси й назва – «залізна сорочка». На початку ХХ ст. ілюзія непереможності таких бійців стала однією з причин повстання «боксерів».

Основна мета конфуціанського цигуну полягає в «реставрації тіла та пробудженні енергії Ци». Конфуціанські школи цигуну ґрунтувалися на соціально-науковому вдосконаленні. Метою цигуну вони вважали розвиток функцій людського організму, «збереження серця та плекання природи людини через вигодовування великої Ци». Основними методами вважалися «заспокоєння серця» і «збереження нічної Ци». Конфуціанський цигун робить опору на виховання цзюнь-цзи (високоморальної, досконалої людини). Вона повинна відрізнятися двома основними достоїнствами – гуманністю і почуттям обов'язку; бути чесною і щирою, прямодушною і безпристрасною; повинна все бачити і розуміти, бути обачною у промовах, обережною у справах; у сумніві – справлятися, в гніві – обдумувати вчинки. Всього себе цзюнь-цзи присвячує високим ідеям, служінню людям, пошукам свого шляху. Збагнувши істину вранці, він «може спокійно померти увечері».

Цікавим є філософський цигун («цигун для мудреців»). До нього входять конфуціанський і даоський цигун. Напрямки цього виду цигуна розроблялися вченими-філософами, а їхнім основним завданням було не лише підтримання здоров'я. Вони робили опору на конфуціанський цигун, освіту, інтелектуальний розвиток і збереження своїх інтелектуальних здібностей до глибокої старості. Але найголовнішим є те, що «цигун для мудреців» допомагає глибше зрозуміти ситуацію або проблему, розглянути її з різних боків; проаналізувавши різні ситуації і варіанти їхнього розвитку, переконатися, чи можна використовувати отримані дані для пошуку нових рішень і створення нових оригінальних творів, побудувати алгоритми для реалізації цих ідей і рішень. Цей вид цигуна допомагає мрії стати дійсністю [3].

Таким чином, цигун – це цілісна система знань і методів практики, що включає в себе вправи, медитацію і різні способи дихання, спрямовані на розвиток людини, її оздоровлення та лікування, розширення свідомості, розуміння своїх життєвих завдань і своєї місії. Цигун також сприяє розвитку енергетичного тіла. Завдяки практиці цигун людина встановлює тісний енергетичний контакт з потоком Сили Землі, що є однією з ключових передумов успіху в її духовному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вон Кью-Кіт. Мистецтво цигун [Пер. з англ. А. Дробишева]. – М.: Фаір-Прес, 1999. – 320 с.
2. Крапп М. Шторм. Енциклопедія альтернативної медицини: В 3-х т. Т. 3. – Гейл Група, 2001. – 704 с.
3. Место цигун в культурно-философском пространстве Китая. Основные принципы на примере школы чань-ми-гун цигун [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/62/8658-mesto-cigun-v-kulturno-filosofskom-prostranstve-kitaya-osnovnye-principy-na-primere-shkoly-chan-mi-gun-cigun.html>]. Доступ – 29.03.2015.
4. Цигун и медицина. Цигун и совершенство. Цигун и сила [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.prosvetlenie.org/mystic/4/30.html>]. Доступ – 29.03.2015.

С.А. Мамедова

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ «ТРЬОХ НАРОДНИХ ПРИНЦИПІВ» СУНЬ ЯТСЕНА

Перше десятиліття ХХ ст. у Китаї характеризувалося активним створенням та діяльністю революційних організацій. Ще в 1894 р. Сунь Ятсеном була створена перша революційна організація – «Союз відродження Китаю», але його програма була недостатньо сформованою [9, с. 239]. А вже влітку 1905 р. під керівництвом Сунь Ятсена відбулось

об'єднання китайських революційних і демократичних організацій, які ставили за мету боротьбу з Цинською династією та створення Китайської республіки. Так, у Токіо був створений «Китайський революційний об'єднаний союз», або «Союзна Ліга» [8, с. 10]. 20 серпня 1905 року була проголошена Декларація «Об'єданого Союзу» – основний програмний документ Союдної Ліги, написаний Сунь Ятсеном. Саме в цьому документі вперше викладені його «три народні принципи» – націоналізм, народовладдя та народне благоденство. В основу Декларації були покладені чотири вимоги: 1) вигнання маньчжурських варварів; 2) відродження Китаю; 3) встановлення республіки; 4) зрівняння прав на землю [8, с. 11].

Завдання нашого дослідження – проаналізувати процес формування і змістовного наповнення «трьох народних принципів» Сунь Ятсена, а також їхню еволюцію.

Так, у Декларації стосовно першого пункту, що втілював перший принцип Сунь Ятсена – націоналізм, говорилося: «Ті, кого ми нині називаємо маньчжурами, беруть початок у східних варварських племенах, що жили за прикордонними фортецями... Скориставшись розбратом в Китаї, вони вторглись у його межі, знищили нашу китайську державу і змусили нас, ханьців, стати їхніми рабами...» [2, с. 144]. Конкретизуючи національні завдання революції, Декларація «Об'єданого Союзу» підкреслювала варварські та загарбницькі наміри маньчжурської верхівки та закликала до повалення Цинської династії. Саме так стояло національне питання напередодні і на початку Сінхайської революції. Його сутність полягала лише у вигнанні маньчжурів. Проте Сунь Ятсен підкреслював, що націоналізм революціонерів не повинен зводитися до помсти всім без винятку маньчжурам. «Мені доводилось чути вислів, що метою нашої революції є винищення маньчжурів як нації, – говорив Сунь Ятсен на урочистих зборах, присвячених річниці газети «Міньбао». – Це велика помилка. Ми плекаємо ненависть не до всіх маньчжурів, а лише до тих, які наносять шкоду ханьцям. Якщо під час революції маньчжури не будуть нам заважати, то нам нема чого їм мститися» [1, с. 42]. Таким чином, боротьба проти маньчжурського режиму повинна була направлятися проти системи існуючої на той час влади.

Другий принцип Сунь Ятсена – народовладдя – трактувався як ліквідація монархічного устрою та встановлення республіки. У Декларації вказано: «Нині простий народ здійснює революцію, щоб створити національний уряд. Всі громадяни на рівних беруть участь в управлінні державою. Президент обирається всією нацією» [2, с. 145]. До створення республіки, на думку Сунь Ятсена, повинно пройти три періоди.

Перший період – управління на основі законів воєнного часу (три роки).

Другий – управління на основі тимчасової конституції (шість років). Після скасування законів воєнного часу влада на місцях передається в руки місцевого населення, яке обирає членів місцевих установ парламентського типу і чиновників місцевої адміністрації [7, с. 112].

Третій – управління на основі постійної конституції. Військовий уряд має військову і адміністративну владу. Створюється постійна конституція для всієї країни, всі громадяни обирають президента і депутатів парламенту [7, с. 113]. «Таке поступове здійснення програми дає можливість громадянам нашої країни навчитися користуватися свободою і рівністю. Це закладе основи китайської республіки», – зазначав Сунь Ятсен [1, с. 42].

Третій принцип – народне благоденство – був також висвітлений у Декларації «Об'єднаного Союзу». Узагальнено він звучав як «зрівняння прав на землю». Як зазначено в Декларації, «всі громадяни мають рівні права на користування благами цивілізації. Необхідно поліпшити економічну організацію суспільства і встановити тверду ціну на землю в країні» [2, с. 145].

Сунь Ятсен розвивав думку, що в Китаї ціна на землю ще дуже низька, за винятком Гонконгу і Шанхаю. У майбутньому, після революції, з розвитком країни будуть швидко зростати ціни на землю. Цю підвищену земельну ренту в майбутніх містах і промислових районах пропонувалося передати державі у вигляді єдиної ренти-податку. Цей захід Сунь Ятсен розглядав як «мирну соціальну революцію» [9, с. 325]. «Після здійснення соціальної революції в Китаї, – писав Сунь Ятсен, – приватним особам не потрібно буде платити податків. Наша держава, збираючи одну тільки земельну ренту, стане найбагатшою у світі... Нинішні непосильні податки будуть скасовані, ціни на товари – знижені, народ стане заможним, і політиці зловживань, що панувала у нас протягом декількох тисячоліть, прийде кінець...» [4, с. 315]. Сунь Ятсен не закликав селянство до прямої боротьби за землю. Було невідомо, яким чином майбутня фактична націоналізація землі була пов'язана з гаслом зрівняння прав на землю, тобто як конкретно демократична держава змогла б розподілити землі великих землевласників між селянами. Неясність всіх цих основних моментів надавала принципу народного благоденства утопічних рис.

Журнал «Міньбао» – центральний орган «Об'єднаного Союзу» – став активним пропагандистським органом «трьох народних принципів» Сунь Ятсена. В його статті, що відкривала перший випуск журналу в листопаді 1905 р., йшла мова про те, що революція, яка чекає на Китай, повинна не лише ліквідувати Цинську монархію, а й перетворити країну на могутню демократичну державу. А ця зміна може відбутися лише за умови дотримання «трьох народних принципів». «Зволікати з втіленням принципів націоналізму та народовладдя вже неможливо. Що стосується

принципу народного благоденства, то в Китаї він ще стоїть не так гостро, і нам поки ще не важко його вирішити...», – наголошував Сунь Ятсен [1, с. 41].

У подальшому «три народних принципи» Сунь Ятсена не залишаються незмінними, вони еволюціонують. Це простежується в Декларації при вступі на пост тимчасового президента Республіки в січні 1912 р., де Сунь Ятсен сформував найближчі завдання новоствореної республіки [3, с. 149-152]. А вже 10 березня 1912 р. була прийнята Конституція Китайської Республіки, в якій вказана чітка програма дій держави, заснована на «трьох принципах» Сунь Ятсена [5, с. 153-155]. До кінця свого життя революціонер-демократ намагався втілити «три народних принципи» в життя. Частково йому це вдалося, адже завдяки йому Китай звільнився від ярма Цинської династії та маньчжурів. Треба наголосити, що принципи Сунь Ятсена не були незмінними протягом всього життя, вони еволюціонувала та постійно коригувалися під ситуацію, яка складалася в тогочасному Китаї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выступление Сунь Ятсена к выходу в свет первого номера «Миньбао». Синьхайская революция 1911 – 1913 гг. [Сб. документов и материалов]. – М.: Наука, 1968. – С. 40–42.
2. Декларація «Об'єднаного союзу» // Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум / І.М. Сергійчук. – Суми: Університетська книга, 2006. – С. 144–145.
3. Декларація при вступі на пост тимчасового президента Республіки. Сунь Ятсен // Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум / І.М. Сергійчук. – Суми: Університетська книга, 2006. – С. 149 – 152.
4. Ефимов Г.В. Буржуазная революция в Китае и Сунь Ят-Сен / Г.В. Ефимов. – М.: Наука, 1974. – 414 с.
5. Тимчасова Конституція Китайської Республіки // Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум / І.М. Сергійчук. – Суми: Університетська книга, 2006. – С. 153–155.
6. Симоновская Л.В. История Китая с древнейших времен до наших дней / Л.В. Симоновская. – М.: Наука, 1974. – 534 с.
7. Сунь Ятсен – великий китайский революционер-демократ, друг советского народа: [Материалы и документы] // Проблемы Дальнего Востока. – 1985. – № 2. – С. 112–116.
8. Тихвинский С.Л. Завещание китайского революционера / С.Л. Тихвинский. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 224 с.
9. Тихвинский С.Л. Китай и всемирная история / С.Л. Тихвинский. – М.: Наука, 1988. – 589 с.

ВИХОВАННЯ ГЕЙШІ: ТАЄМНИЦЯ ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У контексті сучасного світового розвитку такі верстви традиційного японського суспільства, як гейші і самураї, відійшли в історію. У минулому в Японії існували цілі квартали, де мешкали гейші. Одним із найвідоміших є Джион (Гіон), який існує в Японії і по сьогоднішній день. Якщо в XIX ст. в Японії нараховувалося близько 300 тис. представниць даної професії, то зараз їх дуже мало – близько тисячі.

Метою нашої публікації є аналіз процесу навчання та виховання гейш у японському суспільстві (від епохи Едо до сьогоднішнього дня).

На перший погляд, професія гейші є досить незвичною і зовсім не складною, проте це не так. У перекладі слово «гейша» означає «людина мистецтва». Гейша покликана розважати своїх клієнтів грою на музичному інструменті, що має назву сямісен, танцями. Вона також повинна вміти ненав'язливо вести бесіду і знати всі тонкощі чайної церемонії [2].

Особи прекрасної статі розпочинали займатися вказаною професією з різних причин. Дівчина обов'язково ставала гейшею, якщо її мати була представницею цієї професії, або ж батьки віддавали дитину на навчання. Нерідко батьки продавали доньок у гейші в зв'язку зі скрутним матеріальним становищем. В основному навчання дівчат розпочиналося у 7-10 років. Навчання і виховання майбутньої гейші – дуже складний і довгий процес. Потенційна гейша, яка розпочинала своє навчання, називалася «майко». Майко повинні були мати здібності до мистецтва: співати, танцювати, грати на музичних інструментах і вміти проводити бесіду. Їхня художня майстерність і духовні якості цінувалися більше, ніж краса. Вони повинні бути люб'язними, приємними і послужливими [3, с. 113-116].

Коли молода дівчина вирішувала стати гейшею, вона залишала свою родину і вступала в окійю. Тут дорослі гейші й майко жили під контролем однієї матері (мама сан). Вона займалася їхнім навчанням, годувала, забезпечувала житлом, піклувалася про всі їхні потреби. Майко повинні були потім усе це їй відшкодувати. Над майко брала верховенство досвідченіша гейша, яку називали «старшою сестрою», а вона сама ставала «молодшою сестрою». Зазвичай, «старшою сестрою» була гейша із однієї окійї, але це не вважалося обов'язковим. «Старша сестра» навчала майко, як поводитися в товаристві, давала поради з приводу макіяжу й одягу, представляла її людям і знайомила з чайними будиночками, відвідувати які було обов'язком «молодшої сестри» [5, с. 78].

Доля майбутньої гейші перебувала в руках «старшої сестри». Відома гейша не ризикувала своєю репутацією, беручи верховенство над «молодшою сестрою», яку вважала нездібною. Кожен ранок майко йшла до школи гейш. Там вона зустрічала більш досвідчених і професійних гейш, які продовжували удосконалюватися. Більшість гейш відвідували школу до старості. Обов'язкова освіта починаючої гейші тривала три роки, за цей час вона повинна була освоїти мистецтво туалету, макіяжу, танцю, співу, музики, поезії, ікебани (мистецтво складання букетів), каліграфії, чайної церемонії та розмови [6, с. 5-6]. Гейша – це, головним чином, професійна господиня, яка проводила розваги. Перш за все, гейша повинна бути сильною, вольовою жінкою, адже, щоб витримати всі труднощі навчання та виховання, потрібно докласти чимало зусиль [1, с. 57].

З першого дня, коли дівчинка потрапляла в окійю, вона виконувала всю роботу, яку їй давали. Вона повинна була прибирати дім, допомагати на кухні, виконувати доручення господині дому і старших гейш, робити всю брудну роботу. Майко не мала права ослуhatися господиню або поскаржитися комусь на свою тяжку долю. Поряд із цим вона мала можливість спостерігати за гейшами, які проживали в окійї (зазвичай їх було небагато), а іноді навіть допомагала їм нанести макіяж або одягтися. За провинку дівчинку могли навіть покарати побиттям. Якщо майко не проявляла успіхів у навчанні або не витримувала важкого життя і намагалася втекти з окійї, вона автоматично втрачала шанс стати гейшею, адже господиня не бажала вкладати гроші в неперспективну дівчину, і залишалася служницею.

В епоху Едо (1603 – 1867) Японія була відірваною від решти світу і закритою для зовнішніх впливів, тому цей період прийнято вважати часом розквіту японської культури та мистецтва. Актори, борці сумо і гейші часто ставали персонажами гравюр, виконаних на дерев'яних дошках [4, с. 277].

Отже, як бачимо, для того, щоб стати гейшею, потрібно було долати труднощі і негаразди одні за одними. Суворі дисципліна і трудове виховання розвивали в дівчатах традиційну східну покірність, смиренність і в той же час дивовижні прояви сили волі. Ймовірно, тільки така підготовка і могла допомогти в подальшому дівчатам стати гейшами, пройшовши через роки постійних виснажливих тренувань, коли юні майко з разючою завзятістю годинами відточували кожен плавний рух, прагнучи досягти досконалості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнов С.А. Япония: народ и культура / С.А. Арутюнов. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
2. Гейші. Велика епоха [Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua/life/life/gejshi-58573.html>].

3. Ивасаки М. Путешествие гейши / Минеко Ивасаки. – М.: Амфора, 2009. – 221 с.
4. Кузнецов Ю.Д. История Японии / Ю.Д. Кузнецов, Г.Б. Навлицкая, И.М. Сырицын [Учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История»]. – М.: Высшая школа, 1988. – 432 с.
5. Овчинников В.В. Ветка сакуры / В.В. Овчинников. – М.: Молодая гвардия, 1971. – 224 с.
6. Поимцева Н.А. Мудрость гейши, или Кимоно, расшитое драконами / Н.А. Поимцева, С.В. Бачило. – М.: Эксмо, 2006. – 192 с.

В.Р. Полтавченко

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ САМУРАЙСЬКОГО СТАНУ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЯПОНІЇ

Самураї – одні з найвпливовіших і колоритних персонажів історії Японії. Їхнє вчення має актуальність і в наш час, незважаючи на те, що самураї як стан перестали офіційно існувати більше ста років тому. Кодекс Бусідо, згідно з яким виховувалося підростаюче покоління самураїв, відомий далеко за межами країни, в котрій він виник, і має значний вплив на побут сучасних японців.

Вищезазначена проблема зберігає актуальність і в наш час, тому дане питання висвітлювалося багатьма істориками-орієнталістами, представниками японської, європейської, російської шкіл. Для проведення дослідження нами були використані праці М.В. Успенського «Самураї східної столиці. Історія відданих васалів» [6] (детальний аналіз поглядів і традицій самураїв, їх оцінки японським суспільством); Аделя Вестбрука та Оскара Ратті «Секрети самураїв: Бойові мистецтва феодальної Японії» [7], (аналіз військових аспектів проблеми, докладне висвітлення методів і філософських аспектів навчання, необхідних для розвитку внутрішньої потужності воїна); Юдзана Дайдодзі та Цунетомо Ямамото «Хагакуре. Книга самурая» [8] (найбільш авторитетний трактат, присвячений Бусідо); Інадзо Нітобе «Бусідо. Душа Японії» [3] (аналіз основних принципів традиційної японської етики) та ін.

Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості виховання самурайського стану в традиційній Японії.

Ще з раннього дитинства самураї особливу увагу приділяли підростаючому поколінню, адже син повинен був іти шляхом батька (звання самурая в середньовічній Японії було спадковим). Отже, серед основних завдань, які стояли перед наставниками молодого бусі, було виховання саме тих якостей, які б знадобилися майбутньому воїну, а саме: виховання фізично сильної людини зі знанням військового мистецтва, оволодіння зброєю, моральна та духовна досконалість. З особливою пошаною ставилися до старшого сина, адже він з моменту народження вважався

спадкоємцем будинку та імені самурая [7]. Народження сина прирівнювалося до свята у родині, тому у перші дні після появи дитини на світ в будинок самурая приходили родичі, що приносили хлопчикові подарунки, серед яких були два віяла зігнутої форми – провісники двох мечів воїна і символ хоробрості [1, с. 15].

Розвивати в дітях самураїв військовий дух і шанування військової доблесті (Сьобу) були покликані щорічні свята хлопчиків – «танго-но секку», що відзначалися в п'ятий день п'ятого місяця за місячним календарем і отримали потім велике поширення в період Едо (1603-1867 рр.). «Танго-но секку» є одним з традиційних японських свят, яке святкується повсюдно в Японії і зараз. Під час свята хлопчиків в будинку виставляли майстерно виготовлені мініатюрні обладунки, одягнуті іноді на спеціально виготовлених для цієї мети ляльок (кабуто-нінґьо), мечі, луки і стріли, прапори, намагаючись тим самим виховати в майбутньому самураї войовничість, повагу і побожне ставлення до військового спорядження і самого військового ремесла [2, с. 30].

Значний вплив на виховання самурая мало конфуціанство. Діти повинні були шанувати і любити своїх батьків, підкорятися їхній волі, незважаючи на те, якими вони були людьми і як ставилися до дітей. У Бусідо таке ставлення дітей до батьків пов'язане з принципом «гирі», воно обумовлює шанування віку (повага до батьків і старших взагалі) і пояснює такі вчинки, як пожертвування собою заради батьків [4, с. 87]. Однак кінцевою метою виховання в дитині почуття синівської борги («оякоко») була тільки повага і любов до батьків і старших. Найвищим пунктом морального навчання самурайської молоді в дусі вчення Конфуція було виховання вірності господарю, який також розглядався як батько воїна.

Слід вказати, що значну роль виконував і вчитель молодого самурая, його накази мали виконуватися неухильно. Популярний в епоху Токугава вислів наголошував: «Батько – той, хто плодить, учитель – той, хто робить мене людиною». В іншій приказці сказано: «Твій батько і мати подібні Небу і Землі, твій вчитель і господар – сонцю і місяцю» [3].

Родина та наставник були вирішальними факторами у формуванні майбутнього самурая. Їх намагалися виховати безстрашними та сміливими, тобто сформувати ті риси характеру, які вважалися найголовнішими чеснотами самурая. Такий характер розвивався за допомогою читання або переказу легенд, де герої проявляли мужність і відвагу. Нерідко батько посилав сина вночі у містя, про які ходила дурна слава, або на містя страт і покарань. Хлопчики і дівчатка виховувалися в умінні контролювати свої дії, утримуватися від вираження своїх почуттів вигуками, від стогонів і сліз. «Що ти плачеш від таких дрібниць, боягуз? – говорила мати заплаканому синові. – Що ти будеш робити, якщо тобі відрубують в битві руку або тобі доведеться зробити характері?» [8, с. 17]. З самого раннього

дитинства дітям бусі прищеплювали почуття честі і сорому, вчили бути правдивими і дисциплінованими.

Зазвичай від дітей вимагали систематичного тренування, щоб оволодіти військовим мистецтвом і бути фізично сильними. У кожному клані, при дворі кожного феодала для цієї мети були влаштовані чудові фехтувальні зали, майданчики для стрільби з лука та гімнастичних вправ, манежі, де викладали найкращі знавці своєї справи під безпосереднім керівництвом самого феодала. Навчання в цих кланових школах починалося зазвичай з восьми років і тривало до п'ятнадцяти [5, с. 44]. У п'ятнадцять років виховання самурая вважалося закінченим, після чого він отримував справжні мечі, з якими не повинен був розлучатися. Повноліття супроводжувалося й іншими діями ініціації, що називалися «гембуку» або «генпуку» [5, с. 57].

Отже, процес виховання у самураїв мав свої особливості у формуванні підростаючого покоління. Особливий акцент робився на військовому ремеслі, вихованні почуття поваги до старших, обов'язку перед державою. На наш погляд, таке виховання повинне здійснюватись у кожній державі, можливо, не в чистому вигляді, проте з домішками самурайського виховання. Аналогічним до цього було виховання у стародавній Спарті. Провівши історичні порівняння, ми можемо констатувати, що у свій час ці країни були досить успішними у всіх аспектах свого розвитку, і не остання заслуга в цьому була саме процесу виховання, адже, як кажуть: «Майбутнє нашої держави – то наші діти; як ми їх виховуємо, в такому суспільстві і будемо жити».

ЛІТЕРАТУРА

1. Басов А.Р. Общество самураев. Самурай и его семья / А.Р. Басов. – М.: Астрель, 2008. – 247 с.
2. Брайант Э. Самурай. Элитные войска / Е. Брайант. – М.: Астрель, 2005. – 272 с.
3. Инадзо Нитобэ. Бусидо. Душа Японии / Нитобэ Инадзо [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://taiji-bg.com>].
4. Клири Т. Кодекс самурая / Томас Клири [пер. с англ. М.М. Лаврова]. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 224 с.
5. Тернбулл С. История японской военной аристократии / Стивен Тернбулл. – М.: Астрель, 2005. – 250 с.
6. Успенский М.В. Самурай восточной столицы. История преданных вассалов / М.В. Успенский. – Калининград: Янтарный сказ, 1997. – 128 с.
7. Уэстбрук А. Секреты самураев: Боевые искусства феодальной Японии / А. Уэстбрук, О. Ратти [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.natahaus.ru>].
8. Ямамото Цунэтомо. Хагакурэ («Сокрытое в листе»). Книга самурая / Цунэтомо Ямамото, Юдзан Дайдодзи [пер. Р.В. Котенко, А.А. Мищенко]. – СПб.: Евразия, 2000. – 432 с.

МОТИВАЦІЙНА СИСТЕМА В ЯПОНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ КОРПОРАТИВНИХ КУЛЬТУРАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність теми дослідження. Останнім часом феномен та проблема впровадження корпоративної культури в систему управління бізнесом та підприємствами стає дедалі гострішим за рахунок збільшення конкурентності на ринку та потреби у безперервному підвищенні стандартів своєї компанії. На сьогоднішній день, на відміну від України, яка знаходиться у стані перехідної економіки і корпоративна культура якої ще не сформована, японська культура управління являється самодостатньою та багатогалузевою комплексною системою [2]. Тому дослідження останніх тенденцій та моделей японської корпоративної культури вкрай необхідне для покращення існуючої ситуації в Україні.

Аналіз останніх досліджень та визначення поняття «корпоративна культура». Вперше поняття «корпоративна культура» в якості найважливішого фактора, що впливає на поведінку в організації і соціальний розвиток, сформулювали Теренс Є. Діл і Аллан А. Кеннеді в 1982 році. Вони виявили, що крім висококваліфікованого персоналу, ефективного управління, інноваційних стратегій, підприємства мають у своєму розпорядженні сильну культуру та особливий стиль, які сприяють успіхам як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. С.А. Ліпатов відзначає, що корпоративна культура – одна з організаційних підсистем (технологічна і адміністративна), що виконує функції адаптації організації до навколишнього середовища та ідентифікації її співробітників. У цьому сенсі термін «корпоративна культура» описує атрибут або властивість групи і являє собою сукупність поведінь, символів, ритуалів і міфів, які відповідають поділюваним цінностям, властивим підприємству, і передаються кожному члену з вуст в уста в якості життєвого досвіду [1].

Е. Шейн описує корпоративну культуру як систему базових уявлень, тобто таких подань, які не просто описані і зафіксовані в документах і яких дотримується група, але таких, які існують у головах людей і відповідно до яких здійснюється їх діяльність в певній організації [4].

Метою написання статті є компаративний аналіз корпоративних культур Японії та України, а саме мотиваційної системи, та виявлення елементів, які можуть бути запозичені та впроваджені на Україні.

Аналіз корпоративних культур України та Японії. Найбільшою цінністю на сьогоднішній день для українського працівника є матеріальний достаток, через те, що, на жаль, рівень заробітної плати в нашій кра-

їні не відповідає реаліям життя. Через відсутність гарантій робочого місця у сучасного українця немає впевненості у завтрашньому дні. У цьому відношенні є показовим досвід Японії з її системою «довічного найму» і пов'язаної з цим упевненістю в завтрашньому дні у японських працівників. Одна з причин незадовільного або низького рівня роботи підприємств полягає в тому, що немає впевненості у стабільному розвитку економіки, що породжує різного роду безвідповідальність та відсутність сумлінності при виконанні своєї роботи. Неприятливі для роботи умови і середовище роботи, високий рівень травматизму і професійних захворювань призводять до зниження мотивації у українських працівників.

Для вирішення цієї проблеми слід спробувати різні методи мотивації, у тому числі і змішані: такі, наприклад, як вищезгадана система «довічного найму» і система бонусів. Український працівник на сьогоднішній день потребує результатів своєї праці не по завершенню проекту, а у процесі його виконання. Тому є сенс спробувати запровадити також систему індивідуальних винагород за результатами праці.

Нідерландський соціолог Герт Гофстеде провів дослідження, яке стає у нагоді при побудові ефективної мотиваційної моделі в різних країнах та на основі якого можна зробити такі узагальнення [3]:

1) Високі показники уникнення невизначеності означають потребу в безпеці, у той час як низькі значення цього показника вказують, що люди швидше будуть умотивовані різноманітністю більш ризикових видів діяльності і можливістю швидкого просування.

2) Високі показники дистанції влади зумовлюють пошук мотиваторів переважно в системі взаємовідносин «керівник-підлеглий», у той час як у країнах з низькими показниками дистанції влади люди швидше будуть мотивовані сферою взаємовідносин з рівними за посадою та командною роботою.

3) Високий індивідуалізм вказує на різновид мотивації, орієнтованої на індивідуальні досягнення й автономію. Колективізм же спирається на мотивацію, спрямовану на групові цілі і систему взаємопідтримки.

4) Значні показники мужності припускають схильність людей до традиційного поділу праці та ролей у суспільстві, у той час як у фемінізованих культурах найбільша мотивація досягається виконанням більш гнучких ролей і мережевою роботою.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що мотиваційна модель, яка застосовується в Японії, вже давно склалася і більшою мірою відповідає очікуванням працівників. У той час як в Україні загальноприйнятої єдиної мотиваційної моделі не існує. На відміну від японської системи колективних винагород, в Україні працівники очікують винагороду за роботу у відповідності з індивідуальними успіхами.

На жаль, політика управління персоналом в Україні загалом не орієнтована на утримання співробітників.

Проте не можна не відзначити, що створення корпоративної культури, в тому числі і мотиваційної моделі, потребує різних підходів, тому що єдиної міжнародної системи не існує і не може існувати через різноманітність народів зі своїми традиціями та звичаями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Липатов С.А. Организационная культура: концептуальные модели и методы диагностики / С.А. Липатов // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 1997. – № 4. – С. 62-63.
2. Скібіцький О.М., Матвеев В.В., Скібіцька Л.І. Організація бізнесу: менеджмент підприємницької діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України. – К.: 2011. – С. 545-547.
3. Hofstede G. Cultural constraints in management theories // Academy of Management Executive, Vol. 7, No. 1-P, 1993. – С. 86.
4. Shein E.H. Organizational Culture and Leadership: A dynamic view. – San Francisco, CA.: Jossey-Bass Inc., 1985. – С. 45.

О.В. Самусь

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ЯПОНСЬКІ ЛЯЛЬКИ НІНГЬО ЯК ВИД ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА

У більшості країн світу ляльки асоціюються виключно з дитячими забавами. А ось у Японії в ляльки граються не лише діти, але й дорослі, причому, в першу чергу, саме дорослі, оскільки ляльки – це цілий світ зі своєю естетикою, релігією і навіть містикою. Термін «нінгьо» (японські традиційні ляльки) в перекладі з японської означає «лялька». Існує безліч видів японських ляльок: деякі з них зображують дітей, інші – імператорський двір, воїнів і героїв, казкових персонажів, богів і демонів. Переважна частина ляльок виготовляється для звичайних подарунків або свят, таких як «Хінамацурі» – свято дівчаток. Інші ляльки виготовляються з метою продажу в якості сувенірів для туристів [1].

Мета нашої статті – проаналізувати витoki японського декоративного мистецтва нінгьо, визначити типи ляльок і з'ясувати значення цього мистецтва у сучасному світі.

Ляльок японці виготовляли з незапам'ятних часів. Тоді людей цікавили не декоративні особливості цього ремесла, а релігійні і містичні здібності ляльок. Найперші зразки з виявлених в Японії ляльок відносяться до епохи Дземон (10 тис. рр. до н.е. – 300 рр. до н. е.) [2, с. 116]. Це були глиняні, кістяні і кам'яні фігурки, що слугували оберегами від злих сил і хвороб, були заступниками сім'ї. Надалі, в епоху Кофун (300 –

710 pp.), глиняні фігурки воїнів і тварин стали встановлювати на могилах як варту спокою покійних. Маленькі дерев'яні фігурки знаходили при розкопках у Хейдзеке. Однак іграшками ляльки стали пізніше, в епоху Хейан (784 – 1185 pp.). Про це можна судити по згадках у відомому художньому творі тієї епохи – «Повісті про Гендзі». Як стверджувала її автор Мурасакі Сікібу, великосвітські дівиці аж до заміжжя захоплювалися грою в ляльки, відтворюючи з їхньою допомогою ті або інші сцени придворного життя [1].

Проте поряд з чисто розважальними функціями ляльки повною мірою зберегли своє релігійно-містичне призначення. Наприклад, найпростіший варіант – кульку з дерева, вати або зім'ятого паперу обертали клаптиком тканини і перев'язували ниткою. Виходила голова зі спідничкою. На «голові» інколи домальовували очі і рот. Таку лялечку підвішували біля входу в будинок або біля вікна, щоб забезпечити гарну погоду наступного дня [2, с. 118]. У сучасному світі ляльки майже втратили свою містичну форму і перетворилися на предмет декоративно-прикладного мистецтва. З 1936 р. в Японії мистецтво виготовлення ляльок отримало статус офіційно визнаного. Щовесни, починаючи з 1955 р., кращі майстри з виготовлення ляльок могли бути удостоєні японського титулу «Живий національний скарб» (нінгьонкокухо) [1].

Матеріалами для виготовлення ляльок служили дерево, папір, тканина, глина або навіть жива хризантема. Існує декілька видів ляльок, а саме:

- Хіна-нінгьо – ляльки для свята «Хінамацурі», що зображують імператорську сім'ю. Ці ляльки дуже цінні, їх виготовляють із дорогих матеріалів і в японських родинах передають у спадок.
- Гогау-нінгьо – (дослівно «травневі ляльки») або муся-нінгьо – ляльки для свята «Танго але секку» – «Дня дітей».
- Каракурі-нінгьо – механічні ляльки. Приводяться в рух водою, що тече, піском, що пересипається, гарячою парою або годинниковим механізмом, невидимим під кімоно. Майстри, що виготовляють такі ляльки без цвяхів і болтів, зберігають таємницю, передаючи її усно від батька до сина.
- Госе-нінгьо – невеликі фігурки у вигляді товстобоких дітей, вирізані з дерева і покриті спеціальним складом затовчених мушель устриць – «гофун». Блискуча біла шкіра, велика голова, достатньо угодване тіло, маленькі очі, ніс і рот були символами здоров'я дитини.
- Кімекомі-нінгьо – дерев'яні ляльки, обклеєні тканиною. Походження цього виду ляльок пов'язують із храмом Камо в Кіото. Сучасні кімекомі-нінгьо виготовляються дерево-клеєвої маси, а не вирізаються з дерева. Хоча є ексклюзивні варіанти, які виготовляються не для продажу та вирізаються з дерева.
- Хаката-нінгьо – керамічні ляльки. Перші подібні статуетки, згідно з легендами, виготовляли в префектурі Фукуока з початку XVII ст.

- Кокесі – виточені з дерева і розфарбовані ляльки.
- Дарума – ляльки-неваляшки.
- Кіку-нінґьо – ляльки з живої хризантеми. Складаються з бамбукового каркаса, на якому закріплюється викопана із-землі з коренями хризантема з дрібними квітками. Для того, щоб хризантема не в'янула довше, її корені завертаються в мох. Висота таких ляльок сягає людського зросту.

Таким чином, ляльки в Японії – вишуканий предмет мистецтва. Вони виготовляються з дорогого матеріалу, коштовного каміння, живих квітів. Отримати таку ляльку в подарунок означає, що до вас ставляться з великою повагою і ви важлива людина в житті того, хто її дарує [2, с. 134]. Японські ляльки нінґьо – це вид декоративно-прикладного мистецтва, який залишається популярним і престижним серед інших японських традиційних видів мистецтва. Нінґьо – це дивовижна прикраса будь-якого будинку чи храму. Японці вірять, що нінґьо приносять удачу та спокій в дім, оберігають і захищають його мешканців. У житті будь-якого японця завжди залишаються дві важливі речі – предки і традиції. Нінґьо – це традиційне вишукане мистецтво, яке досягло досконалості і витримало перевірку часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Из истории японской культуры. Игры в куклы [Электронный ресурс. Режим доступа: www.japantoday.ru/arch/jurnal/0508/10.shtml].
2. Николаева Н.С. Художественные особенности японского традиционного интерьера / Н.С. Николаева // Искусство Японии. – М.: Наука, 1965. – С. 116-134.

Історія Сходу: проблеми теорії та практики

С. В. Дьячков

*Харьковский национальный университет
имени В. Н. Каразина*

ЗАВОЕВАНИЕ КРЫМА ТУРКАМИ-ОСМАНАМИ В 1475 г.: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ (МАТЕРИАЛЫ КУРСА ЛЕКЦИЙ)

В первой половине XIII в. Крым, Северное Причерноморье и Приазовье вошли в состав Улуса Джучи, – государства, известного в отечественной истории под названием Золотая Орда. Постепенно в ее составе возникло четыре улуса, среди которых улус «Крым» занимал особое место. Ханы Золотой Орды были верховными правителями Крыма. Эмиры-наместники, непосредственно управлявшие улусом, сделали своей ставкой важный пункт сухопутного отрезка Великого Шелкового пути город Кырым (генуэзцы называли город Солхат; ныне Старый Крым). Путешественники XIV в. признавали, что Кырым – большой, богатый город. Его украшали дворцы, мечети, медресе, караван-сарай, бани и т.п.

В условиях тотальной междоусобицы в Орде второй половины XIV в. в Крымском улусе зародились сепаратистские настроения. Однако ханы жестко контролировали крымские и северопричерноморские земли, необычайно богатые и удобные для ведения кочевого хозяйства, и служившие важнейшей транзитной территорией на международных торговых путях. С позволения ордынских правителей, на южном берегу Крыма и в Северном Приазовье закрепились генуэзцы и венецианцы. Они обеспечивали морскую торговлю между Золотой Ордой, странами Восточного Средиземноморья и Европой [3, с. 121-123]. Сеть колоний, крепостей, торговых факторий на крымском берегу и прибрежных территориях, созданных генуэзцами, в письменных источниках называли Газарией. Центром генуэзского присутствия в Северном Причерноморье была Каффа, которая относилась к числу крупных европейских городов, а ее этнически пестрое население, по различным оценкам, колебалось от 20 до 70 тыс. человек [17, с. 441; 18, с. 163-164].

После нашествия Тимура 1395 г. и кровопролитной междоусобной войны хана Тохтамыша и темника Едигея в начале XV в. в Орде наступили смутные времена. Крымские беи и мирзы кланов Ширин, Аргын, Барын, добившиеся заметных привилегий и пожалований, превратились

в самостоятельную политическую силу. Крымский Юрт фактически обособился от прежних суверенов, здесь развернулась борьба за политическое господство. В междоусобицу вмешались великие князья литовские. С их помощью, опираясь на поддержку могущественных родов, власть на полуострове захватил Хаджи I Гирей (1441–1466) – основатель Крымского ханства. Впоследствии прозвище Гирей стало династическим именем крымско-татарских ханов. В преданиях крымских татар утверждается, что отец первого крымского хана Гияс эд-Дин принадлежал к влиятельному роду, одной из ветвей Чингисовичей [20, с. 12]. Поначалу ханская ставка переместилась в крепость Кырк-Ёер (Чуфут-Кале), затем селение Салачик, а в 1532 г. заложили новую столицу Бахчисарай.

Хаджи Гирей проявил себя дальновидным и настойчивым политиком, который ловко лавировал между турками и генуэзцами, Москвой и Литвой. Тем не менее, перспективы дальнейшего самостоятельного развития новоиспеченного ханства были весьма зыбкими, учитывая стратегическое значение Крыма для правителей умирающей Золотой Орды и крепнущей Османской державы.

После захвата Константинополя в 1453 г. имперские амбиции султана Мехмеда II Фатиха естественным образом распространились на регион Причерноморья. В 1461 г. рухнули остатки византийской Трапезундской империи. Затем османы повели наступление на владения Генуи и Венеции. После упорной борьбы на суше и на море в 60-70-х годах Венеция не удержала острова Архипелага в Эгейском море, сохранив за собой лишь Крит и Ионические острова. Генуя также потеряла острова Хиос и Лесбос [10, с. 37-39]. Наступила очередь Крыма. Мехмед II приступил к вытеснению генуэзцев и венецианцев из Черного моря. [16, с. 451].

Главным препятствием на пути османской экспансии в Крыму была генуэзская Каффа. Город обладал, современной, по тем временам, системой фортификационных сооружений, общая протяженность которых значительно превышала 9000 м. Крепостные сооружения Каффы выдержали осады хана Джанибека (1344 и 1346), правителя Сохата Куглук-Тимура (1365). После падения Константинополя Лигурийская республика передела свои колонии в Крыму и доходы от них в управление могущественному банку св. Георгия. Управители банка ежегодно выделяли немалые суммы денег для поддержания и ремонта укреплений Каффы и других генуэзских крепостей в Северном Причерноморье. Письменные источники и результаты раскопок свидетельствуют, что в крепостях Газарии было сосредоточен значительный арсенал современного оружия (пушки, баллисты, каменные ядра, арбалеты, шпаги, алебарды, защитные доспехи, порох). Запасы оружия позволяли оказать достойное сопротивление турецкому войску [13, с. 139; 15, с. 204-211; 17, с. 442].

Совсем иным было морально-психологическое состояние жителей итальянских колоний. Экономическая блокада и преувеличенные слухами военные успехи османов, подрывали волю к сопротивлению. Ни один из правителей соседних государств, противостоявших туркам (Польша, Молдавия, Венгрия), не был готов оказать помощь генуэзцам. Рассчитывать на помощь дружественного генуэзцам, но единоверного османам крымского хана Менгли Гирея не приходилось, поскольку в ханстве развернулась ожесточенная междоусобица.

Исследователи, занимавшиеся изучением событий 1475 г., основное внимание уделяют социальным, конфессиональным и этническим противоречиям среди населения Каффы. Именно они стали решающей причиной ее капитуляции [5, с. 91; 14, с. 148; 17, с. 420; 18, с. 167]. Местное население города (армяне, греки, татары, евреи) заняли враждебную позицию по отношению к генуэзцам, число которых не превышало одной тысячи человек [18, с. 164]. Крымские владения Генуи захлестнула волна насилия и беззакония. В Каффе имели место случаи убийств, грабежей, разворовывания военного имущества и припасов [15, с. 294]. Терзаемое угрозой голода и дефицитом питьевой воды, охваченное паникой население генуэзских колоний в Крыму не представляло серьезной силы, способной противостоять грозному врагу.

В шпионских донесениях дожу Венеции, датированных маем 1475 г., сообщалось об отправке из Константинополя на Крым почти 500 галер с войсками, артиллерией и лошадьми [12, с. 9-10]. Турецкий историк и писатель XVI в. Ашик Пашаоглу утверждал, что в Крым направили 300 судов с 70-ти тысячным корпусом под командованием великого визиря Гедик Ахмет-паши [19, с. 364].

31 мая 1475 г. турки беспрепятственно высадились вблизи Каффы. За два июньских дня осадная турецкая артиллерия смела первую линию обороны Кафы. 6 июня цитадель города бесславно сдалась без боя. Генуэзский гарнизон не поддержало местное население, охваченное пораженческим настроением. Начался неприкрытый грабеж города. Под угрозой смертной казни горожане должны были выплатить наличными деньгами две трети своего имущества. Всех уцелевших генуэзцев османы насильственно переселили в Стамбул.

Затем Гедик Ахмед-паша разделил свое войско на две части, и продолжил захват генуэзских владений в Восточной Таврике и на Южном берегу полуострова. Достаточно быстро османы овладели Солдайей, Чобан-Куле, Алустоном, Чембало и др. Отрывочные и противоречивые данные письменных источников и археологических раскопок не позволяют сколько-нибудь уверенно утверждать о серьезном сопротивлении, оказанном туркам. Например, во время раскопок в Чембало были обнаружены 223 черешковых наконечника стрел, что указывать о попытках гарнизона отстоять крепость [1, с. 56]. С другой стороны, гену-

эзцы оставили туркам не использованный запас каменных ядер для большой метательной машины типа требюше. Впрочем, саму машину генуэзцы успели сжечь [6, с. 111]. Находки последних лет обнаружили 2,5 тысячи невооруженных арбалетных болтов, а также пластинчатых доспехов, хранившихся в крепостной башне № 5. Эти факты не свидетельствуют в пользу «героической обороны» крепости [7, с. 247]. Продолжающаяся дискуссия по поводу степени ожесточенности сопротивления туркам [18, с. 172-186] не меняет сути вопроса – к исходу лета 1475 г. турки установили полный контроль над южным берегом полуострова.

Последним оплотом христианства в Таврике было небольшое княжество Феодоро (XIV–XV вв.), столица которого располагалась на плато неприступной горы Мангуп в Юго-Западном Крыму. Осада Мангупа неожиданно для турок затянулась до декабря 1475 г. Столица феодоритов была взята после длительной осады, нескольких штурмов и бомбардировки мощными артиллерийскими орудиями. Впрочем, ворваться в крепость туркам удалось лишь с помощью военной хитрости, когда они притворным отступлением выманили большой отряд обороняющихся за крепостные укрепления. Турецкий путешественник XVII в. Эвлия Челеби так передает ожесточенность сражения: «Гедик Ахмед-паша... семь раз ходил в поход на эту крепость и на восьмой раз взял ее, положив здесь семь тысяч янычар...» [21, с. 75]. Ворвавшись на Мангуп, турки устроили страшную резню. Уцелевших жителей продали в рабство. Столица Феодоро обезлюдела. Позднее турки были вынуждены переселить сюда общину караимов, чтобы было кому обслуживать турецкий гарнизон и тюрьму.

Османе захватили южный берег и часть горного Крыма до р. Качи. Эти владения они разделили на три кадылыка (округа) – Мангупский, Сугдейский и Кефийский. В своих владениях в Крыму султан собирал налоги с подвластного населения и содержал войска в крепостях. Резиденция бейлер-бея располагалась в «столице» турецких владений в Северном Причерноморье – Кефе (Каффа). Здесь находился также большой турецкий гарнизон. В период османского господства город пережил новый подъем. Не случайно, его часто называли Кучюк-Истамбул (Малый Стамбул).

Крымский хан Менгли I Гирей (1466-1475; 1478-1515) попытался сдержать османское вторжение и сохранить независимость молодого государства. Однако сопротивление татар было быстро сломлено, а хан в качестве пленника отправлен в Стамбул. Турция охватила Крым железным кольцом своих крепостей и задушила всякое проявление политической самостоятельности. В 1478 г. Менгли I Гирея вернули в Крым на ханский престол уже в качестве вассала турецкого султана на условиях, продиктованных в Стамбуле.

Стать ханом мог только представитель рода Гиреев. Крымский хан назначал и снимал чиновников, чеканил монету со своим именем. Однако крымский правитель не имел права начинать войну и заключать мир без одобрения султана. Султан, в свою очередь, как верховный правитель крымского юрта, мог вести татар на войну под своими знаменами. Уже в 1484 г. крымчаки приняли участие в боевых действиях в составе турецкой армии во время похода против Молдавского господаря и завоевания Аккермана. Султан-халиф назначал в Крыму высших духовных лиц. В соборных мечетях ханства в пятничной молитве султанская хутба произносилась наряду с хутбой хана. Свидетельством особого доверия в отношениях между султанами и крымскими ханами стала практика обмена заложниками – возможными претендентами на власть в Стамбуле или Бахчисарае.

Во внешней политике крымским татарам приходилось балансировать между собственными интересами и устремлениями турецких султанов. Опираясь на мощь Османской империи, Гирей уверенно противостояли экспансии со стороны правителей Большой Орды, стремившихся вернуть себе крымские земли. Защите Крыма со стороны Степи была во многом посвящена внешнеполитическая деятельность ханов. В XV – первой половине XVI вв. сложилась временная ситуативная коалиция, объединившая московского князя, молдавского господаря и крымского хана, направленная против Большой Орды и Великого княжества Литовского. К тому же великий князь Иван III стремился развивать торговлю в своей полу-варварской стране, и с этой целью поддерживал связи с Азовом и Каффой.

В 1480 г. знаменитое «Стояние на Угре» завершилось успешно для московитов во многом благодаря активности Менгли I Гирея, набег которого на Подолию не позволил объединиться войскам польско-литовского короля Казимира IV и ордынского хана Ахмата. Весной 1482 г. по наущению Ивана III татары совершили поход в литовские земли, который закончился грабежом и разорением Киева.

Постепенно Крымское ханство превратилось в «передовой отряд» Османской империи в борьбе за гегемонию на просторах бывшей Золотой Орды. Победить Орду можно лишь возглавив ее. Провозгласив себя потомками Чингисхана, крымские ханы обладали незыблемым превосходством и правом на власть над всем множеством племен и улусов. В 1502 г. Менгли I Гирей в двух сражениях на р. Сула и р. Сейм разгромил войско хана Ахмата, тем самым положив конец существованию Орды. Следующим шагом правители Крыма предъявили свои династические права на присоединение Казанского и Астраханского ханств. Крымские ханы позиционировали себя как естественные наследники Улуса Джучи, и считали естественным, если Московское государство продолжит выплату дани им.

Подчинение и превращение Молдавии в вассальное княжество, платившее харадж турецким султанам, превратило Черное море во внутренне турецкое озеро. Черноморская торговля полностью перешла под контроль османов, что усугубило кризис мировой торговли в целом. С 1592 г. Черное море было закрыто для иностранных кораблей [11, с. 18-19].

Завоевание Крыма привело к заметным изменениям в исламском мире. После взятия Каффы воины Гедика Ахмед-паши, «водрузив знамя ислама», «обратили церкви в мечети» [2, с. 162]. После взятия Мангула в крепости была прочитана хутба, церкви обращены в мечети, а назначенному кади выделена доля доходов. Таким образом, после исход длительной борьбы христиан и мусульман в Крыму, благодаря османским военным победам, был решен в пользу ислама и турков. К 1783 г. на полуострове насчитывалось около 2 тысяч мечетей и 1,5 тыс. мусульманских школ [8, с. 144]. Ислам пришел на Черное море поздно, когда его лучшие времена были уже позади. Здесь утвердился турецкий, а не арабо-персидский ислам [4; с. 659-663].

Османское завоевание превратило Крым в плацдарм военно-политического сдерживания Речи Посполитой и Московского государства, которые, в свою очередь, не входили в число развитых государств Европы. Соединение воинственного ислама суннитского толка с отсталой экономикой системой крымчаков, ориентированной на сохранение традиционного кочевого хозяйства и «производство добычи» за счет соседних народов, обрекало народы Крыма на прозябание и стагнацию в стороне от магистрального развития цивилизации. Оказавшись на западных окраинах Восточного мира, Крымский полуостров на три столетия был выключен из контекста европейской истории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адаксина С. Б. Отчет об археологических исследованиях крепости Чембало (г. Балаклава) в 2003 г. / С. Б. Адаксина, В. П. Кирилко, В. Л. Мыц. – СПб.; Симферополь, 2004. – 253 с.
2. Айбабина Е. А. Греческие церкви средневековой Каффы / Е. А. Айбабина, С. Г. Бочаров // Православные древности Таврики: сборник материалов по церковной археологии. – К.: Стилос, 2002. – С. 159-168.
3. Балар М. К истории генуэзских поселений в средневековом Средиземноморье / М. Балар // Е. Ч. Скржинская. Судакская крепость. История – археология – эпиграфика. – К.; Судак; СПб.: «Академперіодика», 2006. – С. 109-136.
4. Бартольд В. В. Ислам на Черном море / В. В. Бартольд // Сочинения Т. VI. Работы по истории ислама и Арабского халифата. – М.: Наука, 1966. – С. 659-668.
5. Бочаров С. Г. Фортификационные сооружения Каффы (конец XIII – вторая половина XV в.) / С. Г. Бочаров // Причерноморье в средние века. – М.; СПб.: Алетей, 1998. Вып. 3. – С. 82-116.

6. Дьячков С. В. «Арсенал» метательных снарядов генуэзской крепости Чембало в Крыму / С.В. Дьячков // Российская археология. – 2008. – № 2. – С. 96-112.
7. Дьячков С. В. Арбалет, баллиста, требюше на вооружении гарнизона генуэзской крепости Чембало XIV – XV вв. (по материалам раскопок 1999-2013 гг.) / С.В. Дьячков // Труды IV (XX) Всероссийского археологического съезда в Казани. – Том. III. – Казань: Отечество, 2014. – С. 246-250.
8. Зайцев И. В. Крымское ханство в XV – XVI вв. / И. В. Зайцев // Очерки истории исламской цивилизации. Т. 2. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С.143-146.
9. Зайцев И. В. Между Москвой и Стамбулом. Джучидские государства, Москва и Османская империя (начало XV – первая половина XVI вв.) / И. В. Зайцев. – М.: Рудомино, 2004. – 216 с.
10. Иналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300–1600. / Г. Иналджик – К.: Критика, 1998. – 286 с.
11. История османского государства, общества и цивилизации. / Т. 1: История Османского государства и общества / под ред. Э. Ихсаноглу. – М.: Восточная литература, 2006. – 602 с.
12. Колли Л. П. Исторические документы о падении Каффы / Л. П. Колли // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1911. – № 45. – С. 1-8.
13. Колли Л. П. Падение Каффы / Л. П. Колли // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1918. – № 54. – С. 129-171.
14. Колли Л. П. Падение Каффы: по генуэзским и другим современным источникам / Л. П. Колли // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1918. – № 55. – С. 145-174.
15. Кузь А. І. *Ineutarium rerum armorum munitioum* (Опис військового озброєння Кафи 1474 р.) / А. І. Кузь // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Чернівці, 2011. – Т. 14. – С. 204-211.
16. Мейер М. С. Турция / М. С. Мейер // Очерки истории исламской цивилизации. Т. 2. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 776 с.
17. Мыц В. Л. Каффа и Феодоро в XV в. Контакты и конфликты. / В. Л. Мыц. – Симферополь: Универсум, 2009. – 528 с.
18. Руев В. Л. Турецкое вторжение в Крым в 1475 году / В. Л. Руев. – Симферополь: ЧП «Антиква», 2014. – 308 с.
19. Хайбулаева Ф. Х. Новый турецкий источник по истории Крыма / Ф. Х. Хайбулаева // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – Симферополь, 2001. – Вып. 8. – С. 362-365.
20. Халим Гирав-султан. Розовый куст ханов, или История Крыма. / Халим Гирав. – Симферополь: АЯН Стилос, 2008. – 191 с.
21. Челеби Э. Книга путешествия. Крым и сопредельные области. (Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века) / пер. и коммент. Е.В. Бахревского. – Симферополь: «ДОЛЯ», 2008. – 272 с.

**ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ
ДРЕВНЕГО ВОСТОКА В УКРАИНЕ**

На современном этапе в исторической науке особую актуальность приобретает изучение фундаментальных исторических дисциплин. Таким фундаментом всемирной истории является и история Древнего Востока. Предмет ее исследования – история древнейших цивилизаций на нашей планете. В ходе данного курса изучается зарождение, становление, развитие и упадок древнейших государств, расположенных на территории Северной Африки, Ближнего, Среднего и Дальнего Востока, в целом, в период с IV тыс. до н.э. и до рубежа III-IV вв. н.э. Основной материал курса нацелен на формирование у студентов четких представлений об основных этапах социально-экономического развития, политического устройства, духовного развития древневосточных государств, их взаимоотношений между собой и окружающим миром [12, с. 5-9]. Следует подчеркнуть, что без понимания основ цивилизации, заложенных в древневосточный период, невозможно адекватное восприятие процессов, имевших место в последующие эпохи и происходящих в современном мире.

Будет не лишним напомнить, что именно в рамках истории Древнего Востока человечество перешло от собирательства, охоты и рыбной ловли к оседлому земледелию и скотоводству, были изобретены плуг, гончарный круг, колесная повозка, лодка, приручены домашние животные. На Древнем Востоке впервые появились города, храмы, ирригационные сооружения; возник институт государства, право, закон; появилась письменность, первые школы, были заложены основы научных знаний, создана многожанровая литература, различные виды искусств. Многие проблемы современной эпохи также своими корнями восходят к древневосточному периоду истории. Следует подчеркнуть, что уже в древности произошло противопоставление понятий «Восток» и «Запад» не как географических общностей, а как историко-культурных и цивилизационных явлений.

Однако на современном этапе в Украине ориенталистика в целом как научная дисциплина и, как направление изучающее древневосточный период, в частности, не получила должного распространения. Во многом это связано с исторической традицией, сложившейся в нашей стране. Еще в 20-30-е гг. XX в. в СССР были ликвидированы целые направления (школы) в исторической науке, в т. ч. это коснулось и востоковедения (например, иудаика была уничтожена полностью), было значительно сокращено преподавание древних языков, закрыты соответствующие университетские кафедры. В советское время серьезных научных центров, связанных с ис-

следованием истории Древнего Востока, на Украине не сложилось. В настоящее время определенные шаги в данном направлении предпринимаются в Институте востоковедения имени А. Крымского НАН Украины. Выходят специализированные периодические издания по востоковедческой тематике: «Східний світ», «Сходознавство». Особое внимание уделяется исследованию истории Древнего Египта, серьезный вклад в развитие египтологии внесли украинские ученые Е. А. Романова [11] и Н. А. Тарасенко [13]. Благодаря усилиям В. А. Храновского развивается эламитология [14]. Однако, в целом, в Украине крайне мало защищается диссертаций по древневосточной тематике. Можно сказать, что востоковедение все еще находится на этапе становления, а не активного развития. Незавершенным остается и процесс формирования полного цикла востоковедческого образования. Во многом это связано с неудовлетворительным обеспечением учебного процесса необходимыми учебниками и учебно-методическими пособиями по истории Древнего Востока. Первый, вышедший в Украине, учебник для ВУЗов на украинском языке был опубликован в 2000 г. и к настоящему моменту требует дополнений с точки зрения современного состояния изученности источников, историографии, методологических подходов [9]. В этой связи необходимо учитывать опыт европейских и американских ориенталистов [15].

В настоящий момент одной из самых насущных является проблема, связанная с теоретическим обоснованием развития истории Древнего Востока. Существует два основных подхода к изучению древневосточного периода: стадийный (как единый процесс в территориальных и хронологических границах истории Древнего Востока) и цивилизационный (ориентир на локальные, не зависящие друг от друга, цивилизации с определенной этнокультурной спецификой). Стадийный или «фазовый подход» представлен в последних работах И. М. Дьяконова [4, С. 9-18] и целом ряде фундаментальных исследований по истории Древнего Востока [6; 7]. В. И. Кузищин, ориентируясь на аналогичные представления, пытался уйти от господствовавшей в советской ориенталистике концепции рабовладельческого характера всех древневосточных обществ [5]. Напротив, Л. С. Васильев предложил собственную теорию развития восточных обществ, ориентированную на выявление их особенностей. Однако он отмечал, что в 70-80-е гг. XX в., когда дискутировался вопрос об «азиатском способе производства», исследователям так и не удалось прийти к единому мнению относительно основных теоретических понятий и периодизации истории Древнего Востока [1, с. 3-6]. Нет единого мнения по этим вопросам и до сих пор. Известный ассириолог А. Лео Оппенгейм вообще подвергал сомнению возможность подлинной реконструкции ряда аспектов жизни Древней Месопотамии, высказывая тем самым точку зрения о невозможности понимания подлинной сути древних цивилизаций [10, С. 3-7]. Этот взгляд основывался

на сложности интерпретации древневосточных текстов, в частности ассирийской клинописи [10, С. 29-30].

Большинство же современных исследователей сочетают системный и цивилизационный подходы в изучении древневосточных обществ [2, С. 5; 3, С. 8; 8, С. 39-40; 9, С. 13]. В связи с этим, наряду с отходом от представлений об определяющей роли рабской силы в древневосточных обществах и замене термина «рабовладельческое общество» на «древнее общество» [3, С. 8], под сомнение ставится вопрос о том, что необходимость искусственного орошения стала причиной создания крупных территориальных государств на Древнем Востоке [8, с. 39]. Устаревшей признается и концепция «восточной деспотии», поскольку древневосточные тексты намного больше внимания уделяют обязанностям царя, чем его правам, а борьба между гражданскими общинами и царями называется одним из важнейших факторов всей древневосточной истории (за исключением египетской) [8, с. 40-41].

Не менее важной является и проблема правильного толкования древних текстов. На понимание этих текстов наложили свой отпечаток временные и социо-культурные отличия. Необходимо осознать, что мировоззрение древневосточного человека было основано не на логическом мышлении (понятийном), а на образном (иррациональном) или мифологическом мышлении с иными ценностями. Для того чтобы приблизиться к пониманию истории древневосточных обществ, необходим глубокий разбор текстов, их внешняя и внутренняя критика, которая включает толкование реального и буквального смысла терминов, выявление критики достоверности, критики точности и т.д.

Возможным выходом из сложившейся ситуации может быть:

- 1) увеличение количества часов на преподавание истории Древнего Востока в ВУЗах, а также специальных востоковедческих курсов;
- 2) издание в Украине учебников, соответствующих современным представлениям об истории Древнего Востока, учебных пособий, посвященных теоретическим и историографическим проблемам современного востоковедения; публикация сборников текстов на украинском языке;
- 3) поддержка молодых ориенталистов и научные стажировки в ведущих центрах Востоковедения;
- 4) углубленное изучение древних языков и работа над переводом оригинальных текстов;
- 5) расширение спектра периодических изданий, связанных с историей Древнего Востока.

Древний Восток – это не только географическое или хронологическое понятие, это, прежде всего, историко-культурное, социополитическое и цивилизационное явление в истории человечества. И только совместными усилиями можно вывести это важное направление всемирной истории на должный уровень.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев Л. С. История Востока: В 2 ч. Ч.1 / Л. С. Васильев. – М.: Высш. шк., 1994. – 495 с.
2. Древние цивилизации / Под ред. Г. М. Бонгард-Левина. – М.: Мысль, 1989. – 479 с.
3. История Востока. В 6 т. Т.1 / Отв. ред. В. Я. Якобсон. – М.: Вост. лит РАН, 1997. – 688 с.
4. История древнего мира. Кн. 1 / Под ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. – М.: Глав. ред. вост. лит., 1989. – 470 с.
5. История Древнего Востока / Под ред. В. И. Кузищина. 3-е изд. – М.: Высш. шк., 1999. – 384 с.
6. История Древнего Востока. Ч. 1: Месопотамия / Под ред. И. М. Дьяконова. – М.: Глав. ред. вост. лит., 1983. – 534 с.
7. История Древнего Востока. Ч. 2: Египет / Под ред. Ю. Я. Перепелкина. – М.: Глав. ред. вост. лит., 1988. – 623 с.
8. История Древнего Востока. От ранних государственных образований до древнейших империй / Под ред. А. В. Седова. – М.: Вост. лит., 2004. – 895 с.
9. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу / О. П. Крижанівський. – Київ: Либідь, 2000. – 592 с.
10. Оппенгейм А. Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации / А. Лео Оппенгейм. – М.: Глав. ред. вост. лит., 1980. – 407 с.
11. Романова О. О. Доброчесна людина в Стародавньому Єгипті за автобіографічними текстами від Давнього до Середнього Царства / О. О. Романова. – Київ: Інститут Сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2011. – 380 с.
12. Ручинська О. А., Сергєєв І. П. Історія Стародавнього Сходу. Навчально-методичний посібник / О. А. Ручинська, І. П. Сергєєв. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 108 с.
13. Тарасенко Н. А. Древнеегипетская мифология в изобразительной традиции книги мертвых / Н. А. Тарасенко. – К.: Интерпресс ЛТД, 2009. – 336 с.
14. Храновський В. А. Етнічна історія Стародавнього Еламу (V – сер. I тис. до н.е.): Автореф. дис... канд. іст. наук, 07.00.02 – Всесвітня історія / В. А. Храновський. – К., 2007.
15. The Cambridge Ancient History / Ed. I. E. S. Edwards, C. J. Gadd, N. G. L. Hammond etc. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – Vol. 1-4.

А.Т. Щедрин

*Институт востоковедения и международных отношений
«Харьковский коллегіум»*

ГЛОБАЛИСТИКА: МЕХАНИЗМЫ РЕЦЕПЦИИ ПРОБЛЕМ И МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

Гуманитарные науки, и в частности востоковедение, переживают сегодня **кризис**, который носит системный и всеобъемлющий характер. Его истоки кроются в фундаментальных социокультурных трансформациях современной миросистемы, охваченной противоречивыми процессами **глобализации** и **глокализации**. Феноменология кризиса представ-

лена и дегуманизацией общественных отношений, и их коммодизацией, и особенностями развития самой науки в контексте культурной ситуации постмодерна, – в частности, *востоковедения*. Помимо методологических, здесь наметились и институциональные проблемы. Ещё на рубеже веков в этой сфере наметился дефицит специалистов, а сегодня из него ушли целые поколения востоковедов. Кроме того, недостаточность финансирования и невостребованность результатов работы делают само существование востоковедения, в известной мере, крайне затруднительным. Одним из одтверждений этого служит также и отрицательное отношение к термину «востоковедение» (Oriental studies, Orientalism) в зарубежной англоязычной традиции, где оно считается наследием колониальной эпохи [6].

Востоковедение: кластерная природа как методология обоснования. Помимо трудностей объективного плана, востоковедение сталкивается с проблемами *методологического характера*, – прежде всего, с обоснованием объекта и предмета. Востоковедение принадлежит к числу тех дисциплин, которые имеют *кластерную природу*. Его основа складывалась в результате *синергического эффекта* взаимодействия истории и филологии, философии и религиоведения, культурологии и экономики, социологии и политологии, этнологии и антропологии [2]. Сложная структура востоковедения, сложившаяся на протяжении, по крайней мере, двух с половиной тысяч лет, процессы самоорганизации знаний, находящихся в его основе, затрудняют его отнесение к какой-либо конкретной гуманитарной науке.

Возможным выходом из сложившегося методологического затруднения может послужить *кластерный анализ*, который доказал свои эвристические возможности при изучении фундаментальных проблем культуры, – в частности, такой, как общечеловеческая, общекультурная проблема иного разума [12].

Введение в методологию обоснования востоковедения категории «кластер» как формы социокультурной организации эмпирического и теоретического уровня знаний, позволяет преодолеть трудности с его обоснованием как автономной сферы гуманитарного знания. Социокультурная смысловая конструкция «Запад – Восток», выработанная исторической, философско-культурологической мыслью человечества для первичной типологии мировой культуры, выражает её дихотомию как поляризованного целого и является *объектом* изучения востоковедения. Поэтому она одновременно характеризует и амбивалентное единство культуры человечества, и разделенность на принципиально отличные друг от друга, а во многом и противоположные модели культурной идентичности. Геокультурные элементы системы «Запад – Восток» взаимно полагают друг друга и одновременно – взаимоисключают; они воплощают собой комплементарность и антиномичность полярных начал;

они включают в себя механизмы кросскультурного взаимодействия; они, наконец, выявляют диалектику единства и множественности культуры как сложного целого. Отношения этих начал – «Запад – Восток» – являются **предметом** востоковедения. Поэтому и многочисленные теоретические и эмпирические формы постижения системообразующих «блоков» этой исторически сформировавшейся конструкции, геокультурных таксонов, её составляющих, образуют композиционное и тематическое единство, – впрочем, не всегда очевидное.

Ориентализм vs ориенталистика: на подходе к глобализационной тематике в востоковедении. Субъект, носитель той или иной культуры, стремясь определить ее место среди иных культурных образований в культурном универсуме – типологически родственных или контрастных, – всегда подразумевает некую систему, **хронотон пространственно-временных координат**, т.е. определённую аксиологическо-смысловую **топологию** её бытия. Конструкция «Запад – Восток» в своей содержательной соотнесённости представляет собой простейший и универсальный случай культурной топологии (два разных топоса, образующих в паре смысловое напряжение и в то же время органическую смысловую связь). Следствием этого были культурологические философско-культурологические конструкты: **«Восток на Западе»**, **«Запад на Востоке»**. Связь компонентов системы «Запад – Восток», их декларируемая или предполагаемая «по умолчанию» аксиологическо-смысловая сопряженность символизирует единство мира, глобальный универсум, всеединство мировых сил, природных стихий, разных народов и стран, их общего будущего. Именно к такому универсуму апеллируют все «старые» и формирующиеся сегодня **мировые религии** завтрашнего дня (бахаи; джедаи), наиболее общие и универсальные **философские системы, эзотерические учения**, стремящиеся преодолеть драматические противоречия современного мира.

В «высокой» культуре европейского Нового времени расширяется «ориентальное присутствие», которое в XX в. Превращается в мощный и устойчивый тренд. Примеры органичных совмещений западных и восточных дискурсов в рамках одной художественной, философской, научной, эзотерической картин мира многообразны. Они представлены именами Н. Гумилева, В. Хлебникова, Г. Малера, И. Стравинского, П. Кузнецова, О. Шпенглера, П. Гогена, А. Матисса, А. Камю, Т. Манна, Г. Гессе, К. Г. Юнга, А. Швейцера, Дж. Д. Сэлинджера, Ф. Капры, Е.П. Блаватской, семьёй Рерихов, Р. Генона, М. Элиаде и многих других).

Становление массовой культуры на Западе расширило присутствие в ней «ориентальных мотивов». О восточных **религиях, традициях, народах** издаётся множество **книг**, снимаются **фильмы**, японская **анимация** проникла и в отечественную мультипликацию. В ареале ев-

ропейской культуры практика *фэн шуй* превращается в органическую часть мира повседневности [10; 11]. Популярность восточных единоборств не снижается, туристические направления в страны Востока развиваются, несмотря на кризисы и потрясения в этом сегменте постиндустриальной «экономики услуг».

Следует отметить, что проблема соотношения «Запад – Восток» усложняется, если учесть временную динамику культурно-смысловых границ между элементами системы. Северная Африка в эллинистический период представляла собой несомненную часть Запада – преемника античной культуры и областью формирования христианства. Однако после завоевания арабами она превращается в неотъемлемую часть мусульманского Востока. История доказала возможность и обратной «*социокультурной инверсии*» в системе «Запад – Восток». Так, Япония вплоть до революции Мэйдзи была частью Востока, а после драматических событий XX в. – становится органичной частью Запада.

Антиномия «Север – Юг»: социокультурные основания рецепции проблем глобалистики современным востоковедением. Начало научно-технической революции, проявление *глобальных проблем современности* как одного из её последствий, ускорение темпов общественного развития, трансформация (ошибочно характеризуемая в советском и постсоветском дискурсе как «крушение») мировой колониальной системы, целый ряд иных факторов способствовали проявлению другой *геокультурной антиномии* – «*Север – Юг*», – которая проявила претензию на универсальность, всеобщность и всемирность. Прежде всего потому, что здесь проявились новые геокультурные единицы, – Африка, Латинская Америка. Для колониальных и постколониальных народов уже не только Азии, но и Африки, Латинской Америки «богатый Север» символизировал в XX в. агрессивность европейского и северо-американского империализма по отношению к «бедному Югу». При этом элементы различных геокультурных конструкций – «Запад – Восток» и «Север – Юг» – «по умолчанию» начали сближаться, вплоть до полной аксиологическо-смысловой сопряженности. Это нашло отражение не только в культурологическом, но и в социально-политическом дискурсах.

Содержательная соотнесённость «Запад – Север», «Восток – Юг» в культурной топологии позволяют выявить механизмы рецепции проблем глобалистики современным востоковедением. Культурная динамика глобализации, как отмечает Питер Л. Бергер, «чем-то похожа на то, что А. Тойнби называл «вызовом и ответом». «Вызов» по сути, должен был исходить из зарождающейся глобальной культуры – в основном западной и, разумеется, американской по своему происхождению, – и распространяться во всем остальном мире на уровне как элит, так и широких масс. «Ответ» со стороны обществ, которым был брошен «вызов»,

оценивался по шкале «принятие» и «отрицание» с такими промежуточными градациями, как «сосуществование» и «синтез» [6, с. 8-9]. Здесь, однако, необходимо уточнение, – в культурных практиках современности речь достаточно часто идёт о *«вынужденном принятии»* и *«латентном отрицании»*.

Глобальные проблемы современности: социокультурные механизмы воспроизводства. Соотнесение дуальных геокультурных единиц в системах «Запад – Восток» и «Север – Юг» фиксирует доминирующую роль «Запада» («Севера»). Проблемы «Запада» («Севера») по законам фрактальной логики воспроизводятся на более высоком, глобальном уровне; прежде всего, речь идёт о проблеме *растущего неравенства*, дающего о себе знать на «Западе» («Севере») [3, с. 123-124]. Исследователи отмечают неприглядную грань глобализации – *нищету и голод*. При этом нищета широко распространена не только в развивающихся странах, – как правило, самых бедных; она присутствует и в странах состоявшихся, даже богатых, где её, казалось бы, быть не должно. 70 – 80-е гг. XX в. сопровождались многочисленными попытками победить нищету и голод. Эти цели не достигнуты. Ожидания, что с падением колониализма в развивающиеся страны придет если не изобилие, то достаток, не оправдались. Мировое сообщество устойчиво делится на богатые и бедные страны, а провал в развитии – «development gap» – принял гигантские размеры [4].

Налицо взаимозависимость проблемы нищеты и голода как глобальной с возникновением, ростом и воспроизводством многих других глобальных проблем.

Одной из таких проблем является *демографическая*. Развитие мировой экономики в начале XXI века ознаменовалось тектоническими подвижками в соотношении сил ведущих экономических центров силы. Самое важное изменение в существовавшей экономической модели – это возвышение крупных развивающихся государств, которые стали своеобразными локомотивами мирового развития. Это, в первую очередь, развивающиеся страны с особо крупным населением – Китай (1,357 млрд. в 2013 г.), Индия (1,276 млрд.), Индонезия (248 млн.), Бразилия (196 млн.), Нигерия (174 млн.).

Прогнозы относительно экономического возвышения ряда развивающихся стран в первой половине текущего века *строятся на положительной корреляции между быстрым ростом их населения и темпами роста их экономик*. А ведь еще 10-20 лет назад эти страны со значительным по численности населением и высокими темпами его прироста рассматривались (прежде всего, в контексте подходов, предложенных Римским клубом) как наиболее проблематичные государства с точки зрения самой возможности решения многочисленных экономических и социальных проблем даже в обозримом будущем [1, с. 23].

В дуально организованном социокультурном пространстве «Запад – Восток» («Север – Юг») процесс воспроизводства глобальных проблем существенно модифицируется, приобретает специфику, новые *механизмы «трансляции»*. Возникнув в ограниченном локусе геокультурного пространства, та или иная проблема стремительно приобретает масштаб, выходящий за её первоначальные границы. Эта тенденция проявилась в возникшей в 2014 году *вспышке лихорадки Эбола*, которая, в известной мере, служит моделью вызовов завтрашнего дня.

Впервые вирус лихорадки Эбола был зарегистрирован и идентифицирован в 1976 г. в районе одноименной реки в Заире (ныне – Демократическая Республика Конго). Но до сих пор ни вакцины, ни препаратов (вопреки заявлениям, относящимся к середине 90-х гг. XX в.) для специфического лечения не создано; летальность же, по данным ВОЗ, достигает 90%. «Вспышка лихорадки Эбола, которая сегодня бушует в Западной Африке, – заявила Маргарет Чен, генеральный директор ВОЗ, – крупнейшая, самая сложная и тяжелая за 40-летнюю историю заболевания. Болезнь свирепствует в 7 западноафриканских странах. Обнаружившийся в феврале этого года в Гвинее, вирус распространился на Либерию, Сьерра-Леоне, Нигерию, Демократическую Республику Конго и Сенегал. Число новых пациентов растет значительно быстрее, чем возможность вылечить их» [5].

В мировом экономическом развитии последних двух-трех десятилетий неуклонно растёт вес и повышается значение *экономик азиатских государств*. «Технический императив, сжимающий время, не только опрокидывает устоявшиеся научные парадигмы, он постоянно модифицирует и наши привычные, исторически устоявшиеся механизмы социализации» [9, с. 27]. Это проявляется в разных формах: в более быстром росте ВВП в сравнении с США и европейскими странами, в активной перестройке экономики на инновационный путь развития, в стремительном освоении достижений мирового научно-технического прогресса, в увеличении численности и относительной доли в населении высокообразованных специалистов и т.д. В этом процессе есть свои лидеры (прежде всего, Китай и Индия) и аутсайдеры, но последние постепенно догоняют первых, и потому ведущие позиции в экономическом развитии, к которым стремится азиатский экономический комплекс, становятся еще заметнее [7].

Выводы. Рецепция проблем глобалистики в контекст современного востоковедения позволяет если не окончательно решить, то, по крайней мере, поставить ряд вопросов. В частности, каково влияние процесса глобализации на социокультурную конструкцию «Запад – Восток» и, в конечном счёте, на культурный и духовный климат нашей эпохи? Какие новые опасности и риски, дисбаланса и противоречия в конструкции «Запад – Восток» сопутствуют этому процессу? Что со-

бой представляет современное планетарное сознание: фикцию, созданную средствами массовой информации, или зародыш нового культурного феномена – человечества как планетарного субъекта, обретающего свою холистичную идентичность, свою коллективную волю, свой проект будущего?

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова И.О. «Демографический дивиденд» и будущее Африки // Азия и Африка сегодня. – 2014. – №11. – С. 23-30.
2. Asiatica: Труды по философии и культурам Востока. Вып. 7 / отв. редактор Т.Г. Туманян. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2013. – 158 с.
3. Бауман, З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; Пер. С англ. М. Л. Коробочкина. – М.: «Весь Мир», 2004. – 188 с.
4. Громыко, Ан. А. Нищета и голод – грани глобализации / Ан. А. Громыко // Азия и Африка сегодня. – 2014. – № 10. – С.8-12.
5. Мельников В.А. «Смерть по имени Эбола» // Азия и Африка сегодня. – 2014. – №11. – С. 50-56.
6. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире [Текст] / Под ред. П. Бергера и С. Хантингтона; Пер. с англ. В. В. Сапова под ред. М. М. Лебедевой. – М.: Аспект Пресс, 2004.– 379 с.
7. Родионова, И.А. На пороге «азиатского индустриального века» / И. А. Родионова, Л. В. Шкваря // Азия и Африка сегодня. – 2012. – № 12. – С. 2-5.
8. Саид Э.В. Ориентализм: Западные концепции Востока / Пер. с англ. А.В. Говорунова. СПб.: Русский мир, 2006. – 637 с.
9. Страны Востока: социально-политические, социально-экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы в контексте глобализации. Памяти А.М. Петрова. – М.:ИВ РАН, Центр стратегической конъюнктуры, 2012. – 282 с.
10. Щедрін А. Т. Фен-шуй в соціокультурному просторі постмодерну: (українські контексти) [Текст] / Анатолій Щедрін // Історія релігій в Україні : наук. щорічник / Львів. музей історії релігії, Ін-т релігієзнавства [та ін.]. – Л., 2011. – Кн. 2. – С. 279-288.
11. Щедрін А. Т. Фен-шуй у глобалізованому соціокультурному просторі (особливості релігійно-містичної креативності доби постмодерну) / А. Т. Щедрін // Культура України : зб. наук. пр. – Х., 2011. – Вип. 33. – С. 127-139.
12. Щедрин, А.Т. Философско-антропологические аспекты проблемы поиска внеземных цивилизаций / А.Т. Щедрин // Антропологічні виміри філософських досліджень. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 3. – С. 30–42.

Л.Н. Ямпольская

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

КОНЦЕПЦИЯ ДЖИХАДА В ИСЛАМСКОЙ ТРАДИЦИИ

В глобальных геополитических трансформациях рубежа XX – начала XXI вв. взаимоотношения Запада и Востока часть западных политологов (З. Бжезинский [5; 6], И. Валлерстайн [7], С. Хантингтон [26],

М. Юргенсмейер [29]) склонны рассматривать через призму «конфликта цивилизаций». Активизация радикального ислама под знаменами «реванша Бога» и деятельности исламистских группировок в регионах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе, в Средней и Юго-Восточной Азии, их новая роль в «арабских революциях» последних лет, идея реставрации халифата активизирующейся на Ближнем Востоке группировки ИГИЛ требуют переосмысления концепции джихада в исламской традиции.

Изучению отдельных аспектов джихада с односторонним акцентом на его наступательном характере в процессах политизации ислама (что, к сожалению, не объясняет всей многогранности явления и требует комплексного подхода к его изучению) посвящены работы российских ученых А.И. Агронова [1], И.П. Добаева [8], А. Ежовой [9; 10], А.А. Игнатенко [13], Г.М. Керимова [14], А. Сагадеева [23] и др.

Целью нашей работы является анализ концепции джихада в исламской традиции, его эволюции от Мекканско-Мединского периода существования общины Пророка Мухаммада до настоящего времени, когда в столкновении цивилизаций – мусульманской и христианской – четко проявляются «нефтяной фактор» и конфликт «традиция – модернизация». В рамках решения основной проблемы уделяется внимание особенностям и формам джихада, а также исламскому фундаментализму как транскультурному проекту в условиях глобализации. Источниковой базой исследования являются Коран [15] и работы мусульманских богословов и теоретиков политического ислама – Ибн Таймийи [12], Абд ар-Рахмана аль-Кавакаби [2], Сайида Кутба [16–18], Али Шариати [28], Рухоллы Мусави Хомейни [27], Калима Сиддыки [25] и др.

В целом мусульманская богословская литература отделяет термин «джихад» (араб. **جهاد** – «усилие») от «пяти столпов ислама» (шахада, салат, закят, саум, хадж) и интерпретирует его как «усилие на пути Аллаха», «борьбу за веру». В современном мире джихад ассоциируется, как правило, с вооруженной борьбой мусульман против неверных (кафиров, гяуров), однако это понятие намного шире. Часть исламских богословов на основании сур Корана и хадисов Сунны разделяют джихад на великий (духовная борьба с собственными недостатками за право считаться правоверным мусульманином) и малый (газават) – вооруженная борьба с кафирами. Понятие джихада основывается на исторически сложившемся противопоставлении «мусульманского мира» «немусульманскому». Еще со времен кодификации Корана утвердились такие понятия, как «Дар аль-Ислам» (мусульманский мир) и «Дар аль-Харб» (территория войны) [11, с. 92], «джахилийя» (невежество, неведение Бога) и «хакимийя исламийя» (исламская власть) [16, с. 244], которые предопределили взаимоотношение Запада и Востока, проблемы войны и мира в ми-

ровосприятии жителей мусульманского цивилизационно-культурного круга.

Джихад длится, согласно исламу, до конца дней и осуществляется в следующих формах: «джихад сердца» (борьба с собственными недостатками), «джихад языка» (требование одобрительно говорить о богоугодном и порицать то, что осуждает Коран), «джихад руки» (применение наказания против преступников и нарушителей норм морали), «джихад меча» (вооруженная борьба с неверными) [12]. Последний получил распространение в мединских, более поздних сурах Корана («аят меча»): «И сражайтесь на пути Аллаха с теми, кто сражается с вами... И убивайте их, пока не закончится смута, и вера вся не будет принадлежать Аллаху» [15, 2:189]. «Джихад – понятие войны, ведущейся во имя Аллаха против врагов ислама... Если исламское государство подвергается атаке со стороны немусульман, каждый должен выступить на стороне джихада, который является такой же обязанностью мусульманина, как и ежедневная молитва и пост...» [4, с. 100]. Мусульманская традиция выделяет и другие виды джихада: джихад путем распространения истинных знаний об исламе (обучение мусульман нормам Корана и обязанность проповедовать ислам); имущественный джихад (с целью восстановления порядка и материального благополучия в обществе, создание системы безопасности для мусульманских государств от возможной агрессии извне); оборонительный джихад (борьба, ведущаяся мусульманами против сил, противостоящих исламу и стремящихся нанести ущерб умме); наступательный джихад (его необходимость возникает в том случае, если мусульмане, обратившиеся с исламским призывом к представителям других религий в странах их проживания, встретили препятствия со стороны власти этих государств); джихад против собственных пороков и страстей, своего нафса (эго) (с целью воспитать душу в покорности Аллаху и преодолеть склонность к запрещенному – харам) [9, с. 268].

О достоинствах джихада в «Главе о джихаде» восторженно рассуждал один из толкователей ислама XIII в. шейх ибн Таймийя: «Джихад охватывает все виды поклонения, как явные, так и скрытые (душевные), такие как любовь к Аллаху, искренность, упование на Него, покорность Ему всей своей жизнью и имуществом, терпение, довольство тем, что Он дал, а также поминание Аллаха» [12]. Все эти характеристики касаются великого джихада. Теоретик политического ислама 30-х – 60-х гг. XX в. в Египте Сайид Кутб в 4-й главе «Джихад на пути Аллаха» работы «Вехи на пути» интерпретировал джихад как процесс, начавшийся со времени хиджры Пророка в 622 г. из Мекки в Медину: «Аллах наказал Мухаммаду вести войну с теми, кто выступает против него с мечом, и оставить в покое того, кто поддерживает Пророка и не ведет против него военных действий» [17, с. 439]. К началу ведения джихада неверные (немусульмане) подразделялись на три категории: 1) люди, кото-

рые добровольно подчинились мусульманам и заключили с ними договор; 2) люди, находившиеся в состоянии войны с мусульманами; 3) дхимальи (иудеи и христиане), находившиеся под защитой мусульман. С. Кутб, делая акцент на «аят меча», утверждал, что Мухаммад вел джихад против всех выше указанных групп населения, несмотря на то, придерживались они договора о мире с ним или были в вооруженной оппозиции: «Всевышний приказал Пророку избавиться от договоров и не соблюдать их... Пророк вел джихад против не верующих в ислам, прибегая к копью и мечу, а против лицемеров – с помощью аргументов и слов» [17, с. 440]. По убеждению С. Кутба, джихад вписан в ислам – общую декларацию освобождения человека на Земле от всякой власти, кроме власти Аллаха: «Ислам, устремляясь к миру, не имеет в виду тот дешевый мир, сущность которого сводится лишь к тому, чтобы обезопасить территорию мира – Дар аль-Ислам... Ислам желает такого мира, под сенью которого вся религия полностью бы принадлежала Аллаху... Это конечный итог развития стадий исламского джихада» [18, с. 56].

При анализе концепции джихада следует уделить внимание его воинам – моджахедам (погибший за ценности Корана моджахед считается в исламской традиции шахидом). Интересным в этом плане выглядит компаративный анализ моджахеда и шахида, приведенный в работе иранского теолога Али Шариати «Джихад и шахадат». Он называет моджахеда «искренним воином, который ради защиты своей веры и общины или же их распространения и прославления идет в бой с целью разбить и победить врага» [28, с. 275]. Шахидом является тот, кто «отрицает все свое существование во имя сакрального идеала... Вся святость данного идеала переносится на его существование. Правда, его существование внезапно обернулось не- существованием, однако он выбрал в себя всю ценность той идеи, за которую отдал жизнь» [28, с. 269]. Мысли Али Шариати о глобальном шахидстве, являющемся сердцевиной джихада, созвучны аятам Корана: «Аллаху принадлежит и Восток, и Запад, Он ведет, кого хочет, по прямому пути! И так Мы сделали вас умматан- васатан (общиной посредствующей), чтобы вы были шахидами (свидетелями) относительно человечества, и чтобы Посланник был шахидом (свидетелем) относительно вас» [15, 2:142–143].

Теоретик ислама и толкователь Корана Калим Сиддыки в 1 главе работы «Стадии исламской революции» размышляет о конечной цели джихада как реализации Сиры (Жизни Пророка) и Сунны Пророка: «Чтобы Сира и Сунна Пророка снова стали двигателем истории, должно произойти следующее: 1) интеллектуальная революция в исламе, которая восстановит соответствие поведения мусульман поведению Пророка; 2) возникновение такой трансформирующей исторической ситуации, которая была бы обязана своими категориями «лидерства», «власти»,

«динамизма», «успеха» соответственно с Сирой и Сунной Пророка» [25, с. 307].

В условиях глобальных геополитических трансформаций современности пророчески звучат слова великого имама Рухоллы Мусави Хомейни, призывающего к джихаду против Запада, предъявляющего претензии на углеводородные ресурсы Востока: «Нефть, важнейшее ископаемое, находится в руках Востока. Мир прогрессировал благодаря этим важнейшим резервам нефти... Горе Западу, который хочет отнять наши ресурсы, забрать бесплатно наше богатство, ограбить недра нашей земли... Он не дает Ираку и Ирану, Египту и Ирану, Турции и Ирану объединиться и стать единой силой» [27, с. 299–300] (проповедь в мечети шейха Ансари, Неджеф (Ирак), 14.11.1965 г.).

С учетом возрастающей роли религиозного фактора в развитии современной исламской цивилизации, активизации этноконфессиональных конфликтов в странах мусульманского Востока и эволюции концепции джихада заслуживает внимания оригинальная интерпретация исламского фундаментализма и терроризма как транскультурного проекта в работах американских и современных российских ученых рубежа XX – XXI вв. [24; 30; 19; 22]. Э. Берри и М. Эпштейн определяют термин «транскультура» как «раздвижение границ этнических, конфессиональных, профессиональных, языковых и других идентичностей на новых уровнях неопределенности и виртуальности» [30, р. 14]. В их понимании, «транскультура создает новые идентичности в зоне размытости и интерференции и бросает вызов самобытности, характерной для наций, рас, профессий, конфессиональных, этнических групп и других устоявшихся культурных образований» [30, р. 16]. Таким образом, транскультурация связана со сменой места проживания, новой «безместностью» и процессом «завоевания места» в социальном пространстве другого общества.

В начале XXI в. распространенным становится новое явление – проникновение и устойчивая адаптация новых институциональных структур Арабского Востока на европейском и постсоветском пространстве, и как следствие – образование анклавов традиционной и гибридной культур (с учетом частичной вестернизации) и рекрутирование «модернистов» в «традиционалисты» [20, с. 71], исповедующих концепцию наступательного джихада на немусульманской территории «Дар аль-Харб». Профессор социологии Пенсильванского университета Марк Сейджмен указал на отличие интернациональных фундаменталистских организаций, в частности «Аль-Каиды», от региональных группировок боевиков (на примере пуштунского движения «Талибан» в Афганистане): «Это люди-интернационалисты, граждане «глобальной сельской местности», покинувшие родину и мигрировавшие на Запад. 70% из них стали радикалами-исламистами за пределами родины, «рекрутировали» себя в исламистские группы, несмотря на то, что были посланы как представи-

тели элит национальных государств на обучение в Европу и США» [24]. Их космополитизм существенно отличается от «локальной культуры», поэтому борьба западного мира с международным терроризмом в Афганистане, странах Ближнего Востока и Магриба часто «бьет мимо цели».

По мнению М. Сейджмена, «глобальный джихад Салафи» является главной стратегией исламского наступательного джихада. Будучи советником правительства США по борьбе с терроризмом, проанализировав досье около 400 исламских радикалов, имеющих отношение к «Аль-Каиде», ученый приводит следующие статистические данные: 17,6% членов этой экстремистской организации принадлежали к элите, 54% – к среднему, и только 28,4% – к люмпенизированному сословию. Из респондентов только 16,7% имели незаконченное среднее образование, 12,1% – среднее, 28,8% учились в колледже, 33% закончили колледж, а 9,4% имели ученую степень. Среди членов «Аль-Каиды» почти не было безработных и нищих, основную массу составляли профессионалы высшей и средней квалификации, и только 24,7% не имели специальной квалификации [24]. Будучи людьми «пограничья», участниками «глобального транскультурного проекта», они демонстрируют концепцию наступательного джихада с четко выраженной целью мести традиционного мира постиндустриальному, спровоцированной современными секуляризационными процессами в исламском мире, потерей традиционных религиозных ценностей и испорченностью общественной морали, острой антизападной и антимодернистской направленностью.

Таким образом, отстаивая сущность исламского терроризма как транскультурного проекта, автор приходит к следующим выводам. Исламский терроризм развивается в странах с незавершенной модернизацией, имеющих углеводородные ресурсы и нестабильную власть [21, с. 198]. Благодаря глобализации, он становится глобальным явлением, а джихад эволюционирует от оборонительного к наступательному. Этнические и конфессиональные конфликты на мусульманском Востоке являются питательной средой для политизации ислама и активизации международного терроризма. Демографический бум в мусульманских странах конца XX – начала XXI вв., приведший к резкому увеличению квоты молодого населения в социальной структуре, образованность населения, новые информационные технологии спровоцировали «повышение уровня политического мышления широких масс, сделав их восприимчивыми к эмоциональному потенциалу национализма, социального радикализма и религиозного фундаментализма» [6, с. 116]. В современном мире понятие «джихад» часто отождествляется с газаватом и, будучи подкрепленным мусульманским фанатизмом и фатализмом, является «сердцевиной» идеологии и практической деятельности исламских фундаменталистов. Согласно Корану, джихад не имеет права превращаться в агрессию с целью завоевания чужих территорий, навязывания стране

другого политического курса. Джихад должен исполняться в точном соответствии с шариатом: невинные люди, невооруженные граждане, женщины и дети не могут быть убиты, священные места других религий не могут быть разрушены; ислам осуждает похищение людей, взятие заложников, террор против мирных жителей, захват денег противника. Джихад требует одобрения всей общины и четкого определения врага как агрессора и угнетателя беспомощных жертв – в этом заключается его сущность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агрономов А.И. Джихадъ. Священная война мухаммеданъ / А.И. Агрономов. – Казань: Типография Коковиной, 1877. – 231 с.
2. Аль-Кавакаби Абд ар-Рахман. Природа деспотизма и гибельность порабощения / Абд ар-Рахман аль-Кавакаби [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.vostlit.info/>].
3. Аль-Маудуди Абу Ала. Ислам и Западная цивилизация / Абу Ала аль-Маудуди [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.molites.narod.ru/islamrucom/islamzapad.htm/>].
4. Аль-Маудуди Абу Ала. Основы ислама / Абу Ала аль-Маудуди. – М.: ПК Сантлада, 1993. – 128 с.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М.: Вече, 2002. – 276 с.
6. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Питер, 2005. – 478 с.
7. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XXI в. / И. Валлерстайн. – М.: Ладомир, 2003. – 270 с.
8. Добаев И.П. Исламский радикализм: генезис, эволюция, практика / И.П. Добаев. – Ростов н/Д: Изд-во СКНЦ ВШ, 2003. – 416 с.
9. Ежова А. «Борьба с нафсом» и великий джихад в исламе / А. Ежова // Исламская интеллектуальная инициатива в XX веке / Под общ. ред. Г.Д. Джемалы. – М.: Издательский дом «УММАН», 2005. – С. 267–276.
10. Ежова А. Новый лик исламского проекта / А. Ежова // Исламская интеллектуальная инициатива в XX веке / Под общ. ред. Г.Д. Джемалы. – М.: Издательский дом «УММАН», 2005. – С. 329–335.
11. Ибн Джамиа Зиеу. Исламская акида (вероучение, убеждения, воззрения) по священному Корану и достоверной Сунне / Ибн Джамиа Зиеу. – М.: БАДР, 1994. – 125 с.
12. Ибн Таймийя. Глава о джихаде / Ибн Таймийя [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.kavkazcenter.com/russ/>].
13. Игнатенко А.А. Халифы без халифата. Исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: История, идеология, деятельность / А.А. Игнатенко. – М.: Наука, 1988. – 206 с.
14. Керимов Г.М. Проблемы войны и мира в исламе / Г.М. Керимов. – М.: Мысль, 1983. – 142 с.
15. Коран / Пер. с араб. и комм. И.Ю. Крачковского. 2-е изд. – М.: Наука, 1990. – 635 с.
16. Кутб Сайид. Будущее принадлежит исламу. Эта религия. Вехи на пути Аллаха / Сайид Кутб. – Махачкала: БАДР, 1997. – 360 с.

17. Кутб Сайид. Джихад на пути Аллаха. Начало главы / Сайид Кутб // Кепель Ж. Джихад: Экспансия и закат исламизма / Пер. с фр. В. Ф. Денисова. – М.: Ладомир, 2004. – С. 439–441.
18. Кутб Сайид. Под сенью Корана / Сайид Кутб. – М.: УММАН, 2003. – 244 с.
19. Мирский Г. Исламизм, транснациональный терроризм и ближневосточные конфликты / Г. Мирский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. – 163 с.
20. Попков В.В. Реванш Востока. Соотношение Запада и Востока в глобальных геополитических трансформациях (конец XX – начало XXI века) / В.В. Попков. – Харьков: Бурун Книга, 2010. – 126 с.
21. Рашид Ахмед. Ислам, нефть и новая Большая игра в Центральной Азии / Ахмед Рашид / Пер. с англ. М. Поваляева. – М.: Библион – Русская книга, 2003. – 368 с.
22. Резник С. В. Исламский терроризм как транскультурный проект / С.В. Резник, С.А. Кутоманов, В.Н. Мирзаев // Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право. – Вып. 13. – 2010. – № 14 (85). – С. 299–305.
23. Сагадеев А. Джихад: Концепция войны и мира в исламе / А. Сагадеев // Наука и религия. – 1986. – № 6. – С. 18–20.
24. Сейджмен М. Терроризм как судьба. Этические и социальные причины Глобального джихада Салафи / М. Сейджмен [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00016/00016sageman1.htm>].
25. Сиддыки Калим. Интеллектуальный потенциал Сира / Калим Сиддыки // Исламская интеллектуальная инициатива в XX веке / Под общ. ред. Г.Д. Джемалю. – М.: Издательский дом «УММАН», 2005. – С. 304–307.
26. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Сэмюэль Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: АСТ, 2005. – 603 с.
27. Хомейни Рухолла Мусави. Фрагменты устных выступлений великого аятоллы / Рухолла Мусави Хомейни // Исламская интеллектуальная инициатива в XX веке / Под общ. ред. Г.Д. Джемалю. – М.: Издательский дом «УММАН», 2005. – С. 297–303.
28. Шариати Али. Джихад и шахадат / Али Шариати // Исламская интеллектуальная инициатива в XX веке / Под общ. ред. Г.Д. Джемалю. – М.: Издательский дом «УММАН», 2005. – С. 267–276.
29. Юргенсмейер М. Новая холодная война? Религиозный национализм в столкновении со светским государством / М. Юргенсмейер [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://i-r-p.ru/page/stream-library/index-3558.html/>].
30. Berry E. Transcultural Experiments: Russian and American Models of Creative Communication / Berry E., Epstein M. – New York, 1999. – 226 p.

І.В. Денисенко

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯПОНІЇ ТА УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ У РАМКАХ КІОТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Кіотський протокол є міжнародною угодою до Рамкової конвенції ООН і встановлює обов'язки на зниження викидів парникових газів для

розвинених країн і країн з перехідною економікою, до яких належить і Україна. В сукупності за протоколом ця група країн повинна знизити викиди парникових газів на 5% від рівня викидів в 1990 р. у період 2008-2012 рр.

Україна ратифікувала Кіотський протокол у 2004 р. із зобов'язанням не перевищити до 2012 року обсягу викидів, що мала в 1990 р. Реальні викиди на 2004 р. становили лише 45% від обсягу 1990 р. Навіть із таким зниженням на 2005 р. за викидами парникових газів Україна входить у двадцятку найбільших забруднювачів планети, несучи певну відповідальність перед світовою спільнотою за негативні наслідки від зміни клімату. Разом з тим кількість відведених квот для України складає величину, більшу, ніж наша держава може використати, що створює умови для торгівлі даним ресурсом. Першим покупцем квот на забруднення стала саме Японія.

Дана проблема у сучасній історіографії не досліджувалася, адже положення Кіотської конвенції лежать у площині таких наук, як екологія та економіка, і розглядалися виключно у цих галузях. Серед робіт можна виділити аналітичну колективну працю Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в Україні «Україна та Кіотський протокол: значні перспективи – незначні досягнення» [6] та низку публікацій у періодичній пресі, які відображають рухи фінансових потоків між обома країнами [3]. Значну кількість інформації розміщено на сайтах різноманітних організацій у мережі Internet, які мають інформативну мету стосовно сутності, механізмів, наслідків реалізації Кіотського протоколу [2; 4; 5]. Статистична інформація міститься на сайті посольства Японії в Україні, де викладено список договорів між країнами за часи існування дипломатичних відносин [1].

Завданнями статті є аналіз міждержавних стосунків у галузі екологічної співпраці, основою яких є реалізація положень Кіотської конвенції та головні напрямки діяльності обох країн.

З 2009 по 2012 рр. у рамках Кіотського протоколу Україна змогла продати квот на викиди парникових газів на 470 млн. євро. Найбільшим покупцем українських квот стала Японія. Для використання отриманих коштів була створена Схема зелених інвестицій, а головним координуючим органом було призначене Державне агентство екологічних інвестицій.

Україна запланувала витратити 380 млн. євро на скорочення викидів парникових газів і отримати 120 тис. тонн CO² скорочень. Це становить частку близько 0,03% від загального обсягу викидів парникових газів в Україні.

Головними проблемами механізму міжнародної торгівлі квотами є відсутність жодних правил на рівні Кіотського протоколу щодо звітування та прозорості використання коштів, а тим більше їх цільового ви-

трачання. Правила диктуються покупцем квот, тому що це кошти платників податків, які не дозволено витратити безвідповідально.

В угоді з Японією було прописано, що кошти можуть бути використані тільки на проекти, спрямовані на зменшення викидів парникових газів. Хоча процес обрання проектів за схемою зелених інвестицій повинен бути прозорий, на низку запитів від екологічних організацій, на які проекти пішли кошти і які плануються скорочення викидів, неодноразово було отримано відповідь «конфіденційна інформація» [5].

У рамках використання коштів, отриманих від продажу квот Японії у 2011 р. до Держекоінвестагентства надійшло, опрацьовано та схвалено 332 проекти цільових екологічних (зелених) інвестицій. Схвалення Державним агентством екологічних інвестицій України є першим етапом реалізації проектів за схемою зелених інвестицій, наступні етапи – погодження покупцям квот на викиди парникових газів, погодження Міністерством фінансів і прем'єр-міністром України, визначення виконавця робіт і безпосередньо реалізація проекту [3].

З японською урядовою організацією NEDO погоджено 367 проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій. Серед цих проектів виділяють закупівлю екологічних автомобілів для МВС, на що було витрачено близько 5 млн. євро, отриманих від продажу Японії вуглецевих одиниць. Закуплено 2 тис. патрульних машин марок ВАЗ та УАЗ на нові автомобілі Toyota Prius з бензиново-електричним двигуном. У NEDO підтримають проект за умови утилізації застарілих автомобілів. Відзначається, що парк легкових автомобілів МВС становить 12,7 тис. машин, з яких 30% мають потребу «негайної заміни».

Угода про заміну застарілого автопарку не суперечить Кіотському протоколу. Вона має на меті двосторонні торгівельні договори між Японією, яка має намір збільшити попит на електроавтомобілі на українському ринку, та Україною, що поліпшить парк автомобілів на державному обліку та полегшить навантаження на навколишнє середовище.

Згідно з цим проектом Японія у 2013 р. придбала в України 3 тис. тонн квот на викиди парникових газів. Отримані за продаж квот гроші Україна також зобов'язана використати на реалізацію екологічних та енергозберігаючих проектів.

Згідно з останньою угодою, починаючи з жовтня 2013 р., у потяги київського метро передбачалося встановити японські енергозберігаючі мотори нового покоління, а також частково замінити вагони метро. Крім того, в рамках Схеми зелених інвестицій реалізовувалися українсько-японські проекти в Луганській, Донецькій та інших областях України, на Кримському півострові. Йшлося про оновлення системи теплопостачання у майже 500 школах і лікарнях різних регіонів країни [1].

Загалом Україна і Японія погодили 536 проектів, які будуть реалізовуватися за кошти, отримані від продажу цій країні одиниць скоро-

чення викидів у рамках зобов'язань за Кіотським протоколом. Загальна вартість цих проектів оцінюється в 3,814 млрд. грн., на їхнє фінансування вже направлено 0,571 млрд. грн. У грудні 2012 р. дію Кіотського протоколу подовжили 200 країн до 2020 р. [2].

У якості висновків слід зазначити, що з моменту встановлення дипломатичних відносин (26 січня 1992 р.) між Україною та Японією було укладено 40 міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод. На засадах правонаступництва та за взаємною згодою сторін Україна та Японія також визнають двосторонні договірно-правові документи та домовленості, що були укладені та досягнуті між Японією та колишнім СРСР.

У 2011 р. японська сторона, виявивши зацікавленість у виконанні українського досвіду з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, виступила з ініціативою щодо підписання міжурядового двостороннього документу про співпрацю між Україною та Японією у сфері ядерної безпеки. У грудні 2011 р. уряд Японії передав на розгляд української сторони проект «Угоди між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях». 18 квітня 2012 р. вищезазначена Угода була підписана сторонами у ході візиту Міністра надзвичайних ситуацій України В. Балогі до Японії (ратифікована Законом України №4669-VI від 27.04.2012 р., набула чинності 30.05.2012 р.) [1]. Станом на сьогодні сторони докладають активних зусиль з метою підписання найближчим часом «Угоди між Україною та Японією про лібералізацію, сприяння та захист інвестицій».

Таким чином, попри існуючу певну асиметричність відносин України з Японією (здебільшого донора та кредитора нашої країни, потужного експортера високотехнологічної продукції на український ринок), було знайдено важливі точки дотику у напрямках, за якими стоїть вже конкретний і прагматичний інтерес японської сторони, зокрема у запровадженні енергозберігаючих та екологічних проектів у рамках імплементації Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Договірні-правова база між Україною та Японією [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/legal-acts>]. Доступ – 10.03.2015 р.
2. Кіотський протокол [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/diyalnist/klimat/kiot-protokol.html>]. Доступ – 10.03.2015 р.
3. На отримані за Кіотським протоколом гроші Україна узгодила з Японією 319 проектів [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News>]. Доступ – 10.03.2015 р.

4. Питання та відповіді про зміну клімату та Кіотський протокол [Електронний ресурс. Режим доступу: http://climategroup.org.ua/?page_id=75]. Доступ – 10.03.2015 р.

5. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://irgo.org.ua/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/ukraina-i-yaponiya-globalne-partnerstvo-i-efektivna-dvostoronnya-vzayemodiya>]. Доступ – 10.03.2015 р.

6. Україна та Кіотський протокол: значні перспективи – незначні досягнення: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, січень 2003 р. [Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/Beraterpapiere/2003/s22_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64b4bc9327b8b45548a]. Доступ – 12.03.2015 р.

В.В. Пилипенко

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
(підпорядкований МОН України)*

МІЖНАРОДНИЙ КОМІТЕТ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ В ІРАНІ ПРОТЯГОМ 1979 – 1988 рр.

Ісламська революція 1979 р. та ірансько-іракська війна 1980 – 1988 рр. спричинили в Ірані низку проблем гуманітарного характеру, вирішити які можна було лише залучивши нейтральні організації, що слідкують за імплементацією норм міжнародного гуманітарного права. До таких організацій належать Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) та Міжнародний Комітет Червоного Півмісяця (далі – МКЧП), що мають мандат на допомогу й захист жертв збройних конфліктів. Досвід роботи МКЧХ та МКЧП під час революційних подій і найбільшої локальної війни XX ст. з вирішення проблем захисту поранених і військовополонених, забезпечення допомогою цивільного населення є актуальним у наш час, коли велика кількість людей гине у регіональних конфліктах, зумовлених черговою зміною розстановки сил на міжнародній арені. Попри значні здобутки вітчизняної та зарубіжної історіографії у дослідженні революції та ірансько-іракської війни, діяльність МКЧХ у забезпеченні захисту прав іранських громадян не знайшла ґрунтового розкриття. Окремі відомості про напрямки роботи МКЧХ в Ірані, його співпраці з МКЧП та Національним товариством Червоного Півмісяця ІРІ містяться у вузькоспеціалізованих статтях Т. Пфаннера [7] та А. Віггера [1]. Важливу інформацію щодо проблем, з якими стикається МКЧХ в Ірані подано в аналітичних оглядах на сайті Комітету Червоного Хреста [2; 4; 8]. Загальнотеоретичні відомості про принципи й характер діяльності МКЧХ та МКЧП можна знайти у І. Лукашука [3] та О. Широкограда [9].

З огляду на відсутність спеціальних досліджень та актуальність поставленої проблеми, мета статті – дослідити роль МКЧХ та МКЧП

у попередженні гуманітарної катастрофи в Ірані в умовах ісламської революції та війни з Іраком. Джерельну базу дослідження складають документи з Архіву зовнішньої політики РФ у вигляді нот МЗС Ірану, направлених до Посольства СРСР у Тегерані [5; 6].

Революція 1979 р., що мала на меті повалення шахського режиму та докорінну зміну форми державного правління, супроводжувалася кровопролитними збройними сутичками між урядовими військами та повстанцями. Жертвами у результаті зіткнень стали близько 4,5 тис. осіб убитими й пораненими [9]. Виходячи з того, що ісламська революція в Ірані, за класифікацією міжнародного гуманітарного права, є внутрішнім збройним конфліктом, МКЧХ та МКЧП покладали відповідальність за надання гуманітарної допомоги цивільному іранському населенню на офіційний Тегеран та місцеві Комітети. Однак, Національне товариство Червоного Півмісяця Ірану виявилось неспроможним виконувати свою роботу, дотримуючись принципів нейтральності у конфлікті та незалежності щодо різних центрів сили [7, с. 108]. Тому, намагаючись заповнити пробіли у національній системі Ірану щодо надання гуманітарної допомоги населенню, Союз Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР, отримавши дозвіл від Міжнародної Конференції Червоного Хреста й Червоного Півмісяця, запропонував іранському революційному уряду медичну допомогу. Радянське керівництво, переслідуючи власні інтереси щодо налагодження радянсько-іранської економічної співпраці, направило до МЗС Ірану прохання дозволити чартерний рейс радянського літака АН-12 з медичними препаратами на борту для іранських громадян. Тимчасовий уряд Ірану, за умови перевірки вантажу Міжнародним комітетом Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, надав дозвіл медичним закладам СРСР направити до Тегерану 500 л консервованої крові, 4 т ліків та засобів для перев'язок [6, л. 6]. Відповідальність за вантаж покладалася на В. Виноградова, посла СРСР у Тегерані, та М. Зайцева, командира літака [6, л. 7]. З огляду на те, що ісламська революція розглядалася міжнародною спільнотою як внутрішньополітична проблема іранського суспільства, а радянсько-іранські відносини не знайшли помітного потепління, медична допомога СРСР Ірану більше не надавалася.

Ірансько-іракська війна у системі міжнародного гуманітарного права належить до міжнародних збройних конфліктів й підпадає під дію чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. та Першого Додаткового протоколу, що стосується захисту жертв збройних конфліктів, які отримують покровительство з боку МКЧХ та МКЧП [8]. З самого початку протистояння у 1980 р., МКЧХ запропонував свої послуги обом воюючим сторонам щодо захисту поранених, реєстрації, пошуку й відвідування військовополонених із поступовим їх обміном [2].

Однією з найбільших спільних акцій МКЧХ та МКЧП у справі гарантування прав військовополонених був обмін 1982 р. сімей комбатантів за посередництва урядів Кувейту й Туреччини. МКЧХ та МКЧП взяли на себе відповідальність за координацію й контроль питань, пов'язаних із зустріччю сімей полонених військових. Незважаючи на взаємні обвинувачення Ірану та Іраку у спробах зриву обміну, МКЧХ вдалося умовити іранське керівництво прийняти представників родин іракських військовополонених і взяти на себе усі витрати, пов'язані з перебуванням сімей на іранській території [5, л. 47].

Окрім проблеми з військовополоненими, МКЧХ спільно з Національним товариством Червоного Півмісяця Ісламської Республіки Іран намагалися вирішувати цілу низку інших питань, що стосувалися допомоги біженцям, внутрішнім переселенцям, змушеним покинути власні будинки через постійні бомбардування. Президент національного товариства Червоного Півмісяця ІРІ Ахмад Алі Нурбала у своєму інтерв'ю головному редактору «Міжнародного журналу Червоного Хреста» зазначав, що іранський Червоний Півмісяць, незважаючи на активний спротив уряду та вищого духовенства, спільно з МКЧХ надавав матеріальну та психологічну допомогу іракським біженцям, ставши однією із перших гуманітарних організацій, що почали допомагати населенню Іраку [1, с. 17].

Прийняття сторонами конфлікту 20 серпня 1988 р. рішення визнати дію Резолюції 598 РБ ООН, що вимагала припинення вогню, погодження урядів Ірану та Іраку розпочати мирні переговори під егідою Генерального Секретаря ООН, розширило співпрацю МКЧХ, МКЧП та товариства Червоного Півмісяця Ірану. Гуманітарні організації посилили контакти між собою щодо пошуку, репатріації, обміну військовополонених, забезпечення медичною допомогою жертв протипіхотних мін та розповсюдження знань із міжнародного гуманітарного права [4]. Пошук зниклих безвісти учасників бойових дій та репатріація іранських громадян, звільнених з полону, інтернованих за кордон або залишених в Іраку продовжується й сьогодні. Остання репатріація відбулася 2002 р., коли в Ірак повернулося 527 полонених. Усього за період з 1988 до 2002 р. було репатрійовано до Ірану 97 тис. солдат [2]. МКЧХ, МКЧП, Товариство Червоного Півмісяця Ірану також не припиняють співпрацювати у справі міжнародного розслідування фактів використання Іраком хімічної зброї. Додамо, що МКЧХ у 1985 р. у винятковому порядку виступив з публічною заявою, в якій перераховувалися дані про масове ураження іранського населення отруйними речовинами зі сторони іракських військових [3, с. 347].

Таким чином, МКЧХ та МКЧП, маючи основний мандат міжнародного гуманітарного права на допомогу й захист жертв війни, розгорнули активну діяльність з попередження гуманітарної катастрофи та захис-

ту прав іранського населення в умовах ірансько-іракського конфлікту. Завдяки координації дій з Товариством Червоного Півмісяця Ірану та користуючись нейтральним статусом, МКЧХ та МКЧП організували безпрецедентні акції з надання допомоги усім громадянам держав, охоплених війною, без урахування їхньої політичної та релігійної приналежності, перетворивши іранський Червоний Півмісяць на потужну регіональну організацію, здатну надавати допомогу жертвам конфліктів прикордонних з Іраном держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виггер А. Интервью с Ахмадом Али Нурбалой / А. Виггер, М. Махаггер, Т. Пфаннер // Международный журнал Красного Креста: Религия. – 2005. – Т. 87, № 858. – С. 13 – 25.
2. Деятельность МККК по репатриации лиц, захваченных в плен в период ирано-иракской войны и войны в Заливе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/67glyb.htm>.
3. Лукашук И.И. Международное право: особенная часть / И.И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 544 с.
4. МККК в Иране [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/where-we-work/middle-east/iran/overview-iran.htm>
5. Ноты МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.66. – П.272. – Д.3. – 1982. – 272 л.
6. Посольство СССР в Иране // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.63. – П.265. – Д.1. – 1979. – 242 л.
7. Пфаннер Т. Имплементация международного гуманитарного права и предоставление защиты и помощи жертвам войны: различные механизмы и подходы / Т. Пфаннер // Международный журнал Красного Креста: гуманитарные вызовы современности. – 2009. – № 874. – С. 85–144.
8. Что такое международное гуманитарное право? // Консультативная служба по международному гуманитарному праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/2014/142398ru.pdf>
9. Широкоград А. Персия – Иран. Империя на Востоке / А. Широкоград. – М.: Вече, 2010. – 112 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.e-reading.link/chapter.php/1023279/49/Shirokorad_-_Persiya_-_Iran._Imperiya_na_Vostoke.html.

О.М. Бондар

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

«ВУМЕНОМІКА» ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА ЯПОНІЇ СІНДЗО АБЕ (2012 – 2014 рр.)

Сьогодні у традиційно «чоловічому» японському суспільстві відбуваються серйозні зміни в трудовому, громадському, політичному та економічному житті; там, де раніше провідне становище займали чоло-

віки, активно просуваються жінки. Це один із головних напрямків еволюції японського суспільства в наші дні.

Дослідження гендерної проблеми в японському суспільстві набуває актуальності зараз, у час реформаційних змін не тільки в Японії, але й у всьому світі. Вивчення особливостей гендерної політики дозволяє глибше зрозуміти проблеми японського суспільства. Питання, пов'язані з дискримінацією жінок, для Японії є пріоритетними, тому що жінки, які складають половину населення країни, виявилися основним резервом робочої сили. Статус жінок акумулює в собі особливості соціально-політичного устрою Японії, рівень її економіки, культури, управління, правових норм, він чутливо реагує на глибинні зміни в усіх сферах, суспільній свідомості, ціннісних орієнтаціях.

Мета нашого дослідження – проаналізувати політику уряду Сіндзо Абе щодо підвищення ролі жінок у суспільстві Японії.

Задля реалізації жіночого рівноправ'я новий прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе впроваджує так звану *womenomics* («вуменоміку»). Даний термін набрав популярності ще в 2009 році, після того, як у світ вийшла книга американської та британської журналісток Клер Шипман і Кетті Кей. Основні ідеї книги – змінити становище жінок у сучасному світі, а також посилити їхню роль у бізнесі.

Для того, щоб підтримати жінок, Японія активізує свою діяльність в ООН. Більш того, на останній сесії Токіо представив проект надання допомоги жінкам у разі виникнення стихійних лих [5].

Розроблено спеціальний національний план, спрямований на підвищення значення жінки в суспільстві. На сьогодні з цим питанням у японців є деякі проблеми. Як правило, зарплата у жінок менша, ніж у чоловіків, зростає кількість розлучень, зменшується народжуваність. Для реалізації своїх планів Токіо планує виділити у наступні три роки близько 3 млрд. дол. За заявами прем'єр-міністра, фінанси будуть спрямовані на розширення прав жінок, розвиток медицини, захист у разі військових конфліктів.

Одним із напрямків, в якому працює нинішній уряд Японії, є збільшення в країні жінок, які займають важливі державні посади. До складу останнього кабінету міністрів в Японії увійшло п'ять жінок. Таким чином, доводиться говорити про третину жінок-міністрів. Подібний показник був досягнутий вдруге за історію сучасної Японії [8].

Японія також є учасницею Пекінської платформи, яка, по суті, є планом дій з 2005 по 2020 роки і включає в себе 12 пріоритетних завдань. Це такі проблеми, як жінка і бідність, освіта і кваліфікація жінок (на базі Національного жіночого освітнього центру), підтримка здоров'я жінки під час вагітності і після народження дитини (наприклад, забезпечення належного лікування), запобігання злочинів на сексуальному ґрунті [8].

Проблема старіння нації й низьких показників народжуваності призвела до скорочення числа працюючих жінок, що в цілому знижує статистику робочої сили в Японії. Активні кроки уряду в залученні жінок до праці виражені в організації Всесвітньої асамблеї жінок, фінансуванні програми догляду за дітьми, щоб жінки, які мають маленьких дітей, могли частіше виходити на роботу [9, с. 87].

У березні 2014 року японський уряд заявив, що має намір просувати підвищення ролі жінок у трудовій сфері. Передбачається, що уряд сприятиме розвитку груп продовженого дня в школах. У перспективі очікується, що групи продовженого дня зможуть взяти до 300 тис. дітей, тим самим дозволяючи батькам знайти відповідну роботу. До 2017 року планується, що більше 400 тис. дітей буде надана програма продовженого дня.

Взагалі японська гендерна політика має ряд специфічних рис: наявність спеціального регулюючого органу – Бюро гендерної рівності та наявність власних нормативно-правових актів щодо планів гендерної рівності.

Бюро гендерної рівності представляє з себе окремий регулюючий механізм, який складається зі структурних підрозділів. Ключову роль у Бюро відіграє президент в особі прем'єр-міністра Японії. Йому підзвітна Рада гендерної рівності та конференція з просування гендерної рівності, яка проводить пленарні засідання двічі на рік. В якості результату і звіту про виконану роботу існує щорічна Біла книга з гендерної рівності [10].

Біла книга від червня 2013 року включає такі аспекти, як роль жінки в економічному секторі (відродження економіки), працевлаштування жінок у контексті підвищення кваліфікації. Так, наприклад, Біла книга 2013 року повідомляє про те, що за даними 2012 року частка працюючих жінок склала 42,3%, зайнятих у виробничому секторі – 20,1%, оптовій торгівлі та продажах – 14,3%, будівельній промисловості – 11,9%, медицині та сфері охорони здоров'я – 20% [р. 2].

Японія значно відстає від інших провідних країн світу за кількісним показником жінок-учених. Якщо звернутися до офіційної статистики 2013 року з кількості задіяних у дослідницькій роботі жінок, то Японія значно відстає від Росії (41,7%), Великобританії (38,3%), США (34,3%), Франції (25,6%) і навіть Південної Кореї (16,7%). У Японії цей показник не перевищує 14%. Проте останнім часом японки починають відігравати важливу роль у деяких провідних наукових проектах. Прем'єр-міністр Сіндзо Абе заявив: «Я зроблю все, що зможу, щоб Японія стала країною, в якій живуть найрозумніші жінки в світі!» [8].

Яскравий приклад тому – Харуко Обоката зі своєю роботою в галузі дослідження й отримання стовбурових клітин. Зроблені японкою відкриття потрясли весь вчений світ. Їй вдалося отримати новий вид

клітин, з яких можливе вирощування різноманітних тканин і органів. Успіх жінки ще раз переконав уряд Японії в доцільності підтримки і стимулювання наукової діяльності серед японок, у тому числі й збільшення кількості студенток на спеціальностях, пов'язаних з дослідницькою і науковою діяльністю. Сіндзо Абе заявив, що уряд має намір підняти відсоток задіяних у дослідницькій сфері жінок з 14% до 30%. Це і є так званий державний базовий план з науки і техніки [8].

Таким чином, жінки в Японії на сучасному етапі не лише здобувають економічну незалежність від батьків або чоловіка, але й твердо усвідомлюють, чого хочуть в житті. Сьогодні на черзі денній в Японії стоять такі питання, як досягнення цілковитої рівності чоловіків і жінок на роботі, в родині, суспільно-політичних і культурних відносинах; створення «суспільства рівних можливостей» для чоловіків та жінок, про що, власне, і йдеться в урядовій програмі. Уряд Сіндзо Абе визначає його як суспільство, де жінки і чоловіки мають можливість брати участь як рівноправні партнери в усіх сферах життєдіяльності суспільства і при цьому нести рівну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батлер Д. Феминизм под любым другим именем. Интервью с Розы Брайдотти / Батлер Джудит // Гендерные исследования. – 1999. – № 2. – С. 48-78.
2. Бондарь А.И. Все о Японии / А.И. Бондарь. – Х.: Фолио. – 2008. – 543 с.
3. Вагацума Сакаэ. Гражданское право Японии. В 2-х кн.: Пер. с яп. В.В. Батуренко; Под ред. Р.О. Халфиной. – М., 1983. – 318 с.
4. Григорьева Н.С. Политика Японии по созданию общества равных возможностей для мужчин и женщин / Н.С. Григорьева, Д.К. Григорьева // Гендерное равенство в современном мире / Отв. ред. И сост. О.А. Воронина. – М.: МАКС Пресс, 2008. – С. 716-735.
5. Группа ООН критикует Японию по проблемам женщин // The Asahi Shimbun. – 25.07.2009 [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://news.leit.ru/archives/4508>].
6. Левайс Л. «Мы не считаем женщин»: гендерное неравенство в японских компаниях // The Times, 8.08.2009 [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://news.leit.ru/archives/4508>].
7. Конституция Японии (1947 г.) // А.А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – М., – 1998. – С. 409-412.
8. Речь Премьер-министра Японии Синдзо Абэ на 69-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН от 25.10.2014 [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.ru.emb-japan.go.jp>].
9. Румак (Федукина) Ю.С. Трансформации гендерных отношений в Японии XX-XXI вв.: нуклеарная семья. – Саратов, 2010. – 167 с.
10. Седьмой доклад международного бюро труда: «Гендерное равенство – основа достойного труда», 2012 год [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.womens-unit.gov.jp/>].
11. Iwao S. The Japanese woman: traditional image and changing reality. – New York: The Free Press, 1993. – 334 с.
12. Toward Active Participation of Women as the Core of Growth Strategies. White Paper on Gender Equality 2013. – Government of Japan: Cabinet Office, 2013. – 28 p.

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ВАРН У СТАРОДАВНІЙ ІНДІЇ

Суспільний лад стародавньої Індії сформувався під впливом ідеології брахманізму. Вона, в свою чергу, формується з II тис. до н.е. в давньоіндійських літературних пам'ятках – «Ведах» (в пер. зі санскриту – «знання»). «Веди» не можна вважати суто історичними творами; вони містять релігійні гімни, молитви, заклинання і не дають можливості відтворити детальну економічну та політичну історію стародавньої Індії. «Веди» ділили людей на чотири варни (касти), створені богами з Пуруші (світового тіла і духу, прабатька усіх живих істот). Першу касту становили жерці (брахмани), другу – світська та військова знать (кшатрії), третю – прості общинники: селяни, ремісники, скотарі (вайшії), четверту – підкорене аріями, але вільне населення (шудри). Раби були позакастовою групою [5, с. 66].

Завдання нашої статті – розкрити особливості варново-кастової системи в стародавній Індії, проаналізувати походження, соціальне призначення чотирьох основних варн і визначити їхній вплив на соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток давньоіндійської держави.

Варни не були суто індійським феноменом, адже соціальна замкнутість окремих груп населення мала місце також і в інших стародавніх суспільствах. Проте лише в Індії система варн набула класичних форм, стала основою суспільного життя [6, с. 401-402]. Слово «варна» означає колір. Ця назва, ймовірно, була запроваджена, з огляду на різке розмежування між першими трьома групами (брахманами, кшатріями, вайшїями) та шудрами, які складалися з населення підкорених аріями племен і виділялися кольором шкіри (арії – світлошкірі, індійці – смагляві). Варнова нерівність спричинила подальший поділ населення на родові групи (джати) і сім'ї, котрі виконували різні обов'язки у житті общини. Пізніше родові групи почали іменувати португальським словом «касти». Вони відрізнялися стилем, одягом, вживанням їжі тощо [5, с. 66].

Перша згадка про брахманів, кшатріїв, вайшіїв і шудрів міститься у найбільш ранньому творі ведичної літератури – «Рігведі». У більш пізніх «Ведах» вказується на спадковий характер релігійної та воєнно-управлінської діяльності брахманів та кшатріїв [4, с. 54].

Зокрема, на думку дослідника Є.М. Медведєва, утворення варн відбувалося таким чином. З появою брахманської та кшатрійської знаті неминуче ускладнилася соціальна обстановка. В тодішніх умовах послабити соціальне напруження можна було лише за рахунок чужинців. За-

воювання чужих племен тимчасово згуртовувало переможців – знатних і простолюдинів, багатих і бідних – на ґрунті спільного використання чужої праці. При цьому паразитичним суспільним прошарком ставали не всі переможці, більшість пересічних общинників-вайшіїв, як і раніше, жили за рахунок своєї праці, хоча щодо поневолених чужинців і вони вважали себе панівною верствою. Чужинці ж у своїй масі ставали шудрами, тобто безправною й експлуатованою людністю [2].

Коли остаточно сформувалася рабовласницька держава, поділ усіх вільних на чотири варни був оголошений вічно існуючим порядком, результатом божественного промислу, а отже був освячений релігією. Відповідно до найбільш поширеної філософської версії, творець усього існуючого – Брахма – створив брахманів зі своїх уст, кшатріїв – з рук, вайшіїв – зі стегон і шудрів – зі ступень [2, с. 68].

Брахмани – найвища каста, – як правило, не займалися фізичною працею і жили з пожертвувань. Світські правителі (князі-магараджі) були змушені ділити з брахманами політичну владу, не могли без погодження із ними вирішити жодного важливого питання. Брахманів вважали володарями усього живого і мертвого на землі, всі їхні бажання виконували безвідмовно; особу і майно брахмана вважали недоторканими, а будь-яка образа, поранення, вбивство брахмана тягнули за собою суворі покарання, зазвичай – мученицьку смерть [5, с. 67].

Кшатрії були військовою елітою (колісничими, кіннотниками, вожаками бойових слонів). Суспільний статус цієї варни був менш престижним, ніж брахманської, проте саме в руках кшатріїв зосереджувалися матеріальні ресурси держави й саме державна влада (раджами ставали здебільшого кшатрії).

Вайшії займалися торгівлею, землеробством, престижними видами ремесел, служили в піхоті, посідали дрібні адміністративні посади, проте на державну політику майже ніякого впливу не мали. Вони становили основну оподатковану масу населення країни, оскільки брахмани й кшатрії (каліки, жінки та студенти) податку не платили [6, с. 402].

Каста *шудрів* повинна була «смирено служити» трьом вищезазначеним кастам. Це були особисто вільні люди, не раби, мали право володіти майном, вільно ним розпоряджатися, мали свої сім'ї. Як свідчать документи, шудра не повинен нагромаджувати багатства, навіть маючи таку можливість, оскільки, набуваючи його, він тим самим чинив утиски брахманам. Ця заборона, однак, не ставала на перешкоді деяким шудрам збагачуватися [5, с. 68].

Існували люди, котрі не входили до жодної з варн – «недоторкані». Вони були ізгоями в суспільстві, і до них усі ставилися з презирством. Їм заборонялося жити в селищах і містах. «Недоторкані» носили особливий одяг (після померлих), щоб ніхто випадково не підійшов і не доторкнувся до них, адже це могло осквернити іншу людину. Їхнє майно –

це собаки й осли, свою їжу вони повинні були їсти з розбитого посуду, за прикраси їм слугувало чорне залізо. Вони повинні були завжди перекочувати з місця на місце. Обов'язком «недоторканих» було прибирання нечистот, обдирання шкур із трупів мертвих тварин. Якщо вони входили в селище, то давали про це знати спеціальним дзвіночком. Люди з інших варн відверталися або йшли з вулиці, щоб не бачити «мерзенних істот».

Поділ населення на варни вважався вічним і незмінним та освячувався релігією. Шлюби між представниками різних варн вважалися неприпустимими. Перейти з однієї варни до іншої було неможливо. За той самий злочин представників різних варн карали по-різному. Якщо людина з нижчої варни насмілювалася підняти руку на брахмана, їй відрубували руку. За вбивство шудри брахман підлягав лише покаяттю і штрафу, так само, як за вбивство тварини. А якщо шудра звертався до брахмана з повчанням або сперечався з ним, йому вставляли до рота шматок розпеченого заліза або вливали киплячу олію [1].

Таким чином, сучасній індології не бракує концепцій стосовно походження староіндійських варн. Один із вчених зауважив, що їх існує стільки, скільки дослідників бралось за розв'язання цієї наукової проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варни в Індії [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-wh6/1120.html>].
2. Варны и касты [Электронный ресурс. Режим доступа: www.info-library.com.ua/books-text-6198.html].
3. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн / В.П. Глиняний [навч. посіб.]. – 5-те вид., перероб. і допов. – К : Істина, 2005. – 768 с.
4. История государства и права зарубежных стран [учеб. для вузов]: В 2 ч. Ч. 1 / Под общ. ред. О.А. Жидкова, Н.А. Крашенниковой. – 2-е изд. – М.: НОРМА, 2003. – 624 с.
5. Історія держави та права зарубіжних країн [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів]. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий Світ-2000» – «Магнолія плюс», 2003. – 480 с.
6. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу / О.П. Крижанівський [підручн. для студ. іст. спец. вищ. навч. закладів]. – 2-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 592 с.

І.Є. Вовк

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ СХОДУ ТА ЗАХОДУ: ВЕКТОР ОБМІНУ

Проблема взаємодії цивілізацій Сходу та Заходу визначається своєю актуальністю. Незважаючи на наочно-прогресивний характер сучасності, людство ніколи не втратить науковий і прикладний інтерес до іс-

торії своєї культури. Спектр обраної для дослідження теми є досить широким, для її розкриття були використані праці вчених-орієнталістів Л.С. Васильєва [1], А.А. Євдокимової [4], Д.Е. Єремєєва [5], І.М. Рейснера [6], Дайсаку Ікеда [3] та інших.

Метою нашої статті є аналіз культурного обміну Сходу і Заходу в історичному та філософському вимірі.

Розподіл на Схід і Захід, звісно, є умовним в культурології. Під ним розуміється не лише географічне розташування, а і менталітет населення, різнобічні підходи до розуміння світу, релігії, мистецтва, відмінність духовних цінностей, соціально-економічних і суспільно-політичних структур.

У культурному відношенні країни Сходу поєднувалися схожим світосприйняттям, а країни Заходу – своїм динамічним стилем життя і цінностями технічного розвитку. Ці два різні боки людського розуміння світу були покликані на діалог. Що цьому передувало? Насправді, в ході історичного процесу «зустрічі» різних культур нерідко відбувалися внаслідок торгівлі або військових походів. Обмін культур відбувався шляхом війн. Але ми не рекомендували б робити акцент саме на цій моделі обміну культурних цінностей. Якісний обмін відбувається саме в період «тиші», в мирні часи. Адже військова сила припускає панування над людьми за допомогою зовнішнього тиску і погроз, у той час як культура передбачає звільнення і розквіт духовності народів. Могутність держави заснована на логіці, згідно з якою країна, що має перевагу у військовій та економічній сфері, завойовує менші і слабші країни. Але в культурному обміні вирішальну роль відіграють бажання і активність приймаючої сторони. Природа військової сили є руйнівною за своїм характером, а природа культури, навпаки – творчою. Іншими словами, культура – це плоди життєвої енергії людини, покликані гармонізувати життєстверджуючі та творчі цілі [3].

Початком культурного діалогу Сходу із Заходом можна вважати 138 р. до н.е. – прокладання Великого шовкового шляху. Караванний шлях з'єднував Східну Азію з Середземномор'ям у давнину і період середньовіччя. Він слугував торговельним і культурним «мостом» між Сходом і Заходом. Завдяки Великому шовковому шляху іранська та скіфська культури зробили важливий внесок у розвиток світової культури. Завдяки цій артерії вчення буддизму передавалося у всі регіони Східної Азії, а християнство, мусульманство та інші віровчення, що виникли поблизу і навколо Шовкового шляху, справляли глибокий вплив на образотворче мистецтво, архітектуру, музику і розвиток світової культури в цілому. Різні предмети мистецтва передавалися і поширювалися по Шовковому шляху. Деякі з них дійшли навіть до Японії, розташованої за межами Євразійського континенту.

Не менш важливу роль у взаємодії Сходу і Заходу відіграли хрестові походи (1096 – 1270). Дві цивілізації були покликані на діалог, од-

нак вектор впливу був одностороннім. У результаті походів Західна Європа ознайомила з технікою Сходу, запозичила нові сільськогосподарські культури – гречку, рис, кунжут, абрикоси, кавуни, лимони, фісташки, спеції, почала вживати тростинний цукор. Текстильна промисловість Заходу багато в чому залежала від товарів, що привозилися зі Сходу: шовку, бавовни, природних барвників та ін. Були запозичені деякі види зброї, зокрема арбалет, а також музичні інструменти – труба і барабан. В Європі поширились і деякі східні звичаї: миття рук перед їжею, носіння бороди, купання у гарячих лазнях, звичай носити герби на щитах. Хрестові походи справили чималий вплив і на спосіб життя та потреби пануючих станів. Рицарі, що побували на Сході, вже не задовольнялися грубим домотканим одягом, незатишними замками. У них посилювався потяг до красивого одягу, дорогої зброї та вишуканих страв [2, с. 98].

Таким чином, із вищезазначеного можна зробити висновок про те, що в діалозі двох культур здебільшого «говорив» лише Схід. Захід умів лише гучно «кричати» про свої інноваційні підходи, передові технології та бездоганну організацію влади. Це пояснюється тим, що Схід формувався на основі стародавніх культур у долинах річок Хуанхе та Янцзи, Тигру та Євфрату, Нілу і Гангу. Тому до XVI ст. Схід займав випереджальну позицію, доки Захід не розпочав свою колоніальну політику. Колоніальна експансія, на відміну від хрестових походів, відповідала потребам торговельного капіталізму. Вона розвивалася разом з капіталізмом, ставала всеохоплюючою, несучи глибокі наслідки як для метрополій, так і для колоній. Більшість істориків вважають, що відставання у розвитку двох світів було наслідком колонізації, а не її умовою. Адже завойовані країни мали пристосуватися до потреб Заходу. На цьому етапі діалогу спостерігається проникнення західноєвропейської культури у надра традиційних поглядів «закритих» країн. Зарозуміле, зневажливе ставлення до афроазійських народів на перших порах колоніальних захоплень, яке ледве прикривалося дипломатичною ввічливістю, починаючи з XVIII ст., змінилося відкритим інтересом, доброзичливістю і навіть прагненням повчитися практицизму в європейців. Якщо у XV ст. візантійці (в Індії і Китаї європейців практично не знали) дивилися на жителів Заходу як на людей, котрі стояли нижче них у культурному відношенні, то у XVIII ст. становище докорінно змінилося. Народи Заходу стали сприйматися як носії, хоча й чужої, але достатньо високої культури, особливо в галузях науки, техніки та освіти [4, с. 8].

Отже, вектор культурного діалогу Сходу із Заходом є неодноманітним. На початкових стадіях, а саме з відкриттям Великого шовкового шляху взаємний обмін не завдавав видимих ударів країнам традиційному Сходу. Надалі, за хрестових походів, спостерігається тенденція, коли Захід переважно «запозичує» зі Сходу матеріальні і духовні ресурси, і лише за часів колоніальної політики країни Заходу втрутилися

у розвиток традиційних афроазійських суспільств ціною зрушень природного процесу розвитку, насильницького залучення колоній до світового ринку, привівши до кризового стану і навіть зникнення цілих цивілізацій.

У період сьогодення діалог Сходу та Заходу в культурному плані не переривається. Йога, школи східних єдиноборств, традиційні східні страви – все це гармонійно «влилося» в традиції Заходу. Можна вважати, що Схід став провідником, який проникнув у тенета матеріального і духовного розвитку Західного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л.С. История Востока: учеб. пособ. для вузов: В 2-х т. Т. 2 / Л.С. Васильев. – М.: Высшая школа, 1993. – 495 с.
2. Гончар Б.М. Всесвітня історія: навч. посіб. / Б.М. Гончар, М.Ю. Козицький, В.М. Мордвінцев. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2002. – 565 с.
3. Дайсаку Икеда. Новый путь культурного обмена между Востоком и Западом [Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.sgi.org/ru/assets/files/3.4_moscow_1975].
4. Евдокимова А.А. История стран Востока в новое время. Курс лекций: учеб. пособ. для студ. вузов / А.А. Евдокимова. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2009. – 238 с.
5. Еремеев Д.Е. Почему Восток отстал от Запада / Д.Е. Еремеев // Азия и Африка сегодня. – 1989. – № 7. – С. 24-28.
6. Новая история стран зарубежного Востока / Под ред. И.М. Рейснера: В 2-х т. Т.2. – М.: Просвещение, 1952. – 345 с.
7. Хатами М. Ислам, диалог и гражданское общество / Мохаммад Хатами. – М.: РОССПЭН, 2001. – 240 с.

В.І. Єрьомін

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКА БОРОТЬБА ЗА ВЕРХНІЙ НІЛ. ФАШОДСЬКА КРИЗА 1898 РОКУ

Актуальність вивчення даної проблеми полягає в тому, щоб через призму часу з'ясувати витoki міждержавних колоніальних протистоянь, які відбувалися в Північно-Східній Африці в ХІХ ст., та прослідкувати їх генезу. Це дасть змогу, на наш погляд, по-перше, вирішити ті проблеми, які мають місце на сьогодні в даному регіоні, по-друге, запобігти в майбутньому їхньому виникненню.

Проблеми міжнародних відносин у Центральній і Східній Африці висвітлені в працях багатьох вчених, але, на наш погляд, доцільніше звернути увагу на тих, які розглядали англо-французьку боротьбу за Верхній Ніл (і в рамках неї Фашодську кризу), зокрема К.Б. Виноградова, Ф.А. Ротштейна, В.О. Субботіна, Т. Роппа [1; 2-3; 4; 6]. Слід зазначити, що

окремі спроби дослідити це питання є й серед вітчизняних вчених, зокрема Р.Г. Харковського [5]. Однак, на нашу думку, історія становлення колоніальної політики європейських держав у цьому регіоні залишається недостатньо вивченою вітчизняною історичною наукою, що обумовлює її актуальність.

Дана стаття є спробою проаналізувати процес загострення англо-французьких колоніальних суперечностей в Північно-Східній Африці в 90-х рр. ХІХ ст., які під час Фашодської кризи 1898 р. ледь не призвели до військового конфлікту між цими великими державами.

Конфлікт між Парижем та Лондоном через Верхній Ніл виник відразу ж після британської окупації Єгипту (1882 р.), і хоча по обидві сторони Ла-Маншу, враховуючи постійні зміни політичної ситуації на міжнародній арені, не прагнули до його загострення, воно виявилось неминучим [5, с. 100]. Окрім Єгипту, англійці та французи вели суперництво й у інших регіонах Північно-Східної Африки: Східному Судані, Ефіопії, на сомалійському побережжі, в Уганді.

З самого початку англійська влада взяла чіткий план дипломатичних дій. Спершу потрібно було «нейтралізувати» німецьких колонізаторів, які просувалися до Уганди (верхів'я Нілу). Через погіршення російсько-німецьких відносин, Солсбері добився укладення вигідного договору з Берліном 6 червня 1890 р., що розмежував сфери британських і німецьких інтересів в Східній і Південно-Західній Африці: Німеччина відмовлялася від Уганди, а британська сфера простягнулась від озера Вікторія до «рубежів Єгипту», а на заході – до водорозділу Ніла із Конго.

Після Німеччини перейшла черга до Італії. Після захоплення Еритреї італійці прагнули підкорити Ефіопію та Судан, але якщо стосовно першої англійці йшли на поступки, то останній вони відстоювали будь-якою ціною. Після переговорів та відставки Криспі Рим дав «відбій», як наслідок – укладені навесні 1891 р. протоколи, що мали подвійний зміст для англійців.

Оскільки на сході та півдні Африки колоніальні справи були більш-менш владнані, то на заході вже поспішали захопити нові території бельгійські та французькі колонізатори. Навіть застосовані Лондоном заходи з метою закрити доступ Франції до Верхнього Нілу не увінчалися успіхом, оскільки договір з бельгійським королем Леопольдом II від 12 травня 1894 р. був скасований через загрозу франко-німецького зближення.

Франція ж, у свою чергу, офіційно оформила в 1891 р. російсько-французький союз, що неминуче прискорив протиріччя з англійцями. Після розгрому італійців при Адуа 1 березня 1896 р. в рамках італо-ефіопської війни французи заручилися підтримкою останньої сторони (з Менеліком II були укладені два торгових договори в січні 1897 р., згідно з якими відкривався порт Джибуті для перевезення зброї [4, с. 81]).

Це означало крах розрахунків англійців щодо прикриття італійцями басейну Нілу зі сходу.

Британський уряд Солсбері поставив завдання – захопити весь Судан і не дати влаштуватися іншим державам у верхів'ях Білого Нілу. Була розвинена шовіністична кампанія в країні, яка ще більше сприяла загостренню конфлікту. Набула широкого поширення ідея про те, що прийшла пора розібратися з Францією раз і назавжди. Французький повірений у справах у той час доповідав: «...часто можна чути від англійських чоловіків і жінок слова – нам потрібна війна: інші нації повинні дізнатися про нашу силу, і зрозуміти, що з нами треба рахуватися...» [6, р. 155].

Якщо раніше боротьба за Верхній Ніл обмежувалася зіткненнями на дипломатичному ґрунті, то тепер вона вступала в фазу військових операцій. Найвищої точки англо-французьке колоніальне суперництво досягло в 1898 р., через так звану Фашодську кризу, яка ледь не призвела до збройного протистояння.

Французький капітан Маршан у липні 1898 р. розташувався з нечисленним загonom (126 осіб) у Фашоді, над яким було піднято французький прапор. 19 вересня сюди ж на кораблях англійської флотилії прибув генерал Кітченер з 2 тис. солдат. Обидві сторони отримали наказ окупувати цю територію, але мали інструкцію від своїх урядів відкривати військові дії лише у випадку нападу однієї з сторін.

3 вересня 1898 року між Парижем та Лондоном почалися переговори щодо зіткнення у Фашоді. Великобританія з самого початку зайняла непримириму позицію. Франція ж, навпаки, була готова йти на поступки, торгуватися [4, с. 98]. Париж прагнув використати як це як чергову нагоду «виторгувати» у Великобританії деякі спірні території, але остання стояла на своєму – відкликання французького військового загону з Фашоди як підстави для початку ведення будь-яких переговорів. Франція була готова відступити. Її уряд чітко усвідомлював наступні положення: своє відставання на морі як кількісно, так і якісно (згадаймо про два стандарти ВМФ Англії); конфлікт з англійцями послаблює позиції французів в Європі і посилює німецьку загрозу; міжнародну ізоляцію (Росія, об'єднана з Францією в один військовий блок – єдина європейська країна, – не виявляла інтересу до Північно-Східної Африки [4, с. 100]). Доповнював зовнішньополітичні негаразди і внутрішньополітичний чинник – посилена з літа 1898 р. боротьба навколо справи Дрейфуса. На політику французького уряду не міг не впливати той факт, що країна була розколотою на два ворогуючих табори – дрейфусарів та антидрейфусарів, що послаблювало позиції мілітаристських кіл [4, с. 98].

Як наслідок, 3 листопада на засіданні французького кабінету було вирішено вивести загін капітана Маршана з Фашоди. Наступного дня Солсбері заявив про готовність Великобританії укласти угоду з французьким урядом стосовно поділу Центральної Африки [7]. 21 березня

1899 року, після двомісячних переговорів, між двома державами було укладено угоду, яка отримала форму декларації, що доповнювала конвенцію 14 червня 1898 р. про поділ Західного Судану. Згідно цього документу, Великобританія і Франція зобов'язалися «не претендувати ні на території, ні на політичний вплив»: перша – на Захід, а друга – на Схід від лінії розмежування, що пройшла, в основному, по вододілу Конго і Нілу [4, с. 101].

Таким чином, декларація 21 березня 1899 р. була фактично останньою угодою між Парижем і Лондоном про розділ Тропічної Африки. Відступивши в питанні щодо Верхнього Нілу, уряд Третьої Республіки зміг отримати низку територій Центрального Судану і Сахари від оз. Чад. Попри це, відголоски фашодського конфлікту, під час якого Великобританія і Франція виявилися «на межі війни» [4, с. 101], давали про себе знати ще декілька років. Зокрема, в період англо-бурської війни (1899-1902 рр.) паризька преса зайняла вкрай ворожу позицію по відношенню до свого західного сусіда.

Боротьбу за переважання в Північно-Східній Африці Англія вела досить енергійно. Чималу роль в її успіху відіграла дипломатія, але остаточний результат був визначений перевагою збройних сил Великобританії над головними супротивниками – Бельгією та Францією. Через декілька років потому була перемога над бурами. І вже ніхто не міг засумніватися, що англійці є провідними колонізаторами в Африці [1, с. 190]. Проте англо-французькі колоніальні протиріччя відступили перед спільною загрозою з боку Німецької імперії, яка стала на той час головним суперником для Франції в Європі, а для Великобританії – не лише в Європі, але й на Близькому Сході, в Південній Африці тощо. Зростання сил німецького імперіалізму перетворювало його на головного ворога політичних діячів по обидва боки Ла-Маншу, а тому декларація 21 березня 1899 р. стала першим серйозним кроком на шляху до зближення цих країн, спрямованого проти Берліна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов К.Б. Вверх по Нилу «На пути к Фашодскому кризису» / К.Б. Виноградов // Новая и новейшая история. – 1998. – № 5. – С. 171-190.
2. Ротштейн Ф.А. Захват и закабаление Египта / Ф. А. Ротштейн. – М.: Изд-во вост. лит-ры, 1959. – 367 с.
3. Ротштейн Ф.А. Международные отношения в конце XIX века / Ф.А. Ротштейн. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – 705 с.
4. Субботин В.А. Колонии Франции в 1870-1918 гг. Тропическая Африка и острова Индийского океана / В.А. Субботин. – М.: Наука, 1973. – 297 с.
5. Харковський Р.Г. Англо-французька боротьба за Верхній Ніл. Фашодська криза 1898 р. / Р.Г. Харковський // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2013. – № 16. – С. 97-106.
6. Ropp T. The development of a modern navy: French naval policy 1871–1904. – Annapolis (Maryland): Naval Institute Press, 1987. – 285 p.

В.Р. Криковлюк

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

КЮДО – ПУТЬ К ПОЗНАНИЮ СЕБЯ

Истоки стрельбы из лука у японцев уходят своими корнями в глубокую древность. В средние века самураи пользовались специфической техникой стрельбы из лука, известной под общим термином «сягей» или «кюдзюцу», которая, с течением времени, претерпела трансформации и дала рождение новому виду стрельбы – Кюдо. Термин Кюдо (в пер. с японского «Путь лука») был впервые использован около 1660 г. Искусство Кюдо отражает дух и разум японцев, имеет очень богатую историю и традицию и пользуется глубоким уважением у себя на родине [4, с. 98]. В современном мире стрельба из лука как вид спорта имеет очень много поклонников. Даже в Украине открываются секции Кюдо и проводятся международные чемпионаты. Но Кюдо – это не просто занятие спортом, досуг или хобби, это жизненный путь человека, духовный баланс, его цели и убеждения.

Степень изучения указанной проблемы в современной русской и украинской историографии очень низкая. Глобальный интерес к зарубежному искусству стрельбы только набирает свои обороты, и переводы литературы с языка оригинала пока не доступны автору. При написании статьи нами были использованы работы К.С. Носова «Вооружение самураев» [4], И.С. Левашова «Путь лука: Традиционная стрельба из лука» [3], В.И. Зорина «Основы Кюдо» [1].

В этой статье мы раскроем духовную сторону Кюдо и разберемся в его традиционных особенностях.

Кюдо практикуется как традиционный ритуал, боевое искусство для самореализации и спортивная дисциплина. Однако в основе всех этих практических занятий лежит традиционное мировоззрение, придающее большое значение человечности: «Начинается с дани уважения и заканчивается данью уважения» [3, с. 56]. Часто говорят, что Кюдо – это сама жизнь, так как оно столь же многогранно и удивительно [6]. Когда дух и баланс стрельбы правильный, результат для стрелы неминуем – достичь цели. Отдать себя полностью выстрелу – духовная цель посвящающего себя в Кюдо человека.

Теоретически дух Кюдо можно поделить на три составляющие: Истина, Великодушие, Красота.

Shin (Истина). Все люди постоянно находятся в поисках истины. Кюдо дает возможность почувствовать ее. Стрела летит в мишень – это Истина. Анализируя каждый из своих выстрелов, вы спрашиваете себя,

какой же из них был истинным? Чтобы не пребывать в невежестве, лучник старается не принять ошибочное, случайное попадание за истинное. Он находится в непрерывном поиске настоящей истины. Большая часть действий в Кюдо «ищет Истину», и каждый выстрел посвящен этому.

Zen (Великодушие). Великодушие включает в себя такие понятия, как вежливость, сострадание, нравственность, неагрессивность, помощь, и тесно связано с поиском Истины. Ключевая идея Кюдо состоит в том, чтобы относиться по-дружески, находиться в состоянии мира с другими людьми и поддерживать спокойствие в любом случае. Эта дисциплина – основа Кюдо [1, с. 12]. Философия лучников заключается в том, что перед выстрелом нужно очистить свой разум от агрессии, раздражения и других негативных эмоций. Только обретая гармонию со своим луком, разумом и телом можно сделать правильный, истинный выстрел. В настоящее время, когда идет тенденция снижения моральных стандартов, этика Кюдо могла бы стать ключом, чтобы преодолеть эту общую проблему.

Bi (Красота). Красота обычно ценится как что-то визуально приятное. Однако в Кюдо красота находится в «Shin» и в «Zen». Японские луки изящно красивы, что формирует чувство прекрасного. Красота в Кюдо – это искусство стрелять без применения силы и агрессии. Этикет, дыхание и ритмичные движения всех лучников показывают совершенный баланс между духовным и физическим, и это есть гармония. Гармония исключительно важна, так как без гармонии нет красоты [5].

Таким образом, искусство Кюдо – это не просто стрельба по мишени. Оно основано на конфуцианской идее избранного пути как человеческой добродетели. В данном случае стрельба из лука и есть такой путь. В соответствии с трактатом «Райки Сягихэн», выше всего Кюдо ставит «истину, великодушие, красоту». Чувства и помыслы человека, взявшего в руки лук, должны быть искренни, полны уважения и целомудренны. Если делать все технически верно, то любой поразит мишень. Но поражение мишени не является главной целью. Основываясь на такой идеологии, в Японии существует множество праздников, которые включают в себя ритуалы Кюдо, такие как Ябусамэ, Мэйгэн и храмовые церемонии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зорин В.И. Основы Кюдо / В.И. Зорин, Р.М. Анашкин. – М.: ООО «РК Полиэт», 2004. – 167 с.
2. Кюдокай: клуб Кюдо [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.kyudokai.ru/node/8>].
3. Левашов И.С. Путь лука: Традиционная стрельба из лука (Англия, Япония, Индия, Китай, Корея). Антология традиционных текстов / И.С. Левашов. – М.: Книжный Дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 112 с.
4. Носов К.С. Вооружение самураев / К.С. Носов. – М.: АСТ; СПб.: Полигон, 2004. – 198 с.

5. Федерация Кюдо [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://kyudo.ru/>].

6. Sosnowski R. Kyudo: Way of the Bow / Raymond Sosnowski [On-line resource. Access mode: <http://www.fightingarts.com/reading/article.php?id=393>].

Н.Ю. Кубанов

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

СУДЬБА САМУРАЙСКОГО СОСЛОВИЯ ЯПОНИИ В РУСЛЕ ТЕОРИИ ПАССИОНАРНОСТИ НА ФОНЕ РЕВОЛЮЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Развитие самурайского сословия и связанного с ним философско-религиозного культа является одной из визитных карточек самобытности японской истории. Однако после революции Мэйдзи и стремительного выхода Японии из многовековой изоляции с вовлечением её экономики в орбиту ведущих колониальных империй отношение к самураям резко изменилось. Оказалось, что для новых индустриально-капиталистических принципов построения экономики и общественной жизни самурайское сословие является анахронизмом, пережитком затянувшейся эпохи феодализма. Как следствие, властвующая элита, которая раньше была союзником и благодетелем самураев, превратилась в их основного гонителя и врага. В границах теории пассионарности самурайское сословие является бесспорным феноменом японского этногенеза, поэтому заключительный период его существования с неравной борьбой за самосохранение заслуживает более детального исследования.

В исторической науке проблематике исследования самурайского сословия посвящено достаточное количество работ как в зарубежной, так и в российской историографии. Однако фактически нет отдельных исследований, детально рассматривающих заключительный период его существования, тем более в русле теории пассионарности Л. Гумилёва. Исходя из этого, подробный анализ этнопассионарных характеристик данной категории японцев будет способствовать лучшему пониманию истинных причин его исчезновения или, как считают многие исследователи, социальной трансформации.

В данной статье мы использовали исторические труды как зарубежных, так и отечественных авторов, в частности книгу Д. Мак-Клейна «Япония: от сёгуната Токугава – в XXI век» [7], в которой приводятся статистические данные по численности самураев относительно всего японского населения на 1869 г.; работу Э. Брайанта «Самураи» [3], где автор анализирует эволюцию самурайского сословия, делая особый акцент на вооружении, экипировке и боевой тактике. Также заслуживает

внимания книга В. и Д. Елисеефых «Японская цивилизация» [5], где исследуются глубинные культурологические аспекты японского этноса. Из трудов советских и современных российских учёных стоит упомянуть А. Спесивова «Самурай – военное сословие Японии» [8], «Очерки новой истории Японии» под редакцией А. Гальперина [1], а также материалы международной конференции под названием «Учение Л.Н. Гумилева и современность» [10].

Среди первоисточников мы опирались на кодекс «Бусидо» [12], поскольку именно в нём наиболее полно изложены основные принципы самурайской идеологии; работу Л. Гумилёва «Этногенез и биосфера земли» [4], в которой раскрывается суть теории пассионарности. Мемуарные источники представлены книгами С. Лаврова «Лев Гумилёв: судьба и идеи» [6] и «Гумилёв, сын Гумилёва» под авторством С. Белякова [2].

Целью нашей работы является попытка обобщить и систематизировать существующие сведения о завершающей стадии существования самураев, их борьбу с новым революционным правительством за сохранение своих прав на фоне всеобщего пассионарного всплеска японского этноса.

Слово «самурай» произошло от искажённого глагола «сабурау», что означает «служить» [3, с. 3]. Это обобщённое название военно-феодалов японского общества, оказывавшего значительное, если не главное влияние на его развитие вплоть до второй половины XIX века.

После упразднения «Сакокурэй» – указа о закрытии страны 1639 г. [5, с. 482] и последовавших революционных событий, приведших к реставрации Мэйдзи, государственные преобразования 1868 – 1889 гг. привели к тому, что самурай шаг за шагом были лишены предмета их основного контраста с остальными сословиями. Запреты на ношение оружия, продовольственные пайки, ритуальное самоубийство (сеппуку) и вообще кардинальное изменение всего многовекового уклада жизни самураев способствовали развитию конфронтации этого сословия с официальным правительством [8, с. 129-131].

В контексте теории пассионарности Л. Гумилёва, а также его последователей и сторонников, термин «пассионарий» применим фактически к каждому отдельно взятому самураю, в большей или меньшей степени, в зависимости от его личностных качеств. Достаточно открыть книгу «Бусидо», представляющую собой каноническое собрание норм и правил жизни, которыми должен руководствоваться каждый самурай, чтобы уже с первых строк понять, насколько ничтожной была ценность его собственного существования в соотношении с долгом и честью [12, с. 14].

Пассионарии – это особи, пассионарный импульс поведения которых превышает величину импульса инстинкта самосохранения [4, с. 305]. Не это ли определение ярко подчёркивает саму суть самурайского духа? На 1869 год две касты самурайского сословия вместе составляли приблизительно 6% от общей численности населения, которое в тот момент равнялось 30 млн. жителей [7, с. 224]. Иными словами, в результате буржуазных преобразований эпохи Мэйдзи, которые перечеркнули весь смысл жизни самураев, 1,5 млн. ярко выраженных пассионариев внезапно оказались не только безработными, но и лишёнными пропитания. Куда же делись эти тысячи и тысячи японцев, составлявших цвет нации? Почему повышенная пассионарность не помогла самураям отстоять свои права и общественные привилегии? Попробуем разобраться в этом вопросе детальнее.

Поскольку этнос, в русле теории пассионарности, – явление не биологической, а географической природы [2, с. 430], то из этого следует, что он и его неповторимые особенности формируются в результате приспособления к окружающему ландшафту в борьбе за существование. Географические условия Японии, в сопоставлении с другими странами дальневосточного региона, значительно проигрывают в благоприятности. Горы и вулканы, недостаток плодородных почв, тайфуны, наводнения, цунами и землетрясения, существенные климатические различия на севере и юге [9, с. 301-303] – все это разом постоянно ставило перед этногенезом японцев жизненно важные проблемы. Их успешное преодоление закаляло этнос и с течением времени делало его более устойчивым к внешним вызовам как природного, так и антропогенного характера. Достаточно взглянуть на карту Японии второй половины XIX века, чтобы воочию убедиться, что она просто не могла не находиться в сфере интересов ведущих мировых держав [11]. Следовательно, когда в 1854 г. эскадра под командованием коммодора Пэрри принудила Японию открыть свои рынки для США, а затем и других колониальных империй, то перед японцами предстали два возможных пути дальнейшего существования [7, с. 208-219].

Первый путь представлял собой постепенный раздел Японии на сферы влияния ведущих мировых держав и неотвратимый экономический упадок. При одном беглом взгляде на судьбы, уже постигшие к тому времени Китай, Корею, Индокитай и другие полуколониальные страны дальневосточного региона, можно было заключить, что та же судьба неминуемо постигнет и Японию. Второй путь представлял собой призрачную возможность в кратчайшие сроки поднять страну и её экономику до уровня захватчиков.

Японский этнос в борьбе за своё существование и процветание выбрал именно этот путь. Если раньше повышенная пассионарность японского народа находилась либо в скрытом («инкубационном») состоянии, либо

направлялась вовнутрь, выражаясь в борьбе отдельных кланов за влияние, то теперь перед новым вызовом внешней среды, пусть и не географического, а социального характера, она нашла иной вектор выхода. Начиная с революции Мэйдзи, в Японии начался открытый период всеобщего пассионарного всплеска [10].

Отвечая на поставленный выше вопрос относительно спасения самураями самих себя, в русле нашей темы можно предположить следующее: во-первых, истинный пассионарий не может расходовать избыточную энергию на достижение субъективно корыстных целей, если они размежевываются с интересами всего этноса. Мотив достижения, в первую очередь, собственных благ является уделом «гармоничных людей». Среди самураев были и такие, но они составили незначительное меньшинство, которое либо погибло в оппозиционной борьбе как раз таки за свои права и привилегии, либо ушло в преступное подполье, объединившееся впоследствии в сильную и, тем не менее, управляемую на государственном уровне японскую мафию под названием «Якудза». Большинство же медленно растворилось в рядах армии и полиции, стали частными предпринимателями или землевладельцами, некоторые предпочли ритуальное самоубийство. Следовательно, если до принудительного «открытия» Японии колониальными странами самурайско-феодальный строй был для неё в определённом смысле благом, о чём свидетельствуют двести пятьдесят «спокойных» лет правления династии Токугава, то после этого он грозил перевести Японию и её народ к полуколониальному статусу. В результате пассионарность самураев была направлена на сохранение своего этноса и его дальнейшую борьбу за расширение. Пусть даже и ценой исчезновения самурайства как социального слоя.

Во-вторых, в указанный период пред лицом надвигающейся угрозы пробуждается пассионарность остального населения Японии, которое осознанно, а часто и подсознательно ощущает, что наступило время деятельных перемен. Для японского этноса вопрос становится ребром: переход к депопуляции или скачок на новый виток этногенеза. Не будем также забывать, что, кроме самураев, на территории Японских островов проживало еще более 28 млн. жителей, что составляло 96% от их общего количества [7, с. 224].

Таким образом, получается, что даже если бы все самураи выступили против реформ нового правительства единым субпассионарным фронтом, они всё равно проиграли бы эту борьбу ввиду своей относительной малочисленности и отсутствия серьёзной поддержки как внутри страны, так и за её пределами.

Следовательно, ввиду вышеизложенного, мы приходим к выводу, что большинство самураев, как истинные пассионарии, приняли невыгодные для себя, но перспективные для собственного этноса преобразо-

вания эпохи Мэйдзи и нашли в них новое предназначение. Но не только приняли, а и принесли в новое японское общество все лучшие традиции и многовековую культуру самурайского духа. Те же, кто встали на путь борьбы, неосознанно только ускорили собственное исчезновение и новый виток этногенеза японского народа. Будем также помнить, что мы здесь приводим лишь обзорный анализ данной исторической проблемы и для более глубокого и фундаментального ее понимания требуются дальнейшие исследования как в отдельных областях гуманитарных наук, так и на их стыке. Ведь именно комплексный подход к любому историческому явлению отстаивал и сам основатель теории этногенеза – Л.Н. Гумилёв.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бедняк И.Я. Очерки новой истории Японии (1640-1917) / И.Я. Бедняк, А.А. Гальперин. – М.: Изд-во восточной литературы, 1958. – 598 с.
2. Беляков С. Гумилев, сын Гумилева / С. Беляков. – М.: АСТ: Астрель, 2012. – 816 с.
3. Брайант Э. Самураи / Э. Брайант. – М.: АСТ, 2005. – 72 с.
4. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / Л. Гумилев. – М.: ЭКСМО, 2007. – 560 с.
5. Елисеефф В. Японская цивилизация / В. Елисеефф, Д. Елисеефф. – Екатеринбург: У-фактория, 2006. – 528 с.
6. Лавров С.Б. Лев Гумилев: Судьба и идеи / С.Б. Лавров. – М.: Айрис-пресс, 2007. – 608 с.
7. Мак-Клейн Джеймс Л. Япония: от сёгуната Токугава» – в XXI век / Джеймс Л. Мак-Клейн. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 895 с.
8. Спеваковский А.Б. Самураи – военное сословие Японии / А.Б. Спеваковский. – М.: Наука, 1981. – 169 с.
9. Стадник А.Г. Страноведение. Справочник / А.Г. Стадник, Г.Д. Довгань, А.И. Сиротенко. – Харьков: Ранок, 2010. – 480 с.
10. Учение Л.Н. Гумилева и современность: Материалы Международной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Л.Н. Гумилева / Под ред. Л.А. Вербицкой. В 2-х т. Т. 1. – СПб., 2002. – 231 с.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. В 82 тт. и 4 доп. тт. – М.: Терра, 2001. – 40 726 с.
12. Юдзан Д.Б. Книга Самурая. Бусидо / Д.Б. Юдзан, Ц.Х. Ямамото, М.Х. Юкио / Пер. Р.В. Котенко, А.А. Мищенко. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.

А.А. Лоскутов

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

БРАТСТВО АССАСИНОВ И ЕГО РОЛЬ В ИСТОРИИ МУСУЛЬМАНСКОГО ВОСТОКА

От стран Востока до далекой Скандинавии лишь одно слово могло повергнуть в ужас даже самых могущественных правителей. И это слово

– ассасин. Скрытный убийца, способный в одиночку справиться с проблемами, которые не под силу целым армиям, а правители великих стран годами пытаются решить их посредством дипломатии [3, с. 258].

Цель данной статьи заключается в определении роли ордена ассасинов в истории мусульманского Востока. Задачи исследования: разобраться в происхождении и значении термина «ассасин»; проанализировать процесс посвящения в орден; раскрыть предпосылки его распада.

Многие ученые задаются вопросом о происхождении понятия «ассасин». Существует несколько версий. Согласно первой, секрет силы воинов-террористов заключался в состоянии боевого транса: вера, сила и дух воина значительно возрастали после употребления гашиша. По распространенному мнению, корни слова «ассасин» произошли именно отсюда – «хашшишин», или «курящий гашиш». Но, как это обычно бывает, самое распространенное мнение ошибочно. Ну, и в конце концов, не мог же один из самых сильных и скрытных орденов, которые довольно успешно вели борьбу с тамплиерами, постоянно употреблять наркотики?

Рассмотрим вторую версию. Истинные корни понятия «ассасин» следует искать в языках Ближнего Востока. «Хасас» – так звучит на арабском языке слово «основа», «истина». Таким образом, слово «хассасин» или более благозвучное для уха европейца «ассасин» изначально означает «человек, ищущий истину» [4].

Ничто не истина, все дозволено – это выражение, которое многие приписывают ассасинам, постигающим истину своего пути в процессе достижения определенной цели. Примерно таким девизом формировали сознание своих воинов низариты: все, что вы получаете извне, – ложь. Тогда это было в новинку, но сегодня многие организации понимают, что истинная сила воина заключается не в больших мышцах, не в ловкости обращения с оружием, а в вере и отсутствии страха умереть.

Низариты были едва ли не единственными, кто понимал значение психологии воинов, а потому их успех современных историков ничуть не удивляет. Например, во многих фильмах, когда хотят завербовать кого-то, объясняют причины, почему лучше быть именно в этой армии или группе. Период средневековья можно отметить высоким уровнем бедности, а потому нахождение в армии могло стать источником средств к существованию. Уже только ради достатка в еде многие жители низаритских стран мечтали стать ассасинами.

Но в орден принимали далеко не каждого. Набор производился по определенным датам. В эти дни юноши, желающие примкнуть к ордену, могли прийти к воротам Аламута, дабы изъявить свое желание. Однако ворота Аламута оставались закрытыми в течение многих дней, пока рекруты «жарились» на солнце, изнывая от жажды и голода. Разумеется, многие разворачивались и уходили прочь, но оставались самые вынос-

ливые и настойчивые – самые достойные. Если вы думаете, что этих достойных сразу принимали в орден, то ошибаетесь. Ворота крепости оставались закрытыми. И только тогда, когда оставшиеся храбрецы теряли сознание от изнеможения, стражники выходили и забирали их внутрь [6, с. 153-164].

У ассасинов было поверье, что после смерти их ждет рай с вином и девами, который они заслужили, благодаря своей жизни. Дабы усилить веру своих воинов, низариты показывали им «демо-версию» рая, в который попадал бы каждый, кто умер, исполнив волю главы ордена. В день посвящения будущего ассасина одурманивали наркотиками и переносили в секретный сад неподалеку от Аламута. Там его ждали живые красавицы, яства и вино. Глубоко религиозные жители средневековья не могли заподозрить подвоха. Они были полностью уверены, что перед ними мифические гурии, а сами они – в райском саду [2, с. 95-97].

Когда ассасин засыпал, его уносили из сада. А просыпаясь, он мечтал лишь об одном – поскорее вновь попасть в рай. Разумеется, после использования «демо-версии» новоиспеченный ассасин ничуть не страшился смерти и даже стремился к ней, памятуя о том, что дверь в рай открывается только умершим героям.

Внутри ордена существовало девять уровней посвящения, переход на каждый из которых сопровождался отдельным магическим ритуалом. Увы, до сегодняшнего дня не дожило описание ни одного из таких ритуалов, но современные историки уверены, что это были очередные низаритские фокусы. С каждой степенью посвящения ассасин получал доступ к все большему количеству тайной информации, и лишь на девятой ступени он узнавал Истину: нет разницы между Раем и Адом [5].

Со временем всему приходит конец, и орден ассасинов тоже начал постепенно ослабевать. Казалось бы, столь сильную организацию ничто не могло остановить. Но ничто не вечно. В 1256 году Аламут пал под натиском монгольской конницы. Монголы прошли по всему Ирану, уничтожая остатки ордена. Через 16 лет ослабленный орден потерял остатки своего правления в Сирии и Ираке, где в 1273 году города низаритов были захвачены мамлюками короля Бейбарса I. Казалось, это и станет концом существования ордена. Но армия ассасинов рассеялась по всему миру [4].

В наше время тоже существуют ассасины, но только, в связи с изменением истории и языков, на которых люди говорили, изменилось и название таких людей. Одним из мест, где наверняка остались ассасины, является Индия. В XIII веке границы Сирии были расположены довольно близко от Индии, а потому становится очень подозрительным тот факт, что именно в конце XIII века индийские секты убийц (таги) и душителers (фансигары) отметили резкий рост своего влияния на террито-

рії країни. Несложно передположити, що саме сюди бежали сирийські ассасини.

Достатньо цікавим являється наступне історичне порівняння. Шахиди, так же як і ассасини, вірять в те, що потрадуть після героїчної смерті в рай, де їх будуть ждати гурии. Так же, як і ассасини, шахиди совершають свої дії, находясь в трансе, котрий настає в результаті наркотичного опьянення.

Таким образом, ассасини внесли значительний вклад в історію не тільки мусульманського Востока, но і всього світа, тем самым внушая страх многим правителям тем, що вони являлись скритними убийцями і тем самым могли решить проблемы всего государства за несколько дней, когда правители большинства государств не могли найти решение годами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ассасини – хто вони [Електронний ресурс. Режим доступу http://dokx.ru/publ/tayni_mira/zagadki_istorii/assasiny_kto_oni/3-1-0-48].
2. Басирин А. Тень Аламута / А. Басирин. – М.: Эксмо, 2006. – 169 с.
3. Гекертон Ч.У. Тайные общества всех веков и всех стран / Ч.У. Гекертон – М.: РАН, 1993. – 480 с.
4. Кто такие ассасины [Електронний ресурс. Режим доступу <http://echo.az/article.php?aid=19121>].
5. Орден ассасинов / історія [Електронний ресурс. Режим доступу <http://www.science-techno.ru/nt/article/orden-assasinov>].
6. Donovan R.J. The Assassins / R.J. Donovan. – L.: Elek Books, 1956. – 350 с.

Є.В. Матющенко

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

БХІМРАО РАМДЖІ АМБЕДКАР – ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ ТА АВТОР ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ ІНДІЇ

Актуальність вивчення даної теми полягає в тому, щоб через призму часу з'ясувати окремі аспекти життя Бхімрао Рамджі Амбедкара (1891–1956), його філософської спадщини та політичної діяльності, що здійснили вплив на становлення Індії як незалежної держави та сприяли конституційному законотворчому процесу – розробці першої Конституції Індійської Республіки.

Слід констатувати на недостатньому вивченні проблеми в сучасній індології, адже окремі радянські, сучасні російські та зарубіжні історики, такі як А.М. Дьяков, М.К. Кудрявцев [1], Г.М. Бонгард-Левін, Л.С. Васильєв, Н.К. Сінха [2] і Б.А. Чандра займалися лише вивченням загальних питань, які мали відношення до становлення індійської державності та розглядали окремі аспекти її конституційного розвитку.

Наша публікація є спробою проаналізувати біографічні дані Б.Р. Амбедкара та визначити його роль у підготовці проекту Конституції Республіки Індія.

Б.Р. Амбедкар був неоднозначною постаттю, оскільки майже все своє життя був політичним опонентом Мохандаса Карамчанда Ганді. Саме цей факт і обумовив гострий дискурс у сучасній історичній науці. Бхімрао Рамджі Амбедкар народився 14 квітня 1891 року і був родом з етносу маратхів. Він отримав ступінь доктора філософії права та вчені ступені з економіки та політології (в Колумбійському університеті і Лондонській школі економіки). Амбедкар повернувся до Індії відомим ученим, кілька років практикував як юрист, після чого почав політичну діяльність як борець за права недоторканих [1, с. 23].

До 1930 року Амбедкар, організувавши ряд публічних акцій, став широко відомим індійським політиком. Він критикував провідні політичні партії Індії за недостатню увагу до проблеми кастовості в індійському суспільстві. Він був суворим критиком деяких поглядів Ганді та його однодумців, хоча і був прихильником сатьяграхи на початку її становлення в Британській Індії. Незважаючи на те, що Ганді був критиком кастової системи, його погляди були ідеалізованими та романтичними, що викликало велику прихильність індійського народу [3].

Амбедкар вважав термін «хариджани» («діти Бога»), запропонований Ганді для позначення «недоторканих», презирливим, а схильність Ганді ідеалізувати сільський устрій життя шкідливою, пропагуючи розповсюдження освіти серед паріїв і їх переїзд у міста. Він вважав, що Ганді проводив надто ліберальну критику кастової системи, відзначаючи лише деякі помилки в ній, але не прагнучи до її знищення. Саме ці висловлювання і призвели до того, що Бхімрао почали вважати опонентом М.К. Ганді. «Індуська цивілізація – це диявольський задум з метою подавити і поневолити людство. Її справжнє ім'я – ганьба. Що ще можна сказати про цивілізацію, яка створила масу людей, з якими поводяться, неначебто вони не були людьми, і один лише дотик яких вважається забруднюючим?» [5].

У 1936 році Б.Р. Амбедкар заснував Незалежну трудову партію, яка на виборах 1937 року отримала 15 місць в Центральній законодавчій асамблеї. У тому ж році він опублікував свою книгу «Знищення каст» («The Annihilation of Caste»), де критикував не лише кастову систему як таку, але й релігійних лідерів індуїзму [1, с. 223].

Незважаючи на занепад своєї популярності як політика, саме через суперечки з Ганді та Індійським Національним Конгресом (ІНК), Амбедкар мав репутацію досить досвідченого юриста і вченого, маючи навіть практику в міністерстві (займав посаду міністра праці). Після того, як 15 серпня 1947 року Індійський Союз отримав статус домініону, новий

уряд запропонував Амбедкару стати першим міністром юстиції, і він прийняв цю пропозицію.

У 1950-х роках Амбедкар вдавсь до буддизму, здійснивши подорож до Шрі-Ланки, щоб відвідати з'їзд буддійських ченців і вчених. Незабаром він публічно оголосив, що пише нову книгу про буддизм, і як тільки вона буде закінчена, зробить формальне звернення до цієї віри [4]. У 1954 році він двічі відвідав Бірму, удруге – щоб взяти участь у третій конференції Світового товариства буддистів у Рангуні. У 1955 році він заснував Буддійське товариство Індії (Bharatiya Bauddha Mahasabha). Його книга «Будда і його Дхамма» була закінчена в 1956 році та опублікована посмертно [4].

На жаль, цій визначній постаті в історії Індії, її ролі у здобутті незалежності Республіки Індія істориками не приділялося значної уваги, проте слід зауважити, що статті, прописані в тексті Конституції Республіки Індія 1950 року ініціативною групою на чолі з Бхімрао Рамджі Амбедкаром, сприяли боротьбі з пережитками кастової системи в тогочасному індійському соціумі. І тому слід віддати належне пам'яті великого філософа, юриста, економіста. Його філософія і політичні погляди дали поштовх до створення нових політичних партій, профспілок, які захищали права недоторканих, сприяли боротьбі жінок за гендерну рівність і масовим зверненням населення до буддизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявцев М.К. Кастовая система в Индии / М.К. Кудрявцев. – М.: Наука; Изд-во «Восточная литература», 1992. – 264 с.
2. Синха Н.К. История Индии / Н.К. Синха, Б.А. Чандра; пер. с англ., ред. и предисл. К.А. Антоновой. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1974. – 440 с.
3. Ambedkar and Buddhism by Sangharakshita [On-line resource. Access mode: <https://ambedkarquotes.wordpress.com>].
4. The Dalit Buddhist movement [On-line resource. Access mode: <http://www.statemaster.com/encyclopedia/Dalit-Buddhist-movement>].
5. Thus Spoke Ambedkar [On-line resource. Access mode: <https://ambedkarquotes.wordpress.com>].

Ю.М. Пежинська

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ЄГИПТОЛОГІЯ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. «БЕРЛІНСЬКА ШКОЛА»

Одна із перших величних цивілізацій у світі зародилася саме в Стародавньому Єгипті. Єгиптологія – комплексна наука, котра вивчає Стародавній Єгипет, одна із галузей сходознавства. Вона вивчає історію, культуру, релігію, мову, письмо та літературу Стародавнього Єгипту. І зараз ця галузь орієнталістики дійсно розвинена й актуальна. Підтвер-

дженням цьому є численні центри єгиптології в Берліні, Мюнхені, Парижі, Страсбурзі, Лондоні, Оксфорді, Варшаві, Каїрі і навіть в Україні.

Завданнями даної публікації є аналіз основних тенденцій розвитку єгиптології на початку XX ст., з'ясування внеску в цю галузь сходознавства представників «Берлінської школи». Саме цей період є важливим для розвитку даної науки. Поштовхом до цього стали численні археологічні розкопки європейських вчених і не лише на території Єгипту на початку XX ст. Саме в цей період були зроблені важливі археологічні відкриття, які допомогли вченим реконструювати цивілізацію Стародавнього Єгипту. Центром вивчення єгиптології стала Німеччина. Саме там було засновано так звану «Берлінську школу», біля витоків якої стояв Адольф Ерман, котрий заклав основи граматики сучасної єгипетської мови. Важливою подією того часу стала публікація «Берлінського словника єгипетської мови».

Датою заснування єгиптології як науки вважається 22 вересня 1822 р. Саме у цей день французький історик і лінгвіст Жан-Франсуа Шампольйон зробив доповідь у Паризькій Академії написів про дешифровку єгипетського ієрогліфічного письма. Наступники Шампольйона, так звана «стара школа єгиптологів», займалися накопиченням наукового матеріалу, виданням книг про пам'ятки давньоєгипетської культури, розробляли основні напрямки єгипетської філології.

До початку XIX ст. дослідженням історії та культури Стародавнього Єгипту вчені практично не займалися. Європейська наука володіла уривчастими і мізерними відомостями, що збереглися у творах античних авторів, насамперед у Геродота, книгах Старого завіту Біблії, за якими було неможливо скласти цілісне уявлення про давньоєгипетську історію та культуру.

Серед праць з історії власне Єгипту слід назвати «Історію Єгипту з найдавніших часів» у 3-х томах, що належить У. Фліндерсу Пітрі, «Історію Єгипту» в 2-х томах Д.Ж. Брестеда і кілька монографій А. Море («У часи фараонів», «Царі і боги Єгипту»). Також на початку XX ст. єгиптологію вивчали і розвивали Р. Масперо, Ед. Мейер та інші вчені. Значний вплив на розвиток європейської історіографії початку XX ст. мала праця російського єгиптолога Б.А. Тураєва «Історія Стародавнього Сходу» (в 2-х томах, 1912 – 1913 рр.). Як для Р. Масперо і Ед. Мейера, так і для Б.А. Тураєва історія Стародавнього Єгипту займала одне з провідних місць за насиченістю фактичним матеріалом і важливістю єгипетської цивілізації в долі класичного Сходу [5, с. 322]. Археологічні розкопки перших десятиліть XX ст. дали єгиптологам новий матеріал для поглибленого вивчення історії Стародавнього Єгипту. Чого коштує лише одне відкриття гробниці Тутанхамона англійським археологом Г. Картером у 1922 р.!

Німеччина на початку XX ст. була центром вивчення єгиптології. Початок «Берлінській школі» поклав єгиптолог і лінгвіст Адольф Ерман. Її представниками були археолог К.Р. Лепсіус, який працював над питаннями хронології, історії, розвитку єгипетського мистецтва і підготував фундаментальний опис єгипетських старожитностей в 12-томній праці «Пам'ятки Єгипту та Ефіопії» (1849-1856 рр.), Г. Бругш, автор ієрогліфічного єгипетського словника, Г. Еберс та інші [4, с. 5].

Одним із найбільш яскравих представників «Берлінської школи» був Курт Зетхе. В історії єгиптології XX ст. К. Зетхе займає одне з найпочесніших місць. Він здійснив наукове видання безлічі різних документів давньоєгипетської історії. У 1906 – 1909 рр. вийшли в світ підготовлені ним до видання чотири томи «Документів 18-ї династії». У 1914 р. вийшов друком переклад її першого тому на німецьку мову. У 1933 р. К. Зетхе випустив перший том «Документів Стародавньої імперії». Через рік після його смерті вийшов том давньоєгипетських документів періоду Середнього царства, над підготовкою якого до публікації він працював останній рік свого життя. Крім того, Зетхе опублікував серію книг і статей з історії Стародавнього Єгипту та єгиптології. Його твори продовжували видаватися навіть після його смерті [5, с. 321].

Протягом XX ст. матеріальні сліди архаїчної єгипетської цивілізації були виявлені у різних місцевостях Єгипту. В результаті єгиптологи змушені були кардинально змінити під тиском маси фактичного матеріалу більшість своїх колишніх поглядів на процес виникнення держави на території Стародавнього Єгипту. І саме масові археологічні розкопки XX ст. на території Єгипту дали новий поштовх розвитку єгиптології як науки, її поглибленому вивченню. І не останній внесок у цю справу зробили єгиптологи з «Берлінської школи». Саме під впливом європейських вчених і почала формуватися в Єгипті «місцева школа» єгиптології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Историография истории Древнего Востока: Иран, Средняя Азия, Индия, Китай / Под ред. В.И. Кузищина. – СПб.: Алетейя, 2002. – 303 с.
2. Матье М.Э. Искусство Древнего Египта / М.Э. Матье. – СПб.: Искусство. – 2005. – 606 с.
3. Перепелкин Ю.Я. История Древнего Египта / Ю.Я. Перепелкин. – СПб.: Летний сад, 2000. – 549 с.
4. Прохорова Л.Д. История Древнего мира. Лекции / Л.Д. Прохорова. – Омск: Изд-во ОмГТУ, 2008. – 59 с.
5. Томсинов В.А. Краткая история египтологии / В.А. Томсинов. – М.: Издательский дом «Вече», 2004. – 420 с.

СТАНОВЛЕНИЕ ПОЛИТИКИ АПАРТЕИДА В ЮАС (1948 – 1961)

Мы живём в XXI веке, во времена демократии и всеобщего равенства, и, казалось бы, все вопросы о дискриминации остались далеко позади, но изучая современное общество, мы до сих пор наблюдаем деление по признакам расы, вероисповедания и взглядов. Южно-Африканская Республика (далее ЮАР) показывает своим примером долгий путь к освобождению и восстановлению справедливости.

Задачи данной статьи – рассмотреть историю становления политического режима апартеида и его сущность с момента официального введения до провозглашения Южно-Африканской Республики; проанализировать сегрегационную политику между коренным и «белым» населением Южно-Африканского Союза (далее ЮАС).

Во время предвыборной кампании 1948 года в ЮАС явным лидером стала Национальная партия, главным козырем которой была идея институционализации апартеида в стране. В докладе партии говорилось: «В ЮАС должна проводиться политика полного апартеида как конечная цель естественного процесса раздельного развития. Отдавая себе отчёт в том, что эта задача может быть лучше всего выполнена путём сохранения в чистоте и неприкосновенности белой расы, Национальная партия провозглашает это в качестве основного руководящего принципа своей политики» [3, с. 23]. В брошюре излагались также три главных принципа христианского национализма: апартеид, система христианско-национального образования и борьба против коммунистической опасности.

В том же году для дальнейшей разработки теоретических и практических основ апартеида было создано Южно-африканское бюро по изучению расовых отношений. Название и сущность данного бюро носили характер несоответствия: если главной идеей его создания было изучение расовых отношений, то фактически оно разрабатывало законопроекты, которые укрепляли политику апартеида, тем самым разделяя население ЮАС на «чёрных» и «белых», разжигая расовый конфликт в стране [3, с. 27]. Отдавая себе отчёт в том, что эта задача может быть лучше всего выполнена путём сохранения в чистоте и неприкосновенности белой расы, Национальная партия провозгласила ее основой своей предвыборной кампании 1948 года.

При правительстве Национальной партии было принято множество законов, которые укореняли сегрегацию, в частности, запрещение межрасовых браков. Запрет на внебрачные связи был значительно расширен: каждый житель страны получал документ с отметкой о расовой

принадлежности – как «черный», «белый», «азиат» или «цветной». Для этого был принят Акт о регистрации.

Также в ЮАС были созданы отдельные зоны проживания по типу «квазигетто», но всё же самым важным был акт о создании отдельных групповых областей проживания, так называемый «Акт о групповых областях» 1950 года. Этот акт стал камнем преткновения, который положил начало расового разделения. Негроидное население, которое проживало на территории «белой» области, выгонялось оттуда силой. Каждый мужчина при пересечении зон должен был иметь при себе пропуск, впрочем со временем его заменили ещё более унижительным документом – контрольными книжками, где помимо личных данных, должна быть информация о передвижении по стране, работе и уплате налогов [1]. Сегрегация ускоренными темпами пронизывала всю жизнь южноафриканского населения: чернокожий не мог попасть на «белый» пляж, в «белый» ресторан, сесть на места для «белых» в автобусе и т.д.

При правительстве Йоханесса Стрейда (1954 – 1958) ужесточилось положение цветного населения страны: местных жителей лишили избирательного права. Однако своего апогея политика дискриминации достигла при правительстве Хендрика Фервурда (1958 – 1966), которого принято называть «архитектором апартеида». При нём апартеид получил наиболее радикальные изменения, приняты ряд законов, ограничивающих права африканского населения: было отменено право на получение высшего образования, после этого созданы специализированные учебные заведения [3, с. 41].

В качестве оценки политики апартеида в ЮАС в 1948 – 1961 годах выступила реакция мировой общественности. Она была крайне негативной, но страны сдержанно выражали своё отношение к апартеиду, в большинстве своём из-за нежелания портить отношения с Великобританией. О своей неприязни к действиям идеологов апартеида в мировом сообществе заявлялось на заседаниях «Содружества наций». В 1960 году правительство Южно-Африканского Союза провело референдум, в котором участвовало исключительно «белое» население. По результатам референдума в мае 1961 года была провозглашена Южно-Африканская Республика. Попытка получить поддержку от «Содружества наций» с целью признания республики была резко осуждена членами Содружества. Особо активными были члены Содружества с «небелым» населением, которые осудили политику апартеида и господство белой расы в ЮАР. В конечном итоге правительство ЮАР во главе с Х. Фервурдом решило не подавать заявку в «Содружество наций»: оно было уверено, что эта заявка принята не будет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гуминенко М.В. Апартеид в Южной Африке, или Человек имеет право не быть убитым / М.В. Гуминенко [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://dugward.ru/publ/s85.html>].
2. Демкина Л.А. Режим ЮАР – преступление против человечества / Л.А. Демкина. – М.: Международные отношения, 1981. – 118 с.
3. Жуков Д. Апартеид: история режима / Д. Жуков. – М.: АСТ, 2007. – 252 с.
4. Иванов И.О. Южная Африка: диалог или конфронтация / И.О. Иванов. – М.: Знание, 1989. – 64 с.

А.Н. Сиренко

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды*

АРХИТЕКТУРА ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ КЛАССИЧЕСКОГО ПЕРИОДА

Актуальность данной темы заключается в том, что памятники культуры не только играют важную историческую роль, но и представляют большую ценность с точки зрения развития основ нравственного воспитания последующих поколений. Архитектурные произведения могут отражать уровень развития производительных сил, идеологических систем и эстетических воззрений.

Цель статьи – проанализировать особенности развития архитектуры в Османской империи классического периода.

Так называемый «классический стиль» в архитектуре Османской империи приходится на период после занятия турками Константинополя (с 1453 года). Оттоманская Порта приобрела значение передовой державы, игравшей важную роль в торговой и политической жизни Европы и Азии. Подъем политического могущества повлек за собой расцвет искусства и, прежде всего, архитектуры. Наивысшего расцвета турецкая архитектура достигает в период правления султана Сулеймана I [1].

Основными памятниками турецкой архитектуры рассматриваемого времени были религиозные постройки – мечети (джами, месджид), мавзолеи (тюрье) и др. Султаны, члены династии, а также крупные сановники, желая увековечить свое имя или совершить богоугодное дело, строили мечети и другие религиозные здания [3, с. 165].

В создание культовых сооружений архитекторы Османской империи приносят новые оригинальные черты как в поисках силуэта наружных масс зданий (ступенчатость, образованная рядом куполов, минареты), так и в разработке плана (двор на аркадах, перекрытых куполками). В здании собственно мечети турецкие архитекторы преодолевают расчлененность внутреннего пространства на нефы, предоставляя, благодаря опоре на четыре пилоны или четыре колонны, свободное, открытое

взору посетителей, большое внутреннее пространство, освещенное рядами окон [1].

Наиболее выдающимся архитектором данного периода был Коджа Синан, имя которого стоит в ряду имен величайших архитекторов его времени. Синан, по происхождению грек, еще юношей обучался архитектуре, которая стала его истинным призванием. Коджа Синан прожил около 108 лет. В течение своей долгой жизни он построил 81 мечеть, 26 библиотек, 33 дворца, и множество других сооружений. Наиболее знаменитые его творения – мечеть Селима в Эдирне (Адрианополе), мечеть Шах-заде в Стамбуле. Шедевром Коджи Синана является мечеть, носящая имя султана Сулеймана (Сулеймание) [3, с. 166-168].

Мечеть Сулеймание, строившаяся в 1550-1557 гг., является великолепным примером классической османской архитектуры. Стоящая на третьем стамбульском холме мечеть стала неотъемлемой частью силуэта бухты Золотой Рог [4].

Посреди выложенного белым мрамором внутреннего двора раскинулся фонтан, а на углах мечети взмывают вверх минареты. Минареты с северной стороны с двойными балконами имеют высоту 56 м, а висящие на углах молельной площади два минарета достигают 76 м и имеют тройной ряд балконов.

Украшающие стены алтаря витражи являются уникальным произведением ремесленника по имени Сорхош Ибрагим. Со стороны алтаря находится мавзолей создателя этого комплекса султана Сулеймана Великолепного и его жены Хюррем Султан, а рядом мавзолеи их приближенных [4].

Мечеть Султанахмет (Голубая мечеть) архитектора Мехмада Ага – первая по величине и одна из самых красивых мечетей Стамбула, была построена в 1609-1616 гг. и насчитывает шесть минаретов. Архитектура мечети сочетает в себе два стиля – классический османский и византийский.

Для строительства мечети были использованы камень и мрамор. Название «Голубая мечеть» она получила благодаря огромному количеству (более 20 тыс.) белых и голубых изникских керамических изразцов ручной работы.

Одним из поразительных элементов мечети является михраб – ниша в стене мечети, часто украшенная двумя колоннами и аркой, указывающая киблу, то есть направление, где находится Кааба в Мекке. Рядом с михрабом находится минбар – место имама для чтения проповедей [2, с. 134].

Таким образом, архитектура классической османской эпохи не только неотделима от истории самой страны, но и достаточно четко отражает особенности ее развития. Коджа Синан стал основателем и создателем классического турецкого стиля. Архитектор уникального та-

ланта, найвідоміший у всьому світі, поставив свою підпис на багатьох цінних творах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Искусство Средних веков [Електронний ресурс. Режим доступа: <http://la-fa.ru/history/history157.html>].
2. Мудрова А.Ю. Великие шедевры архитектуры: 100 зданий, которые восхитили мир / А.Ю. Мудрова. – М.: Центрполиграф, 2013. – 319 с.
3. Новичев А.Д. История Турции. В 4-х т. Т. 1. Эпоха феодализма (XI-XVIII вв.) / А.Д. Новичев. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1963. – 314 с.
4. Hakan Alan «Турция» [Електронний ресурс. Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=7P8LoE6GXbAC&printsec=frontcover&dq=inauthor:»Hakan+Alan»&hl=ru&sa=X&ei=G4wZVZ75II-07Qbp6oCgDQ&ved=0CB8Q6AEwAA#v=onepage&q&f=false>].

В.Є. Цукор

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ГРОМАДЯНСЬКІ ВІЙНИ В ЛІБЕРІЇ (1989–1996; 1999–2003 рр.): ЕТНІЧНИЙ ЧИ ЕКОНОМІЧНИЙ КОНФЛІКТ?

Вивчення громадянських війн у Ліберії в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. у сучасній африканістиці має кілька складових: визначення етнічного складу населення, рівня політичного та економічного розвитку країни. Проблематика громадянських війн не отримала достатнього аналізу в історіографії пострадянського періоду. Окремі фактографічні аспекти можна знайти в працях Т.С. Денисова [1], М.Ю. Франкеля [3], А.І. Собеченко [2]. Основними носіями інформації є журнали «Азия и Африка сегодня» [1], «Monde diplomatique» [4] та ін.

Метою нашого дослідження є аналіз та об'єктивна оцінка громадянських війн у Ліберії в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Виходячи з цього, автором визначені основні завдання: з'ясувати причини, розкрити особливості перебігу громадянських війн, проаналізувати етнічний склад населення та економічне становище Ліберії в даний період, визначити наслідки війн.

У першу чергу, слід зробити акцент на специфіці проголошення незалежності постколоніальними державами Африканського континенту в 50-х – 70-х рр. ХХ ст., штучному характері проведення їхніх кордонів (без урахування етнічних і конфесійних особливостей населення). На перший погляд, здається, що Ліберія, яка вже півтора століття є незалежною державою, має великі запаси золота та інших дорогоцінних металів, повинна виділятися з-поміж інших країн більш високим рівнем розвитку, проте через політику, яку проводили переселенці зі США, час не став перевагою для цієї країни. Населення Ліберії лише наприкінці

XX ст. стало достатньо консолідованим, але фактори етнічної неоднорідності та економічної відсталості не дозволили провести реформи мирним шляхом.

Етнічний склад Ліберії дуже різноманітний (налічує 25 племен), особливістю є також той факт, що лише 11 із них проживають повністю в самій країні, інші ж частково знаходяться на території Ліберії, Гвінеї, Сьєра-Леоне, Кот-д'Івуару. Хоча офіційною мовою країни є англійська, нею володіє лише 20% населення країни, інша частина говорить більше ніж на 20 мовах, в залежності від племінної приналежності. Через відсутність у африканських країн чітко визначених кордонів, що охороняються, населення може досить вільно мігрувати по материках, що часто призводить до конфліктних ситуацій [2, с. 54].

В економічному плані країна є ресурсною базою для розвинених країн Заходу та Сходу, зокрема основними статтями її експорту є сира деревина, каучук, залізна руда, золото, алмази.

Перша громадянська війна в Ліберії 1989–1996 рр. стала наслідком диктатури Самуеля Дое, проти якої неодноразово виступало населення, але всі повстання жорстоко придушувалися. Останньою краплею стала кривава розправа над племенами гіо і монно, яких звинуватили в підтримці повстання Чарльза Тейлора 1989 р. Якщо на початку повстання Ч. Тейлора підтримали лише 300 осіб, то через декілька місяців ця цифра переросла тисячу повстанців [4, р. 57].

Ліберія вже з самого початку війни мала кілька політичних центрів, які намагалися встановити свою владу: на чолі з Самуелем Дое, Чарльзом Тейлором і Принсом Іорм Джонсоном. Війна стала затяжною, велася сім років, за цей час був підписаний не один мирний договір, декілька разів намагалися сформувати тимчасовий уряд, проте завжди знаходилися ті, кого це не влаштовувало. За твердженням Девіда Кпормакпора, на початку 1994 р. у країні було вже шість озброєних угруповань: Ч. Тейлора, Кроми, Р. Джонсона, Ф. Массагуї, Джорджа Болі і Центрального революційного командування. Говорити про якісь етнічні особливості угруповань складно: в своїй більшості вони складалися з народів кру, гіо, монно та інших, основною відмінністю яких були навіть не політичні погляди, а лідери. Ці політичні табори могли об'єднатися на декілька днів, щоб розбити найсильнішого ворога, а потім знову воювати між собою [1, с. 47].

І все ж таки в 1997 р. у країні відбулися вибори, на яких переміг Ч. Тейлор. Щоб зрозуміти, чому вже через два роки розпочалася друга громадянська війна, достатньо звернути увагу на фінансування повстанців. За даними У. Тваделла, в 1990-1994 рр. із Ліберії щорічно вивозилося товарів на 422 млн. дол., у тому числі алмазів на 300 млн. дол., деревини – 53 млн., каучуку – 27 млн., золота – 1 млн. дол. Основним покупцем алмазів була Бельгія, деревини – Франція і Малайзія. З цих сум Тей-

лору діставалося близько 75 млн. дол. на рік. Крім того, Тейлору належала лісоторговельна фірма в штаті Меріленд (США), з оборотом більше 2 млн. дол. на місяць [4, р. 58].

Друга громадянська війна в Ліберії (1999–2003 рр.) відчувала значний вплив зовнішнього фактору. Її причиною стала підтримка Ч. Тейлором повстанських угруповань у Сьєрра-Леона та Гвінеї. Президент Ліберії допомагав повстанцям зброєю, за яку вони з ним розраховувалися алмазами і послаблювали сусідні країни, що спочатку давало свої плоди. Однак у самій Ліберії ще залишалася політична опозиція до Ч. Тейлора, яку, в свою чергу, підтримували Гвінея та Сьєра-Леоне.

Повстанці досить довго вели підпільну боротьбу проти уряду і лише 8 лютого 2002 р. розпочали активний наступ від кордонів Гвінеї, реакцією на який було введення Ч. Тейлором надзвичайного стану, який було скасовано лише у вересні того ж року після перемоги урядових військ біля міста Бополу. Проте повстанці не були повністю витіснені з території країни, а на початку 2003 р. у південну частину країни з Кот-д'Івуару вступило озброєне угруповання «Рух за демократію в Ліберії» (РДЛ). Це призвело до того, що ліберійський уряд контролював лише 1/3 країни. Незважаючи на тимчасові невдачі, РДЛ контролював північну частину Ліберії та загрожував столиці.

29 липня 2003 р. РДЛ оголосив про припинення вогню, але зброї не склав. У цей же час під егідою економічного співтовариства країн Західної Африки в країну були введені нігерійські миротворці. 14 жовтня 2003 р. у Ліберії знову був створений тимчасовий уряд, який фактично контролював близько 20% території країни. Говорити про мир з упевненістю стало можливим тільки 23 листопада 2005 р., коли було обрано нового президента країни Елен Джонсон-Серліф, яка перемогла на виборах, набравши 59,4% голосів [1, с. 52].

Отже, громадянські війни в Ліберії повністю виявили проблеми країн Африканського континенту. Неоднорідний етнічний склад хоча і вплинув на перебіг війни, але все ж таки відіграв у ній не ключову роль. Все залежало від фінансування, як і в період першої громадянської війни, коли Ч. Тейлор, продаючи ресурси країни, купував зброю для повстанців, так і в період другої війни, коли сусідні держави були «спонсором» нестабільності в Ліберії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисов Т.С. Африканские конфликты и религиозные ритуалы (на примере гражданских войн в Либерии) / Т.С. Денисов // Африка и Азия сегодня. – 2012. – № 10. – С. 45-52.
2. Собеченко А. И. Либерия / А.И. Собеченко // Советская этнография. – М., 1953. – С. 95-109.
3. Франкель М.Ю. История Либерии в новое и новейшее время / М.Ю. Франкель. – М., 1999. – 256 с.

4. Galy M. Liberia, drole de paix / Michel Galy // Monde diplomatique. – Janvier 1996. – С. 56-59.

В.О. Шамрасва

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ У ПЕРІОД КОЛОНІАЛІЗМУ: БОРОТЬБА ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ ЧИ ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА?

Обрана для дослідження проблематика викликає широкий резонанс у сучасній орієнталістиці, адже відзначається своєю різнобічністю, торкається питань історії, геополітики, релігії та культури. Її дослідженню у вітчизняній науковій думці приділяється недостатньо уваги, незважаючи на те, що події та явища, які мали місце в період колоніалізму, пояснюють виникнення багатьох соціально-політичних процесів у сучасному світі.

Більшість наукових праць із даного питання належить зарубіжним вченим. Зокрема, варто відзначити праці російських дослідників (А. Ігнатенко, А. Малашенко, В. Наумкін, А. Германович). Окремої уваги заслуговують роботи видатного російського історика Л.С. Васильєва [2; 3] та американського дослідника Б. Лоуренса («Переосмислення ісламу як ідеології насильства») [8], оскільки вони ґрунтовно розкривають сутність традиційних суспільств, процес колонізації та особливості ментальності ісламського світу.

Уже на початку процесу включення країн ісламського світу в капіталістичну систему в XIX ст. вони опинилися в кризовому стані. Значно відстаючи від технічного розвитку Європи, країни ісламського світу не змогли протистояти агресії Заходу. Вони перетворилися або в колонії, або напівколонії європейських держав. Основною причиною такого становища ісламської цивілізації можна вважати наступні фактори: надмірна консервативність соціальної структури властива всій східній цивілізації, і релігійна доктрина ісламу перешкоджає будь-яким радикальним змінам суспільства. Так, якщо далекосхідна цивілізація при зіткненні з європейськими державами змогла продемонструвати необхідну гнучкість для швидкої перебудови соціуму, то ісламський світ не зміг здійснити необхідні зміни за рахунок внутрішніх сил. Розплатою за це став період колоніальної залежності.

Відомий дослідник-схodoзнавець Л.С. Васильєв обґрунтовано наводить дві основних моделі розвитку і пристосування ісламських суспільств у період колоніалізму. Перша – модель тривалої взаємодії колоніального капіталу та ісламської традиції [3, с. 30]. Для цієї моделі характерний тривалий період внутрішньої, вимушеної трансформації

в напрямку європеїзації політичних інститутів і елементів культури, модернізації економіки, до того ж при помітній участі у цьому процесі етнічно і цивілізаційно чужих компонентів. Модель друга передбачає, що традиційна ісламська структура, в її найбільш примітивній формі, легко долаючи всі імпульси ззовні і не помічаючи, ігноруючи їх, відтворюється в майже незмінному вигляді, незалежно не тільки від сили тієї чи іншої держави, але навіть від рівня життя суспільства. Обидві моделі демонструють здатність до відродження ісламської традиції, але вони багато в чому різняться між собою. Перша модель відповідає загальній нормі, характерній для трансформації колоній в Африці, Індії, Південно-Східній Азії, навіть Латинській Америці. Друга модель розвивається, незалежно від того, наскільки ті чи інші країни випробували на собі вплив колоніалізму. Цікавим є також те, наскільки відрізняється розвиток країн, які потрапили під іноземний гніт. Це можна прослідкувати на прикладі історії таких країн, як Іран та Афганістан.

Дослідники зазначають, що традиційні суспільства відрізняються певними особливостями. Серед них: залежність в організації соціального життя від релігійних чи міфологічних уявлень; циклічність розвитку, колективістський характер суспільства, брак чіткої персоналізації; переважна орієнтація на метафізичні, а не на інструментальні цінності; авторитарний характер влади; домінування локального над універсальним [7, с. 15]. Водночас залишається дискусійним питання про існування моделі універсального розвитку та єдиних критеріїв для аналізу й оцінки різних суспільств. Прибічники орієнталізму стверджують, що для мусульманського регіону є неприйнятним раціоналізм та універсалізм. Єдиний інструмент для розуміння ісламських суспільств, на думку орієнталістів, – це сам іслам. Універсалістський підхід відкидає унікальність арабо-мусульманського регіону і прагне «вбудувати» його в загальносвітову динаміку.

У порівнянні з іншими релігійними системами світу специфічність ісламу полягає в тому, що його доктрина містить у собі не тільки релігійно-філософські та моральні принципи, а й приписи соціально-економічного і політичного характеру. Така специфіка значно полегшує активну участь ісламу в суспільно-політичному житті мусульманських спільнот. Як зазначає відомий російський ісламознавець М.В. Жданов [4, с. 23], в ісламі єдиною визначальною засадою, відповідно до якої може бути організоване політичне життя спільноти, є спільність віри. Ця спільність становить основу політичної інтеграції, соціальної солідарності, економічної допомоги і духовного братства. В усі часи релігія була джерелом підтримки мусульманської ідентичності, основою опору зовнішньому тиску. Своїми нормами та цінностями іслам завжди слугував основою для сил, які прагнули відновити порядок.

Отже, на протязі всієї своєї історії ісламська цивілізація формувалася в умовах духовно-релігійного і політичного протиборства з країнами Заходу (особливо чітко це простежується в умовах колоніалізму). Головною суперечністю розвитку традиційних суспільств, на думку більшості вчених, було те, чи збережуть мусульмани свою релігійну і національну ідентичність, чи в умовах глобалізації втратять її під тиском Заходу. Але, на відміну від промислово розвинутих країн, де релігія завжди розглядалася як перешкода для поступального руху і домінувала думка, за якою сфера дії релігії – лише духовно-моральна, у мусульманських країнах релігійна самоідентифікація стала компонентом пробудження цих народів та одночасно ефективним засобом відстоювання та реалізації її власних норм і принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Л.Б. История традиционного Востока с древнейших времен до начала XX века / Л.Б. Алаев. – М.: МГИМО – Университет, 2004. – 380 с.
2. Васильев Л.С. История религий Востока / Л.С. Васильев. – М.: Высшая школа, 1988. – 414 с.
3. Васильев Л.С. История Востока / Л.С. Васильев: В 2-х т. Т. 2. – М.: Высшая школа, 2005. – 575 с.
4. Жданов Н.В. Исламская концепция миропорядка / Н.В. Жданов. – М.: Международные отношения, 2003. – 216 с.
5. Ревякин А.В. История международных отношений в Новое время / А.В. Ревякин. – М.: МГИМО-РОССПЭН, 2004. – 263 с.
6. Системная история международных отношений. 1918 – 2003. События и документы / Под ред. А.Д. Богатурова: В 4-х т. Т. I. – М.: НОФМО, 2000. – 600 с.
7. Федотова В.Г. Модернизация «другой» Европы / В.Г. Федотова. – М.: ИФ РАН, 1997. – 255 с.
8. Lawrence B.B. Rethinking Islam as an ideology of violence / B.B. Lawrence // Conflict resolution in the Arab world. Selected essays / ed. by P. Salem. – Beirut, 1997. – P. 27-43.

Г.П. Якуніна

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТЕННОЇЗМУ НА ЯПОНСЬКУ КОНСТИТУЦІЮ 1889 РОКУ ТА ХАЛІФАТУ НА КОНСТИТУЦІЮ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1876 РОКУ

XIX ст. є безпрецедентним періодом трансформацій держав афрозійського регіону від цивілізацій із традиційним підґрунтям до нової буржуазно-капіталістичної моделі. Але ця генеза проходила під егідою впливу ідеологічного фактору, який ми відстежуємо, насамперед, у процесі конституціоналізму Японської та Османської імперій.

На основі компаративного аналізу ми можемо виявити слабкі та сильні позиції обох конституцій, оцінити їх практичне значення для держав, з'ясувати, як релігія може відігравати роль ідейного фундатора у формуванні змісту основних законів держави, піддаючи симбіозу лібералізаційний імпульс і залишки традиціоналізму в суспільно-політичному житті Країни Вранішнього Сонця та Оттоманської Порти.

В Османській імперії в 1876 р., а в Японії в 1889 р. встановилася нова для цих країн парламентська система. Але тільки в Японії вона змогла зміцнитися, «прижитися», і конституція 1889 р. проіснувала там до 1947 р., до набуття чинності нової конституції.

Тим не менше, в перших конституціях двох азійських держав дуже багато спільного. Як турецька, так і японська конституції були розроблені з урахуванням релігійних ідеологій цих держав: з принципом тенноїзму (божественності походження імператора в Японії) і принципом халіфату в Туреччині, де султан був главою всіх мусульман. В основу розглянутих конституцій лягли положення, запозичені з подібних європейських законодавчих актів. У конституціях органічно поєднувалися західні запозичення та ідеологічні особливості, що мали місце в Османській імперії та Японії. Природно, що все це робилося в інтересах японської та турецької правлячої верхівки.

Як турецького султана, так і японського імператора конституції проголошували главами держави і наділяли необмеженими правами. Їхні особи оголошувалися священними і недоторканими.

Обидві конституції давали буржуазні права і свободи, але нічого не змінювали в житті пересічних підданих своїх імперій: в Японії народні маси і раніше були далекі від участі в політичному житті, а в Османській імперії нетурецькі народи так і не отримали незалежності. Крім того, в турецькій конституції дуже яскраво підкреслювалася перевага турецького населення шляхом проголошення ісламу державною релігією і турецької мови – державною [3, с. 284].

Конституції Османської та Японської імперій передбачали створення двопалатних парламентів. Але їхня роль була незначною і обмеженою, а в Японії особливо важливу роль відігравала Таємна рада.

Розглянуті конституції закладали основу нової системи судочинства та системи фінансів. Японська та Османська конституції були прогресивним явищем того часу. Вони проголошували буржуазні права і свободи, створили парламентську систему в обох державах. Внаслідок цього держави змогли стати на шлях буржуазного розвитку. Щоправда, в Імперії Мікадо цей процес просувався більш рівно, а в Оттоманській Порті молодотуркам довелося поборотися за цей шлях.

Незважаючи на численні подібності цих двох конституцій, все ж японська конституція 1889 р. відрізнялася від турецької своєю демократичністю. Японський імператор не міг одноосібно вирішувати всі пи-

тання політичного життя країни. Укази імператора повинні були підкріплюватися урядом. Глава японської держави виконував функції монарха, але не правив, реально при владі перебував уряд. Турецький султан грав провідну роль у політичному житті країни і володів всією повнотою влади.

Це пояснюється тим, що в XIX ст. ці дві країни розвивалися по-різному. В Японській імперії у 1867-1868 рр. відбулася реставрація Мейдзі і зміна політичного режиму. В результаті цього до влади прийшли нові станові інтереси, не пов'язані з традиційним суспільством. Цей процес завершився прийняттям конституції, яка стала першою чинною азійською конституцією.

В Османській імперії реформи проводилися протягом усього XIX століття. Здавалося, що саме тут вони повинні увінчатися успіхом, так як був накопичений значний досвід перетворень. Але всі турецькі реформи здійснювалися застарілими суспільними течіями, чим і пояснюється їхня половинчастість, незавершеність і неефективність. Конституція в Туреччині була прийнята, але не введена в дію. Вона залишилася декларацією і була набула чинності тільки в 1908 р. [2, с. 57].

Однак в історії прийняття перших азійських конституцій багато спільного. Як в Оттоманській Порті, так і в державі Ніхон на арену боротьби вийшли прогресивно налаштовані сили, представлені в Османській державі «Товариством нових османів», а в Японській імперії – буржуазними політичними партіями. Всі вони вимагали введення в своїх країнах конституційної форми правління. Під тиском цих сил японський імператор Муцухіто погодився на створення Таємної ради, а турецький султан видав указ про формування комісії, які приступили до вироблення проєктів конституції. Тим самим було покладено початок переходу двох азійських держав до нового політичного устрою.

В цілому, схожість текстів японської та турецької конституцій пояснюється тим, що в їхню основу була покладена німецька конституційна модель. Однак в Японії ця модель «прижилася», і конституція вступила в дію, а в Туреччині проіснувала недовго. Це пояснюється тим, що в Османській імперії прийняття конституції було всього лише зовнішньополітичним маневром. Турецькі правлячі кола ставили перед собою одну мету – звільнитися від європейської залежності, не враховуючи перспектив внутрішнього розвитку країни. Все це в кінцевому підсумку призвело до найбільш успішного розвитку Японії і відставання Порти.

Проте прийняття конституції стало вирішальним кроком у процесі модернізації азійських товариств. Розпочався новий етап у розвитку Японії та Туреччини.

Пріоритет у цьому процесі, безсумнівно, належав Японській імперії, яка в результаті реформ Мейдзі встала на шлях капіталістичного розвитку. Реформи поклали початок помітного економічного зростання країни, що,

у свою чергу, дало їй можливість перейти на шлях зовнішньої експансії. Атака японською авіацією 7 грудня 1941 р. американської військово-морської бази Перл-Харбор на власні очі продемонструвала реальний початок кінця євроцентристського світу (Великобританія, Франція, Німеччина, Росія, Італія, Іспанія, США, Канада) і стала точкою відліку нової епохи у світовій історії [4, с. 123]. Що стосується Османської імперії, то до кінця XIX ст. держава турецьких султанів остаточно втратила свій колишній вплив на хід світової історії. Відбувався тривалий процес економічного закабалення Порти іноземними колонізаторами. Іноземне засилля було пов'язане зі збереженням феодальних і напівфеодальних форм експлуатації та абсолютистським деспотичним режимом султана Абдул-Хаміда II [2, с. 54]. Вказані відмінності пов'язані з тим, що Японія затвердила конституційний лад, а в Османській імперії боротьба за конституційну форму правління ще тривала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сила-Новицкая Т.Г. Культ императора в Японии: мифы, реальность, доктрины, политика / Т.Г. Сила-Новицкая. – М.: Наука, 1990. – 206 с.
2. Фадеева И.Л. Идеино-политическая борьба вокруг Османского Халифата в последней четверти XIX века / И.Л. Фадеева // Вопросы истории. – 1986. – № 10. – С. 52-61.
3. Фадеева И.Л. Концепция власти на Ближнем Востоке. Средневековье и новое время / И.Л. Фадеева. – М.: Наука, 1993. – 284 с.
4. Эйбус Х.Т. История Японии с древнейших времен до наших дней. Краткий очерк / Х.Т. Эйбус. – М.: Наука, 1968. – 223 с.

НАШІ АВТОРИ

- Авдієнко Марія Володимирівна** – аспірантка Харківської державної академії дизайну і мистецтв
- Амер Анна Наїф** – головний зберігач Музею археології ХНУ імені В.Н. Каразіна
- Бикова Ірина Алімджанівна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Бондар Олена Миколаївна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Бондаренко Анна Дмитрівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Боровська Марія Вадимівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Вовк Ілона Євгеніївна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Гаруст Олександр Юрійович** – студент КНУ імені Т. Шевченка
- Денисенко Ігор Володимирович** – аспірант кафедри всесвітньої історії ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Деркач Юлія Олегівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Дьячков Сергій Володимирович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; директор Харківського університетського ліцею
- Єрємін Валентин Ігорович** – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Журавель Юлія Олегівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Завгородня Олена Сергіївна** – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г. С. Сковороди
- Касьянова Олена Едуардівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Кашуба Олександра Павлівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Компанієць Олександра Вікторівна** – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Кривоніс Максим Іванович** – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Криковлюк Валерія Романівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Кубанов Микола Юрійович** – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Лихідько Юлія Володимирівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Лі Шуань** – аспірант Київського національного університету будівництва і архітектури
- Логвиненко Ірина Анатоліївна** – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Лоскутов Антон Андрійович** – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Малахова Юлія Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди
- Мамедова Сабіна Абілівна** – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Матющенко Євген Васильович – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Мороз Тетяна Олександрівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Науменко Станіслав Сергійович – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Ожога-Масловська Алла Валентинівна – аспірантка Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Пезинська Юлія Миколаївна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пилипенко Вікторія Вікторівна – аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історії, міжнародних відносин та соціально-політичних наук Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (підпорядкованого МОН України)

Пилипенко Олена Андріївна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пирогов Володимир Леонідович – кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри мов та цивілізацій Далекого Сходу Київського національного лінгвістичного університету

Полтавченко Владислав Романович – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пономаренко Елліна Едуардівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Провоторова Дар'я Олегівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Рибалко Світлана Борисівна – доктор мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства Харківської державної академії культури

Родін Олександр Кимович – викладач Харківської гуманітарно-педагогічної академії

Руда Наталя Вікторівна – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Румянцева Анастасія Віталіївна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Ручинська Оксана Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Савчук Єлизавета Олександрівна – студентка Київського університету імені Б.Д. Грінченка

Самусь Олена Володимирівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Саніна Ганна Володимирівна – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Севім Саліх – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Семенчук Марія Романівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Сіренко Альбіна Миколаївна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Соколенко Олена Олександрівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Сулімова Наталія Дмитрівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Фалько Сергій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних та правових дисциплін Національної академії Національної гвардії України

Циватий Вячеслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України

Цукор Віктор Євгенійович – студент ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Черних Ірина Дмитрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Чорних Ольга Вячеславівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Шамраєва Вікторія Олександрівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Штих Юлія Григорівна – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Щедрін Анатолій Трохимович – доктор наук з культурології, кандидат філософських наук, професор кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури; завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Інститут сходознавства і міжнародних відносин «Харківський колегіум»

Якуніна Ганна Павлівна – студентка ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Ямпольська Лариса Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, заступник декана з навчальної роботи історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди

ЗМІСТ

М О В И Т А Л І Т Е Р А Т У Р А К Р А Ї Н С Х О Д У	3
Быкова И.А. Жанровые особенности китайской городской повести XVII века Лин Мэнчу «Украденная невеста».....	3
Завгородня О.С. Особливості номінації в перській лексиці моди.....	7
Компанієць О.В. Структурно-семантичні особливості колоративів у сучасному івриті.....	9
Кривоніс М.І. Порівняльний аналіз мовноетикетних одиниць на позначення вибачення у китайській та українській мовах.....	13
Логвиненко І.А., Провоторова Д.О. Метафора і метафоричні моделі у публічних промовах президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана.....	19
Малахова Ю.В. Творче надбання Федора Пушченка.....	23
Науменко С.С. Даоські міфологічні мотиви у творчості Лі Бо.....	29
Пирогов В.Л. Структурно-семантичні та функціональні особливості чотирьохкомпонентних фразеологізмів китайської та японської мов: порівняльно-типологічний і когнітивний аспекти.....	33
Пономаренко Е.Е., Руда Н.В. Особливості зв'язку семантичного показника 米 та значення ієрогліфів, до складу яких він входить.....	39
Саніна Г.В., Родін О.К. Реалізація філософсько-світоглядного концепту «свій – чужий» японців у граматичній категорії директива.....	43
Севим С., Логвиненко И.А. Формы эмоционально-оценочного обращения к любимому человеку в турецком языке.....	46
Штых Ю.Г., Соколенко Е.А. Тема любви в творчестве Джалаледдина Руми.....	54
Гаруст О.Ю. SETTINGTHERECORDSTRAIGHT: до питання термінології кліше в українському, англо-американському та японському контекстах.....	58
Румянцева А.В. Фонетична асиміляція запозичень у турецькій мові у сфері «Мода та одяг».....	63
Семенчук М.Р. Особливості використання なければならない (NAKEREBANARANAI) у розмовній мові.....	66
Сулімова Н.Д., Чорних О.В. Особливості явища омонімів у сучасній китайській мові.....	69

КУЛЬТУРА ТА СОЦІУМ КРАЇН СХОДУ	74
Амер Анна Наиф. Донец – река европейско-азиатского порубежья.....	74
Рибалко С.Б. Окімоно в жанрово-видовій структурі японського мистецтва.....	76
Фалько С.А. Забытая миссия полковника Н.Я. Шнеура в Корею (1885 г.). Из истории деятельности разведывательной службы военного ведомства России в Восточной Азии.....	82
Ціватий В.Г. Династично-інституціональні традиції соціуму в Кувейті к. XX – поч. XXI століття: зовнішньополітичний аспект....	86
Черных И.Д. У истоков китайской модернизации.....	92
Авдієнко М.В. Принцип модульності в художній практиці школи Рімпа.....	95
Ли Шуань. Основные центры распространения модерна в Китае (Циндао, Тяньцзинь, Шанхай, Харбин).....	98
Ожога-Масловська А.В. Принципи орігамі в пластичній серії «Зоосад» О. Єсюніна.....	102
Бондаренко А.Д. Основи естетичного виховання на прикладі розвитку системи освіти Японії (XX – початок XXI ст.).....	107
Деркач Ю.О. Театри Японії: сучасний проти традиційного.....	110
Журавель Ю.О. Особливості турецької кухні.....	113
Касьянова Е.Э. Комдо, или корейское кэндо.....	115
Кашуба А.П. Аокигахара Дзюкай – Лес самоубийц.....	118
Лихідько Ю.В. Мистецтво цигун у Китаї.....	121
Мамедова С.А. Формування «трьох народних принципів» Сунь Ятсена.....	123
Мороз Т.О. Виховання гейші: таємниця японської культури.....	127
Полтавченко В.Р. Особливості виховання самурайського стану в середньовічній Японії.....	129
Савчук Є.О. Мотиваційна система в японській та українській корпоративних культурах: компаративний аналіз.....	132
Самусь О.В. Японські ляльки нінгьо як вид декоративного мистецтва.....	134
ІСТОРІЯ СХОДУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	137
Дьячков С.В. Завоевание Крыма турками-османами в 1475 г.: геополитические последствия (материалы курса лекций).....	137
Ручинская О.А. Проблемы преподавания истории Древнего Востока в Украине.....	144

Щедрин А.Т. Глобалистика: механизмы рецепции проблем и методология исследования в контексте современного востоковедения.....	147
Ямпольская Л.Н. Концепция джихада в исламской традиции.....	153
Денисенко І.В. Наукове співробітництво Японії та України в галузі екологічних проєктів у рамках Кіотської конвенції.....	160
Пилипенко В.В. Міжнародний Комітет Червоного Хреста і його діяльність в Ірані протягом 1979 – 1988 рр.	164
Бондар О.М. «Вуменоміка» прем'єр-міністра Японії Сіндзо Абе (2012 – 2014 рр.).....	167
Боровська М.В. Особливості системи варн у стародавній Індії.....	171
Вовк І.Є. Культурний діалог Сходу та Заходу: вектор обміну.....	173
Єрмолін В.І. Англо-французька боротьба за Верхній Ніл. Фашодська криза 1898 року.....	176
Криковлюк В.Р. Кюдо – путь к познанию себя.....	180
Кубанов Н.Ю. Судьба самурайского сословия Японии в русле теории пассионарности на фоне революционных преобразований второй половины XIX века.....	182
Лоскутов А.А. Братство ассасинов и его роль в истории мусульманского Востока.....	186
Матющенко Є.В. Бхімрао Рамджі Амбедкар – політичний діяч та автор проєкту Конституції Індії.....	189
Пежинська Ю.М. Єгиптологія на початку XX ст. «Берлінська школа».....	191
Пилипенко Е.А. Становление политики апартеида в ЮАС (1948 – 1961).....	194
Сиренко А.Н. Архитектура Османской империи классического периода.....	196
Цукор В.Є. Громадянські війни в Ліберії (1989–1996; 1999–2003 рр.): етнічний чи економічний конфлікт?.....	198
Шамраєва В.О. Ісламський світ у період колоніалізму: боротьба за збереження традицій чи трансформація суспільства?.....	201
Якуніна Г.П. Компаративний аналіз впливу тенноїзму на японську конституцію 1889 року та халіфату на конституцію Османської імперії 1876 року.....	203
Наші автори	207

Наукове видання

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СХОДОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць за матеріалами
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск – І. А. Бикова

Комп'ютерна верстка – О. І. Артюх

Коректор – О. І. Артюх

Підписано до друку 18.05.15. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 13,25.
Замовлення _____. Здано до друку 25.05.15. Тираж 100 прим.
Ціна договірна.

Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди
Харків, вул. Артема, 29

Видавництво «Мітра»
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія ДК № 1635
від 25.12.03. Ліцензія № 1413900866
т.: 0675765437, e-mail: mitra_izdat@meta.ua